Й. СТАЛІН

ТВОРИ

4

ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
ВСЕСОЮЗНОЇ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
(БІЛЬШОВИКІВ)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ИНСТИТУТ МАРКСА—ЭНГЕЛЬСА—ЛЕНИНА при ЦК ВКП(б)

И. В. СТАЛИН

СОЧИНЕНИЯ

*

ОГИЗ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва · 1947

ПЕРЕДМОВА

До четвертого тома Творів Й. В. Сталіна входять праці, написані після Жовтневої революції, з листопада 1917 по грудень 1920 року.

Твори цього періоду присвячені питанням зміцнення соціалістичного державного ладу, національної політики Радянської влади, створення і зміцнення Червоної Армії, воєнної стратегії й тактики в роки іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни.

Питання державного будівництва і національної політики Радянської влади розвиваються у виступах Й. В. Сталіна на III Всеросійському з'їзді Рад, в розмові «Організація Російської Федеративної Республіки», в «Загальних положеннях Конституції РСФРР», в статтях «Жовтневий переворот і національне питання», «Політика Радянської влади в національному питанні в Росії» та інших працях.

В ряді творів (статті «Український вузол», «Про Донщину і Північний Кавказ», «Зі Сходу світ» та інші) висвітлюється боротьба народів України, Кавказу, Прибалтики проти іноземних загарбників за встановлення Радянської влади.

Аналізові становища на фронтах громадянської війни присвячені: «Звіт комісії ЦК партії і Ради

Оборони товаришеві Леніну про причини падіння Пермі в грудні 1918 року», проект листа ЦК РКП(б) «До всіх партійних організацій», статті «До воєнного становища на Півдні», «Новий похід Антанти на Росію», воєнні огляди по Царицинському, Петроградському, Південно-Західному фронтах, а також ряд листів і телеграм В. І. Леніну.

Підсумки боротьби і перемоги радянського народу в громадянській війні підведено в доповідях Й. В. Сталіна: «Про політичне становище Республіки», «Три роки пролетарської диктатури».

В томі друкуються: стаття «Ленін, як організатор і вождь РКП» і промова на зборах в Московському комітеті РКП(б) з приводу 50-річчя В. І. Леніна, які малюють образ великого Леніна.

В томі вперше публікуються: лист Й. В. Сталіна В. І. Леніну з Царицина (липень 1918 р.), лист про становище на Західному фронті (серпень 1919 р.), записка і заява в ЦК партії про створення бойових резервів Республіки (серпень 1920 р.) та інші документи.

До тома не включено численні телеграми, листи, записи розмов по прямому проводу, накази та інші оперативні документи, а також привітання, адресовані окремим військовим з'єднанням, бійцям і командирам Червоної Армії.

Всі дати до моменту переходу на новий стиль (до 14 лютого 1918 року) даються за старим стилем.

Інститут Маркса—Енгельса—Леніна
при ЦК ВКП(б)

ЛИСТОПАД 1917 – 1920

ПРОМОВА НА З'ЇЗДІ ФІНЛЯНДСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ В ГЕЛЬСІНГФОРСІ

14 листопада 1917 р.

Товариші!

Я делегований до вас для того, щоб привітати вас від імені робітничої революції в Росії, що в корені розхитує основи капіталістичного ладу. Я приїхав до вас для того, щоб привітати ваш з'їзд від імені робітничого і селянського уряду Росії, від імені Ради Народних Комісарів, народженої в огні цієї революції.

Але не тільки для привітання приїхав я до вас. Я хотів би, насамперед, передати вам радісну звістку про перемоги російської революції, про дезорганізованість її ворогів і про те, що в атмосфері здихаючої імперіалістичної війни шанси революції ростуть день у день.

Зламано поміщицьку кабалу, бо влада на селі перейшла в руки селян. Зламано владу генералів, бо влада в армії зосереджена в руках солдатів. Приборкано капіталістів, бо спішно встановлюється робітничий контроль над фабриками, заводами, банками. Вся країна, міста і села, тил і фронт усіяні революційними комітетами робітників, солдатів і селян, які беруть в свої руки урядове кермо.

Нас лякали Керенським і контрреволюційними генералами, але Керенського вигнано, а генерали обложені солдатами й козаками, які також солідарні з вимогами робітників і селян.

Нас лякали голодом, пророкували, що Радянська влада загине в пазурях продовольчої розрухи. Але досить було нам приборкати спекулянтів, досить було нам звернутися до селян, і хліб почав припливати в міста сотнями тисяч пудів.

Нас лякали розладженням державного апарату, саботажем чиновників та ін. Ми й самі знали, що новому, соціалістичному урядові не вдасться взяти просто старий, буржуазний державний апарат і зробити його своїм. Але досить було нам взятися за оновлення старого апарату, за чистку його від антисоціальних елементів, і саботаж став танути.

Нас лякали «сюрпризами» війни, можливими ускладненнями з боку імперіалістичних клік у зв'язку з нашою пропозицією демократичного миру. І, дійсно, небезпека, небезпека смертельна була. Але була вона після взяття Езеля[1], коли уряд Керенського готувався до втечі в Москву і до здачі Петрограда, а англо-німецькі імперіалісти змовлялися про мир коштом **Росії**. На грунті **такого** миру імперіалісти, дійсно, могли зірвати справу російської і, можливо, міжнародної революції. Але Жовтнева революція прийшла вчасно. Вона взяла справу миру в свої власні руки, вона вибила з рук міжнародного імперіалізму найнебезпечнішу зброю і тим захистила революцію від смертельної небезпеки. Старим вовкам імперіалізму лишилося одно з двох: або, прийнявши мир, підкоритися революційному рухові, що

розгорається в усіх країнах, або вести далі боротьбу на грунті **продовження** війни. Але продовжувати війну на четвертому році її, коли весь світ задихається в пазурях війни, коли «наступна» зимова кампанія викликає серед солдатів усіх країн хвилю обурення, коли брудні таємні договори вже опубліковані, — продовжувати війну при таких умовах, значить приректи себе на явну невдачу. Старі вовки імперіалізму на цей раз прорахувалися. І саме тому не лякають нас «сюрпризи» імперіалістів.

Нас лякали, нарешті, розвалом Росії, роздрібненням її на численні незалежні держави, при цьому натякали на проголошене Радою Народних Комісарів право націй на самовизначення, як на «згубну помилку». Але я повинен заявити якнайкатегоричніше, що ми не були б демократами (я не говорю вже про соціалізм!), коли б не визнали за народами Росії права вільного самовизначення. Я заявляю, що ми зрадили б соціалізм, коли б не вжили всіх заходів для відновлення братерського довір'я між робітниками Фінляндії і Росії. Але кожному відомо, що без рішучого визнання за фінським народом права на вільне самовизначення відновити таке довір'я немислимо. І важливе тут не тільки словесне, хоч би й офіціальне, визнання цього права. Важливе те, що це словесне визнання буде підтверджене Радою Народних Комісарів на ділі, що воно буде проведене в життя без вагань. Бо час слів минув. Бо настав час, коли старий лозунг «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» повинен бути проведений в життя.

Повна свобода влаштування свого життя за фінляндським, як і за іншими народами Росії! Добровільний і чесний союз фінляндського народу з народом російським! Ніякої опіки, ніякого нагляду згори над фінляндським народом! Такі є провідні засади політики Ради Народних Комісарів.

Тільки в результаті такої політики може бути створене взаємне довір'я народів Росії. Тільки на грунті такого довір'я може бути проведене в життя згуртування в одну армію народів Росії. Тільки в результаті такого згуртування можуть бути закріплені завоювання Жовтневої революції і посунута вперед справа міжнародної соціалістичної революції.

Ось чому ми посміхаємося щоразу, коли нам говорять про неминучий розвал Росії в зв'язку з проведенням в життя ідеї про право націй на самовизначення.

Такі ті труднощі, якими лякали і не перестають лякати нас вороги, але які ми переборюємо в міру зростання революції.

Товариші! До нас дійшли відомості, що ваша країна переживає приблизно таку саму кризу влади, яку Росія переживала напередодні Жовтневої революції. До нас дійшли відомості, що вас так само лякають голодом, саботажем та ін. Дозвольте вам заявити на підставі досвіду, винесеного з практики революційного руху в Росії, що ці небезпеки, якщо вони навіть реальні, аж ніяк не є непереборними. Ці небезпеки можна перебороти, якщо діяти рішуче і без вагань. В атмосфері війни і розрухи, в атмосфері революційного руху, що розгорається на Заході, і наростаючих перемог робітничої революції

в Росії — немає таких небезпек і утруднень, які могли б встояти проти вашого натиску. В такій атмосфері може вдержатися і перемогти тільки одна влада, влада соціалістична. В такій атмосфері придатна лише одна тактика, тактика Дантона: сміливість, сміливість, ще раз сміливість!

І, якщо вам потрібна буде наша допомога, ми дамо вам її, по-братерському простягаючи вам руку.

В цьому ви можете бути певні.

«Правда» № 191,
16 листопада 1917 р.

ВІДПОВІДЬ ТОВАРИШАМ УКРАЇНЦЯМ В ТИЛУ І НА ФРОНТІ

З дня загострення відносин з Українською радою[2] я одержую дуже багато резолюцій і листів від товаришів українців у питанні про конфлікт з Радою*. Відповідати на кожну резолюцію і кожний лист зокрема я вважаю неможливим і зайвим, бо ці резолюції і листи майже завжди повторюють один одного. Тому я вирішив виділити з них питання, що зустрічаються найчастіше, і відповісти на них з виразністю, яка не лишає сумнівів. Вони, ці питання, відомі всім:

1) як виник конфлікт,

2) по яких пунктах виник конфлікт,

3) які заходи необхідні для розв'язання конфлікту мирним шляхом,

4) невже проллється кров братніх народів?

Потім висловлюється загальна впевненість у тому, що конфлікт між двома спорідненими народами буде розв'язаний мирно, без пролиття братньої крові.

---

* Центральна рада.— *Ред. укр. перекладу.*

Насамперед треба відзначити деяке змішання понять у товаришів українців. Вони змальовують іноді конфлікт з Радою*, як конфлікт між українським і російським народами. Але це невірно. Між українським і російським народами нема і не може бути конфлікту. Український і російський народи, як і інші народи Росії, складаються з робітників і селян, з солдатів і матросів. Всі вони разом боролися проти царизму і керенщини, проти поміщиків і капіталістів, проти війни і імперіалізму. Всі вони разом проливали кров за землю і мир, за свободу і соціалізм. У боротьбі з поміщиками й капіталістами всі вони — брати й товариші. В боротьбі за свої кровні інтереси у них нема і не може бути конфлікту. Звичайно, ворогам трудящих вигідно виставити конфлікт з Радою*, як конфлікт російського і українського народів, бо тоді найлегше можна буде нацькувати одних на одних робітників і селян споріднених народів на радість гнобителям цих народів. Але хіба важко зрозуміти свідомим робітникам і селянам, що те, щó вигідне гнобителям народів, те шкодить народам?

Конфлікт виник не між народами Росії і України, а між Радою Народних Комісарів і Генеральним секретаріатом Ради*.

В яких питаннях виник конфлікт?

Кажуть, що конфлікт виник в питанні про централізм і самовизначення, що Рада Народних Комісарів не дає українському народові взяти владу в свої руки і вільно визначити свою долю. Чи вірно це?

* Центральна рада.—*Ред. укр. перекладу.*

Ні, невірно. Рада Народних Комісарів добивається саме того, щоб уся влада на Україні належала українському **народові,** тобто українським робітникам і солдатам, селянам і матросам. Радянська влада, тобто влада робітників і селян, солдатів і матросів, **без** поміщиків і капіталістів, — це якраз і є та сама **народна** влада, за яку бореться Рада Народних Комісарів. Генеральний секретаріат не хоче такої влади, бо він не бажає обійтися без поміщиків і капіталістів. В цьому, а не в централізмі, вся суть.

Рада Народних Комісарів з самого початку стояла і тепер стоїть на точці зору вільного самовизначення. Вона нічого не має навіть проти того, щоб український народ виділився в незалежну державу. Про це вона заявляла офіціально кілька разів. Але коли самовизначення народу змішують з самодержавством Каледіна, коли Генеральний секретаріат Ради* намагається виставити контрреволюційні бешкети козачих генералів, як прояв народного самовизначення, — Рада Народних Комісарів не може не зауважити, що Генеральний секретаріат грає в самовизначення, прикриваючи цією грою свій союз з Каледіним і Родзянком. Ми за самовизначення **народів,** але ми проти того, щоб під прапором самовизначення протаскували контрабандою самодержавство Каледіна, який ще вчора домагався удушення Фінляндії.

Кажуть, що конфлікт виник в питанні про Українську республіку, що Рада Народних Комісарів не визнає Української республіки. Чи вірно це? Ні, невірно.

---

* Центральна рада.—*Ред. укр. перекладу.*

Рада Народних Комісарів офіціально визнала Українську республіку в «ультиматумі» і «відповіді» Петроградському українському штабові [3]. Вона готова визнати республіку будь-якої національної області Росії, коли того бажатиме трудове населення цієї області. Вона готова визнати федеративний устрій політичного життя нашої країни, якщо цього побажає трудове населення областей Росії. Але коли народну республіку змішують з військовою диктатурою Каледіна, коли Генеральний секретаріат Ради * намагається виставити монархістів Каледіна і Родзянка в ролі стовпів республіки, то Рада Народних Комісарів не може не сказати, що Генеральний секретаріат грає в республіку, прикриваючи цією грою свою цілковиту залежність від багатіїв-монархістів. Ми за Українську республіку, але ми проти того, щоб прапором республіки прикривали запеклих ворогів народу, монархістів Каледіна і Родзянка, які ще вчора домагалися відновлення старого режиму і смертної кари для солдатів.

Ні, питання про централізм і самовизначення не мають відношення до конфлікту з Радою *. Не навколо цих питань виник спір. Централізм і самовизначення приплетені до справи Генеральним секретаріатом штучно, як стратегічний маневр, розрахований на те, щоб приховати від українських мас справжні причини конфлікту.

Конфлікт виник не в питанні про централізм і самовизначення, а в таких трьох конкретних питаннях:

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

Перше питання. Конфлікт почався з наказів по фронту члена Генерального секретаріату, Петлюри, які загрожували повною дезорганізацією фронту. Не вважаючи на Ставку і інтереси фронту, не вважаючи на мирні переговори і справу миру взагалі, Петлюра почав у своїх наказах склика́ти на Україну всі українські частини армії і флоту. Легко уявити, що фронт розвалився б миттю, коли б українські частини підкорилися наказам Петлюри: північні українські частини потяглися б на південь, південні не українські — на північ, інші національності також вирушили б «во-свояси», залізниці були б зайняті самим лише перевезенням солдатів і спорядження, продовольчі продукти перестали б надходити на фронт, бо їх ні на чому було б возити, — і від фронту лишився б самий тільки спогад. Тим самим в корені похитнулася б справа перемир'я і миру. Нема чого й казати про те, що у звичайний час українцеві-солдатові місце, насамперед, у себе вдома, на Україні. Нема чого й казати, що «націоналізація» армії — річ прийнятна і бажана. Про це кілька разів заявлялось офіціально Радою Народних Комісарів. Але в умовах війни, коли справа миру ще не налагоджена, а фронт побудований не за національною ознакою, коли, через слабість нашого транспорту, негайне проведення «націоналізації» армії загрожує відходом солдатів і розвалом фронту, підривом миру і перемир'я, — нема чого й казати, що при таких умовах про негайний відхід національних частин не могло бути й мови. Я не знаю, чи усвідомлював Петлюра, що своїми безглуздими наказами він ламає фронт і зриває справу миру. Але українські солдати й

матроси зрозуміли це відразу, бо всі вони, за рідкими винятками, відмовились підкоритися Петлюрі, лишившись на своїх постах до укладення миру. Тим самим воїни-українці врятували справу миру, а питання про необдумані накази Петлюри втратило поки що свою виняткову гостроту.

Друге питання. Конфлікт, початий наказами Петлюри, був загострений політикою Генерального секретаріату Ради*, який почав роззброєння Рад депутатів України. Загони Генерального секретаріату напали вночі в Києві на радянські війська і роззброїли їх. Були аналогічні спроби в Одесі, в Харкові, причому спроби ці зірвалися, бо натрапили на відсіч. Але нам цілком певно відомо, що Генеральний секретаріат стягає війська проти Одеси й Харкова з метою роззброїти радянські війська. Нам цілком певно відомо, що в цілому ряді інших менш значних міст радянські війська вже роззброєні й «відпущені додому». Таким чином, Генеральний секретаріат Ради* поставив собі за мету здійснити програму Корнілова і Каледіна, Алексеєва і Родзянка про роззброєння Рад. Але Ради — оплот і надія революції. Хто роззброює Ради, той роззброює революцію, той губить справу миру і свободи, той зраджує справу робітників і селян. Ради врятували Росію від ярма корніловщини. Ради врятували Росію від ганьби керенщини. Ради завоювали народам Росії землю і перемир'я. Ради, і тільки вони, здатні довести народну революцію до повної перемоги. Через це, хто підіймає руку проти Рад, той

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

допомагає поміщикам і капіталістам душити робітників і селян усієї Росії, той допомагає Каледіним і Алексеєвим зміцнити свою «залізну» владу над солдатами й козаками.

Нехай не кажуть нам, що в Генеральному секретаріаті сидять соціалісти, що вони не можуть через це зраджувати справу народу. Соціалістом називає себе Керенський, проте він повів війська проти революційного Петрограда. Соціалістом називає себе Гоц, проте він підняв юнкерів і офіцерів проти петроградських солдатів і матросів. Соціалістами називають себе Савінков і Авксентьєв, проте вони ввели смертну кару для солдатів на фронті. Про соціалістів треба судити не по словах їх, а по ділах. Генеральний секретаріат дезорганізує і роззброює Ради України, полегшуючи Каледіну справу утвердження кривавого режиму на Дону і у вугільному басейні, — ось факт, що його неможливо приховати ніякими соціалістичними прапорами. Саме тому заявляє Рада Народних Комісарів, що політика Генерального секретаріату є політика контрреволюційна. Саме тому сподівається Рада Народних Комісарів, що українські робітники й солдати, які в перших лавах боролися в Росії за революційну Радянську владу, зуміють закликати до порядку свій Генеральний секретаріат, або переобрати його в інтересах миру між народами.

Говорять про «обмін» військових частин між Україною і Росією, про розмежування та ін. Рада Народних Комісарів цілком усвідомлює необхідність розмежування. Але розмежування повинно бути братерське, полюбовне, за згодою, а не насильницьке,

за «принципом»: «хапай, що можеш взяти», «роззброюй, кого можна роззброювати», як це робить тепер Генеральний секретаріат, захоплюючи продовольство, забираючи вантажі, прирікаючи армію на голод і холод.

Третє питання. Конфлікт дійшов до найвищої точки, коли Генеральний секретаріат навідріз відмовився пропустити революційні війська Рад проти Каледіна. Загони Генерального секретаріату спиняють поїзди з революційними військами, розбирають колію, загрожують пострілами, заявляючи, що вони не можуть пропустити через свою територію «чужі» війська. Це російські солдати, які ще вчора боролися разом з українцями проти вішателів-генералів, що намагалися роздавити Україну, — це вони, виявляється, є тепер «чужими»! І це в той час, коли той самий Генеральний секретаріат вільно пропускає в Ростов через свою територію каледінські козачі частини і контрреволюційних офіцерів, які звідусіль стікаються до Каледіна!

Ростовських червоногвардійців підіймають на списи корніловці й каледінці, а Генеральний секретаріат Ради* заважає допомогти нашим товаришам у Ростові! Наших товаришів у рудниках розстрілюють каледінські офіцери, а Генеральний секретаріат заважає нам подати руку допомоги товаришам шахтарям! Чи можна дивуватися, що вчора ще розбитий Каледін сьогодні просувається все далі на північ, захоплюючи Донецький басейн, загрожуючи Царицину? Хіба не ясно, що **Генеральний секретаріат**

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

перебуває в союзі з Каледіним і Родзянком? Хіба не ясно, що **союз з корніловцями Генеральний секретаріат вважає за краще, ніж союз з Радою Народних Комісарів?**

Говорять про необхідність угоди Ради Народних Комісарів з Генеральним секретаріатом Ради*. Але хіба важко зрозуміти, що угода з нинішнім Генеральним секретаріатом є угода з Каледіним і Родзянком? Хіба важко зрозуміти, що Рада Народних Комісарів не може піти на самогубство? Не для того ми почали революцію проти поміщиків і капіталістів, щоб кінчити її союзом з вішателями Каледіними. Не для того проливали кров робітники й солдати, щоб здатися на ласку Алексєєвим і Родзянкам.

Одно з двох:

або Рада* порве з Каледіним, простягне руку Радам і відкриє дорогу революційним військам проти контрреволюційного кубла на Дону, — і тоді робітники й солдати України і Росії закріплять свій революційний союз новим спалахом братання;

або Рада* не захоче порвати з Каледіним, дорогу революційним військам не відкриє, — і тоді Генеральний секретаріат Ради* доб'ється того, чого марно добивалися вороги народу, тобто пролиття крові братніх народів.

Від свідомості й революційності українських робітників і солдатів залежить закликати до порядку свій Генеральний секретаріат або переобрати його в інтересах мирного розв'язання небезпечного конфлікту.

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

Від стійкості й рішучості українських робітників і солдатів залежить змусити Генеральний секретаріат ясно висловитись, за який союз він стоїть тепер: за союз із Каледіним і Родзянком проти революції, чи за союз із Радою Народних Комісарів проти кадетсько-генеральської контрреволюції.

Справа мирного розв'язання конфлікту в руках українського народу.

Нарком ***Й. Сталін***

12 грудня 1917 р.

«Правда» № 213,
13 грудня 1917 р.

ПРО УКРАЇНСЬКУ РАДУ

Промова на засіданні ВЦВК 14 грудня 1917 р.

Може здатися дивним, що Рада Народних Комісарів, яка завжди рішуче відстоювала принцип самовизначення, вступила в конфлікт з Радою*, яка також виходить з принципу самовизначення. Щоб зрозуміти походження цього конфлікту, треба поставити питання про політичну фізіономію Ради*.

Рада* виходить з принципу поділу влади між буржуазією, з одного боку, пролетаріатом і селянством — з другого боку. Тимчасом як Ради заперечують такий поділ, віддаючи всю владу народові, без буржуазії. Ось чому Рада* протиставить лозунгові «Вся влада Радам» (тобто народові) свій лозунг «Вся влада міським і земським самоврядуванням» (тобто народові і буржуазії).

Кажуть, що конфлікт зародився на грунті питання про самовизначення. Але це невірно. Рада* пропонує встановити в Росії федеративний лад. А Рада Народних Комісарів іде далі, ніж Рада*, аж до права на відокремлення. Отже, незгода між Радою Народних Комісарів і Радою* не в цьому питанні. Зовсім

---

* Центральна рада.— *Ред. укр. перекладу.*

неправильне також твердження Ради * про централізм, як про пункт розходження. Обласні центри, побудовані за типом Рад Народних Комісарів (Сибір, Білорусія, Туркестан), зверталися до Ради Народних Комісарів по директиви. Рада Народних Комісарів відповіла: ви самі — влада на місцях, самі й повинні виробити директиви, отже, не в цьому незгода. Дійсне розходження Ради Народних Комісарів і Ради * сталося в таких трьох пунктах.

Перше питання: стягання українських частин на Південний фронт. Безперечно, національні війська можуть найкраще захищати свою територію. Але в даний час наш фронт побудований не за національною ознакою. Перебудова фронту за національностями, при розладженому транспорті, повела б до повного розвалу фронту. Цим справа миру була б підірвана. Українські воїни виявили себе розсудливішими й чеснішими, ніж Генеральний секретаріат, бо більшість українських частин не схотіла підкоритися наказам Ради *.

Друге питання: про роззброєння радянських військ на Україні. Українська Рада *, обстоюючи інтереси українських поміщиків і буржуазії, роззброєнням радянських військ завдає удару революції. Дії Ради * в цьому відношенні нічим істотно не відрізняються від дій Корнілова — Каледіна. Нічого й казати, що Рада Народних Комісарів буде всіма силами боротися проти такої контрреволюційної політики Ради *.

Нарешті, третє питання: про непропуск радянських військ проти Каледіна, навколо якого зібралися всі

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

контрреволюційні сили Росії. Непропуск радянських військ Рада * мотивувала «нейтралітетом» щодо Каледіна, який «самовизначається». Але Рада * тут підмінює самовизначення трудового козацтва самодержавством Каледіна. Перешкоджаючи пропускові радянських військ, Рада * допомагає Каледіну посуватися на північ. В той же час каледінські козачі частини Рада * вільно пропускає на Дон. В той момент, коли наших товаришів розстрілюють у Ростові і в Донецькому басейні, Рада * перешкоджає нам послати їм допомогу. Нічого й казати, що цю зрадницьку поведінку Ради * не можна терпіти.

Рада Народних Комісарів не може відмовитися від боротьби проти Каледіна. Контрреволюційне кубло Каледіна повинно бути зруйноване. Це неминуче. Якщо Рада * перешкоджатиме нашому просуванню проти Каледіна, заслоняючи його собою, то удари, спрямовані проти Каледіна, впадуть на Раду *. Рада Народних Комісарів не спиниться перед рішучою боротьбою проти Ради *, бо для неї не є таємниця, що Рада * перебуває в таємному союзі з Каледіним. Рада Народних Комісарів перехопила шифровану телеграму, з якої видно, що Рада * безпосередньо зв'язана з французькою місією, з метою відтягування миру до весни, і через французьку місію з Каледіним. Союз цей спрямований проти миру і революції. Цей союз повинен бути і буде зруйнований.

Нам закидають те, що ми проводимо рішучу політику проти Ради *. Але саме ця рішуча політика

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

відкрила українським робітникам і селянам очі, виявивши буржуазну суть Ради*. Це видно хоч би з телеграми про утворення на Україні нової української революційної влади[4], яка визнає Радянську владу і діє проти буржуазної Ради*. (Оплески.)

«Известия» № 254,
17 грудня 1917 р.

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

ЩО ТАКЕ УКРАЇНСЬКА РАДА?

Нижче знайде читач перехоплену Радянською владою шифровану телеграму, яка викриває дійсну природу Ради* і дійсні наміри військових місій «наших союзників» у питанні про мир. З телеграми видно, що вже налагоджено якийсь союз між французькою місією і Радою*, причому «чини французької місії працюють в безпосередньому зв'язку з Радою»*. З телеграми видно, далі, що союз цей має своєю метою «піддержати видимість російського фронту до лютого чи березня і **відтягти** остаточне укладення перемир'я до весни». З телеграми видно, нарешті, що французька місія вступила в «угоду з військовим кругом» (тобто з «урядом» Каледіна) з метою «постачання Румунському і Південно-Західному фронтам (які за планом мають бути зайняті Радою*. **Й. Ст.**) вугілля і продовольства».

Коротше: існує, виявляється, союз Ради*, Каледіна і французької військової місії з метою зірвання миру, з метою його «відтягнення» «до весни». При

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

цьому французька військова місія діє не самостійно, а за «терміновими інструкціями французького уряду».

Ми не хочемо тут торкатися поведінки військових місій «наших союзників». Їх роль досить вияснена: в серпні вони допомагали Корнілову, в листопаді — Раді * і Каледіну, в грудні постачають бунтівникам броньові машини. Все це в інтересах «війни до кінця». Ми не маємо сумніву, що насильницький замір «союзників» буде зірваний боротьбою народів Росії за демократичний мир. Місії поводяться як у Центральній Африці. Але незабаром «союзникам» доведеться переконатися, що Росія не Центральна Африка... Нас цікавить тут, головним чином, та незавидна роль, яку взяла на себе Рада *.

Тепер ми знаємо, для чого стягає Рада * українські частини до Румунсько-Південно-Західного фронту: прапором «націоналізації» армії вона намагається прикрити свій договір з французькою місією про відтягнення перемир'я до весни.

Тепер ми знаємо, чому Рада * не пропускає радянських військ проти Каледіна: прапором «нейтральності» щодо Каледіна вона намагається прикрити свій союз з Каледіним проти Рад.

Тепер ми знаємо, чому протестує Рада * проти «втручання» Ради Народних Комісарів у внутрішнє життя України: фразами про невтручання вона намагається прикрити дійсне втручання французького уряду в життя України і всієї Росії з метою ліквідації завоювань революції.

---

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

До мене раз у раз звертаються товариші українці з питанням: що таке Рада*?

Я відповідаю.

Рада*, або, вірніше, її Генеральний секретаріат, є уряд зрадників соціалізму, які для обману мас називають себе соціалістами. Точнісінько як уряд Керенського і Савінкова, що теж називали себе соціалістами.

Рада*, або, вірніше, її Генеральний секретаріат, є буржуазний уряд, який бореться з Радами в союзі з Каледіним. Раніше уряд Керенського в союзі з Корніловим роззброював Ради Росії. Тепер уряд Ради* в союзі з Каледіним роззброює Ради України.

Рада*, або, вірніше, її Генеральний секретаріат, є буржуазний уряд, який бореться в союзі з англо-французькими капіталістами проти миру. Раніше уряд Керенського відтягував справу миру, прирікаючи мільйони солдатів на роль гарматного м'яса. Тепер уряд Ради* намагається зірвати справу миру, «відтягнувши перемир'я до весни».

Уряд Керенського був скинутий за це спільними зусиллями робітників і солдатів Росії.

Ми не маємо сумніву, що уряд Ради* так само буде скинутий зусиллями робітників і солдатів України.

Тільки нова Рада, Рада Рад** робітників, солдатів і селян України може стати на сторожі народних інтересів України проти Каледіних і Корнілових, проти поміщиків і капіталістів.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 215,
15 грудня 1917 р.

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

** В оригіналі: «...Рада Советов...» — *Ред. укр. перекладу.*

ПРО НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ФІНЛЯНДІЇ

Доповідь на засіданні ВЦВК 22 грудня 1917 р.

(Газетний звіт)

Цими днями представники Фінляндії звернулися до нас з вимогою негайного визнання повної незалежності Фінляндії і ствердження факту її відокремлення від Росії. У відповідь на це Рада Народних Комісарів постановила піти назустріч і вирішила видати декрет про повну незалежність Фінляндії, який вже опубліковано в газетах.

Ось текст рішення Ради Народних Комісарів:

«У відповідь на звернення фінляндського уряду про визнання незалежності Фінляндської республіки, Рада Народних Комісарів, у цілковитій згоді з принципами права націй на самовизначення, постановляє: вдатися до Центрального Виконавчого Комітету з пропозицією: а) визнати державну незалежність Фінляндської республіки і б) організувати, по згоді з фінляндським урядом, особливу комісію (з представників обох сторін) для розроблення тих практичних заходів, які випливають з відокремлення Фінляндії від Росії».

Зрозуміло, що Рада Народних Комісарів не могла інакше зробити, бо якщо народ, в особі своїх

представників, вимагає визнання своєї незалежності, то пролетарський уряд, виходячи з принципу надання народам права на самовизначення, повинен піти назустріч.

Буржуазна преса заявляє, що ми привели країну до повного розвалу, втратили цілий ряд країн, в тому числі і Фінляндію. Але, товариші, ми її втратити не могли, бо фактично вона ніколи не була нашою власністю. Коли б ми вдержали Фінляндію насильно, то це зовсім не означало б, що ми її здобули.

Ми чудово знаємо, як Вільгельм насильствами і сваволею «здобуває» цілі держави і який створюється, завдяки цьому, грунт для взаємовідносин між народом і його гнобителями.

Принципи соціал-демократії, її лозунги і прагнення полягають у створенні довгожданої атмосфери взаємного довір'я народів, і тільки на цьому грунті є здійснимий лозунг «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Все це старе і загальновідоме.

Коли ми уважніше придивимося до картини одержання Фінляндією незалежності, то ми побачимо, що фактично Рада Народних Комісарів дала свободу помимо своєї волі не народові, не представникам пролетаріату Фінляндії, а фінляндській буржуазії, яка дивним збігом обставин захопила владу і одержала незалежність з рук соціалістів Росії. Фінські робітники і соціал-демократи опинилися в такому становищі, що мусять приймати свободу не безпосередньо з рук соціалістів Росії, а за допомогою фінської буржуазії. Вбачаючи в цьому трагедію фінського пролетаріату, ми не можемо не відзначити,

що фінські соціал-демократи тільки через нерішучість і незрозумілу полохливість не зробили рішучих кроків до того, щоб самим взяти владу і вирвати з рук фінської буржуазії свою незалежність.

Можна лаяти Раду Народних Комісарів, можна до неї критично ставитися, але немає таких людей, які могли б твердити, що Рада Народних Комісарів не виконує своїх обіцянок, бо немає на світі тієї сили, яка примусила б Раду Народних Комісарів відмовитися від своїх обіцянок. Це ми довели тим фактом, що цілком безсторонньо поставилися до вимог фінської буржуазії про надання Фінляндії незалежності і негайно приступили до видання декрету про незалежність Фінляндії.

Нехай же незалежність Фінляндії полегшить справу визволення робітників і селян Фінляндії і створить міцну базу для дружби наших народів.

«Правда» № 222,
23 грудня 1917 р.

ПРО «ТУРЕЦЬКУ ВІРМЕНІЮ»

Так звана «Турецька Вірменія» — єдина, здається, країна, зайнята Росією «по праву війни». Це той самий «райський куточок», який довгі роки був (і тепер є) предметом ненаситних дипломатичних жадань Заходу і кривавих адміністративних вправ Сходу. Погроми і різня вірмен, з одного боку, фарисейське «заступництво» дипломатів усіх країн, як прикриття нової різні, з другого боку, а в результаті скривавлена, обманута і поневолена Вірменія, — кому не відомі ці «звичайні» картини дипломатичного «художества» «цивілізованих» держав?

Сини Вірменії, героїчні захисники своєї батьківщини, але зовсім не далекоглядні політики, які не раз піддавалися обману з боку хижаків імперіалістичної дипломатії, — не можуть тепер не бачити, що старий шлях дипломатичних комбінацій не є шлях визволення Вірменії. Стає ясним, що шлях визволення пригноблених народів лежить через робітничу революцію, почату в Росії в жовтні. Тепер ясно для всіх, що доля народів Росії, особливо ж доля вірменського народу, щільно пов'язана з долею

Жовтневої революції. Жовтнева революція розбила кайдани національного гноблення. Вона розірвала царські таємні договори, які сковували народи по руках і ногах. Вона, і тільки вона, зможе довести до кінця справу визволення народів Росії.

Виходячи з цих міркувань, Рада Народних Комісарів вирішила видати спеціальний декрет про вільне самовизначення «Турецької Вірменії». Це особливо необхідно тепер, коли німецько-турецькі власті, вірні своїй імперіалістичній природі, не приховують свого бажання насильно вдержати під своєю владою окуповані області. Нехай знають народи Росії, що російській революції та її урядові є чужими прагнення до загарбань. Нехай знають всі, що імперіалістичній політиці національного гноблення Рада Народних Комісарів протиставляє політику повного визволення пригноблених народів.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 227,
31 грудня 1917 р.

ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ РСДРП(б) В ПИТАННІ ПРО МИР З НІМЦЯМИ

11 січня 1918 р.

(Короткий протокольний запис)

Товариш **Сталін** вважає, що, приймаючи лозунг революційної війни, ми граємо на руку імперіалізмові. Позицію Троцького неможливо назвати позицією. Революційного руху на Заході немає, немає в наявності фактів революційного руху, а є тільки потенція, ну, а ми не можемо покладатися у своїй практиці на саму тільки потенцію. Якщо німці почнуть наступати, то це посилить у нас контрреволюцію. Наступати Німеччина зможе, тому що у неї є свої корніловські війська — «гвардія». В жовтні ми говорили про священну війну проти імперіалізму, тому що нас повідомляли, що одно слово «мир» підніме революцію на Заході. Але це не справдилося. Проведення нами соціалістичних реформ будоражить Захід, але для проведення їх нам потрібен час. Приймаючи політику Троцького, ми створюємо найгірші умови для революційного руху на Заході. Тому товариш Сталін пропонує прийняти пропозицію товариша Леніна про укладення миру з німцями.

Вперше надруковано в книзі: Протоколи Центрального Комітету РСДРП. Серпень 1917— лютий 1918. М.—Л., 1929

ПРО КИЇВСЬКУ БУРЖУАЗНУ РАДУ

Буржуазні газети посилено поширюють чутки нібито «про розпочаті переговори між Радою* і Радою Народних Комісарів». Кола, близькі до контрреволюціонерів, всіляко роздувають ці чутки, підкреслюючи їх «особливе» значення. Дійшла справа до того, що багато хто з товаришів не від того, щоб повірити в байку про переговори з Київською радою*, причому багато хто з них уже звернувся до мене з листовним запитом про її правдоподібність.

Заявляю до загального відома, що:

1) Ніяких переговорів з Київською радою* Рада Народних Комісарів не веде і вести не збирається.

2) З Київською радою*, яка остаточно зв'язала себе з Каледіним і веде зрадницькі переговори з австро-німецькими імперіалістами за спиною народів Росії, — з такою Радою* Рада Народних Комісарів вважає можливим вести лише нещадну боротьбу до повної перемоги Рад України.

---

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

3) Мир і заспокоєння на Україні можуть прийти лише в результаті повної ліквідації Київської буржуазної ради, в результаті заміни її новою, соціалістичною Радою Рад, ядро якої вже утворилося в Харкові.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 9,
13 січня 1918 р.

ВИСТУПИ НА III ВСЕРОСІЙСЬКОМУ З'ЇЗДІ РАД Р., С. і С. Д.

10—18 січня 1918 р. [5]

1. ДОПОВІДЬ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

15 січня

(Газетний звіт)

Одно з питань, — зазначає доповідач, — яке особливо хвилює нині Росію, це питання національне. Серйозність цього питання усугубляється тим, що великороси не становлять абсолютної більшості населення в Росії і оточені кільцем інших, «недержавних» народів, що населяють її окраїни.

Царський уряд, враховуючи серйозність національного питання, старався тримати національні справи в твердих руках. Він проводив політику насильної русифікації окраїнних народів, методом його дій були заборони рідної мови, погроми та інші гоніння.

Коаліційний уряд Керенського знищив ці національні рогатки, але не міг, через свій класовий характер, розв'язати національне питання в усій його повноті. Уряд першого періоду революції не тільки не став на шлях повного визволення націй, але не спинявся в багатьох випадках перед застосуванням репресивних заходів для придушення національного руху, як це було щодо України і Фінляндії.

Тільки Радянська влада відкрито проголосила право всіх націй на самовизначення аж до повного відокремлення від Росії. Нова влада виявилась радикальнішою в цьому відношенні, ніж навіть національні групи всередині деяких націй.

І проте, виник цілий ряд конфліктів між Радою Народних Комісарів і окраїнами. Ці конфлікти, однак, створювались не навколо питань національного характеру, а якраз навколо питання про владу. Промовець наводить цілий ряд прикладів того, як нашвидку збиті буржуазно-націоналістичні уряди окраїн, складені з представників верхівкових верств імущих класів, намагалися, під виглядом розв'язання своїх національних питань, вести явну боротьбу з радянськими та іншими революційними організаціями. Корінь усіх конфліктів, що виникли між окраїнами і центральною Радянською владою, лежить в питанні про владу. І якщо буржуазні кола тих чи інших областей старалися надати національного забарвлення цим конфліктам, то тільки тому, що їм це було вигідно, що зручно було за національним костюмом приховати боротьбу з владою трудових мас в межах своєї області.

Промовець докладно спиняється на прикладі з Радою* і переконливо доводить, яким чином принцип самовизначення був використаний буржуазно-шовіністичними колами України у своїх класових імперіалістичних цілях.

Все це вказує на необхідність тлумачення принципу самовизначення як права на самовизначення

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

не буржуазії, а трудових мас даної нації. Принцип самовизначення повинен бути засобом для боротьби за соціалізм і повинен бути підпорядкований принципам соціалізму.

В питанні про федеральний устрій Російської Республіки промовець зазначає, що верховним органом Радянської федерації повинен бути З'їзд Рад. В періоди від одного з'їзду до другого функції з'їзду переходять до ЦВК.

2. ПРОЕКТ РЕЗОЛЮЦІЇ ПРО ФЕДЕРАЛЬНІ УСТАНОВИ РОСІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

1) Російська Соціалістична Радянська Республіка утворюється на основі добровільного союзу народів Росії, як Федерація Радянських Республік цих народів.

2) Найвищим органом влади в межах Федерації є Всеросійський з'їзд Рад Р., С. і Сел. Депутатів, що скликається не рідше як через кожні три місяці.

3) Всеросійський з'їзд Рад Р., С. і Сел. Депутатів обирає Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет. В періоди між з'їздами верховним органом є Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет.

4) Уряд Федерації, Рада Народних Комісарів, обирається і зміщується в цілому і в частинах Всеросійським з'їздом Рад або Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом.

5) Спосіб участі радянських республік окремих областей у федеральному уряді, областей, які відзначаються особливим побутом і національним складом, а так само розмежування сфери діяльності

федеральних і обласних установ Російської Республіки визначається негайно по утворенні обласних радянських республік Всеросійським Центральним Виконавчим Комітетом і Центральними виконавчими комітетами цих республік.

3. ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО ПО ДОПОВІДІ ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

15 січня

(Газетний звіт)

З заключним словом з приводу запропонованої резолюції про федеральні установи Російської Республіки виступає товариш **Сталін.**

Він вказує, що запропонована резолюція не є законом, а намічає лише загальні основи майбутньої Конституції Російської Федеративної Республіки.

Поки ще не скінчилась боротьба між двома політичними течіями: націоналістичною контрреволюцією, з одного боку, і Радянською владою — з другого, до того часу не може бути мови про чітку Конституцію, яка ясно і точно визначає всі деталі державного устрою радянських республік.

Резолюція містить в собі лише загальні основи Конституції, які будуть передані для докладного розроблення Центральному Виконавчому Комітетові і подані на остаточне затвердження найближчому з'їздові Рад.

У відповідь на докори з приводу надмірної суворості, яку проявляє Радянська влада в боротьбі з буржуазною Радою, товариш **Сталін** вказує, що мова йде про боротьбу з буржуазною контрреволюцією, прибраною в національно-демократичну форму.

Товариш **Сталін** підкреслює, що демократичний прапор тих чи інших політичних діячів (як-от Винниченко), що стоять на чолі Ради*, зовсім ще не є гарантією дійсно демократичної політики.

Ми судимо про Раду* не по її словах, а по її ділах.

В чому ж позначився соціалізм «соціалістів» з Ради*?

На словах в універсалі[6] вони оголосили себе прихильниками передачі всієї землі народові, а на ділі опублікованим роз'ясненням вони обмежили цю передачу, оголосивши недоторканною частину поміщицьких земель, не належною передачі народові.

На словах вони оголосили свою лояльність до Рад, а на ділі вони вели шалену боротьбу з ними, роззброюючи радянські війська, арештовуючи радянських працівників і присікаючи всяку можливість дальшого існування Рад.

На словах вони говорили про відданість революції, а на ділі показали себе найзапеклішими ворогами революції.

Вони говорили про нейтралітет у боротьбі з Доном, а на ділі прямо й активно сприяли генералові Каледіну, допомагаючи розстрілювати радянські війська і не пропускаючи хліба на північ.

Все це — усім відомі факти, і та обставина, що Рада* по суті — буржуазна і антиреволюційна, не викликає ніякого сумніву.

Про яку ж боротьбу Рад проти демократії говорить тут Мартов?

---

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

Оратори справа, і особливо Мартов, мабуть, через те хвалять Раду * і захищають її, що бачать в її політиці відбиток своєї власної. В Раді *, що представляє коаліцію всіх класів, таку милу серцеві пп. угодовців, вони бачать прообраз Установчих зборів. Мабуть, Рада *, слухаючи промови представників правого сектора, буде так само старанно хвалити їх. Недаром кажуть: рибак рибака бачить здалека. (Сміх, оплески.)

Далі промовець спиняється на самовизначенні Кавказу і доводить на підставі точних даних, що Кавказький комісаріат [7] веде явно агресивну політику проти радянських організацій Кавказу і фронтової Ради, підтримуючи в той же час контакт з героєм контрреволюційного руху на Кавказі — генералом Пржевальським.

Виходячи з усього цього, доводиться продовжувати так звану громадянську війну, що є, по суті справи, боротьбою між течією, яка прагне утвердити на окраїнах владу коаліційну, угодовську, і другою течією, яка бореться за утвердження влади соціалістичної, за владу Рад трудових мас — робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Ось у чому зміст і історичний смисл тих гострих конфліктів, які виникають між Радою Народних Комісарів, з одного боку, і окраїнними буржуазно-націоналістичними коаліційними урядами — з другого. Посилання цих урядів на те, що вони ведуть боротьбу для того, щоб відстояти національну незалежність, є не більш, як лицемірне прикриття походу,

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

що ведеться проти трудового народу. (Бурхливі оплески.)

Відповідаючи на закид Мартова на адресу Радянської влади в тому, що вона суперечить собі, вимагаючи влади пролетарської на російських окраїнах і вдовольняючись референдумом для Курляндії, Литви, Польщі і т. д., відстоюваним у Бресті Троцьким, товариш **Сталін** зауважує, що було б цілковитим безглуздям вимагати в західних областях Радянської влади, коли в них Ради ще й не існують, коли там немає ще соціалістичної революції.

— Коли, — говорить промовець, — діяти за рецептом Мартова, то довелося б вигадувати Ради там, де їх не тільки нема, але ще не відкрито шляху до них. При таких умовах балачки про самовизначення через Ради — верх абсурду.

На закінчення доповідач ще раз спиняється на основному розходженні правого і лівого крила демократії. В той час, як ліве крило добивається диктатури низів, влади більшості над меншістю, — праве крило рекомендує плентатись назад, до пройденого вже етапу буржуазного парламентаризму. Досвід парламентаризму у Франції та Америці з очевидністю показав, що демократична зовнішністю влада, яка народжується в результаті загального виборчого права, на ділі виявляється дуже далекою і чужою справжньому демократизмові коаліцією з фінансовим капіталом. У Франції, в цій країні буржуазного демократизму, депутатів обирає весь народ, а міністрів поставляє Ліонський банк. В Америці вибори загальні, а при владі опиняються ставленики мільярдера Рокфеллера.

— Хіба це не факт? — питає промовець. — Так, буржуазний парламентаризм ми поховали, і даремно Мартови тягнуть нас до «мартовського» періоду революції. (Сміх, оплески.) Нам, представникам робітників, потрібно, щоб народ був не тільки голосуючим, але і правлячим. Владарюють не ті, хто обирають і голосують, а ті, хто правлять. (Бурхливі оплески.)

«Правда» №№ 12 і 13;
17 і 18 січня 1918 р.

ТЕЛЕФОНОГРАМА ПЕТЕРБУРЗЬКОМУ КОМІТЕТОВІ РСДРП(б)

Виконавчій комісії Петербурзького комітету і всім районним комітетам партії більшовиків радимо, не гаючи ні години, підняти на ноги всіх робітників, щоб згідно з рішенням Петербурзької Ради, яке має бути прийняте сьогодні ввечері, організувати десятки тисяч робітників і послати поголовно всю буржуазію під контролем робітників копати окопи під Петербургом. Тепер, коли революція в небезпеці, тільки в цьому порятунок революції. Лінію окопів дадуть військові, готуйте зброю, а головне — організуйтесь і мобілізуйтесь поголовно.

Ленін
Сталін

21 лютого 1918 р.

Друкується вперше

ТЕЛЕГРАМА НАРОДНОМУ СЕКРЕТАРІАТОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ [8]

П'ять день тому генерал Гофман заявив нам, що строк договору про перемир'я [9] скінчився, а через день після цього розпочав воєнні дії. На заяви Раднаркому про згоду відновити мирні переговори відповіді ще не дано. Очевидно, німецький уряд не поспішає з відповіддю для того, щоб пограбувати до кінця країну і лише потім розпочати переговори про мир. Німці взяли Двінськ, Рівне, Мінськ, Вольмар, Гапсаль, рухаються до Пітера і Києва. Очевидно, мета походу не тільки загарбання, але, головним чином, задушення революції та її завоювань.

Раднарком вирішив організувати відсіч від Пітера, мобілізувати все робітниче населення, а також буржуазію, причому, якщо остання не захоче копати окопи, взяти її силою, під контролем робітників примусити копати окопи.

Загальна думка товаришів така, що ви, кияни, повинні, не гаючи ні одної хвилини, організувати таку ж відсіч від Києва з заходу, мобілізувати все життєздатне, виставити артилерію, копати окопи, погнати буржуазію під контролем робітників на окопні

роботи, оголосити стан облоги і діяти за всіма правилами суворості. Загальне завдання — відстояти Петроград і Київ, затримати банди німців що б то не стало.

Становище серйозніше, ніж воно могло б вам здатися, — для нас немає сумніву, що німецькі банди хочуть прогулятися від Пітера до Києва і там, тільки там, в цих столицях, заговорити про мирні переговори. Я думаю, що договір старої Ради * з німцями [10] ще не анульований вами. Коли це так, нам здається, що вам не слід було б поспішати з цим.

Ще раз: не гаючи ні одної хвилини, беріться до діла без дебатів і покажіть усім, що Радянська влада здатна захищати себе.

Вся наша надія на робітників, бо демобілізовувана так звана армія показала себе здатною лише до паніки і втечі.

Чекаю негайної відповіді.

За дорученням Раднаркому ***Й. Сталін***

Петроград,
21 лютого 1918 р.

Вперше надруковано в книзі:
Документи про розгром німецьких окупантів на Україні в 1918 році.
Госполитиздат, 1942

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ НАРОДНОМУ СЕКРЕТАРІАТОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

За дорученням Ради Народних Комісарів народний комісар **Сталін.**

Позавчора, 22 лютого, одержали від німецького уряду тяжкі, можна сказати звірячі, умови миру, причому німці вимагають прийняття цих умов в сорок вісім годин. Одночасно німецькі загони наступають на Ревель і Псков, загрожуючи Петроградові, а наші війська остаточно відмовляються від опору. Чи відомі вам ці умови, я не знаю. Ми їх передали всюди по радіо. Повідомляю головні з них.

«Пункт четвертий. Росія укладає негайно мир з Українською Народною Республікою. Україна і Фінляндія негайно очищаються від російських військ і Червоної гвардії». «Російські військові судна Чорного моря і т. д. повинні бути негайно переведені в російські гавані і залишені там до загального укладення миру, або роззброєні». «Торговельне мореплавство в Чорному та інших морях відновлюється, як це було передбачено в договорі про перемир'я. Очищення від мін починається негайно».

«Пункт третій. Ліфляндія та Естляндія негайно очищаються від російських військ і Червоної гвардії і займаються німецькою поліцією аж до того часу, поки впорядкування країни не гарантує там громадської безпеки і державного порядку. Всі жителі, арештовані з політичних мотивів, повинні бути негайно звільнені».

«Пункт п'ятий. Росія в міру своїх сил зробить все, щоб негайно забезпечити Туреччині планомірне повернення їй східних анатолійських провінцій, і визнає скасування турецької капітуляції».

Далі йдуть пункти про торговельний договір, в основу яких покладено відомий вам договір старої Ради* з Австро-Угорщиною.

Взагалі, треба сказати, умови неймовірно звірячі. Нам здається, що пункт про Україну означає не відновлення влади Винниченка, яка сама по собі не становить для німців цінності, а дуже реальний натиск на нас, розрахований на те, щоб ми з вами погодилися прийняти договір старої Ради* з Австро-Угорщиною, бо німцям потрібний не Винниченко, а обмін фабрикатів на хліб і на руду.

Нинішнє становище в зв'язку з наступом німців і втечею наших військ ми оцінюємо так: скинувши своїх імперіалістів, ми, внаслідок повільного темпу революційного руху на Заході, нестійкості наших військ і нечуваного хижацтва німецьких імперіалістів, потрапили тимчасово в лабети чужоземного імперіалізму, проти якого ми повинні тепер же готувати сили для організації вітчизняної війни в

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

надії на розв'язування революційних сил на Заході, яке, на нашу думку, є неминучим. Для такої підготовки необхідний мінімальний перепочинок, що його міг би дати навіть звірячий мир. Робити ілюзії не можна ні в якому разі. Треба мати мужність дивитися в лице дійсності і визнати, що ми тимчасово потрапили в лабети німецького імперіалізму. Цими міркуваннями і керувався Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Рад, який вирішив сьогодні о 3 годині ночі укласти мир на звірячих умовах і доручив Раднаркомові послати делегацію в Брест, що й зроблено сьогодні. ЦВК вирішив, що тільки при таких умовах можна буде зберегти Радянську владу. А поки що готуватися і ще раз готуватися для організації священної війни проти німецького імперіалізму.

Ми всі вважаємо, що ваш Народний секретаріат повинен послати свою делегацію в Брест і там заявити про те, що, коли авантюра Винниченка не буде підтримана австро-німцями, Народний секретаріат не заперечуватиме проти основ договору старої Київської ради*. Такий крок з вашого боку, по-перше, підкреслив би ідейне і політичне братерство Рад півдня і півночі; по-друге, зберіг би Радянську владу на Україні, що становить величезний плюс для всієї міжнародної революції. Ми б дуже хотіли, щоб ви зрозуміли нас і погодилися з нами в цих кардинальних питаннях нещасного миру.

Я чекаю негайної відповіді на два питання: чи пришлете ви делегатів сьогодні ж у Петроград чи,

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

ще простіше, прямо в Брест для спільних переговорів з німцями,— це перше. Друге: чи поділяєте ви наш погляд про прийнятність винниченківського договору без Винниченка та його зграї? Чекаю відповіді на ці питання для того, щоб приготувати мандат і організувати вашу поїздку в Брест.

Нарком ***Й. Сталін***

Петроград,
24 лютого 1918 р.

Друкується вперше

УКРАЇНСЬКИЙ ВУЗОЛ

В кінці лютого, ще до укладення миру з Німеччиною, Народний секретаріат Української Радянської Республіки послав делегацію до Бреста з заявою про те, що він згоден підписати договір з німецькою коаліцією, укладений колишньою Київською радою *.

Представник німецького командування в Бресті, досить відомий Гофман, не прийняв делегацію Народного секретаріату, заявивши, що не бачить потреби в мирних переговорах з останньою.

Одночасно з цим німецькі й австро-угорські ударники, разом з гайдамацькими загонами Петлюри—Винниченка, почали нашестя на Радянську Україну.

Не мир, а війна проти Радянської України,— такий є сенс відповіді Гофмана.

За договором, підписаним колишньою Київською радою*, Україна повинна дати Німеччині до кінця квітня 30 мільйонів пудів хліба. Ми вже не говоримо тут про «вільний вивіз руди», що його зажадала Німеччина.

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

Народному секретаріатові Радянської України, безсумнівно, відомий був цей пункт договору, і він знав на що йшов, коли офіціально висловлював згоду підписати винниченківський мир.

Проте, німецький уряд, в особі Гофмана, відмовився вступити в мирні переговори з Народним секретаріатом, визнаним усіма Радами України, міськими й сільськими. Союзові з мерцями, союзові з скинутою й вигнаною Київською радою* він віддав перевагу перед мирним договором з визнаним українським народом Народним секретаріатом, єдино здатним дати «потрібну кількість» хліба.

Це значить, що австро-німецьке нашестя має своєю метою не тільки одержання хліба, але й, головним чином, — повалення Радянської влади на Україні і відновлення старого буржуазного режиму.

Це значить, що німці не тільки хочуть викачати з України мільйони пудів хліба, але намагаються ще обезправити українських робітників і селян, відібравши у них кров'ю здобуту владу і передавши її поміщикам та капіталістам.

Імперіалісти Австрії і Німеччини несуть на своїх штиках нове, ганебне ярмо, яке нітрохи не краще ніж старе, татарське, — такий є сенс нашестя з Заходу.

Це відчуває, як видно, український народ, гарячково готуючись до відсічі. Формування селянської Червоної Армії, мобілізація робітничої Червоної гвардії, ряд вдалих сутичок з «цивілізованими» насильниками після перших спалахів паніки,

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

відібрання Бахмача, Конотопа, Ніжина і підхід до Києва, дедалі сильніший ентузіазм мас, що тисячами йдуть на бій з поневолювачами, — ось чим відповідає народна Україна на нашестя насильників.

Проти іноземного ярма, що йде з Заходу, Радянська Україна підіймає визвольну **вітчизняну** війну, — такий є сенс подій, що розгортаються на Україні.

Це значить, що кожний пуд хліба і кожний кусок металу доведеться брати німцям з бою, в результаті запеклої сутички з українським народом.

Це значить, що Україна повинна бути буквально завойована для того, щоб дістати німцям хліб і посадити на трон Петлюру—Винниченка.

«Короткий удар», яким німці розраховували вбити відразу двох зайців (і хліб дістати, і Радянську Україну зломити), має всі шанси перетворитися в затяжну війну іноземних поневолювачів з двадцятимільйонним народом України, у якого хочуть відібрати хліб і свободу.

Чи треба додати до цього, що українські робітники й селяни не пошкодують своїх сил для героїчної боротьби з «цивілізованими» насильниками?

Чи треба ще доводити, що **вітчизняна** війна, почата на Україні, має всі шанси розраховувати на всіляку підтримку з боку всієї Радянської Росії?

А що, коли війна на Україні, набравши затяжного характеру, перетвориться, нарешті, у війну всього чесного і благородного в Росії проти нового ярма з Заходу?

А що, коли німецькі робітники й солдати в ході такої війни зрозуміють, нарешті, що верховодами

Німеччини керують не цілі «оборони німецької вітчизни», а проста ненаситність обжерливого імперіалістичного звіра, і, зрозумівши це, зроблять відповідні практичні висновки?

Чи не ясно з цього, що там, на Україні, зав'язується тепер основний вузол усієї міжнародної сучасності, — вузол робітничої революції, початої в Росії, і імперіалістичної контрреволюції, що йде з Заходу?

Обжерливий імперіалістичний звір, що зламав собі шию на Радянській Україні, — чи не до цього веде тепер невблаганна логіка подій?..

«Известия» № 47,
14 березня 1918 р.
Підпис: Й. Сталін

ПРО ТАТАРО-БАШКИРСЬКУ РАДЯНСЬКУ РЕСПУБЛІКУ

З часу III з'їзду Рад, який проголосив федеративний лад Російської Республіки, минуло вже два місяці, а окраїни, все ще зайняті утвердженням Радянської влади на місцях, досі не висловились ясно і виразно про конкретні форми федерування. Коли не рахувати України, яку люто терзають тепер «цивілізовані» насильники, та Криму і Донської області, які вже висловились за федеративні зв'язки з Росією, Татаро-Башкирія є, здається, єдиною областю, революційні організації якої чітко накреслили план федерування з Радянською Росією. Ми маємо на увазі ту влучно окреслену загальну схему організації Татаро-Башкирської Радянської Республіки, про яку говорять тепер всі і яку розробили найвпливовіші радянські організації татар і башкирів.

Ідучи назустріч бажанням татаро-башкирських революційних мас і виходячи з рішення III з'їзду Рад, який проголосив Росію Федерацією Радянських Республік, Народний комісаріат в справах національностей, у згоді з вказівкою Ради Народних Комісарів, виробив наведене далі положення про Татаро-Башкирську Радянську Республіку Російської Радянської

Федерації. Установчий з'їзд Рад Татаро-Башкирії, скликання якого не за горами, розробить конкретні форми і деталі цього положення. Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів затвердять — ми не маємо підстави сумніватися в цьому — результати робіт цього з'їзду.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 53,
23 березня 1918 р.

КОНТРРЕВОЛЮЦІОНЕРИ ЗАКАВКАЗЗЯ ПІД МАСКОЮ СОЦІАЛІЗМУ

З усіх окраїн Російської Федерації Закавказзя, здається, є найхарактернішим кутком щодо багатства і різноманітності національного складу. Грузини і росіяни, вірмени і азербайджанські татари, турки і лезгини, осетини і абхазці, — така далеко не повна картина національної різноманітності семимільйонного населення Закавказзя.

Ні в одної з цих національних груп немає різко окреслених меж національної території, всі вони живуть черезсмужно, впереміжку між собою, і не тільки в містах, а і в селах. Цим, власне, і пояснюється, що спільна боротьба національних груп Закавказзя проти центра в Росії часто-густо заслоняється їх запеклою боротьбою між собою. А це створює дуже «зручну» обстановку для прикриття класової боротьби національними прапорами і брязкальцями.

Другою, не менш характерною рисою Закавказзя є його економічна відсталість. Якщо не рахувати Баку, цього промислового оазису краю, що рухається головно зовнішнім капіталом, то Закавказзя являє собою аграрну країну з більш або менш розвиненим торговельним життям по краях, біля берегів морів,

і з міцними ще залишками чисто кріпосницького укладу в центрі. Тіфліська, Єлизаветпольська, Бакинська губернії досі ще рясніють кріпосницькими татарськими беками і феодальними грузинськими князями, які володіють величезними латифундіями, мають спеціальні озброєні банди і тримають у своїх руках долю татарсько-вірменсько-грузинських селян. Цим, власне, і пояснюються ті гострі форми аграрних «безпорядків», в які нерідко виливається там невдоволення селян. Тут же слід шукати причину слабості й некристалізованості робітничого руху в Закавказзі (якщо не рахувати Баку), часто-густо затемнюваного аграрними «безпорядками». Все це створює сприятливий грунт для політичної коаліції імущих класів і так званої «соціалістичної» інтелігенції, у своїй більшості дворянської, проти робітничо-селянської революції, що розгортається тепер в країні.

Лютнева революція не внесла істотних змін у становище трудових класів краю. Солдати, ці найбільш революційні елементи села, були ще на фронті. А робітники, слабі взагалі, як клас, в силу економічної відсталості краю, і не зміцнілі ще, як організована одиниця, перебували в стані захоплення здобутими політичними свободами, не збираючись, видимо, йти далі. Вся влада залишалася в руках імущих класів. Останні цупко трималися за владу і вижидали, охоче полишаючи есеро-меншовицьким стратегам присипляти робітників і селян мудрими промовами про буржуазний характер російської революції, про нездійсненність соціалістичного перевороту та ін.

Жовтнева революція різко змінила становище. Вона одним махом перевернула всі відносини, поставивши питання про перехід влади в руки трудових класів. Клич «Вся влада робітникам і селянам!» громом прокотився по країні, піднявши на ноги пригноблені маси. І коли цей клич, пущений на півночі Росії, почав перетворюватися там в життя, імущі класи Заказказзя наочно побачили, що Жовтнева революція і Радянська влада несуть їм неминучу смерть. Боротьба проти Радянської влади стала для них через це питанням життя і смерті. А «соціалістична» есеро-меншовицька інтелігенція, яка вкусила вже від древа пізнання влади і поставлена тепер перед перспективою втратити її, автоматично опинилася в союзі з імущими класами.

Так створилась антирадянська коаліція в Закавказзі.

Закавказький комісаріат з його татарськими беками, як-от Хан-Хойський і Хасмамедов, з одного боку, і грузинськими дворянськими інтелігентами, як-от Жорданія і Гегечкорі — з другого, є живим втіленням цієї антирадянської коаліції.

Для коаліції класів всередині національних груп організуються «національні ради»: грузинська, татарська, вірменська. Їх натхненник — меншовик Жорданія.

Для коаліції імущих верств усіх головних національностей Закавказзя створюється Закавказький комісаріат. Його керівник — меншовик Гегечкорі.

Для об'єднання «всього населення» краю в боротьбі проти Радянської влади організується так званий «Закавказький сейм», що складається з есеро-мен-

шовицько-дашнако-ханських членів Установчих зборів від Закавказзя. Його декорація, чи то пак, голова — меншовик Чхеїдзе.

Тут є і «соціалізм», і «національне самовизначення», і ще щось реальніше, ніж ці старі брязкальця, а саме: реальний союз імущих верств проти робітничо-селянської влади.

Але брязкальцями жити довго не можна. Союз вимагає «діла». І «діло» не забарилося виступити на сцену, як тільки з'явилась перша реальна небезпека. Ми говоримо про революційних солдатів, які повертаються з турецького фронту після відкриття мирних переговорів. Ці солдати повинні були проїхати через Тіфліс, столицю антирадянської коаліції. Вони могли стати в руках більшовиків серйозною загрозою існуванню Закавказького комісаріату. Небезпека найреальніша. І ось тут, перед лицем цієї небезпеки, відпали всі і всякі «соціалістичні» брязкальця. Контрреволюційний характер коаліції виступає назверх. Комісаріат і «національні ради» роззброюють частини, що повертаються з фронту, по-зрадницькому їх обстрілюючи, і озброюють дикі «національні» орди. Для більшої певності «діла» і забезпечення себе з півночі, Закавказький комісаріат вступає в угоду з Карауловим і з Каледіним, посилає останньому цілі вагони патронів, допомагає йому роззброювати ті частини, які сам не зумів роззброїти, і взагалі підтримує його всіма засобами в боротьбі з Радянською владою. Убезпечити імущі класи Закавказзя від замахів з боку революційних солдатів, не гребуючи ніякими засобами, — така суть цієї низької «політики». Нацьковування несвідомих збройних

мусульманських загонів на російських солдатів, заманювання останніх в наперед влаштовані засади, побиття і розстріл, — отакі засоби цієї «політики». Найвищою ілюстрацією цієї ганебної «політики» роззброєння є розстріл російських солдатів, що йшли з турецького фронту проти Каледіна, коло Шамхора, між Єлизаветполем і Тіфлісом.

Ось що повідомляє про це «Бакинский Рабочий» [11]:

«В першій половині січня 1918 року на залізничній лінії від Тіфліса до Єлизаветполя тисячні банди озброєних мусульман на чолі з членами Єлизаветпольського мусульманського національного комітету і при допомозі броньованого поїзда, посланого Закавказьким комісаріатом, учинили ряд насильних роззброєнь військових частин, які від'їжджали до Росії. Причому, убито і покалічено тисячі російських солдатів, трупами яких усіяна залізнична лінія. Відібрано у них до 15 000 рушниць, до 70 кулеметів і два десятки гармат».

Такі є факти.

Союз поміщиків і буржуазії проти революційних солдатів Закавказзя, який діє під флагом офіціального меншовизму, — такий сенс цих фактів.

Ми вважаємо за потрібне навести тут уривки з статей «Бакинского Рабочего», які висвітлюють єлизаветпольсько-шамхорські події.

«Правду про єлизаветпольські події меншовики намагаються приховати. Навіть газета їх вчорашніх союзників, тіфліських есерів, «Знамя Труда» констатує їх спроби «зам'яти справу» і вимагає відкритого обговорення питання в крайовому центрі.

Ми вітаємо цю вимогу есерів, бо від того, чи будуть офіціально викриті винуватці шамхорської трагедії, чи буде пролито повне світло на події 6—12 січня чи ні, в значній мірі залежить дальша доля революції в Закавказзі.

Ми заявляємо, що серед винуватців елизаветпольських подій треба назвати насамперед колишнього вождя кавказької соціал-демократії, нині так званого «батька грузинської нації» — Ноя Миколайовича Жорданія. Це під його головуванням президія крайового центра постановила роззброювати ешелони, що проїжджають, і озброювати за їх рахунок національні полки. За його підписом була відправлена телеграма Єлизаветпольському мусульманському національному комітетові про роззброєння ешелонів, які скупчилися коло Шамхора. Він, Ной Жорданія, посилав делегації з Тіфліса з тим же дорученням роззброювати ешелони. Це офіціально заявив член делегації солдат Крупко на багатолюдному засіданні Громадянського комітету в Єлизаветполі. Ной Жорданія і його завжди не до розуму старанний помічник Н. Рамішвілі послали броньований поїзд на чолі з Абхазава, який роздавав зброю мусульманам і допомагав їм розстрілювати тисячі солдатів і роззброювати ешелони.

Ной Жорданія виправдується тим, що він телеграми не підписував. Десятки людей, вірмен і мусульман, стверджують, що телеграма підписана ним і ця телеграма існує. Жорданія говорить, що він, довідавшись про ускладнення, по телефону говорив з Абхазава, просив не роззброювати насильно ешелони і пропустити їх. Абхазава убитий; ця заява не може бути перевірена, але ми допускаємо, що розмова була...

Якщо облишити мертвого, на якого, за прислів'ям, все валити можна, є живі свідки, які спростовують показання Жорданія і підтверджують як адресу телеграми, так і підпис Жорданія і послання делегації з дорученням роззброїти та ін.

Чому Жорданія не притягує їх до відповідальності, коли вони говорять неправду? Чому він і його друзі хочуть «зам'яти справу»?

Ні, громадяни Жорданія, Рамішвілі і К°, на вас лежить тяжка відповідальність за кров тисяч солдатів, убитих 7—12 січня.

Чи можете ви виправдатися в цьому тяжкому злочині? Але не про особисте виправдання йде у нас мова.

Жорданія цікавить нас в даному разі не як особа, а як вождь партії, яка робить політику в Закавказзі, як найбільш авторитетний і відповідальний представник закавказької влади.

Він робив свою злочинну справу, по-перше, за постановою президії крайового центра і Міжнаціональної ради і, по-друге, безперечно, з відома Закавказького комісаріату. Обвинугачення, яке ми кидаємо в лице Жорданія, поширюється на всю партію меншовиків, на крайовий центр, на Закавказький комісаріат, де панове Чхенкелі і Гегечкорі в тісному і відкритому блоці з мусульманськими беками і ханами роблять все для того, щоб погубити революцію. Ми говоримо про Жорданія і Рамішвілі, оскільки їх імена зв'язані з телеграмами, з наказами, відправленням «розбійницького» броньованого поїзда. З них треба почати слідство для виясненння істини.

Але є ще імена, які повинні бути названі, є ще одно кубло злочинців, яке повинно бути зметене. Це кубло — Мусульманський національний комітет в Єлизаветполі, який весь складається з реакційних беків і ханів, який 7 січня увечері, грунтуючись на телеграмі Жорданія, постановив роззброїти ешелони «що б то не стало» і з неймовірною безсоромністю і кровожерністю виконав свою постанову 9—12 січня.

Меншовицька преса, говорячи про єлизаветпольські події, змальовує справу так, ніби це був звичайний для Закавказзя «розбійницький» напад на залізницю. Це найбезсоромніша брехня!

Не розбійники, а тисячі мирного населення мусульман, керованих офіціально Мусульманським національним комітетом, спокушених багатою здобиччю, упевнених в тому, що це робиться за наказом закавказьких владарів, робили злочинну справу біля Шамхора і Далляра. Мусульманський національний комітет відкрито стягував у Єлизаветполі тисячі мусульман, озброював їх, саджав у поїзди на ст. Єлизаветполь і направляв у Шамхор. І коли «перемога» була здобута, як переказують очевидці, верхи на гарматі, відібраній у «ворога», урочисто в'їхав у місто «есер» Сафікюрдський в супроводі інших героїв з Мусульманського комітету.

Про які ж розбійницькі напади «йде мова»?» («Бакинский Рабочий» №№ 30 і 31.)

Такі є головні герої цієї злочинної авантюри.

А ось і документи, які викривають творців авантюри:

Телеграма голови крайового центра Р. Р., С. і С. депутатів Н. Жорданія всім Радам про роззброєння ешелонів.

«Всім Радам Закавказзя.

З Тіфліса. № 505, а. Прийнята 6. 1. 1918 року, відправл. № 56363. Прийняв Наумов. Число слів 59. Подана 5—28—24. Циркулярно.

З огляду на те, що військові частини, які від'їжджають в Росію, забирають з собою зброю і в разі невдалого перемир'я національні частини можуть лишитися без достатнього озброєння для захисту фронту, крайовий центр Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів постановив запропонувати всім Радам вжити заходів до відібрання зброї у від'їжджаючих частин і про кожний випадок доводити до відома крайового центра.

Голова Крацентра **Жорданія**».

Телеграма ротмістра Абхазава командирові Татарського кінного полку Магалову.

«Єлизаветполь.

Командирові Тат. кінного полку Магалову з Дзегама. № 42. Прийнята 7.1. 1918 року від Жу № 1857. Прийняв Вата. Число слів 30. Подана 7-го 15 г.

Прямують п'ять збройних ешелонів з гарматою, захопили представників Ради, їду броньованим поїздом для відсічі. Прошу допомоги всякого роду зброєю.

Ротмістр **Абхазава**.
Дс. Шатірашвілі».

(«Бакинский Рабочий» № 33.)

Такі є документи.

Так в ході подій відпали «соціалістичні» брязкальця, поступившись місцем контрреволюційному «ділу» Закавказького комісаріату. Чхеїдзе, Гегечкорі, Жорданія лише прикривають своїм партійним прапором мерзоти Закавказького комісаріату. Логіка речей сильніша за всяку іншу логіку.

Роззброюючи російських солдатів, що йдуть з фронту, і борючись, таким чином, з «зовнішніми»

революціонерами, Закавказький контрреволюційний комісаріат розраховував убити зразу двох зайців: з одного боку, він знищував серйозну революційну силу, російську революційну армію, на яку, головним чином, і міг спертися більшовицький комітет краю; з другого боку, він одержував таким чином «необхідну» зброю для озброєння національних грузинських, вірменських, мусульманських полків, які становлять головну опору меншовицько-контрреволюційного комісаріату. Війна проти «зовнішніх» революціонерів мала, таким чином, забезпечити «громадянський мир» всередині Закавказзя. І ця підступна політика проводилась панами Гегечкорі і Жорданія тим рішучіше, чим забезпеченіше вони почували себе з «тилу», тобто з боку Північного Кавказу, з його Каледіними і Філімоновими.

Але хід подій розбив усі розрахунки контрреволюціонерів Закавказзя.

Падіння Ростова і Новочеркаська, які були пристановищем Каледіна—Корнілова, розхитало в корені «північний тил». Остаточне очищення всієї Північно-Кавказької залізниці, аж до Баку, звело його до нуля. Хвиля радянської революції, що йде з півночі, безцеремонно вторглася в царство закавказької коаліції, загрожуючи його існуванню.

Так само «несприятливо» склалися обставини в самому Закавказзі.

Закавказькі солдати, що повернулися з фронту, рознесли по селах аграрну революцію. Запалали садиби мусульманських і грузинських поміщиків. Підвалини кріпосницьких залишків рішуче штурмувалися «збільшовизованими» солдатами-селянами.

Очевидно, пусті обіцянки Закавказького комісаріату про передачу землі селянам не могли вже задовольнити охоплених аграрною хвилею селян. Від нього вимагалося діло, але не контрреволюційне, а революційне.

Не відстали і не могли відстати від подій і робітники. По-перше, революція, що йде з півночі і несе робітникам нові завоювання, природно, піднімала закавказький пролетаріат на нову боротьбу. Навіть робітники сонного Тіфліса, опори меншовицької контрреволюції, почали відходити від Закавказького комісаріату, висловлюючись за Радянську владу. По-друге, після торжества Рад на Північному Кавказі, який постачав хліб Тіфлісові при Каледіні — Філімонові, продовольча нужда не могла не загостритися, що, природно, викликало ряд продовольчих «безпорядків», — революційний Північний Кавказ рішуче відмовляється годувати контрреволюційний Тіфліс. По-третє, відсутність грошових знаків (бони їх не можуть замінити!) розладжувала господарське життя і, насамперед, залізничний транспорт, що безперечно поглибило невдоволення міських низів. Нарешті, революційний пролетарський Баку, який з перших же днів Жовтневої революції визнав Радянську владу і безустанно веде боротьбу з Закавказьким комісаріатом, не давав спати закавказькому пролетаріатові, стаючи йому заразливим прикладом і живим маяком, що освітлює шлях до соціалізму.

Все це, разом взяте, не могло не повести до революціонізування всієї політичної обстановки в Закавказзі. Справа дійшла, нарешті, до того, що навіть

«найнадійніші» національні полки почали «розкладатися», переходячи на бік більшовиків.

Перед Закавказьким комісаріатом постала дилема:

Або з робітниками і селянами проти поміщиків і капіталістів, і тоді — розвал коаліції.

Або рішуча боротьба проти селян і робітничого руху для збереження коаліції з поміщиками і капіталістами.

Панове Жорданія і Гегечкорі обрали другий шлях.

Почати з того, що Закавказький комісаріат оголосив аграрний рух грузино-татарських селян «розбоєм» і «хуліганством», арештовуючи і розстрілюючи «призвідців».

За поміщиків проти селян!

Далі, комісаріат закрив усі більшовицькі газети в Тіфлісі, а робітників, які протестують проти цього неподобства, почав арештовувати і розстрілювати.

За капіталістів проти робітників!

Нарешті, справа дійшла до того, що панове Жорданія і Гегечкорі, з тим, очевидно, щоб «одвести грозу», вдаються до потурання вірмено-татарській різні, — ганьба, до якої не падали досі навіть кадети!

Закавказький комісаріат, Закавказький сейм і «національні ради» проти робітників і селян, — такий сенс цього «нового» курсу.

Так закавказькі контрреволюціонери боротьбу з «зовнішніми» революціонерами, боротьбу з російськими солдатами, доповнили і розвинули в боротьбу з внутрішніми революціонерами, в боротьбу з «своїми ж власними» робітниками і селянами.

Дуже цікавий для характеристики цього «повороту» в політиці закавказьких коаліціонерів одержаний цими днями на ім'я Ради Народних Комісарів лист одного товариша з Кавказу, очевидця контрреволюційних бешкетів пп. Гегечкорі — Жорданія. Я наводжу його цілком і без зміни. Ось він:

«Тут сталися нові події за останні дні, і становище зараз дуже серйозне. 9 лютого вранці арештували чотирьох наших товаришів, серед них члена нового більшовицького комітету Ф. Каландадзе. Були підписані ордери на арешт і інших товаришів: Філіппа Махарадзе, Назаретяна, Шавердова та інших членів крайового комітету. Пощадили тільки Міха Цхакая, очевидно, через його хворобу. Всі перейшли на нелегальне становище. Одночасно закрили наші газети: «Кавказский Рабочий», «Брдзола» (груз.) і «Банворі Крів» (вірм.) і запечатали нашу друкарню.

Це викликало обурення серед робітників. В цей же день, 9 числа, відбувся мітинг в залізничних майстернях, на якому було до 3 000 робітників. Мітинг одностайно, при чотирьох тільки, що утрималися, ухвалив оголосити страйк з вимогою звільнення товаришів і відкриття газет. Було вирішено страйкувати, поки вимоги не будуть виконані. Але страйк виявився неповним. Завзята меншовицька зграя, яка не заперечувала на мітингу і не голосувала проти, працювала. В той же день були збори складачів, друкарів, ухвалили 225-ма голосами проти 190 оголосити одноденний страйк-протест з тими ж вимогами. Одностайніше постановили страйкувати електрики, шкіряники, кравці, арсенальні майстерні, заводи Толле, Заргар'янца та ін.

Обурення в місті поділяли й обивателі. Але на другий день, 10 лютого, сталася подія, яка примусила забути про арешти і газети.

Страйковий комітет залізничників та ін. призначив на цей день, 10-го вранці, мітинг протесту в Олександрівському саду. З'явилось на мітинг, незважаючи на всі вжиті заходи для зриву мітингу, більш як 3 000 робітників і солдатів (останніх було мало, тому що ешелони стоять за 15 верст від міста). З'явились

на мітинг і товариші, що переховувались, — Кавтарадзе, Махарадзе, Назаретян та ін. Серед мітингу увійшли в сад (приблизно коло двох рот) міліціонери і «червоногвардійці». З червоними прапорами в руках і заспокоюючи мітинг знаками, вони підкрались до зборів.

Частина мітингу, що хотіла вже розійтися, залишилась і, вважаючи, що підходять свої, почала їх навіть вітати вигуками «ура». Голова Кавтарадзе хотів спинити промовця і вітати прибулих. В цей час прибулі швидко розсипалися цепом, оточили мітинг і відкрили шалений рушничний і кулеметний вогонь по мітингу. Цілились головним чином в президію, що стояла на естраді. Вбито 8 чоловік, поранено понад 20 чоловік. 10-ма кулями убитий один товариш, схожий на Кавтарадзе, так само, як він, одягнений, і «червоногвардійці» кричали один одному, що Кавтарадзе вже вбито. Частина публіки розбіглася, друга лягла на землю. Стрільба тривала хвилин п'ятнадцять.

Якраз в цю хвилину тільки що відкрилося перше засідання розширеного Закавказького сейму, і Чхеїдзе виголошував промову під акомпанемент рушниць і кулеметів, які тріщали тут же недалеко від палацу.

Цей розстріл, учинений без всякого попередження і так по-зрадницькому, викликав нове обурення серед робітників і, думаю, що вже остаточно відірвав їх від меншовиків.

Назаретяна і Цінцадзе догнали після мітингу і вели на розстріл, їх врятував есер Мерхалєв. Есери «обурюються», протестують та ін. Обурені і дашнакцакани і все місто взагалі. Але нічого зробити неможливо. Вони нагнали з села озброєних «червоногвардійців» і мусульманську дику дивізію і лютують. Всім товаришам-лідерам погрожують відкрито розстрілом. В день розстрілу мітингу появилося в місті багато офіцерів з білими пов'язками — білогвардійців, які нишпорили по місту і шукали більшовиків. Зняли з трамваю одного, нібито схожого на Шаумяна, і вистрелили впритул, — кричали, що це Шаумян, але розчарувались.

Учора, 11-го, відбувся мітинг в ешелонах, з участю наших товаришів. Там тисяч шість солдатів, без артилерії, вирішили вимагати звільнення товаришів, арештованих, відкриття газет і розслідування подій 10-го числа (розстрілу мітингу, на якому

вбито, між іншим, одного з солдатів з цих ешелонів). Прислали вчора ж делегацію з ультиматумом, дали 24 години для відповіді.

Сьогодні строк кінчається, повідомляють, що комісаріат стягує сили для відсічі. Подробиць поки що не знаю. Відповідальні товариші з ешелонів поки що не повертаються, боячись арешту по дорозі: вони обрані там у Військово-революційний комітет ешелонів. Чекаю більш точних відомостей.

На завтра призначено засідання міської думи, есери і дашнаки виступлять з протестом, будуть представники і від нас. Настрій в місті дуже тривожний. Сьогодні демонстрація жінок коло думи в зв'язку з тим, що починається голод. Всюди в місті летучі мітинги. По всій Грузії починається селянський рух під впливом солдатів-грузинів, які приїхали з Росії; всі вони або більшовики, або настроєні по-більшовицькому. Меншовики оголошують цей рух погромним, розбійницьким і посилають «червоногвардійців» для придушення. В Горі арештували наших товаришів. Сьогодні повідомляють, що там роззброїли наших солдатів, і вже йдуть розстріли. З Кутаїса повідомляли, що місто в руках більшовиків, на чолі з Буду Мдівані. Туди були стягнуті звідусюди сили меншовиків, від посланих нами відповіді ще не маю. Чекаю кожної хвилини. Вчора в Мухрані арештовано більшовика, старого Церцвадзе, який їздив туди в зв'язку з тим, що вчора чекали виступу селян проти князів Мухранських і удільних маєтків.

Арештовані зараз і сидять в Метеху 9 чоловік. Есерівська червона гвардія, що охороняла досі тюрму, через арешти знялася і пропонувала нам свої послуги

Учора страйковий комітет, що складається з представників перелічених мною на початку підприємств, випустив відозву з закликом до загального страйку. Сьогодні обговорюється питання повсюди. Подивимось, як себе виявить тіфліський пролетаріат.

На відкритті сейму в день 10 лютого були присутні тільки меншовики (їх 37 чоловік) і 1 мусульманин. Більше нікого не було. Мусульманський депутат просив відкласти до 13-го, що й було зроблено. Пошлють, мабуть, і дашнаки і есери».

Така є «картина».

Чи довго ще проіснує цей контрреволюційний комісаріат, якому вже начертала історія смертний вирок, — важко сказати. В усякому разі це виясниться в найближчому майбутньому. Але одно безперечно: останні події остаточно зірвали маску соціалізму з меншовицьких соціал-контрреволюціонерів, і тепер весь революційний світ має можливість наочно переконатися, що в особі Закавказького комісаріату і його «сеймово-національних» придатків ми маємо справу з найзапеклішим контрреволюційним блоком, спрямованим проти робітників і селян Закавказзя.

Такі є факти.

Ну, а кому не відомо, що слова і брязкальця гинуть, а факти і діла залишаються...

«Правда» №№ 55 і 56,
26 і 27 березня 1918 р.
Підпис: Й. Сталін

ОРГАНІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Розмова з співробітником газети «Правда»

В зв'язку з дискусією, що виникла останніми днями на сторінках радянської преси про принципи і способи конструкції Російської Федерації, наш співробітник звернувся з пропозицією висловитися в цьому питанні до народного комісара в справах національностей товариша **Сталіна.**

На поставлений нашим співробітником ряд питань товариш **Сталін** дав таку відповідь.

БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ФЕДЕРАЦІЇ

З усіх існуючих федеративних об'єднань — найбільш характерними для буржуазно-демократичного ладу є американська і швейцарська федерації. Історично вони склалися з незалежних держав — через конфедерацію до федерації, причому на ділі вони перетворилися в унітарні держави, зберігши лише форму федералізму. Весь цей процес розвитку — від незалежності до унітаризму — ішов через ряд насильств, пригноблень і національних воєн. Досить згадати війну південних штатів Америки з північними [12] і війну Зондербунду [13] з іншими кантонами Швейцарії. Не можна при цьому не відзначити, що

кантони Швейцарії і штати Америки будувалися не за національною ознакою і навіть не за економічною, а цілком випадково — в силу випадкового захоплення тих або інших територій емігрантами-колоністами або сільськими громадами.

ЧИМ ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ВІД НИХ РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ

А федерація, яка будується тепер в Росії, являє, повинна явити зовсім іншу картину.

По-перше, області, що виділилися в Росії, становлять цілком певні одиниці щодо побуту і національного складу. Україна, Крим, Польща, Закавказзя, Туркестан, Середнє Поволжя, Киргизький край відрізняються від центра не тільки своїм географічним розміщенням (окраїни!), але і як цілісні економічні території з певним побутом і національним складом населення.

По-друге, ці області становлять не вільні і незалежні території, а насильно втиснуті в загальноросійський політичний організм одиниці, які прагнуть тепер одержати необхідну свободу дій, у вигляді федеративних відносин або повної незалежності. Історія «об'єднання» цих територій являє суцільну картину насильств і гноблення з боку старих російських властей. Встановлення в Росії федеративного ладу означатиме визволення цих територій і народів, що їх населяють, від старого імперіалістичного гніту. Від унітаризму — до федералізму!

По-третє, там — в західних федераціях — будівництвом державного життя керує імперіалістична буржуазія. Недивно, що «об'єднання» не могло

обійтися без насильств. Тут, в Росії, навпаки, політичним будівництвом керує пролетаріат, запеклий ворог імперіалізму. Тому в Росії можна і треба встановити федеративний лад на основі вільного союзу народів.

Така є істотна різниця між федерацією в Росії і федераціями на Заході.

ПРИНЦИПИ КОНСТРУКЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

З цього ясно, — продовжує товариш **Сталін**, — що Російська Федерація являє собою союз не окремих самостійних міст (як це думають карикатуристи з буржуазної преси) або взагалі областей (як це гадають деякі наші товариші), а союз певних територій, що історично виділилися і відзначаються як особливим побутом, так і національним складом. Справа тут зовсім не в географічному положенні тих або інших областей чи навіть не в тому, що ті або інші ділянки відділені від центра водними просторами (Туркестан), гірським кряжем (Сибір) чи степами (той же Туркестан). Цей географічний федералізм, пропагований Лацісом, не має нічого спільного з проголошеним III з'їздом Рад федералізмом. Польща і Україна не відділені від центра гірським хребтом і водними просторами. Проте, нікому не спадає на думку твердити, що відсутність цих географічних ознак виключає право названих областей на вільне самовизначення.

З другого боку, безперечно, — говорить товариш **Сталін**, — що своєрідний федералізм московських обласників, які намагаються штучно об'єднати

навколо Москви 14 губерній, так само не має нічого спільного з відомою постановою III з'їзду Рад про федерацію. Немає сумніву, що центральний текстильний район, який охоплює всього кілька губерній, являє собою певну цілісну економічну одиницю і, як такий, він безперечно управлятиметься своїм обласним органом, як автономною частиною Вищої ради народного господарства. Але що може бути спільного між захудалою Калугою і промисловим Івано-Вознесенськом і за якою ознакою їх «об'єднує» нинішній обласний раднарком, — збагнути не сила.

СКЛАД РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Очевидно, суб'єктами федерації повинні бути і можуть бути не всякі ділянки і одиниці і не всяка географічна територія, а лише певні області, які природно поєднують в собі особливості побуту, своєрідність національного складу і деяку мінімальну цілісність економічної території. Такі є Польща, Україна, Фінляндія, Крим, Закавказзя (причому не виключена можливість, що Закавказзя розіб'ється на ряд певних національно-територіальних одиниць, як-от грузинська, вірменська, азербайджансько-татарська та ін.), Туркестан, Киргизький край, татаро-башкирська територія, Сибір і т. п.

ПРАВА ОБЛАСТЕЙ, ЯКІ ФЕДЕРУЮТЬСЯ МІЖ СОБОЮ. ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ

Обсяг прав цих областей, які федеруються між собою, буде вироблено в усій своїй конкретності в ході будівництва Радянської Федерації в цілому,

але загальні штрихи цих прав можна намітити тепер же. Військова і військово-морська справа, зовнішні справи, залізниці, пошта і телеграф, монета, торговельні договори, загальна економічна, фінансова і банківська політика — все це, мабуть, становитиме сферу діяльності центральної Ради Народних Комісарів. Всі інші справи і, насамперед, форми проведення загальних декретів, школа, судочинство, адміністрація і т. д. відійдуть до обласних раднаркомів. Ніякої обов'язкової «державної» мови — ні в судочинстві, ні в школі! Кожна область вибирає ту мову або ті мови, які відповідають складові населення даної області, причому додержується цілковита рівноправність мов як меншостей, так і більшостей в усіх громадських і політичних установах.

КОНСТРУКЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ВЛАДИ

Конструкція центральної влади, способи її побудови визначаються особливостями Російської Федерації. В Америці і Швейцарії федералізм привів на ділі до двопалатної системи: з одного боку — парламент, обираний за принципом загальних виборів, з другого боку — федеральна рада, конструйована штатами або кантонами. Це — та сама двопалатна система, що веде на ділі до звичайної буржуазної законодавчої тяганини. Нічого й казати, що трудові маси Росії не примиряться з такою двопалатною системою. Ми вже не говоримо про повну невідповідність цієї системи елементарним вимогам соціалізму.

Нам здається, — продовжує товариш **Сталін,** — що найвищим органом влади Російської Федерації буде обраний всіма трудовими масами Росії з'їзд Рад або

Центральний Виконавчий Комітет, який заступає його. Причому доведеться розпрощатися з буржуазним передсудом про непогрішність «принципу» загального виборчого права. Виборче право буде, мабуть, надано лише тим верствам населення, які експлуатуються або, в усякому разі, не експлуатують чужої праці. Це природний результат **факту** диктатури пролетаріату і сільської бідноти.

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН ВЛАДИ

Щодо органу виконавчої влади Російської Федерації, тобто центральної Ради Народних Комісарів, то він обиратиметься з'їздами Рад, ми думаємо, з кандидатів, виставлених центром і федерованими областями. Між ЦВК і Радою Народних Комісарів не буде і не повинно бути, таким чином, так званої другої *палати*. Немає сумніву, що практика може виробити і, мабуть, виробить інші більш доцільні й еластичні форми *поєднання* інтересів областей і центра в справі конструкції влади. Але одно безперечно: які б форми не виробила практика, вони не воскресять вижитої і похованої нашою революцією двопалатної системи.

ПЕРЕХІДНА РОЛЬ ФЕДЕРАЛІЗМУ

Такі є, — продовжує наш співрозмовник, — на мою думку, загальні контури Російської Федерації, що складається на наших очах. Багато хто схильний вважати федеративний лад найбільш стійким і навіть ідеальним, причому посилаються часто на приклад Америки, Канади, Швейцарії. Але захоплення федералізмом не виправдується історією. По-перше,

Америка, як і Швейцарія, вже не являють собою федерацій: вони були федераціями в 60-х роках минулого століття; вони перетворилися на ділі в унітарні держави — з кінця минулого віку, коли вся влада була передана від штатів і кантонів центральному федеральному урядові.

Історія показала, що федералізм Америки і Швейцарії є перехідний ступінь від незалежності штатів і кантонів до повного їх об'єднання. Федералізм показав себе цілком доцільною формою, як перехідний ступінь від незалежності до імперіалістичного унітаризму, але він був вижитий і відкинутий, як тільки дозріли умови для об'єднання штатів і кантонів в єдине державне ціле.

ПРОЦЕС ПОЛІТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ. ФЕДЕРАЛІЗМ В РОСІЇ — ПЕРЕХІДНИЙ СТУПІНЬ ДО СОЦІАЛІСТИЧНОГО УНІТАРИЗМУ

В Росії політичне будівництво іде в зворотному порядку. Тут примусовий царистський унітаризм змінюється федералізмом добровільним для того, щоб, з бігом часу, федералізм поступився місцем такому ж добровільному і братерському об'єднанню трудових мас усіх націй і племен Росії. Федералізмові в Росії, — закінчив свою розмову товариш **Сталін**, — судилося, як і в Америці і Швейцарії, відіграти перехідну роль — до майбутнього **соціалістичного** унітаризму.

«Правда» №№ 62 і 63,
3 і 4 квітня 1918 р.

ОДНО З ЧЕРГОВИХ ЗАВДАНЬ

Останні два місяці розвитку революції в Росії, особливо в період після укладення миру з Німеччиною і придушення буржуазної контрреволюції всередині Росії, можуть бути схарактеризовані як період зміцнення Радянської влади в Росії і початок планомірної перебудови відживаючого соціально-економічного устрою на новий, соціалістичний лад. Націоналізація фабрик і заводів, що розростається, ростущий контроль над головними галузями торгівлі, націоналізація банків, розгортання день за днем багатої своєю різноманітністю діяльності Вищої ради народного господарства, цього організаційного осередку близького вже соціалістичного суспільства, — все це говорить про те, як глибоко вкорінюється Радянська влада в пори суспільного життя. Влада в центрі вже стала дійсно народною, вирослою з надр трудових мас. В цьому сила і могутність Радянської влади. Це почувають, очевидно, навіть ті буржуазні інтелігенти, колишні вороги Радянської влади, техніки й інженери, службовці і взагалі люди спеціальних знань, які вчора ще саботували владу, а сьогодні готові до її послуг.

Але на окраїнах, населених відсталими в культурному відношенні елементами, Радянська влада ще не встигла стати в такій же мірі народною. Революція, почата в центрі, поширювалась на окраїни, особливо на східні, з деяким запізненням. Побутові і мовні умови цих окраїн, які відзначаються до того ж економічною відсталістю, трохи ускладнили справу зміцнення там Радянської влади. Для того, щоб влада там стала народною, а трудові маси соціалістичними, необхідні, між іншим, спеціальні способи втягнення трудящих і експлуатованих мас цих окраїн в процес революційного розвитку. Необхідно підняти маси до Радянської влади, а їх кращих представників — злити з останньою. Але це неможливо без автономії цих окраїн, тобто без організації місцевої школи, місцевого суду, місцевої адміністрації, місцевих органів влади, місцевих громадсько-політичних і освітніх установ з гарантією повноти прав місцевої, рідної для трудових мас краю, мови в усіх сферах громадсько-політичної роботи.

Виходячи з цього і проголосив третій з'їзд Рад федеративний устрій Російської Радянської Республіки.

Автономно-буржуазні групи, які виникли в листопаді і грудні минулого року в окраїнах поволзьких татар, башкирів, киргизів, Туркестанського краю, поступово викриваються ходом революції. Для того, щоб остаточно відірвати від них «їх же власні маси» і згуртувати останні навколо Рад, треба «взяти» у них автономію, попереду очистивши її від буржуазної скверни, і перетворити її з буржуазної в радянську. Буржуазно-націоналістичні групи

вимагають автономії для того, щоб перетворити її в знаряддя поневолення «своїх власних» мас. Саме тому, «визнаючи центральну Радянську владу», вони разом з тим не хочуть визнати місцевих Рад, вимагаючи невтручання в їхні «внутрішні справи». Деякі Ради на місцях вирішили через це відкинути цілком всяку автономію, віддаючи перевагу «розв'язанню» національного питання зброєю. Але цей шлях зовсім непридатний для Радянської влади. Він, цей шлях, здатний тільки згуртувати маси навколо буржуазно-національних верхів, а верхи ці виставити рятівниками «батьківщини», захисниками «нації», що ні в якому разі не входить в розрахунки Радянської влади. Не заперечення автономії, а визнання її є черговим завданням Радянської влади. Треба тільки автономію цю побудувати на базисі Рад на місцях. Тільки таким шляхом може стати влада народною і рідною для мас. Отже, треба, щоб автономія забезпечувала владу не верхам даної нації, а її низам. В цьому вся суть.

Саме тому проголошує Радянська влада автономію татаро-башкирської території. З цією ж метою проектується проголошення автономії киргизької території, Туркестанського краю і т. д. Все це на основі визнання Рад волостей, повітів і міст цих окраїн на місцях.

Треба зібрати матеріали і всякі дані, необхідні для визначення характеру і форми автономії цих територій. Треба створити комісії для скликання установчих з'їздів Рад і радянських органів даних народів, які (з'їзди) повинні намітити географічні межі цих автономій. Треба скликати ці з'їзди. Цю необ-

хідну підготовчу роботу треба проробити тепер же, щоб майбутній Всеросійський з'їзд Рад міг виробити Конституцію Російської Радянської Федерації.

Ради і мусульманські при них комісаріати татаро-башкирської території вже взялися за діло. До десятого — п'ятнадцятого квітня скликається в Москві нарада представників Рад і мусульманських комісаріатів Казані, Уфи, Оренбурга, Єкатеринбурга для створення комісії по скликанню установчого з'їзду Рад Татаро-Башкирії.

В Киргизькому краї і Туркестані робота в цьому напрямі тільки починається. Радам цих окраїн треба взятися негайно за діло, залучаючи до роботи всі радянські і революційні елементи відповідних народів. Ніякого поділу на національні курії з представництвом від національних «меншостей» і «більшостей», як це пропонують деякі буржуазно-націоналістичні групи, не повинно бути допущено. Такий поділ тільки загострює національну ворожнечу, зміцнює перегородки між трудовими масами національностей і закриває шлях відсталим народам до світла, до культури. Основою виборів в установчі з'їзди і фундаментом автономії повинні бути не розбивка трудових і демократичних мас національностей на окремі національні загони, а їх згуртування навколо відповідних радянських об'єднань.

Отже, збирання матеріалів у питанні про автономію окраїн, утворення національно-соціалістичних комісаріатів при Радах, організація комісій по скликанню установчих радянських з'їздів автономних областей, скликання цих з'їздів, зближення трудових

верств народів, що самовизначаються, з органами Радянської влади в областях, — таке є завдання Рад.

Народний комісаріат в справах національностей вживе всіх заходів для того, щоб полегшити цю важку і відповідальну роботу Рад на місцях.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 67,
9 квітня 1918 р.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проект, прийнятий комісією ВЦВК по виробленню Конституції Радянської Республіки[14]

Основне завдання Конституції Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, розрахованої на нинішній перехідний момент, полягає в установленні диктатури міського і сільського пролетаріату і біднішого селянства в особі могутньої Всеросійської Радянської влади з метою цілковитого придушення буржуазії, знищення експлуатації людини людиною і встановлення соціалізму, при якому не буде ні поділу на класи, ні державної влади.

1. Російська Республіка є вільне соціалістичне суспільство всіх трудящих Росії, об'єднаних в міських і сільських Радах депутатів.

2. Ради депутатів областей, які відзначаються особливим побутом і національним складом, об'єднуються в автономні обласні союзи, на чолі яких стоять обласні з'їзди Рад депутатів та їх виконавчі органи.

3. Обласні радянські союзи об'єднуються на засадах федерації в Російську Соціалістичну Республіку, на чолі якої стоять: Всеросійський З'їзд Рад Депутатів, а в період між з'їздами — Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет.

«Известия» № 82,
25 квітня 1918 р.

ТЕЛЕГРАМА У З'ЇЗДОВІ РАД ТУРКЕСТАНСЬКОГО КРАЮ [15]

Можете бути певні, товариші, що Раднарком підтримуватиме автономію вашого краю на радянських засадах. Ми вітаємо ваші починання і глибоко певні, що ви вкриєте весь край сіткою Рад, а з існуючими вже Радами діятимете в повному контакті. Просимо вас комісію по скликанню установчого з'їзду Рад, яку ви взялися організувати, послати до нас в Москву для спільної розробки питання про визначення відносин повноважного органу вашого краю до Ради Народних Комісарів.

Вітаємо ваш з'їзд і сподіваємося, що він гідно виконає покладені на нього історією завдання.

Ленін
Сталін

22 квітня 1918 р.

«Известия» № 83,
26 квітня 1918 р.

МИРНІ ПЕРЕГОВОРИ З УКРАЇНОЮ

Розмова з співробітником газети «Известия»

В розмові з нашим співробітником голова радянської мирної делегації, товариш **Сталін,** що приїхав у Москву з Курська для доповіді на виклик Ради Народних Комісарів, повідомив ось що:

УКЛАДЕННЯ ПЕРЕМИР'Я

В першу чергу перед радянською мирною делегацією стояло завдання встановлення перемир'я на фронті, на кордоні з Україною. В цьому напрямі наша мирна делегація і почала вести переговори з німецько-українським командуванням. Нам удалось добитися припинення воєнних дій на Курському, Брянському і Воронезькому фронтах. На черзі стоїть питання про припинення воєнних дій і на Південному фронті. Таким чином, укладенням перемир'я і встановленням демаркаційної лінії визначається, на нашу думку, перша стадія ведення мирних переговорів.

ДАЛЬШІ ПЕРЕГОВОРИ

Дальше наше завдання — відкриття самих мирних переговорів — ускладнилось тим, що делегацію від Центральної ради довелося чекати довго. А після

прибуття делегації у Ворожбу стало відомо про державний переворот, що відбувся на Україні, та про скасування малої і великої Ради *, що, звичайно, утруднило справу встановлення перемир'я і попередніх зносин для визначення часу й місця відкриття переговорів.

Для виконання останнього завдання ми послали спеціального парламентера в Конотоп, місце, запропоноване українсько-німецьким командуванням, де перебуває центральний штаб цього командування. Нашому делегатові дано найширші повноваження в розумінні угоди про місце відкриття переговорів.

ВПЛИВ ПЕРЕВОРОТУ НА УКРАЇНІ

Про вплив на долю мирних переговорів державного перевороту, що відбувся на Україні, сказати щось певне важко, бо точка зору нового українського уряду на мирні переговори невідома. У відозві гетьмана Скоропадського нічого про це не сказано. До перевороту ми мали перед собою певну мирну програму Української ради *. Територіальна ж програма нового українського уряду нам невідома.

А загалом переворот, який відбувся на Україні, не відбився поки що негативно на мирних переговорах. Навпаки, можна думати, що переворот на Україні не виключає можливості укладення миру між Радянською владою і українським урядом. Слід відзначити, що після перевороту припинилися з боку українців вагання і зволікання в справі попередньої роботи по веденню мирних переговорів.

---

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

ПРИЧИНИ ПЕРЕВОРОТУ

В кінці розмови товариш **Сталін** торкнувся питання про причини, які викликали переворот на Україні.

На мою думку, цей переворот був неминучий. Причина його коренилась у суперечливій позиції Центральної ради, яка, з одного боку, грала в соціалізм, з другого — заклйкала іноземні війська для боротьби з робітниками й селянами України. Центральна рада поставила себе у фінансову й військову залежність від Німеччини і в той же самий час понадавала купу обіцянок українським робітникам і селянам, з якими незабаром почала запеклу війну. Цим своїм останнім кроком Українська рада* створила для себе такі умови, що в критичну хвилину натиску на неї буржуазно-поміщицьких кіл їй ні на кого було спертися.

Та й по суті, в силу закону класової боротьби, Центральна рада не могла довго лишатися при владі, бо в процесі революційного руху міцно стати при владі можуть тільки ті елементи, що їх підтримує той чи інший клас. Тому на Україні мислимі були тільки два виходи: або диктатура робітників і селян, чому не могла сприяти Центральна рада через свою дрібнобуржуазну природу, або диктатура буржуазно-поміщицьких кіл, з чим також не могла погодитися Рада*. Вона вибрала половинчату позицію і тим прирекла себе на смерть.

«Известия» № 90,
9 травня 1918 р.

---

* Центральна рада.—*Ред. укр. перекладу.*

ВИСТУПИ НА НАРАДІ ПО СКЛИКАННЮ УСТАНОВЧОГО З'ЇЗДУ ТАТАРО-БАШКИРСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

10—16 травня 1918 р.[16]

1. ПРОМОВА ПРИ ВІДКРИТТІ НАРАДИ

10 травня

Товариші! Нараду скликано з ініціативи Комісаріату в справах національностей у згоді з Радою Народних Комісарів, в особі її голови.

Мета наради — сформувати комісію по скликанню установчого з'їзду Рад вказаної області. Мета майбутнього з'їзду — визначити межі і характер татаро-башкирської автономії. Ідея автономії походить з самої суті Жовтневої революції, яка дала свободу національностям. Декларація прав народів Росії, дана Раднаркомом у жовтневі дні, і відоме рішення III з'їзду Рад, що оголосило Росію федерацією автономних областей, які відзначаються особливим побутом і складом населення, є лише формальним виразом суті Жовтневої революції.

III з'їзд Рад дав загальні положення Конституції Радянської Республіки, закликавши трудові елементи народів Росії висловитися, в які конкретні політичні форми вони хотіли б сконституюватися у своїх

областях і в які відносини вони хотіли б стати до центра. З усіх областей, здається, тільки Фінляндія і Україна висловилися цілком певно... висловилися за незалежність. І після того, як Рада Народних Комісарів переконалася, що не тільки буржуазія цих країн, але й пролетарські елементи добиваються незалежності, — вони, ці країни, безперешкодно одержали те, що вони вимагали.

Щодо інших областей, то їх трудові елементи виявились дещо інертними в питаннях національного руху. Але чим більше інертності було у них, тим більше активності виявила буржуазія. Майже всюди, в усіх областях створилися буржуазні автономні групи, які організували «національні ради», розбили свої області на окремі національні курії з національними полками, національним бюджетом та ін., перетворили через це свою країну в арену національної боротьби і шовінізму. Ці автономні групи (я маю на увазі татарські, башкирські, киргизькі, грузинські, вірменські та ін. «національні ради»), всі ці «національні ради» добивалися одного: одержати автономію з тим, щоб центральна влада не втручалася в їх справи, не контролювала їх. «Дайте нам автономію, ми тоді визнаємо центральну Радянську владу, але місцевих Рад не можемо визнати, вони не повинні втручатися в наші справи, ми організуємося як хочемо, як знаємо, ми учинимо з своїми національними робітниками і селянами, як самі хочемо». Ось та автономія, по суті своїй буржуазна, якої добиваються буржуа, що вимагають собі всієї повноти влади над «своїми» трудящими всередині автономії.

Само собою зрозуміло, що Радянська влада не може санкціонувати такої автономії. Дати автономію для того, щоб всередині автономії вся влада належала національній буржуазії, яка вимагає невтручання Рад, віддати татарських, башкирських, грузинських, киргизьких, вірменських і т. д. робітників на поталу татарським, грузинським, вірменським та іншим буржуа, — ні, на це не може піти Радянська влада.

Автономія є форма. Все питання в тому, який класовий зміст вкладається в цю форму. Радянська влада аж ніяк не проти автономії,—вона за автономію, але за таку автономію, де б уся влада була в руках робітників і селян, де б буржуа всіх національностей були усунені не тільки від влади, але й від участі у виборах урядових органів.

Такою автономією і буде автономія на радянських засадах.

Є два типи автономій. Перший тип—чисто націоналістичний. Ця автономія побудована екстериторіально, на засадах націоналізму. «Національні ради», національні полки навколо цих рад, межування населення за національними куріями, неминуча при цьому національна гризня,—такі є результати цього типу автономії. Такий тип автономії веде до неминучої смерті Рад робітничих і селянських депутатів. Такого типу автономії добивалась буржуазна Рада. Природно, що для свого росту і розвитку Рада змушена була вести війну з робітничо-селянськими Радами. До того ж результату привело в Закавказзі існування національних вірменських, грузинських і татарських рад. Гегечкорі мав рацію, коли він заявив

закавказьким Радам депутатів і Комісаріатові: «Чи відомо вам, що Комісаріат і Ради депутатів перетворилися в фікцію, бо вся влада фактично перейшла в руки національних рад, які мають свої власні національні полки».

Цей тип автономії ми відкидаємо в принципі.

Ми пропонуємо інший тип автономії, тип автономії областей з переважанням однієї або кількох національностей. Ніяких національних курій, ніяких національних перегородок! Автономія повинна бути радянська, повинна спиратися на Ради депутатів. Це значить, межування людей в даній області повинно піти не за національною ознакою, а за ознакою класовою. Класові Ради депутатів, як основа автономії, автономія, як форма виявлення волі цих Рад депутатів, — такий характер пропонованої нами радянської автономії.

Буржуазний світ виробив одну певну форму відношення обласних автономій до центра. Я маю на увазі Північну Америку, Канаду, Швейцарію. Там, в цих країнах, центральна влада складається з загальнодержавного парламенту, який обирається всім населенням штатів (або кантонів), і з федеральної ради, яка обирається урядами штатів (або кантонів) паралельно. Створюється, таким чином, двопалатна система з її законодавчою тяганиною і задушенням всякої революційної справи.

Ми проти такої системи будівництва влади в країні. Ми проти неї не тільки тому, що соціалізм в корені заперечує таку двопалатну систему, але й з практичних міркувань нинішнього моменту. Справа в тому, що в теперішній перехідний момент,

коли буржуазія зламана, але ще не придушена; коли господарська і продовольча розруха, поглиблювана підступами буржуазії, ще не ліквідована; коли старий, капіталістичний світ зруйнований, а новий, соціалістичний ще не добудований, — в такий момент країні потрібна сильна загальноросійська влада, здатна остаточно придушити ворогів соціалізму і організувати нове, комуністичне господарство. Коротше, нам потрібне те, що прийнято називати диктатурою міського і сільського пролетаріату. В такий момент створення місцевих і обласних суверенних органів влади паралельно з владою центральною означало б на ділі розвал всякої влади і повернення назад до капіталізму. Саме тому треба залишити в руках центральної влади всі важливі для всієї країни функції, покласти на обласні органи головним чином адміністративно-політичні і культурні функції чисто обласного характеру. Такі є: школа, суд, адміністрація, необхідні політичні заходи, форми і способи проведення загальних декретів стосовно до національно-побутових умов, — все це рідною, доступною для населення мовою. Ось чому загальновизнаний тип обласних об'єднань з обласним ЦВК на чолі є найбільш доцільною формою такої автономії.

Такий є той тип автономії, необхідність якого диктується в теперішній перехідний момент як інтересами зміцнення диктатури пролетаріату, так і загальною боротьбою пролетарів усіх націй Росії з буржуазним націоналізмом, з цим останнім оплотом імперіалізму.

Все це досить ясно визначає завдання нашої наради. Нарада вислухує доповіді з місць для того, щоб мати загальну картину вимог трудових мас національностей даної області. Потім вона намічає загальну попередню схему території, трудове населення якої залучається до виборів в установчий з'їзд Рад області, причому право виборів надається організованим в Ради трудовим масам не тільки даної автономної території, але й суміжних районів. Нарешті, нарада вибирає комісію, на яку покладає завдання скликання установчого з'їзду Рад області. Розв'язати питання про автономію, визначити компетенцію автономії і остаточно встановити межі області має установчий з'їзд.

Такі є завдання цієї наради.

Відкриваючи нараду, я дозволю собі висловити певність, що нарада гідно справиться з покладеним на неї завданням.

2. ПРОМОВА ПРИ ЗАКРИТТІ НАРАДИ

16 травня

Дозвольте вам заявити від імені центральної Радянської влади, що Рада Народних Комісарів завжди вважала і далі вважає своїм священним обов'язком іти назустріч визвольному рухові пригноблених і експлуатованих мас народів Сходу і, насамперед, найбільш знедоленого мусульманського Сходу. Весь характер нашої революції, сама природа Радянської влади, вся міжнародна обстановка, нарешті, навіть географічне положення Росії між імперіалістичною Європою і гнобленою Азією, — все це безперечно

диктує Радянській владі політику братерської підтримки пригноблених народів Сходу в їх боротьбі за визволення.

З усіх існуючих нині форм гніту найбільш тонка і небезпечна форма — це національний гніт. Вона тонка, тому що зручно прикриває хижацьке обличчя буржуазії. Вона небезпечна, тому що спритно відводить грім від буржуазії, викликаючи національні сутички. Якщо європейським хижакам вдалося кинути робітників одних на одних на арену світової бойні, якщо їм досі ще вдається підтримувати цю бойню, — то це, між іншим, тому, що сила буржуазного націоналізму, який одурманює голови робітників Європи, ще не вичерпалась. Націоналізм — це та остання позиція, з якої треба скинути буржуазію, щоб остаточно перемогти її. Але пройти мимо національного питання, ігнорувати і заперечувати його, як це роблять деякі наші товариші, це ще не значить розбити націоналізм. Далеко ні! Національний нігілізм тільки шкодить справі соціалізму, граючи на руку буржуазним націоналістам. Щоб розбити націоналізм, треба, насамперед, поставити і розв'язати національне питання. Але щоб розв'язати національне питання відкрито і соціалістично, треба його поставити на радянські рейки, підпорядкувавши його цілком і остаточно інтересам організованих в Ради трудових мас. Так, і тільки так, можна вибити у буржуазії її останню духовну зброю. Створювана нині Автономна Республіка татаро-башкирів є практичним розв'язанням цього загального і важливого для всієї нашої революції питання. Нехай же ця Автономна Республіка стане народам мусульман-

ського Сходу за живий маяк, що освітлює шлях до визволення від гніту.

Дозвольте оголосити нараду по скликанню установчого з'їзду Рад Татаро-Башкирської Республіки закритою і побажати вам успіху в справі організації вашої автономної республіки.

«Правда» №№ 96 і 101;
18 і 24 травня 1918 р.

ЧЕРГОВА БРЕХНЯ

В № 97 «Нашего Времени»[17] (вечірній випуск) повідомляється зі слів власного кореспондента текст німецької радіотелеграми з Константинополя, яка говорить про те, що «більшовики, діставши сильне підкріплення з Туркестану і Астрахані, перейшли в наступ, причому, незважаючи на героїчний опір мусульман, більшовики взяли місто Баку».

Заявляю до загального відома, що ця провокаторська радіотелеграма не має нічого спільного з дійсністю.

Баку з самого початку революції визнавав і визнає досі владу Рад. Ніякого наступу на Баку з боку більшовиків не було і не могло бути. Був лише авантюристський наступ купки татарських і російських поміщиків та генералів, який зазнав цілковитого фіаско через рішучо негативне ставлення до цієї купки з боку мусульманських і російських робітників і селян. Ніякої боротьби більшовиків з мусульманами не було і не могло бути. Влада Бакинської Ради являла і являє собою владу робітників і селян всіх національностей Баку та його району і, насамперед, владу мусульманського народу.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 97,
19 травня 1918 р.

СТАНОВИЩЕ НА КАВКАЗІ

I

ЗАКАВКАЗЗЯ

Становище Закавказзя стає дедалі загрозливішим. Оголошення сеймом незалежності Закавказзя (22 квітня), яке мало розв'язати руки тіфліському «урядові», на ділі кинуло його в пастку міжнародних хижаків. Чим скінчаться так звані «мирні переговори» в Батумі[18], покаже найближче майбутнє. Одно безперечне: **незалежність** тіфліських меншовиків та їх уряду від російської революції неминуче обернеться в їх рабську **залежність** від турко-німецьких «цивілізованих» хижаків. Це буде союз тіфліських меншовиків при владі з турко-німецькими імперіалістами **проти** російської революції. Меншовик Чхенкелі в ролі майбутнього кавказького Голубовича... чи не правда, панове Мартови і Дани, повчальна картина...

Член сейму Карчікян сповіщає з Тіфліса:

«Тіфліс хвилюється, вірмени вийшли з складу міністерства, робітники й селяни організують на вулицях демонстрації проти уряду в зв'язку з оголошенням Закавказзя незалежним. В Кутаїсі, в Хоні, в Лечхумі, в Горі, в Душеті відбуваються демонстрації з вимогою референдуму в питанні про незалежність».

Вся Вірменія протестує проти узурпаторства самозваного тіфліського «уряду», вимагаючи відставки сеймових депутатів. А центр мусульманства, Баку, цитадель Радянської влади в Закавказзі, згуртувавши навколо себе все східне Закавказзя, від Ленкорані і Куби до Єлизаветполя, із зброєю в руках утверджує права народів Закавказзя, які всіма силами намагаються зберегти зв'язок з Радянською Росією. Ми вже не говоримо про героїчну Абхазію[19], на узбережжі Чорного моря, яка одностайно повстала проти чорних банд тіфліського «уряду» і з зброєю в руках відстоює проти них Сухум. «Вся Абхазія — молоді й старі — повстала проти двотисячної банди загарбників з півдня, захищаючи підступи до Сухума за 20 верст на південь від Сухума, ось уже 8 день», — пише нам голова військово-революційного комітету Ешба. За деякими даними, наступ закавказьких загонів підтримується з моря флотилією озброєних транспортів і групою винищувачів. Причому за Брестським миром і за німецьким його тлумаченням ми не тільки не повинні, виявляється, наступати з моря на захист Сухума, але навіть не маємо права оборонятися. Така є реальна підтримка, яку подають німецькі «миротворці» закавказьким загарбникам. За такого становища не важко зрозуміти, що доля Сухума майже вирішена наперед. Закавказьке населення проти тіфліського «уряду». Закавказьке населення проти відокремлення від Росії. Закавказькі робітники й селяни стоять за референдум всупереч купці сеймівців, бо ніхто, абсолютно ніхто, не уповноважував сейм відокремити Закавказзя від Росії.

Така є картина.

Недаремно найбільш совісні з меншовиків — Жорданія, Церетелі і навіть (навіть!) Гегечкорі умили руки, полишивши цю брудну роботу найбільш нерозбірливим з меншовиків.

Нас повідомляють з Тіфліса, що корпусний командир турків під Карсом при здачі Карса вірменами заявив, що вважає неминучим відправлення турецьких військ для зайняття Баку і врятування мусульман в Бакинському районі, якщо закавказькому урядові не вдасться в скорому часі зробити це, причому паралельно з цим «в листі Вехіб-паші на ім'я голови закавказького уряду давалося зрозуміти, що це неминуче».

У нас немає можливості документально перевірити ці повідомлення, але одно безперечне: якщо турецькі «рятівники» справді рушать на Баку, вони зустрінуть могутню відсіч з боку широких верств населення і, насамперед, мусульманських робітників і селян.

Нічого й казати, що при цьому Радянська влада всіма силами відстоюватиме невід'ємні права трудових мас Закавказзя проти загарбницьких зазіхань.

II

ПІВНІЧНИЙ КАВКАЗ

Ще в 1917 році купка північно-кавказьких генералів у відставці, на зразок Філімонових, Караулових, Чермоєвих і Бамматових, оголосивши себе союзом горців, присвоїла собі назву уряду Північного Кавказу від Чорного моря до Каспійського і нишком готувалася до виступу спільно з Каледіним.

В листопаді 1917 року, після перемоги Радянської влади в центрі Росії, цей, з дозволу сказати, «уряд» загравав з англо-французькими військовими місіями, підкопуючись під перемир'я на російсько-німецькому фронті. На початку 1918 року, після провалу каледінської авантюри, цей загадковий «уряд» зник з політичного горизонту, обмежуючись організацією розбійницьких наскоків на поїзди і підступних нападів на мирних жителів міст і сіл. На весну цього року про нього всі забули, бо на Північному Кавказі, в Кубанській і Терській областях, укріпилися дійсно народні Ради депутатів, які згуртували навколо себе широкі верстви всіх без винятку племен і народів Північного Кавказу. Кабардинці й козаки, осетини й грузини, росіяни й українці широким кільцем згуртувалися навколо **Терської** Ради депутатів. Чеченці й інгуші, козаки й українці, робітники й селяни заповнили в особі своїх представників численні Ради депутатів **Кубанської** області. Широкі трудові верстви всіх цих племен і народів громогласно проголосили на своїх з'їздах нерозривний зв'язок з Радянською Росією. Все це не могло не примусити стушуватися з політичної сцени самозваний «уряд» Чермоєвих і Бамматових. Всі вважали, що цей дивний «уряд» поховано навіки. Правда, близький друг Бамматових, так званий імам Дагестанський, ще в березні заявив про своє існування, організувавши розбійницькі наскоки на залізницю біля Петровська і Дербента. Але вже в середині квітня авантюра імама була ліквідована радянськими загонами бакинських робітників і самими ж

дагестанцями, **які прогнали** імама з його світою з російських офіцерів у дагестанські гори.

Але імперіалізм не був би імперіалізмом, коли б він не вмів викликáти з «того світу» тіні мертвих для своїх земних цілей. Не далі як тиждень тому нам передали офіціальну заяву, підписану воскреслими з мертвих Чермоєвим і Бамматовим, яка говорить про утворення незалежної (не жартуйте!) Північно-Кавказької держави від Чорного моря до Каспійського (не більше, не менше!).

«Союз горців Кавказу, — говориться в прокламації цього самозваного уряду, — вирішує відокремитися від Росії і утворити незалежну державу».

«Територія нової держави матиме своїми межами на півночі ті самі географічні межі, що їх мали області і провінції Дагестану, Тереку, Ставрополя, Кубані та Чорного моря в колишній Російській імперії, з заходу Чорне море, зі сходу Каспійське море, на півдні межу, подробиці якої будуть визначені по згоді з закавказьким урядом».

Отже, закавказький «уряд» встановлює «зносини» з турко-німецькими «визволителями», а північно-кавказький «уряд» — з закавказьким. Справа ясна. Авантюристи Північного Кавказу, розчарувавшись в англо-французах, розраховують тепер на ворогів останніх. А тому що запопадливість турко-німців до загарбань не знає меж, треба думати, що не виключена можливість «угоди» північно-кавказьких пройдисвітів з турко-німецькими «визволителями».

Ми не маємо сумніву, що з боку останніх будуть запевнення про їх вірність німецькому договорові, про готовність підтримати дружні відносини та ін.

Але оскільки в наші часи прийнято вірити ділам, а не словам, а діла цих панів більш ніж виразні, — Радянській владі доведеться мобілізувати всі сили для захисту народів Північного Кавказу від можливих загарбницьких зазіхань.

Нарком **_Й. Сталін_**

«Правда» № 100,
23 травня 1918 р.

ДО СТАНОВИЩА НА КАВКАЗІ

Від Народного комісаріату в справах національностей

У недільних газетах з'явилось повідомлення про взяття Баку і Апшеронського півострова англійцями. В ньому сказано:

«За повідомленням одеських газет особи, що прибули з Баку, переказують, що три тижні тому в місто на вантажних автомобілях вступили англійські війська, які проникли на Кавказ з Месопотамії, через Персію. Загін численний і, як видно, є авангардом. Є версія, ніби англійці встановлюють зв'язок з корніловськими загонами. Інша газета повідомляє, що англійці зайняли Апшеронський півострів і Баку, звідки рухаються в напрямі: Тіфліс, Александрополь, Сарікамиш, Карс, Ерзерум. 24 травня».

Народний комісаріат в справах національностей повинен заявити з цього приводу, що це провокаторське повідомлення, яке бере початок до того ж з надто загадкових джерел, не має нічого спільного з дійсністю. Ніяких англійських загонів не з'являлося в Баку і не могло з'явитися хоча б тому, що вся Бакинська губернія і весь схід Закавказзя охороняються радянськими військами, готовими на перший заклик вступити в бій з зовнішньою силою, хоч би

в яку форму вона прибралася. За повідомленням надзвичайного комісара Шаумяна від 25 травня «Баку і його районам не загрожує поки що небезпека від кого б то не було, коли не рахувати татарських поміщиків, які цими днями організували наскок на Аджікабул і були відкинуті радянськими частинами далеко на захід».

Щодо становища в південному Закавказзі, там, дійсно, є небезпека, але не з боку англійців, а з боку турків, які пробиваються по залізниці Александрополь — Джульфа в напрямі до Тавріза, «для відсічі англійцям в північній Персії».

Ось що повідомляє з цього приводу член Закавказького сейму Карчікян 20 травня:

«13 травня Туреччина пред'явила в Батумі вимогу пропустити турецькі війська по залізниці Александрополь—Джульфа в Персію, мотивуючи це тим, що англійці натискують з боку Мосула, що туркам треба в найкоротший строк зайняти північну Персію. Свою вимогу Туреччина підтримує силою. 15-го вранці почали бомбардувати Александрополь. Наші війська, захоплені зненацька, не змогли спинити наступ і 16-го здали Александрополь. 17-го турки зажадали забезпечити їм вільний пропуск військ в Джульфу, обіцявши не чіпати населення. В противному разі загрожували пробитися силою. Маючи на увазі, що александропольський відступ зовсім розладнав війська і що в разі опору все населення Сурмалінського і Ечміадзинського повітів зазнає жахливого лиха, ми змушені були погодитися на вимогу турків. Населення Александропольського повіту все повтікало і скупчилося в районі Бамбак — Лорі. Так само і населення Сурмалінського повіту. Сьогодні одержав відомості, що населення Ахалкалакського повіту знялося і прямує в бік Цалкі. Делегація в Батумі заявила протест з приводу ультиматуму, але не зробила з цього казус-беллі і вирішила продовжувати переговори».

Повідомляючи про все це, Народний комісаріат в справах національностей не може не констатувати, що брехливі повідомлення з Одеси, очевидно, мають на меті прикрити турецьку навалу, яка порушує всі права і переслідує захоплення перської залізниці.

«Правда» № 104,
28 травня 1918 р.

ПРО ДОНЩИНУ І ПІВНІЧНИЙ КАВКАЗ

(Факти і махінації)

Українська делегація в Києві на першому засіданні мирної конференції[20] заявила, що у неї є заяви донського, північно-кавказького та інших «урядів», які оголосили, що вони відокремились від Росії і встановили дружні відносини з українсько-німецьким урядом. «Ми не проти переговорів з представниками Радянської влади, — заявив голова української делегації п. Шелухін,—але ми хотіли б знати, на які, власне, області поширюється влада Російської Федерації, бо у мене є заяви цілого ряду урядів (Дону, Північного Кавказу і т. д.), які не бажають залишатися в складі Росії».

Турки і німці не тільки не заперечують проти цього виступу українців, а навпаки, в цілому ряді офіціальних заяв підтверджують претензії згаданих напівлегальних «урядів», чіпляючись за них, як за формальний засіб для цілей «самовизначення» (тобто загарбання) нових територій...

Але що це за загадкові «уряди», звідки вони прийшли?

Насамперед дивно, що покровителем цих «урядів» і офіціальним застрільником всієї цієї кампанії виступає український гетьманський уряд, який вчора тільки з'явився на світ з милості... в усякому разі не народу. З якого, власне, права зважується українська делегація так говорити з Радянською владою, яку вільно обрали десятки мільйонів населення Російської Федерації і яка згуртувала навколо себе, між іншим, широкі обласні Ради Дону, Кубані, Чорномор'я, Тереку, обрані мільйонами населення цих областей? Яку вагу може мати з огляду на все це нинішній український уряд, який не тільки не обраний народом, але не має за собою навіть підстроєного цензового сейму, на зразок хоч би верхівкового ландтагу? Крім того, можна вважати за доведене, що коли б мирна конференція відбувалася не в Києві, а де-небудь на нейтральному грунті, скинута недавно Українська рада * не проминула б нагоди виступити з заявою про те, що договір з гетьманським урядом не може зв'язати українського народу, який не визнає цього уряду. При цьому постали б два питання: 1) чиї повноваження можна було б визнати в такому разі більш дійсними, гетьманського уряду чи Української ради *, 2) що могла б тоді заявити на своє виправдання нинішня українська делегація, яка високо цінить усякі «заяви»...

По-друге, не менш дивно, що Німеччина, яка підтримує заяву української делегації і посилено заграє з авантюристськими «урядами» Дону й Північного Кавказу в інтересах «самовизначення», ні

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

єдиним словом не згадує про самовизначення польської Познані, датської Шлезвіг-Голштінії, французької Ельзас-Лотарінгії. Чи треба ще доводити, що в порівнянні з масовими протестами датчан, поляків і французів зазначених областей авантюристські заяви нашвидку спечених і ніким не визнаних «урядів» півдня Росії втрачають всяку вагу, всяку ціну, всяку пристойність...

Але все це — «дрібниці». Перейдемо до головного.

Отже, яке є походження міфічних «урядів» півдня Росії?

«21 жовтня 1917 року, — говорить донський «уряд» у своїй «ноті», — в місті Владикавказі був підписаний договір про утворення нової федеративної держави, південно-східного союзу, до складу якого вступили населення територій козачих військ Донського, Кубанського і Астраханського, горці Північного Кавказу і Чорноморського узбережжя та вільні народи південного сходу Росії».

Майже те саме говорить радіотелеграма представників північно-кавказького «уряду» Чермоєва і Бамматова, приставлена нам 16 травня:

«Народи Кавказу закономірно обрали національні збори, які, зібравшись у травні й вересні 1917 року, заявили про утворення союзу горців Кавказу», причому «союз горців Кавказу вирішує відокремитися від Росії і утворити незалежну державу, а територія цієї держави матиме своїми межами на півночі ті самі географічні межі, що їх мали області і провінції Дагестану, Тереку, Ставрополя і Кубані та Чорного моря в колишній Російській імперії, з заходу — Чорне море, зі сходу — Каспійське».

Отже, напередодні перемоги Жовтневої революції, яка скинула уряд Керенського, зв'язані з цим

урядом купки авантюристів зібрались, виявляється, у Владикавказі, оголосили себе «повноважними» урядами, а південь Росії—відокремленим від останньої, причому вони не потрудилися навіть спитати згоди на це у населення. Звичайно, у вільній країні, як-от Росія, нікому не забороняється віддаватися сепаратистським мріям, причому легко зрозуміти, що за авантюристськими заявами мрійників, з якими ні на йоту не зв'язані народи півдня Росії, Радянська влада не могла і не повинна була гнатися. Ми не сумніваємось, що коли б Німеччина дала громадянам таку саму свободу, якою користуються нині в Росії, то Познань, Ельзас-Лотарінгія, Польща, Курляндія, Естляндія та ін. вкрилися б сіткою національних урядів, які мали б далеко більше підстав називатись урядами, ніж Богаєвські і Краснови, Бамматови і Чермоєви, що вигнані своїми ж народами і перебувають тепер в еміграції...

Така є картина виникнення міфічних «урядів» півдня Росії.

«Нота» донського «уряду» і радіотелеграма Чермоєва говорять про минуле, про вересень і жовтень 1917 року і про Владикавказ, як притулок відставних генералів. Але з того часу минуло близько року. За цей час утворилися Донська, Кубансько-Чорноморська і Терська обласні народні Ради, які об'єднують навколо себе мільйони населення, козаків і іногородніх, абхазців і росіян, чеченців і інгушів, осетинів і кабардинців, грузинів і вірмен. Населення цих областей давно вже визнало Радянську владу, широко користуючись наданим їм правом самовизначення. А Владикавказ, колишня резиденція Караулових

і Богаєвських, Чермоєвих і Бамматових, уже давно оголосив себе місцем перебування Терської народної Ради. Постає питання, яке значення можуть мати допотопні генерали і їх авантюристські заяви влітку 1917 року перед лицем цих усім відомих фактів? У вересні й жовтні в Росії ще існував уряд Керенського, який метав тоді грім і блискавки на загнану в підпілля більшовицьку партію, що нині стоїть при владі. Якщо для української делегації і німецького уряду вересень і жовтень місяці 1917 року мають таке сакраментальне значення, чому б їм не запросити на мирну конференцію рештки уряду Керенського, який тоді ще здравствував, так само, як вони роблять це щодо решток «уряду» Чермоєвих та Караулових, які теж здравствували у вересні й жовтні 1917 року?

Або ще: які, власне, переваги має вересень 1917 року перед квітнем 1918 року, коли Українська рада*, що вирядила була делегацію для переговорів з Радянською владою, в одну мить була скинута в політичне небуття «на підставі» німецького «тлумачення» принципу самовизначення народів?..

Або, нарешті: чому заява вигнаного козаками козачого генерала Краснова, що попав у полон до радянських військ під Гатчиною в кінці 1917 року і потім був звільнений Радянською владою на чесне слово,— чому його заява вважається за «політичний акт великої ваги», а заява, наприклад, Кримського раднаркому, який згуртовував навколо себе сотні тисяч російського й татарського населення і тричі

* Центральна рада.— *Ред. укр. перекладу.*

по радіо оголосив про нерозривний зв'язок Криму з Російською Федерацією, — вважається позбавленою політичного значення?

Чому вигнаний козаками генерал Краснов користується особливою опікою українсько-німецьких правителів, а вільно обраний населенням Кримський раднарком по-розбійницькому розстріляно?..

Очевидно, справа тут не в дійсності «заяв» і не в масах, які підтримують ці «заяви». Справа тим більше не в понятті «самовизначення», по-варварському затасканому і перекрученому офіціальними грабіжниками. Справа просто в тому, що «заяви» дуже вигідні українсько-німецьким любителям імперіалістичних махінацій, бо вони зручно прикривають їхні прагнення до загарбання й поневолення нових територій.

Характерно, що з цілого ряду делегацій так званого донського уряду, в такій же мірі «законних», як і делегація ген. Краснова, україно-німці спинилися на останній делегації, тому що всі інші делегації додержувалися не німецької «орієнтації». Причому надуманість і штучність «уряду» Краснова — Богаєвського до того очевидні, що цілий ряд призначених Красновим міністрів (Парамонов, міністр народної освіти, і Семенов, міністр земельних справ) офіціально відмовився від призначень, мотивувавши свою відмову тим, що «призначення їх на міністрів зроблено ген. Красновим у їх відсутності». Але українсько-німецьких самовизначальників це, очевидно, нітрохи не бентежить, бо Краснов їм зручний, як ширма.

Не менш характерно, що так званий південно-східний союз, в бозі спочилий ще в січні місяці,

в травні раптом воскрес десь на Україні чи навіть у Константинополі, причому ще не всі народи Північного Кавказу знають, що давно поховані ними «уряди» продовжують нелегально «існувати» чи то в Константинополі, чи то в Києві, звідки збираються вони писати для них закони. Українсько-німецьких самовизначальників не бентежить, очевидно, і ця нехитра махінація, бо вона дає можливість поживитися.

Такі є «діла» авантюристів півдня Росії, що жадають влади, з одного боку, і творців політичних махінацій — з другого.

Яке ж ставлення самих народів півдня Росії до питання про незалежність, іменем яких (народів) прикриваються панове самовизначальники?

Почнемо з **Дону.** Вже з лютого існує автономна Донська Радянська Республіка, що об'єднує навколо себе величезну більшість населення області. Ні для кого не таємниця, що на обласному з'їзді у квітні, який зібрав більш як 700 делегатів, громогласно був підтверджений нерозривний зв'язок з Росією, автономну частину якої становить Донська Республіка.

Ось що говорить Центральний виконавчий комітет Донської Республіки з приводу претензій новоспеченого «уряду» Краснова — Богаєвського у своїй резолюції від 28 травня:

«Центральний виконавчий комітет Донської Радянської Республіки доводить до відома Ради Народних Комісарів і мирної конференції в Києві, що ніякої влади на Дону немає, крім *Центрального виконавчого комітету та його президії. Всякий* інший уряд, що себе оголосив чи оголосить, є державні

злочинці, які будуть віддані до народного суду за державну зраду. В даний момент нас повідомили, що на мирній конференції виступає делегація від донського уряду. Ми, як державна влада, заявляємо Раді Народних Комісарів і мирній конференції в Києві, що без документів Радянської влади Донської Республіки ніякі делегати не повинні допускатися для ведення мирних переговорів і, якщо такі є, то ми оголошуємо їх незаконними і самозваними, що будуть, як державні злочинці, віддані до суду. Центральний виконавчий комітет вимагає від мирної конференції усунути самозвану делегацію «донського уряду», бо вона незаконна і не може бути допущена для ведення мирних переговорів.

Голова Центрального виконавчого комітету

В. Ковальов.

Секретар **В. Пужилєв.**

(Ухвалена 28 травня) Царицин».

Перейдемо до **Кубані.** Всім відома Кубансько-Чорноморська Автономна Радянська Республіка, яка згуртовує навколо себе 90% населення всіх без винятку відділів і округ області.

Всім відомий багатолюдний з'їзд Кубансько-Чорноморської області з участю чеченців, інгушів у квітні цього року під головуванням козака Я. Полуяна, з'їзд, що урочисто підтвердив нерозривний зв'язок області з Росією і так само урочисто оголосив поза законом любителів авантюр, всяких Філімонових і Краснових. А втім, десятки тисяч кубанців, які із зброєю в руках грудьми своїми захищають Радянську Росію від Сухума до Батайська, досить красномовно свідчать про почуття й симпатії Кубані та Чорномор'я. Ми вже не говоримо про флот, загибелі якого ждуть не діждуться благодійники Краснових — Філімонових...

Нарешті, **Терська область.** Ні для кого не таємниця, що на Тереку існує Терська обласна народна Рада, яка об'єднує навколо себе всі, або майже всі (95%), аули і станиці, села, містечка, не кажучи вже про міста. Вже на першому обласному з'їзді в січні цього року всі без винятку делегати висловилися за Радянську владу і за нерозривний зв'язок з Росією. Другий з'їзд, у квітні, ширший і багатолюдніший, ніж перший, урочисто підтвердив зв'язок з Росією, оголосивши область автономною радянською республікою Російської Федерації. Третій обласний з'їзд, що відбувається нині, робить крок вперед, переходячи від слів до діла, і закликає громадян до зброї для оборони Тереку, і не тільки Тереку, від замахів з боку непроханих гостей. Так звана нота так званого донського уряду дуже багато говорить про «вільні народи південного сходу», які прагнуть нібито відокремитися від Росії. Вважаючи, що факти є найкращим спростуванням «заяв», ми даємо слово фактам.

Насамперед вислухаймо резолюцію Терської народної Ради.

«Терській народній Раді з телеграм стало відомо, ніби делегати Північного Кавказу, що перебувають у Константинополі, оголосили незалежність Північного Кавказу і нотифікували її перед імператорським турецьким урядом та іншими державами.

Терська народна Рада в складі фракцій: чеченської, кабардинської, осетинської, інгушської, козачої та іногородньої свідчить, що народи Терського краю ніколи, нікого і нікуди для зазначеної вище мети не делегували, що коли окремі особи, які перебувають нині в Константинополі, видають себе за делегатів народів Терського краю і діють від імені цих народів, то це є з їх боку не що інше, як самозванство і авантюра.

Терська народна Рада висловлює своє здивування з приводу політичної короткозорості й наївності турецького уряду, який могли ввести в оману пройдисвіти.

Терська народна Рада в складі перелічених фракцій заявляє, що народи Терського краю становлять невід'ємну частину Російської Федеративної Республіки.

Терська народна Рада протестує проти втягання Північного Кавказу закавказьким урядом в акт оголошення незалежності Закавказзя» (див. «Народная Власть», орган Терської народної Ради).

(Резолюція ухвалена одноголосно. 9 травня.)

Нехай говорять тепер обмовлені узурпаторами та їх покровителями **чеченці й інгуші**. Ось резолюція їх фракції, резолюція, що згуртовує всіх або майже всіх інгушів і чеченців.

«Екстрене засідання чеченсько-інгушської фракції Терської народної Ради, обговоривши повідомлення про оголошення Північного Кавказу незалежним, одноголосно ухвалило таку резолюцію: оголошення незалежності Північного Кавказу є надзвичайно важливий акт, який повинен відбуватися з відома і згоди всього заінтересованого населення.

Чеченсько-інгушська фракція констатує, що ніяких делегатів для будь-яких переговорів з оттоманською делегацією в Трапезунді або з оттоманським урядом у Константинополі чеченсько-інгушський народ не посилав, що питання про незалежність ні в яких органах і зборах, які виражають волю чеченсько-інгушського народу, ніколи не обговорювалося.

Тому осіб, що сміють говорити від імені народу, який їх не обирав, чеченсько-інгушська фракція вважає за самозванців і ворогів народу.

Чеченсько-інгушська фракція заявляє, що єдиний порятунок усіх горців Північного Кавказу і завойованих революцією свобод полягає в тісному єднанні з російською революційною демократією.

Це диктується їм не тільки природженою любов'ю до свободи, але й тими економічними відносинами, які за останні

десятиліття тісно спаяли Північний Кавказ і центральну Росію в одно нерозривне ціле».

(Ухвалена 9 травня. Див. «Народная Власть», орган Терської народної Ради.)

А ось і уривок з палкої промови оратора інгушів і чеченців на засіданні Терської народної Ради т. Шеріпова, досить ясний для того, щоб покласти край усяким наріканням на дагестанців:

«Завдяки великій російській революції ми здобули ту прекрасну свободу, за яку століття билися наші предки і кидались на штики переможені. Тепер, коли ми дістали гарантію права на самовизначення, це право народ ніколи нікому не віддасть. Зараз про незалежність Північного Кавказу говорять поміщики, князі, провокатори та шпигуни і всі ті, з ким Шаміль вів смертельну боротьбу на протязі 50 років. Є окремі спроби з боку цих ворогів народу проголосити незалежність Кавказу і оголосити імамство. Але я заявляю, що предкам цих князів Шаміль рубав голови і так він зробив би й тепер. Наша фракція, що представляє інгушський і чеченський народ, в екстреному засіданні свій погляд на питання про оголошення незалежності Північного Кавказу висловила у відомій резолюції». (Див. вище. Взято з «Народной Власти».)

Такі є факти.

Чи відоме все це німецько-українсько-турецьким самовизначальникам? Звичайно, так! Бо обласні Ради півдня Росії діють цілком відкрито, перед очима у всіх, а агенти цих панів читають наші газети досить уважно для того, щоб не випустити з уваги всім відомих фактів.

До чого ж зводиться в такому разі згадана вище заява української делегації про міфічні «уряди», підтримувана словом і ділом німцями й турками?

Тільки до одного: використати мішурні «уряди», як ширму, для загарбань і поневолення нових

земель. Прикриваючись Українською радою*, німці рушили вперед «на підставі Брестського договору» (о, звичайно!) і зайняли Україну. Але тепер Україна як ширма, як прикриття, очевидно, вичерпала себе, тимчасом як німцям потрібне нове просування. Звідси попит на нове прикриття, на нову ширму. А тому що попит породжує пропозицію, то Краснови й Богаєвські, Чермоєви й Бамматови не забарилися з'явитись, пропонуючи свої послуги. І немає нічого неймовірного в тому, що в найближчий час Краснови й Богаєвські, якими керують і яким постачають німці, вирушать на Росію, для «визволення» Дону, причому німці постараються ще раз заприсягтись у вірності Брестському договорові. Те саме треба сказати про Кубань, Терек і т. д.

В цьому вся суть!

Радянська влада поховала б себе живцем, коли б вона не мобілізувала всі без винятку сили для відсічі загарбникам і поневолювачам.

І це вона зробить.

Нарком ***Й. Сталін***

«Правда» № 108,
1 червня 1918 р.

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

ТЕЛЕГРАМА В. І. ЛЕНІНУ

Шостого прибув до Царицина [21]. Незважаючи на нерозбериху в усіх сферах господарського життя, все ж можливо навести порядок.

В Царицині, Астрахані, в Саратові хлібна монополія і тверді ціни скасовані Радами, йде вакханалія і спекуляція. Добився запровадження карткової системи і твердих цін у Царицині. Того ж треба добитися в Астрахані і Саратові, інакше через ці клапани спекуляції упливе весь хліб. Нехай ЦВК і Раднарком, у свою чергу, вимагають від цих Рад відмовлення від спекуляції.

Залізничний транспорт зовсім зруйнований стараннями численних колегій та ревкомів. Я змушений поставити спеціальних комісарів, які вже запроваджують порядок, незважаючи на протести колегій. Комісари відкривають силу паровозів у місцях, про існування яких колегії не підозрівають. Дослідження показало, що за день можна пустити по залізниці Царицин—Поворіно — Балашов — Козлов — Рязань—Москва вісім і більше маршрутних поїздів. Зараз зайнятий нагромадженням поїздів у Царицині. Через тиждень оголосимо «хлібний тиждень» і відправимо

в Москву відразу близько мільйона пудів із спеціальними супровідниками з залізничників, про що попереду повідомлю.

У водному транспорті заминка через невипуск пароплавів Нижнім-Новгородом у зв'язку, мабуть, з чехословаками. Дайте розпорядження про негайний випуск пароплавів до Царицина.

На Кубані, у Ставрополі є, за відомостями, цілком надійні агенти-закупники, які зайнялися викачуванням хліба на півдні. Залізниця від Кізляра до моря вже прокладається, залізниця Хасав-Юрт — Петровськ ще не відбудована. Дайте Шляпнікова, інженерів-будівельників, тямущих майстрових, а також паровозні бригади.

Послав нарочного в Баку, цими днями виїжджаю на південь. Уповноважений по товарообміну Зайцев сьогодні буде арештований за мішочництво і спекуляцію казенним товаром. Передайте Шмідтові не присилати більше шахраїв. Нехай Кобозєв розпорядиться, щоб колегія п'яти у Воронежі [22] у своїх же власних інтересах не чинила перешкод моїм уповноваженим.

За одержаними відомостями Батайськ взятий німцями.

Нарком *Сталін*

Царицин,
7 червня 1918 р.

Вперше надруковано в 1936 р.
в журналі «Пролетарская
Революция» № 7

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ

Товаришеві Леніну

Поспішаю на фронт. Пишу тільки по справі.

1) Залізниця на південь від Царицина ще не відбудована. Жену і лаю всіх, кого треба, сподіваюсь, скоро відбудуємо. Можете бути певні, що не пощадимо нікого, ні себе, ні інших, а хліб все-таки дамо. Якби наші військові «спеціалісти» (партачі!) не спали і не байдикували, залізниця не була б перервана, і якщо залізниця буде відбудована, то не завдяки військовим, а всупереч їм.

2) На південь від Царицина згромадилось багато хліба на колесах. Як тільки прочиститься путь, ми рушимо до вас хліб маршрутними поїздами.

3) Ваше повідомлення прийняте [23]. Все буде зроблено, щоб запобігти можливим несподіванкам. Будьте певні, що у нас не здригнеться рука...

4) В Баку відрядив нарочного з листом [24].

5) Справи з Туркестаном погані, Англія орудує через Афганістан. Дайте кому-небудь (або мені) спеціальні повноваження (военного характеру) в районі південної Росії для вжиття спішних заходів поки не пізно.

З огляду на погані зв'язки окраїн з центром треба мати людину з великими повноваженнями на місці для своєчасного вжиття спішних заходів. Якщо призначите для цього кого-небудь (кого б то не було), дайте знати по прямому проводу, і мандат передайте так само по прямому, інакше рискуєте мати новий Мурманськ[25].

Шлю стрічку про Туркестан.

Поки що все.

Ваш ***Сталін***

Царицин,
7 липня 1918 р.

Надруковано частково в газеті «Правда» № 301, 21 грудня 1929 р.

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ

Товаришеві Леніну

Кілька слів.

1) Якщо Троцький буде, не задумуючись, роздавати направо й наліво мандати Трифонову (Донська область), Автономову (Кубанська область), Копше (Ставрополь), членам французької місії (які заслужили на арешт) і т. д., то можна з певністю сказати, що через місяць у нас все розвалиться на Північному Кавказі, і цей край остаточно втратимо. З Троцьким виходить те саме, що з Антоновим один час. Вбийте йому в голову, що без відома місцевих людей призначень робити не слід, що інакше виходить скандал для Радянської влади.

2) Якщо не дасте нам аеропланів з льотчиками, броньових автомобілів, шестидюймових гармат, Царицинський фронт не встоїть, і залізницю втратимо надовго.

3) Хліба на півдні багато, але щоб його взяти, треба мати налагоджений апарат, який не зустрічав би перешкод з боку ешелонів, командармів та ін. Більше того, необхідно, щоб військові допомагали продовольчим працівникам. Питання продовольче

природно переплітається з питанням военним. В інтересах справи мені необхідні военні повноваження. Я вже писав про це, але відповіді не одержав. Дуже добре. В такому разі я буду сам, без формальностей скидати тих командармів і комісарів, які гублять справу. Так мені підказують інтереси справи, і, звичайно, відсутність папірця від Троцького мене не спинить.

Й. Сталін

Царицин,
10 *липня* 1918 р.

Друкується вперше

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ

Становище на півдні не з легких. Військрада дістала цілком розладжену спадщину, розладжену почасти інертністю колишнього воєнрука, почасти змовою залучених воєнруком осіб у різні відділи Військової округи. Довелося починати все заново, налагодили справу постачання, поставили оперативний відділ, зв'язалися з усіма ділянками фронту, скасували старі, я б сказав, злочинні накази, і тільки після цього повели наступ на Калач і на південь, в бік Тихорецької. Наступ повели, сподіваючись, що північні ділянки Миронова, Ківідзе, в тому числі Поворінська ділянка, забезпечені від розгрому. Тимчасом виявилось, що ці ділянки найбільш слабі і незабезпечені. Вам відомий відступ Миронова та інших на північний схід, захоплення козаками всієї залізничної колії від Липок до Алексікова, перекидання окремих партизанських козачих груп в бік Волги, спроби останніх перервати сполучення по Волзі між Камишином і Царициним.

З другого боку, Ростовський фронт і взагалі групи Калніна, через відсутність снарядів і патронів,

втратили свою стійкість, здали Тихорецьку, Торгову і, видимо, переживають процес остаточного розпаду (кажу «видимо» тому, що точних відомостей про групу Калніна досі не можемо одержати).

Я вже не кажу про те критичне становище, в яке потрапили Кізляр, Брянське, Баку. Англофільська орієнтація остаточно провалена, але на фронті там справи стоять більш ніж неблагополучно. Кізляр, Прохладна, Ново-Георгієвське, Ставрополь в руках повсталих козаків. Тільки Брянське, Петровськ, Мінеральні Води, Владикавказ, П'ятигорськ і, здається, Катеринодар поки що тримаються.

Створилося, таким чином, становище, при якому зв'язки з півднем, з його продовольчими районами перервані, а сам Царицинський район, що зв'язує центр з Північним Кавказом, відірваний, у свою чергу, або майже відірваний від центра.

Через це і вирішили ми припинити наступальні дії в бік Тихорецької, зайнявши оборонне становище і знявши бойові частини з ділянок Царицинського фронту, скласти з них північний ударний кулак тисяч на шість солдатів і направити його по лівому берегу Дону аж до річки Хопер. Мета цього заходу — очистити залізницю Царицин — Поворіно і, вийшовши в тил ворогові, дезорганізувати його і відкинути назад. Ми маємо всі підстави розраховувати на здійснення цього плану якнайближчим часом.

Окреслену вище несприятливу обстановку слід пояснити:

1) Поворотом фронтовика, «справного мужика», який у жовтні боровся за Радянську владу, — проти Радянської влади (він ненавидить всією душею хлібну

монополію, тверді ціни, реквізиції, боротьбу з мішочництвом).

2) Козачим складом військ Миронова (козачі частини, що називають себе радянськими, не можуть, не хочуть вести рішучу боротьбу з козачою контрреволюцією; цілими полками переходили на бік Миронова козаки для того, щоб, діставши зброю, на місці ознайомитися з розташуванням наших частин і потім повести за собою в бік Краснова цілі полки; Миронов тричі був оточений козаками, бо вони знали геть чисто все про мироновську ділянку і, природно, розбили його вщент).

3) Загоновою побудовою частин Ківкідзе, яка виключає можливість зв'язку і координації дій.

4) Ізольованістю через все це частин Сіверса, які втратили опору на лівому флангу.

Позитивною стороною Царицинсько-Гашунського фронту треба визнати цілковиту ліквідацію загонової нерозберихи і своєчасне усунення так званих спеціалістів (великих прихильників почасти козаків, почасти англо-французів), що дало змогу привернути до себе військові частини і встановити в них залізну дисципліну.

Становище з продовольством після перериву зв'язків з Північним Кавказом стало безнадійне. Понад сімсот вагонів стоїть на Північному Кавказі на колесах, понад півтора мільйона пудів заготовлено, а вивезти весь цей вантаж нема ніякої можливості, через перерив сполучення як залізницею, так і морем (Кізляр, Брянське не в наших руках). В Царицинському, Котельниковському, Гашунському районах хліба немало, але його треба зібрати,

тимчасом як Чокпрод[26] не пристосований і досі не може пристосуватися до цього. Треба зібрати врожай, спресувати і звезти до одного місця сіно, але пресів у Чокпроду не знайшлося. Треба організувати у великому масштабі збирання хліба, але організатори Чокпроду виявились нікудишніми. В результаті справа заготівлі шкутильгає на обидві ноги.

Взяття Калача дало нам кілька десятків тисяч пудів хліба. Я відправив у Калач 12 грузовиків і, як тільки вдасться звезти до залізничної колії, надішлю до Москви. Збирання хліба, чи погано, чи добре, все ж іде. Сподіваюсь найближчими днями добути кілька десятків тисяч пудів хліба і також відправити Вам. Худоби тут більше, ніж потрібно, але сіна дуже мало, і тому що без сіна не можна відправляти, то відправка худоби у великому масштабі стає неможливою. Було б добре організувати принаймні одну консервну фабрику, поставити бійню та ін. Але, на жаль, знаючих, ініціативних людей поки що не можу знайти. Я запропонував котельниковському уповноваженому організувати соління м'яса у великих розмірах, справу вже почато, результати є, і, якщо справа розростеться, то на зиму м'яса буде досить (в самому Котельниковському районі скупчилось 40 тисяч голів великої худоби). В Астрахані худоби не менше, ніж у Котельникові, але місцевий продкомісаріат нічого не робить. Представники Заготоселю сплять непробудним сном, і можна з певністю сказати, що м'яса вони не заготують. Я послав туди уповноваженого Залмаєва для заготівлі м'яса і риби, але відомостей від нього поки що не одержав.

Далеко більше надії щодо продовольства на Саратовську і Самарську губернії, де хліба багато і звідки експедиція Якубова, я гадаю, зуміє викачати півмільйона або навіть більше пудів хліба.

Загалом треба сказати, що до відновлення зв'язку з Північним Кавказом розраховувати (особливо) на Царицинську ділянку (в продовольчому відношенні) не доводиться.

Ваш ***Й. Сталін***

Царицин,
4 серпня 1918 р.

Вперше надруковано в 1931 р. в Ленінському збірнику XVIII

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ[27]

Дорогий товаришу Ленін!

Йде боротьба за південь і Каспій. Щоб залишити за собою весь цей район (а його **можна** залишити за собою!), необхідно мати декілька міноносців легкого типу і штуки дві підводних човнів (докладніше спитайте Артема). Благаю Вас розбити всі перепони і тим полегшити — рушити вперед справу негайного одержання того, що вимагаю. Баку, Туркестан, Північний Кавказ будуть (безумовно!) нашими, коли негайно будуть задоволені вимоги.

Наші справи на фронті йдуть добре. Не маю сумніву, що підуть ще краще (козацтво розкладається остаточно).

Тисну руку моєму дорогому і любимому Іллічу.

Ваш ***Сталін***

31 серпня 1918 р.

Вперше надруковано в 1938 р. в журналі «Большевик» № 2

ТЕЛЕГРАМА ГОЛОВІ ВЦВК СВЕРДЛОВУ

Військова рада Північно-Кавказької військової округи, дізнавшись про злочинницький замах найманців буржуазії на життя найвидатнішого революціонера в світі, випробуваного вождя і вчителя пролетаріату, товариша Леніна, відповідає на цей низький замах з-за рогу організацією відкритого, масового систематичного терору проти буржуазії та її агентів.

Сталін
Ворошилов

Царицин,
31 серпня 1918 р.

«Солдат Революции» (Царицин)
№ 21, 1 вересня 1918 р.

ТЕЛЕГРАМА РАДНАРКОМОВІ

Наступ радянських військ Царицинського району увінчався успіхом: на півночі взято станцію Іловля; на заході — Калач, Ляпічев, міст через Дон; на півдні — Лашки, Немковський, Демкін. Противник розбитий вщент і відкинутий за Дон. Становище Царицина певне. Наступ триває.

Нарком *Сталін*

Царицин,
6 вересня 1918 р.

Надруковано в 1939 р. в журналі «Пролетарская Революция» № 1

ТЕЛЕГРАМА В ЦАРИЦИН КОМАНДУЮЧОМУ ФРОНТОМ ВОРОШИЛОВУ

Передайте наш братерський привіт героїчній команді й усім революційним військам Царицинського фронту, які самовіддано борються за утвердження влади робітників і селян. Передайте їм, що Радянська Росія з захопленням відзначає героїчні подвиги комуністичних і революційних полків Харченка, Колпакова, кавалерії Булаткіна, броньових поїздів Аляб'єва, Військово-Волзької флотилії.

Тримайте червоні прапори високо, несіть їх вперед безстрашно, викорінюйте поміщицько-генеральську і куркульську контрреволюцію нещадно і покажіть усьому світові, що Соціалістична Росія непереможна.

Голова Ради Народних Комісарів

В. Ульянов-Ленін

Народний комісар і голова
Військово-революційної ради Південного фронту

Й. Сталін

Москва,
19 вересня 1918 р.

*«Известия» № 205,
21 вересня 1918 р.*

НА ПІВДЕННОМУ ФРОНТІ

Розмова з співробітником газети «Известия»

Перед своїм поверненням на Південний фронт, народний комісар у справах національностей товариш **Сталін** поділився з нашим співробітником враженнями про становище на Царицинському фронті.

— Насамперед, — сказав товариш **Сталін**, — треба відзначити два відрадні явища: перше — виділення в тилу фронту адміністраторів з робітників, які вміють не тільки агітувати за Радянську владу, але й будувати державу на нових, комуністичних засадах, і друге — появу нового командного складу з офіцерів, що вийшли з солдатів і здобули практику в імперіалістичній війні, якому цілком довіряють солдати Червоної Армії.

Завдяки перелому, що стався в настрої населення, яке зрозуміло необхідність взятися до зброї проти банд контрреволюціонерів, мобілізація проходить блискуче.

В усіх наших частинах існує тверда дисципліна. Відносини між червоноармійцями і командним складом не полишають бажати кращого.

— Як з продовольчим питанням в армії?

— Власне кажучи, у нас в армії такого питання не існує. Завдяки стрункій системі базисних пунктів, виділених самими бойовими ділянками, фронт не відчуває нужди в продовольстві. Тепер щоденний пайок червоноармійця складається з 2 фунтів хліба, м'яса, картоплі і капусти.

Всім продовольчим постачанням на фронті відає військово-продовольча комісія при Вищій Революційній Військовій Раді Республіки, яка і організувала правильне постачання фронтових частин.

Агітація на фронті здійснюється, за словами товариша **Сталіна**, шляхом поширення газет «Солдат Революции»[28] і «Борьба»[29], брошур, листівок і т. д. Настрій серед військ бадьорий і впевнений.

Великою хибою в обмундируванні нашої армії є відсутність певної форми для солдатів. Бажано було б якнайшвидше виробити нову форму обмундирування солдатів і запровадити її негайно на фронті.

Останній декрет Центрального Виконавчого Комітету про заохочення геройських дій окремих червоноармійців і цілих частин шляхом видачі першим відзнак, а другим — прапорів, має, за словами товариша **Сталіна**, величезне значення.

Уже раніше, до видання цього декрету, частини, які одержали революційні прапори, билися після цього, як леви.

Щодо стану ворожих частин, які стоять проти нас, то 90% з них складається з так званих іногородніх, здебільшого українців і добровільців-офіцерів. А козаків — не більш як 10%. Перевагою

ворога є наявність у нього рухливої кавалерії, яка у нас перебуває поки що в зародковому стані.

На закінчення повинен сказати, що в той час, як у нас іде згуртування і спайка бойових частин,— у противника іде повний розклад.

«Известия» № 205,
21 вересня 1918 р.

ЛОГІКА РЕЧЕЙ

(З приводу «Тез» ЦК меншовиків)

Нам доставлено документ під назвою: «Тези і резолюція Центрального комітету» партії меншовиків (17—21 жовтня 1918 року). Документ цей підбиває підсумок діяльності Радянської влади з жовтня 1917 року і будує деяку перспективу, що має, як видно, серйозне значення для розвитку партії меншовиків. Але найцінніше в документі—це висновки, які розбивають всю практику меншовизму за рік революції. Відкладаючи розгляд «Тез і резолюції» до іншого разу, ми вважаємо за потрібне тепер же поділитися з читачем деякими своїми враженнями.

I
ПРО ЖОВТНЕВИЙ ПЕРЕВОРОТ

Це було рівно рік тому. Країна знемагала під тягарем імперіалістичної війни і господарської розрухи. Стомлений, змучений фронт не в силі був більше воювати. Тимчасом, англійські імперіалісти (Бюкенен!) все більше обплутували країну, всіляко намагаючись вдержати її в рамках імперіалістичної

війни. Здали Ригу[30], готувалися здати Петербург тільки для того, щоб довести необхідність війни і військової диктатури. Буржуазія розуміла все це і йшла відкрито до військової диктатури, до розгрому революції.

Що робили тоді більшовики?

Більшовики готувалися до перевороту. Вони вважали, що взяття влади пролетаріатом—єдиний вихід з тупика війни і господарської розрухи. Вони вважали, що без такого перевороту немислимі розрив з імперіалізмом і визволення Росії з пазурів останнього. Вони склйкали з'їзд Рад як єдиного наступника влади в країні.

Спочатку революція, потім — мир!

Що робили тоді меншовики?

Вони оголосили «затію» більшовиків «контрреволюційним авантюризмом». З'їзд Рад вважали зайвим і гальмували його, а самі Ради оголосили «застарілими бараками», приреченими на злам. Замість Рад-«бараків» вони пропонували «міцний будинок» на «європейський» лад — передпарламент[31], де вони разом з Мілюковим виробляли плани «радикальних аграрних і господарських реформ». Замість розриву з імперіалізмом вони пропонували конференцію союзників в Парижі, як можливий вихід з війни. «Послідовну ж політику миру» бачили вони в участі в цій конференції меншовика Скобелева і в сумнівних операціях меншовика Аксельрода по скликанню з'їзду Шейдеманів, Реноделів і Гайндманів.

З того часу минув рік. «Більшовицький переворот» зумів змести хитромудру машину внутрішніх і зовнішніх імперіалістів. Стара імперіалістична війна

відійшла для Росії в область спогадів. Росія визволилась від ярма імперіалізму. Вона веде і надіється вести свою незалежну зовнішню політику. Тепер ясно для всіх, що без Жовтневого перевороту Росія не вийшла б з тупика імперіалістичної війни, селяни не дістали б землю, робітники не управляли б заводами і фабриками.

Що ж говорять нам **тепер** меншовики, їх Центральний комітет? Слухайте:

«Учинений в жовтні 1917 року більшовицький переворот є історично необхідним, оскільки, розриваючи зв'язки між трудящими масами капіталістичними класами, він виражав прагнення трудящих мас підпорядкувати напрям революції цілковито їх інтересам, без чого немислиме було визволення Росії з лещат союзного імперіалізму, ведення послідовної політики миру, радикальне проведення аграрної реформи і регулювання державою в інтересах народних мас всього господарського життя оскільки цей етап революції мав тенденцію збільшувати і розмах того впливу, який мала російська революція на хід світових подій» (див. «Тези і резолюцію»).

Так говорить тепер меншовицький Центральний комітет.

Неймовірно, але факт. «Більшовицький переворот є», виявляється, «історично необхідним», «без чого немислиме було визволення Росії з лещат союзного імперіалізму», «ведення послідовної політики миру», «радикальне проведення аграрної реформи» і «регулювання державою в інтересах народних мас всього господарського життя».

Але ж це те саме, що ще рік тому твердили більшовики і проти чого так запекло боровся меншовицький Центральний комітет!

Так, те саме.

Чи не правда: життя учить і виправляє навіть найнепоправніших. Воно, всесильне, завжди бере своє, незважаючи ні на що...

II

ПРО ДИКТАТУРУ ПРОЛЕТАРІАТУ

Це було місяців десять тому. Збиралися Установчі збори. Розбиті вщент буржуазні контрреволюціонери знову збиралися з силами і, потираючи руки, наперед смакували «загибель» Радянської влади. Закордонна імперіалістична (союзна) преса вітала Установчі збори. Меншовики й есери влаштовували «приватні» наради і виробляли план передачі влади з рук Рад в руки Установчих зборів, «господаря землі руської». Тінь відродження «чесної коаліції» і ліквідації більшовицьких «помилок» носилася в повітрі.

Що робили тоді більшовики?

Вони продовжували почату вже роботу по утвердженню влади пролетаріату. Вони вважали, що «чесна коаліція» і її орган, буржуазно-демократичні Установчі збори, приречені історією на загибель, бо вони знали, що народилася на світі нова сила — влада пролетаріату, і нова форма правління — Республіка Рад. На початку 1917 року лозунг Установчих зборів був прогресивний, і більшовики стояли за нього. В кінці 1917 року, після Жовтневого перевороту, лозунг Установчих зборів став реакційним, бо він перестав відповідати новому співвідношенню політичних сил, що боролися в країні. Більшовики вважали, що в обстановці імперіалістичної війни в Європі

і переможної пролетарської революції в Росії мислимі лише дві влади: диктатура пролетаріату, що прибрала форму Республіки Рад, або диктатура буржуазії в формі військової диктатури, — всяка спроба знайти середнє і відродити Установчі збори неминуче веде до повернення до старого, до реакції, до ліквідації жовтневих завоювань. Більшовики не сумнівалися, що буржуазний парламентаризм і буржуазно-демократична республіка являють собою пройдений ступінь революції...

Відтоді минуло десять місяців. Установчі збори, які спробували ліквідувати владу Рад, були розпущені. Селяни в країні навіть не відчули розпуску, робітники зустріли розпуск радощами. Одна частина прихильників «Учредилки» поїхала на Україну і закликала на допомогу німецьких імперіалістів для боротьби з Радами. Друга частина прихильників «Учредилки» поїхала на Кавказ і заспокоїлась в обіймах турко-німецьких імперіалістів. Третя частина прихильників «Учредилки» поїхала в Самару і спільно з англо-французькими імперіалістами повела війну з робітниками і селянами Росії. Лозунг Установчих зборів перетворився, таким чином, в засіб для уловлення політичних простаків і в прапор, що прикриває внутрішніх і зовнішніх контрреволюціонерів в їх боротьбі з Радами.

Як поводилися меншовики в цей період?

Вони боролися з Радянською владою, весь час підтримуючи лозунг Установчих зборів, який став контрреволюційним.

Що ж говорять нам тепер меншовики, їх Центральний комітет? Слухайте:

Він «відкидає всяке політичне співробітництво з ворожими демократії класами і відмовляється від участі в усіх, хоч би й демократичним прапором прикриваних, урядових комбінаціях, які засновані на «загальнонаціональних» коаліціях демократії з капіталістичною буржуазією або на залежності від іноземного імперіалізму і мілітаризму» (див. «Тези»).

І далі:

«Всі спроби революційної демократії, яка спирається на міські непролетарські маси і на трудящі маси села, відновити демократичну республіку у збройній боротьбі з Радянським урядом і масами, що стоять за ним, супроводилися і супроводжуються, *внаслідок характеру міжнародної обстановки і політичної незрілості російської демократичної дрібної буржуазії*, таким перегрупуванням суспільних сил, яке підриває саме революційне значення боротьби за відновлення демократичного ладу і веде до прямої загрози основним соціалістичним завоюванням революції. Прагнення до угоди що б то не стало з капіталістичними класами і до використання іноземної зброї для боротьби за владу позбавляє політику революційної демократії всякої самостійності, перетворюючи її в знаряддя цих класів і імперіалістичних коаліцій» (див. «Тези і резолюцію»).

Коротше: коаліція «відкидається» рішуче і без застережень, боротьба за демократичну республіку і Установчі збори визнається контрреволюційною, бо вона «веде до прямої загрози основним соціалістичним завоюванням революції».

Висновок один: влада Рад, диктатура пролетаріату є єдино мислима революційна влада в Росії.

Але ж це те саме, що так давно твердять більшовики і проти чого вчора ще боролися меншовики!

Так, те саме.

Чи не правда: логіка речей сильніша за всяку іншу логіку, не виключаючи меншовицької...

III
ДРІБНОБУРЖУАЗНА НЕРОЗБЕРИХА

Отже:

Факт, що після року боротьби з «авантюризмом» більшовиків меншовицький ЦК змушений визнати «історичну необхідність» «більшовицького перевороту» в жовтні 1917 року.

Факт, що після довгої боротьби за Установчі збори і «чесну коаліцію» меншовицький ЦК, нехотя і упираючись, все ж змушений визнати нікчемність «загальнонаціональної» коаліції і контрреволюційність боротьби за «відновлення демократичного ладу» і Установчих зборів.

Правда, визнання це сталося з запізненням на рік, після того як істина про контрреволюційний характер лозунга Установчих зборів і історичної необхідності Жовтневого перевороту стала загальним, утертим місцем, — з запізненням, яке зовсім не личить меншовицькому ЦК, що претендує на провідну роль в революції. Але така вже доля меншовиків: не вперше вони відстають від ходу подій і, ми думаємо, не востаннє намагаються вони покрасуватися в старих більшовицьких штанах...

Можна було б подумати, що після такого визнання з боку ЦК меншовиків незгодам серйозного характеру не повинно бути більше місця. Та воно так і сталося б, коли б ми мали справу не з меншовицьким ЦК, а з послідовними революціонерами, які вміють мислити до кінця і здатні зв'язувати кінці з кінцями. Але в тім-то й лихо, що ми маємо справу в даному разі з партією дрібнобуржуазних

інтелігентів, які вічно хитаються між пролетаріатом і буржуазією, революцією і контрреволюцією. Звідси неминучі суперечності між словом і ділом, вічна невпевненість і хитання думки.

Ось полюбуйтеся, будь ласка. Меншовицький ЦК, бачите:

«По-старому вважає народовладдя, нічим не обмежену демократію тією політичною формою, в якій тільки й може як підготовлятися, так і здійснюватися соціальне визволення пролетаріату. В демократичній республіці, яка організується вільно вибраними повновладними Установчими зборами, в загальному і рівному виборчому праві і т. д. він вбачає не тільки нічим не замінені знаряддя політичного виховання цих мас і класового згуртування пролетаріату під прапором своїх власних інтересів, але й грунт, на якому єдино соціалістичний пролетаріат може розвивати свою соціальну творчість» (див. «Тези і резолюцію»).

Неймовірно, але факт. З одного боку, «боротьба за відновлення демократичного ладу» «веде», виявляється, «до прямої загрози основним соціалістичним завоюванням революції», через що й оголошується вона контрреволюційною, з другого боку, ЦК меншовиків «по-старому» висловлюється за поховані вже «повновладні Установчі збори»! Чи, може, меншовицький ЦК думає добитися «Учредилки» без «збройної боротьби»? Як же бути в такому разі з «історичною необхідністю більшовицького перевороту», який відкинув геть «повновладні Установчі збори»?

Або ще. ЦК меншовиків вимагає не більше, не менше, як:

«Скасування надзвичайних органів поліційних репресій і надзвичайних трибуналів» і «припинення політичного й економічного терору» (див. «Тези і резолюцію»).

З одного боку, визнається «історична необхідність» диктатури пролетаріату, яка має придушити опір буржуазії, з другого боку, вимагають скасування деяких дуже важливих знарядь влади, без яких немислиме це придушення! Як же бути в такому разі з завоюваннями Жовтневої революції, проти якої воює буржуазія всіма силами, аж до організації терористичних виступів і розбійницьких змов? Як можна визнавати «історичну необхідність» Жовтневого перевороту, не визнаючи неминучих результатів і наслідків, які з нього випливають?!

Чи вибереться коли-небудь меншовицький ЦК з цієї заплутаної дрібнобуржуазної нерозберихи?

IV

ЩО Ж ДАЛІ?

А втім, він намагається з неї вибратися. Слухайте:

«Відстоюючи завдання відновлення єдності і незалежності Росії на основі завоювань революції власними силами демократії і відкидаючи тим самим всяке втручання іноземних капіталістів у внутрішні справи Росії», меншовицька партія «є політично солідарною з Радянським урядом, оскільки він відстоює визволення територій Росії від іноземної, зокрема, окупації, і виступає проти цих спроб непролетарської демократії розширити або зберегти цю окупацію. Але ця політична солідарність у відношенні до імперіалістичного втручання могла б вести до прямої підтримки воєнних дій Радянського уряду, спрямованих до визволення окупованих територій Росії, лише в тому разі, коли б цей уряд виявив на ділі готовність будувати свої

відносини до небільшовицької демократії на окраїнах на основі взаємної угоди, а не придушення і терору» (див. «Тези і резолюцію»).

Отже, від боротьби з Радянською владою — до «угоди» з нею.

«Політична солідарність з Радянським урядом»... Ми не знаємо, який ступінь повноти цієї солідарності, але чи треба говорити, що більшовики не заперечуватимуть проти солідарності меншовицького ЦК з Радянською владою? Ми цілком розуміємо різницю між солідарністю з Радянським урядом і солідарністю, скажімо, з членами «Учредилки» в Самарі.

«Пряма підтримка воєнних дій Радянського уряду»... Ми не знаємо, яку кількість військ міг би надати меншовицький ЦК в розпорядження Радянської влади, якими військовими силами міг би він збагатити Радянську армію, але чи треба доводити, що більшовики могли б лише вітати воєнну підтримку Радянської влади? Ми цілком розуміємо всю глибину різниці між воєнною підтримкою Радянського уряду і участю меншовиків, скажімо, в «нараді по обороні»[32] під час імперіалістичної війни при Керенському.

Все це так. Але досвід навчив нас не вірити людям на слово, ми звикли судити про партії й групи не тільки по їх резолюціях, але, насамперед, по їх ділах.

Які ж діла меншовиків?

Меншовики на Україні досі не порвали з контрреволюційним урядом Скоропадського, борючись всіма засобами з радянськими елементами України і

сприяючи тим самим пануванню внутрішніх і зовнішніх імперіалістів на півдні.

Меншовики на Кавказі давно вступили в союз з поміщиками й капіталістами і, оголосивши священну війну прихильникам Жовтневого перевороту, заклйкали на допомогу німецьких імперіалістів.

Меншовики на Уралі і в Сибіру, солідаризувавшись з англо-французькими імперіалістами, на ділі сприяли і продовжують сприяти ліквідації завоювань Жовтневої революції.

Меншовики в Красноводську відчинили англійським імперіалістам двері Закаспійського краю, полегшуючи їм справу розгрому Радянської влади в Туркестані.

Нарешті, одна частина меншовиків Європейської Росії проголошує необхідність «активної» «боротьби» з Радянською владою, організує контрреволюційні страйки в тилу нашої армії, яка стікає кров'ю у війні за визволення Росії, і робить тим самим нездійснимою проповідувану меншовицьким ЦК «підтримку воєнних дій Радянського уряду».

Всі ці антисоціалістичні і контрреволюційні елементи меншовизму в центрі і на окраїнах Росії і досі вважають себе членами партії меншовиків, ЦК якої урочисто заявляє нині про свою «політичну солідарність» з Радянською владою.

Ми запитуємо:

1) Яке ставлення ЦК партії меншовиків до згаданих вище контрреволюційних елементів меншовизму?

2) Чи думає він порвати з ними рішуче і безповоротно?

3) Чи зробив він в цьому напрямі хоча б перший крок?

Все це — питання, відповіді на які не знаходимо ні в «резолюції» ЦК меншовиків, ні в практиці останніх.

Тимчасом безперечно, що тільки рішучий розрив з контрреволюційними елементами меншовизму міг би посунути вперед справу здійснення проголошуваної нині меншовицьким ЦК «взаємної угоди».

«Правда» № 234,
29 жовтня 1918 р.
Підпис: Й. Сталін

ПРОМОВА НА ПЛЕНУМІ МОСКОВСЬКОЇ РАДИ Р., С. і С. Д. ПРО СТАН СПРАВ НА ПІВДЕННОМУ ФРОНТІ

29 жовтня 1918 р.

(Газетний звіт)

— Нема чого доводити, — говорить товариш **Сталін,** — що сили Радянської Росії ростуть, — про це досить говорять її успіхи. Але ніколи ще вороги Радянської Росії не намагалися так уперто зломити нас, як тепер. План ворогів Радянської Росії — відірвати від неї найбагатші хлібні райони і примусити її здатися без бою. Місяців 5—6 тому для здійснення цього плану були обрані Самара і Сибір. Останні два місяці довели нашим ворогам, що цей їхній план нездійснимий. Тепер вони намагаються відновити цю авантюру на півдні. Південь становить велику притяжну силу. Там лежить не менш як 150 мільйонів пудів вільного хліба. Вугілля там сотні тисяч пудів. Ще більше значення становить південь Росії в стратегічному відношенні. Він являє собою область, де зав'язується новий міжнародний вузол. Це видно з тієї роботи, яка там провадиться. В Катеринодарі утворився новий уряд з Красновим на чолі. Там об'єдналися три армії. Прагнучи заволодіти півднем, контрреволюціонери головний свій удар спрямовують на Царицин. В серпні Краснов видав

наказ взяти Царицин. Наказ не був виконаний, і армія Краснова мусила рятуватись втечею. У жовтні Краснов видав новий наказ: взяти Царицин до 15 жовтня що б то не стало і з'єднатися з чехословаками. Було кинуто в бій не менш як 40 полків об'єднаних армій цілого ряду генералів. Проте, генерали мусили рятуватися втечею так, що один з них навіть загубив чобіт. (Сміх.)

Тільки тоді генерали зрозуміли, що наша армія становить дійсну, дедалі ростущу силу, з якою їм не справитись.

В чому ж сила нашої армії? Чому вона так влучно б'є ворогів?

Сила нашої армії в її свідомості й дисципліні. Свідомість і пролетарська дисципліна — одна з причин нашого успіху на Південному фронті.

Друга причина — це поява нового червоного офіцерства. Це здебільшого колишні солдати, які дістали бойове хрещення в цілому ряді битв і добре знають бойову справу. Вони ведуть наші війська до перемоги.

Ось головні фактори, які визначають успіх нашої армії. Ось чому, я думаю, що ніколи чорним бандам не вдасться перемогти нашу армію на півдні.

«Известия» № 237,
30 жовтня 1918 р.

ПРО ПІВДЕНЬ РОСІЇ

Розмова з кореспондентом газети «Правда»

Народний комісар **Сталін**, що приїхав недавно з відрядження, поділився з нашим кореспондентом своїми враженнями про стан Південного фронту.

ВАЖЛИВІСТЬ ПІВДЕННОГО ФРОНТУ

Уже саме стратегічне положення між донською контрреволюцією і астраханськo-уральсько-чехословацькими бандами говорить про важливість Південного фронту. Близькість англійської сфери впливу (Ензелі, Красноводськ) лише усугубляє цю важливість. Багатства півдня Росії (хліб, нафта, вугілля, худоба, риба) самі по собі розпалюють зажерливі апетити хижаків імперіалізму, які намагаються відірвати від Росії цей важливий куток. Крім того, немає сумніву, що з настанням осені та ліквідацією самарської авантюри центр воєнних дій переміститься на південь. Цим, власне, і пояснюється та «гарячкова» робота, що її розгортають нині контрреволюціонери півдня, нашвидку збиваючи новий (зовсім новий!) «всеросійський уряд» у складі царських холопів, — Шипова, Сазонова, Лукомського, об'єднуючи банди Краснова, Денікіна і Скоропадського в одну армію, благаючи допомоги у Англії та ін.

ЦАРИЦИН, ЯК ЦЕНТР УДАРУ

Пунктом найбільшого обстрілу з боку противника є Царицин. Воно й зрозуміло, бо взяття Царицина і перерив сполучення з півднем забезпечило б досягнення всіх завдань противників: воно з'єднало б донських контрреволюціонерів з козачими верхами астраханського та уральського військ, створивши єдиний фронт контрреволюції від Дону до чехословаків; воно закріпило б за контрреволюціонерами, внутрішніми і зовнішніми, південь і Каспій; воно лишило б у безпорадному стані радянські війська Північного Кавказу...

Цим, головне, і пояснюється та упертість, з якою намагаються білогвардійці півдня взяти Царицин.

Ще в серпні Краснов видав наказ: «Взяти Царицин». Банди Краснова шалено кидались на наш фронт і намагались його зломити, але нашою Червоною Армією були вони збиті і відкинуті за Дон.

На початку жовтня був виданий новий наказ про взяття Царицина на цей раз уже контрреволюційним козачим кругом у Ростові. Противник стягнув не менш як сорок полків, набраних на Дону, в Києві (офіцерські полки Скоропадського!), на Кубані («добровільці» Алексеєва!). Але сталевою рукою нашої Червоної Армії красновські банди і на цей раз були відкинуті геть, причому цілий ряд полків противника був оточений нашими військами і перебитий, лишивши в наших руках гармати, кулемети, гвинтівки. Генерали Мамонтов, Антонов, Попов, Толкушкін і ціла зграя полковників змушені були рятуватися втечею.

В ЧОМУ СИЛА НАШОЇ АРМІЇ?

Успіхи нашої армії пояснюються, насамперед, її свідомістю і дисципліною. Солдати Краснова надзвичайно тупі і темні, цілком відірвані від зовнішнього світу. Вони не знають, за що воюють. «Нам наказали, і ми змушені битися», — кажуть вони на допитах, потрапляючи в полон.

Не те наш червоноармієць. Він гордо називає себе солдатом революції, він знає, що воює не за бариші капіталістів, а за визволення Росії, він знає це і сміливо йде в бій з відкритими очима. Жадоба порядку й дисципліни серед червоноармійців доходить до того, що нерідко вони самі карають своїх «неслухняних» і малодисциплінованих товаришів.

Не менш важливе значення має поява цілого кадру червоних офіцерів з колишніх солдатів, що дістали бойове хрещення в ряді боїв. Ці червоні офіцери становлять основний цемент нашої армії, що скріплює її в єдиний дисциплінований організм.

Але сила армії не вичерпується її власними якостями. Армія не може довго існувати без міцного тилу. Для міцного фронту необхідно, щоб армія регулярно одержувала від тилу поповнення, бойові припаси, продовольство. Щодо цього велику роль відіграла поява в тилу знаючих і вмілих адміністраторів, головним чином, з передових робітників, які сумлінно і невтомно працюють в справі мобілізації і постачання. Можна з певністю сказати, що Царицин не був би врятований без таких адміністраторів.

Все це перетворює нашу армію в грізну силу, яка може зломити будь-який опір противника.

Все йде до того, що на півдні зав'язується новий міжнародний вузол. Поява «нового» «всеросійського уряду» в Катеринодарі з ставлеників Англії, об'єднання трьох контрреволюційних армій (Алексеева, Скоропадського, Краснова), раз уже побитих нашими військами під Царицином, чутки про майбутнє втручання Англії, постачання Англією терських контрреволюціонерів з Ензелі і Красноводська — все це не випадковість. Авантюру, що провалилася в Самарі, намагаються відновити тепер на півдні. Але в них не буде — безумовно не буде — того, без чого немислима перемога, тобто не буде армії, яка вірить у чорну справу контрреволюції і здатна битися до кінця. Досить буде одного потужного натиску, — і картковий домик контрреволюційних авантюристів розлетиться прахом. Порукою в цьому є героїзм нашої армії, розклад в рядах красновсько-алексеевських «військ», дедалі сильніше заворушення на Україні, ростуща могутність Радянської Росії і, нарешті, дедалі сильніший революційний рух на Заході. Авантюра на півдні скінчиться тим же, чим скінчилась авантюра в Самарі.

«Правда» № 235,
30 жовтня 1918 р.

ЖОВТНЕВИЙ ПЕРЕВОРОТ

(24 і 25 жовтня 1917 року в Петрограді)

Найважливішими подіями, які прискорили Жовтневе повстання, були: намір Тимчасового уряду (після здачі Риги) здати Петроград, підготовка уряду Керенського до переїзду в Москву, рішення командного складу старої армії перекинути весь гарнізон Петрограда на фронт, залишивши столицю беззахисною, і, нарешті, гарячкова робота чорного з'їзду [33], на чолі з Родзянком, у Москві — робота по організації контрреволюції. Все це у зв'язку із зростаючою господарською розрухою і з небажанням фронту продовжувати війну визначило неминучість швидкого і строго організованого повстання, як єдиного виходу з наявного становища.

Вже з кінця вересня ЦК партії більшовиків вирішив мобілізувати всі сили партії для організації успішного повстання. З цією метою ЦК вирішив організувати Військово-революційний комітет в Пітері, добитися залишення петроградського гарнізону в столиці і скликати Всеросійський з'їзд Рад. Такий з'їзд міг бути єдиним наступником влади. Попереднє завоювання найбільш впливових в тилу і на фронті

Рад депутатів Москви і Петрограда безумовно входило в загальний план організації повстання.

Центральний Орган партії «Рабочий Путь»[94], підкоряючись вказівкам ЦК, почав відкрито закликати до повстання, підготовляючи робітників і селян до рішучого бою.

Перша відкрита сутичка з Тимчасовим урядом сталася на грунті закриття більшовицької газети «Рабочий Путь». Розпорядженням Тимчасового уряду газета була закрита. А розпорядженням Військово-революційного комітету вона була революційним шляхом відкрита. Печаті були зірвані, комісари Тимчасового уряду були зняті з постів. Це було 24 жовтня.

24 жовтня в цілому ряді найважливіших державних установ комісари Військово-революційного комітету силою усували представників Тимчасового уряду, в результаті чого ці установи опинилися в руках Військово-революційного комітету, і весь апарат Тимчасового уряду був дезорганізований. За цей день (24 жовтня) весь гарнізон, всі полки в Петрограді рішуче перейшли на бік Військово-революційного комітету, — за винятком тільки деяких юнкерських шкіл і броньового дивізіону. В поведінці Тимчасового уряду помічалась нерішучість. Тільки увечері він почав займати мости ударними батальйонами, встигши розвести деякі з них. У відповідь на це Військово-революційний комітет рушив матросів і виборзьких червоногвардійців, які, знявши ударні батальйони і розігнавши їх, самі зайняли мости. З цього моменту почалося відкрите повстання. Цілий ряд наших полків був посланий з завданням оточити

кільцем всю ділянку, яку займає штаб і Зимовий палац. В Зимовому палаці засідав Тимчасовий уряд. Перехід броньового дивізіону на бік Військово-революційного комітету (пізно вночі 24 жовтня) прискорив сприятливий результат повстання.

25 жовтня відкрився з'їзд Рад, якому й була передана Військово-революційним комітетом завойована влада.

Рано вранці 26 жовтня, після обстрілу «Авророю» Зимового палацу і штабу, після перестрілки між радянськими військами і юнкерами перед Зимовим палацом, Тимчасовий уряд здався.

Натхненником перевороту з початку до кінця був ЦК партії на чолі з товаришем Леніним. Володимир Ілліч жив тоді в Петрограді, на Виборзькій стороні, на конспіративній квартирі. 24 жовтня, увечері, він був викликаний у Смольний для керівництва рухом.

Видатну роль у Жовтневому повстанні відіграли балтійські матроси і червоногвардійці з Виборзької сторони. При надзвичайній сміливості цих людей роль петроградського гарнізону звелась головним чином до моральної і почасти воєнної підтримки передових бійців.

«Правда» № 241,
6 листопада 1918 р.
Підпис: Й. Сталін

ЖОВТНЕВИЙ ПЕРЕВОРОТ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

Національне питання не можна вважати за щось самодовліюче, раз назавжди дане. Будучи лише частиною загального питання про перетворення існуючого ладу, національне питання цілком визначається умовами соціальної обстановки, характером влади в країні і, взагалі, всім ходом суспільного розвитку. Це особливо яскраво проявляється в період революції в Росії, коли національне питання і національний рух на окраїнах Росії швидко і перед очима у всіх міняють свій зміст в залежності від ходу і результату революції.

I

ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

В епоху буржуазної революції в Росії (в лютому 1917 року) національний рух на окраїнах мав характер буржуазно-визвольного руху. Віками гноблені й експлуатовані «старим режимом» національності

Росії вперше відчули в собі силу і кинулися в бій з гнобителями. «Ліквідація національного гніту» — такий був лозунг руху. Окраїни Росії вмить вкрилися «загальнонаціональними» установами. На чолі руху йшла національна, буржуазно-демократична інтелігенція. «Національні ради» в Латвії, Естонському краї, Литві, Грузії, Вірменії, Азербайджані, на Північному Кавказі, в Киргизії і Середньому Поволжі; «Рада» на Україні і Білорусії; «Сфатул-Церій» в Бесарабії; «Курултай» в Криму і Башкирії; «автономний уряд» в Туркестані, — ось ті «загальнонаціональні» інститути, навколо яких збирала сили національна буржуазія. Мова йшла про визволення від царизму, як «основної причини» національного гніту, і утворення національних буржуазних держав. Право націй на самовизначення тлумачилось як право національної буржуазії на окраїнах взяти владу в свої руки і використати лютневу революцію для утворення «своєї» національної держави. Дальший розвиток революції не входив і не міг входити в розрахунки згаданих вище буржуазних інститутів. При цьому випускалося з уваги, що на зміну царизмові йде оголений, без маски, імперіалізм, що він, цей імперіалізм, є сильніший і небезпечніший ворог національностей, що він становить основу нового національного гніту.

Знищення царизму і поява при владі буржуазії не привели, однак, до знищення національного гніту. Стара груба форма національного гніту змінилась новою, витонченою, але зате небезпечнішою формою гніту. Уряд Львова — Мілюкова — Керенського не тільки не порвав з політикою національного

гніту, але організував ще новий похід проти Фінляндії (розгон сейму влітку 1917 року) і України (розгром культурних установ України). Більше того: цей уряд, імперіалістичний своєю природою, закликав населення до продовження війни для підкорення нових земель, нових колоній і національностей. До цього штовхали його не тільки внутрішня природа імперіалізму, але й наявність на Заході старих імперіалістичних держав, які нестримно прагнули до підкорення нових земель і національностей і які загрожували йому звуженням сфери його впливу. Боротьба імперіалістичних держав за підкорення дрібних національностей, як умова існування цих держав,— ось яка картина розкрилася в ході імперіалістичної війни. Знищення царизму і поява на сцені уряду Мілюкова—Керенського не внесли аж ніяких поліпшень в цю непоказну картину. Природно, що оскільки «загальнонаціональні» інститути на окраїнах проявляли тенденцію до державної самостійності, вони зустрічали непоборну протидію з боку імперіалістичного уряду Росії. Оскільки ж вони, утверджуючи владу національної буржуазії, лишалися глухі до корінних інтересів «своїх» робітників і селян, вони викликáли серед останніх нарікання і невдоволення. Так звані «національні полки» лише підливали масла в огонь: проти небезпеки згори вони були безсилі, а небезпеку знизу вони тільки посилювали й поглиблювали. «Загальнонаціональні» інститути лишалися беззахисними проти ударів ззовні так само, як і проти вибуху зсередини. Буржуазно-національні держави, які зароджувалися, починали відцвітати, не встигнувши розцвісти.

Таким чином, старе буржуазно-демократичне тлумачення принципу самовизначення перетворювалось у фікцію, втрачало свій революційний смисл. Було ясно, що про знищення національного гніту і встановлення самостійності дрібних національних держав при таких умовах не могло бути й мови. Ставало очевидним, що визволення трудових мас пригноблених національностей і знищення національного гніту немислимі без розриву з імперіалізмом, повалення «своєї» національної буржуазії і взяття влади самими трудовими масами.

Це особливо яскраво проявилось після Жовтневого перевороту.

II

ЖОВТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

Лютнева революція таїла в собі внутрішні непримиренні суперечності. Революція була здійснена зусиллями робітників і селян (солдатів), тимчасом як в результаті революції влада перейшла не до робітників і селян, а до буржуазії. Здійснюючи революцію, робітники й селяни хотіли покінчити з війною і добитися миру. Тимчасом, як буржуазія, що стала при владі, намагалася використати революційне піднесення мас для продовження війни, проти миру. Господарська розруха в країні і продовольча криза вимагали експропріації капіталів і промислових підприємств на користь робітників, конфіскації поміщицьких земель на користь селян, тимчасом як буржуазний уряд Мілюкова — Керенського стояв на

сторожі інтересів поміщиків і капіталістів, рішуче оберігаючи останніх від замахів з боку робітників і селян. Це була буржуазна революція, зроблена руками робітників і селян на користь експлуататорів.

Тимчасом, країна і далі знемагала під тягарем імперіалістичної війни, господарського розвалу і продовольчої розрухи. Фронт розвалювався і розтікався. Фабрики й заводи спинялися. В країні наростав голод. Лютнева революція з її внутрішніми суперечностями виявилась явно недостатньою для «врятування країни». Уряд Мілюкова — Керенського виявився явно нездатним розв'язати корінні питання революції.

Потрібна була нова, **соціалістична** революція для того, щоб вивести країну з тупика імперіалістичної війни і господарського розвалу.

Ця революція прийшла в результаті Жовтневого перевороту.

Скинувши владу поміщиків та буржуазії і поставивши на її місце уряд робітників і селян, Жовтневий переворот одним ударом розв'язав суперечності лютневої революції. Скасування поміщицько-куркульського всевладдя і передача землі в користування трудових мас села; експропріація фабрик та заводів і передача їх у відання робітників; розрив з імперіалізмом і ліквідація грабіжницької війни; опублікування таємних договорів і викриття політики загарбання чужих територій; нарешті, проголошення самовизначення трудових мас пригноблених народів і визнання незалежності Фінляндії, — ось ті основні заходи, які провела Радянська влада на початку Радянської революції.

Це була дійсно **соціалістична** революція.

Революція, почата в центрі, не могла довго лишатися в рамках вузької його території. Перемігши в центрі, вона неминуче повинна була поширитись на окраїни. І, дійсно, революційна хвиля з півночі з перших же днів перевороту розлилась по всій Росії, захоплюючи окраїну за окраїною. Але тут вона наштовхнулась на загату у вигляді «національних рад» і обласних «урядів» (Дон, Кубань, Сибір), які утворилися ще до Жовтня. Справа в тому, що ці «національні уряди» і чути не хотіли про соціалістичну революцію. Буржуазні з природи, вони зовсім не хотіли руйнувати старий, буржуазний порядок, — навпаки, вони вважали за свій обов'язок зберігати і зміцнювати його всіма силами. Імперіалістичні по суті, вони зовсім не хотіли рвати з імперіалізмом, — навпаки, вони ніколи не були від того, щоб захопити і підкорити собі куски й кусочки територій «чужих» національностей, якщо була до того можливість. Недивно, що «національні уряди» на окраїнах оголосили війну соціалістичному урядові в центрі. А оголосивши війну, вони, природно, стали вогнищами реакції, які стягували навколо себе все контрреволюційне в Росії. Ні для кого не таємниця, що туди, в ці вогнища, кинулися всі вибиті з Росії контрреволюціонери, що там, навколо цих вогнищ, формувалися вони в білогвардійські «національні» полки.

Але, крім «національних урядів», на окраїнах існують ще національні робітники й селяни. Організовані в свої революційні Ради депутатів на зразок Рад депутатів у центрі Росії ще до Жовтневого

перевороту, вони ніколи не розривали зв'язків із своїми братами на півночі. Вони так само добивалися перемоги над буржуазією, вони так само боролися за торжество соціалізму. Недивно, що їх конфлікт із «своїми» національними урядами наростав день у день. Жовтневий переворот тільки зміцнив союз робітників і селян окраїн з робітниками й селянами Росії, запаливши їх вірою в торжество соціалізму. А війна «національних урядів» з Радянською владою довела конфлікт національних мас з цими «урядами» до цілковитого розриву з ними, до відкритого повстання проти них.

Так склався соціалістичний союз робітників і селян усієї Росії проти контрреволюційного союзу національно-буржуазних «урядів» окраїн Росії.

Дехто змальовує боротьбу окраїнних «урядів» як боротьбу за національне визволення проти «бездушного централізму» Радянської влади. Але це зовсім невірно. Ні одна влада в світі не допускала такого широкого децентралізму, ні один уряд у світі не давав народам такої повноти національної свободи, як Радянська влада в Росії. Боротьба окраїнних «урядів» була і лишається боротьбою буржуазної контрреволюції проти соціалізму. Національний прапор пристібується до справи лише для обману мас, як популярний прапор, зручний для прикриття контрреволюційних замислів національної буржуазії.

Але боротьба «національних» і обласних «урядів» була боротьбою нерівною. Атаковані з двох боків: ззовні — з боку Радянської влади Росії і зсередини — з боку «своїх же власних» робітників і селян, — «національні уряди» мусили відступити після перших

же боїв. Повстання фінських робітників і торпарів[35] і втеча буржуазного «Сенату»; повстання українських робітників і селян і втеча буржуазної «Ради»; повстання робітників і селян на Дону, Кубані, в Сибіру і крах Каледіна, Корнілова і сибірського «уряду»; повстання туркестанської бідноти і втеча «автономного уряду»; аграрна революція на Кавказі і цілковита безпорадність «національних рад» Грузії, Вірменії і Азербайджану, — такі є всім відомі факти, що демонстрували повну відірваність окраїнних «урядів» від «своїх» трудових мас. Розбиті вщент, «національні уряди» «змушені» були звернутися по допомогу проти «своїх» робітників і селян до імперіалістів Заходу, до вікових гнобителів і експлуататорів національностей всього світу.

Так почалася смуга іноземного втручання і окупації окраїн, — смуга, яка ще раз викрила контрреволюційний характер «національних» і обласних «урядів».

Тільки тепер стало для всіх очевидним, що національна буржуазія прагне не до визволення «свого народу» від національного гніту, а до свободи здирання з нього баришів, до свободи збереження своїх привілеїв і капіталів.

Тільки тепер стало ясним, що визволення пригноблених національностей немислиме без розриву з імперіалізмом, без повалення буржуазії гноблених національностей, без переходу влади в руки трудових мас цих національностей.

Так старе, буржуазне розуміння принципу самовизначення з лозунгом «Вся влада національній буржуазії» було викрите й відкинуте самим ходом

революції. Соціалістичне розуміння принципу самовизначення з лозунгом «Вся влада трудовим масам пригноблених національностей» дістало всі права і можливості застосування.

Таким чином, Жовтневий переворот, покінчивши з старим, буржуазно-визвольним національним рухом, відкрив еру нового, соціалістичного руху робітників і селян пригноблених національностей, спрямованого проти всякого, — значить і національного, — гніту, проти влади буржуазії, «своєї» і чужої, проти імперіалізму взагалі.

III

СВІТОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЖОВТНЕВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Перемігши в центрі Росії і оволодівши рядом окраїн, Жовтнева революція не могла обмежитися територіальними рамками Росії. В атмосфері світової імперіалістичної війни і загального невдоволення в низах вона не могла не перекинутися в сусідні країни. Розрив з імперіалізмом і визволення Росії від грабіжницької війни; опублікування таємних договорів і урочисте скасування політики загарбання чужих земель; проголошення національної свободи і визнання незалежності Фінляндії; оголошення Росії «федерацією радянських національних республік» і кинутий в світ Радянською владою бойовий клич рішучої боротьби з імперіалізмом, — все це не могло не справити серйозного впливу на поневолений Схід і стікаючий кров'ю Захід.

І, дійсно, Жовтнева революція є перша в світі революція, яка розбила вікову сплячку трудових мас пригноблених народів Сходу і втягнула їх у боротьбу з світовим імперіалізмом. Утворення робітничих і селянських Рад у Персії, Китаї та Індії на зразок Рад в Росії досить переконливо говорить про це.

Жовтнева революція є перша в світі революція, яка стала для робітників і солдатів Заходу живим рятівним прикладом і штовхнула їх на шлях дійсного визволення від гніту війни й імперіалізму. Повстання робітників і солдатів в Австро-Угорщині й Німеччині, утворення Рад робітничих і солдатських депутатів, революційна боротьба неповноправних народів Австро-Угорщини проти національного гніту, — досить красномовно говорять про це.

Справа зовсім не в тому, що боротьба на Сході і навіть на Заході не встигла ще звільнитися від буржуазно-націоналістичних нашарувань, — справа в тому, що боротьба з імперіалізмом **почалася**, що вона продовжується і неминуче мусить дійти до свого логічного кінця.

Іноземне втручання і окупаційна політика «зовнішніх» імперіалістів тільки загострюють революційну кризу, втягуючи в боротьбу нові народи і розширяючи район революційних боїв з імперіалізмом.

Так Жовтневий переворот, встановлюючи зв'язок між народами відсталого Сходу і передового Заходу, стягує їх у загальний табір боротьби з імперіалізмом.

Так національне питання з часткового питання про боротьбу з національним гнітом виростає в

загальне питання про визволення націй, колоній і напівколоній від імперіалізму.

Смертний гріх II Інтернаціоналу і його глави Каутського в тому, між іншим, і полягає, що вони весь час збивалися на буржуазне розуміння питання про національне самовизначення, не розуміли революційного смислу останнього, не вміли або не хотіли поставити національне питання на революційний грунт відкритої боротьби з імперіалізмом, не вміли або не хотіли зв'язати національне питання з питанням про визволення колоній.

Тупість соціал-демократів Австрії типу Бауера і Реннера в тому, власне, і полягає, що вони не зрозуміли нерозривного зв'язку національного питання з питанням про владу, намагаючись відділити національне питання від політики і замкнути його в рамки культурно-освітніх питань, забувши про існування таких «дрібниць», як імперіалізм і поневолені ним колонії.

Кажуть, що принципи самовизначення і «захисту вітчизни» скасовані самим ходом подій в обстановці соціалістичної революції, що підіймається. Насправді скасовані не принципи самовизначення і «захисту вітчизни», а буржуазне їх тлумачення. Досить глянути на окуповані області, що знемагають під гнітом імперіалізму і рвуться до визволення; досить глянути на Росію, яка веде революційну війну для захисту соціалістичної вітчизни від хижаків імперіалізму; досить вдуматися в події, що розгортаються тепер в Австро-Угорщині; досить глянути на поневолені колонії і напівколонії, які вже організували у себе Ради (Індія, Персія, Китай),— досить глянути

на все це, щоб зрозуміти все революційне значення принципу самовизначення в його соціалістичному тлумаченні.

Велике світове значення Жовтневого перевороту в тому, головним чином, і полягає, що він:

1) розширив рамки національного питання, перетворивши його з часткового питання про боротьбу з національним гнітом у Європі в загальне питання про визволення пригноблених народів, колоній і напівколоній від імперіалізму;

2) відкрив широкі можливості і дійсні шляхи для цього визволення, чим значно полегшив пригнобленим народам Заходу і Сходу справу їх визволення, втягнувши їх у загальне русло переможної боротьби з імперіалізмом;

3) **перекинув тим самим міст між соціалістичним Заходом і поневоленим Сходом,** побудувавши новий фронт революцій, від пролетарів Заходу через російську революцію до пригноблених народів Сходу, **проти** світового імперіалізму.

Цим, власне, і пояснюється той несказанний ентузіазм, з яким ставляться нині до російського пролетаріату трудящі й експлуатовані маси Сходу і Заходу.

Цим, головним чином, і пояснюється та лють, з якою накинулися тепер на Радянську Росію імперіалістичні хижаки всього світу.

«Правда» №№ 241 і 250;
6 і 19 листопада 1918 р.
Підпис: Й. Сталін

СЕРЕДОСТІННЯ

Між соціалістичною Росією і революційним Заходом утворилося середостіння у вигляді окупованих областей.

В той час, як в Росії вже більше року майорить червоний прапор, а на Заході, в Німеччині й Австро-Угорщині, вибухи пролетарських повстань розростаються не щоднини, а щогодини,— в окупованих областях, у Фінляндії, Естляндії, Латвії, Литві, Білорусії, Польщі, Бесарабії, на Україні, в Криму, продовжують животіти буржуазно-націоналістичні «уряди» з ласки імперіалістів Заходу, які відживають свій вік.

В той час, як на Сході і Заході вже скинуто в преісподню «великих» королів і «державних» імперіалістів,— в окупованих областях продовжують хазяйнувати дрібні корольки і карликові хижаки, творячи безчинства і насильства над робітниками й селянами, арештовуючи і розстрілюючи їх.

Більше того, вони, ці «уряди», що віджили свій вік, гарячково організують свої «національні» білогвардійські «полки», готуються до «виступів»,

шушукаючись з поки що не ліквідованими імперіалістичними урядами, укладаючи плани про «розширення» «своєї» території.

Вони, ці живцем гниючі тіні вже скинутих «великих» королів, ці карликові «національні» «уряди», що опинилися волею долі між двох грандіозних вогнищ революції Сходу і Заходу, мріють тепер погасити загальний революційний пожар в Європі, зберегти своє курйозне існування, повернути назад колесо історії!..

Те, що не вдалося зробити «державним» королям «великої» Німеччини і Австро-Угорщини, ці маленькі «корольки» мріють зробити «одним махом», з допомогою кількох дезорганізованих білогвардійських «полків».

Ми не маємо сумніву, що могутні хвилі революції в Росії і на Заході без жалю зметуть контрреволюційних мрійників в окупованих областях. Ми не маємо сумніву, що близько той час, коли «корольки» цих областей підуть по стопах своїх колишніх «державних» покровителів у Росії й Німеччині.

Ми не маємо підстави не вірити, що контрреволюційне середостіння між революційним Заходом і соціалістичною Росією буде, нарешті, зметено.

Уже з'явилися перші ознаки революції в окупованих областях. Страйки в Естляндії, демонстрації в Латвії, загальний страйк на Україні, загальне революційне заворушення в Фінляндії, Польщі, Латвії,— все це перші ластівки. Нічого й казати, що революція і радянські уряди в цих областях — справа найближчого часу.

Грізно й могутньо простує по землі пролетарська революція. Із страхом і трепетом схиляють перед нею голови колишні «володарі» світу на Сході і Заході, роняючи старі корони. Окуповані області та їх дрібні «корольки» не можуть бути винятком.

«Жизнь Национальностей» № 2,
17 листопада 1918 р.
Передова
Підпис: Й. Сталін

НЕ ЗАБУВАЙТЕ СХОДУ

В момент піднесення революційного руху в Європі, коли старі трони і корони розвалюються, поступаючись місцем революційним Радам робітників і солдатів, а окуповані області викидають з своєї території ставлеників імперіалізму, — погляди всіх, природно, звертаються на Захід. Там, на Заході, повинні, насамперед, розбитися викувані в Європі кайдани імперіалізму, які душать увесь світ. Там, на Заході, насамперед, повинно забити джерелом нове, соціалістичне життя. В такий момент якось «само собою» зникає з поля зору, забувається далекий Схід з його сотнями мільйонів поневоленого імперіалізмом населення.

Тимчасом, забувати Схід не можна ні на одну хвилину, хоч би через те, що він є «невичерпним» резервом і «найнадійнішим» тилом для світового імперіалізму.

Імперіалісти завжди дивилися на Схід, як на основу свого благополуччя. Незліченні природні багатства країн Сходу (бавовна, нафта, золото, вугілля, руда), — хіба не вони стали «яблуком незгоди» для імперіалістів усіх країн. Цим, власне,

і пояснюється, що, воюючи в Європі і **базікаючи** про Захід, імперіалісти ніколи не переставали **думати** про Китай, Індію, Персію, Єгипет, Марокко, бо мова йшла, власне кажучи, весь час про Схід. Цим, головним чином, і пояснюється те завзяття, з яким вони підтримують в країнах Сходу «порядок і законність»: без цього глибокий тил імперіалізму не був би забезпечений.

Але імперіалістам необхідні не тільки багатства Сходу. Їм потрібний той «слухняний» «людський матеріал», на який багаті колонії і напівколонії Сходу. Їм потрібні «покірні» і дешеві «робочі руки» з народів Сходу. Їм потрібні крім того «слухняні» «молоді хлопці» з країн Сходу, серед яких вони вербують так звані «кольорові» війська і яких вони не забаряться пустити в хід проти «своїх же власних» революційних робітників. Ось чому вони називають країни Сходу своїм «невичерпним» резервом.

Завдання комунізму — розбити вікову сплячку пригноблених народів Сходу, заразити робітників і селян цих країн визволяючим духом революції, підняти їх на боротьбу з імперіалізмом і позбавити, таким чином, світовий імперіалізм його «найнадійнішого» тилу, його «невичерпного» резерву.

Без цього нічого й думати про остаточне торжество соціалізму, про повну перемогу над імперіалізмом.

Революція в Росії перша підняла пригноблені народи Сходу на боротьбу з імперіалізмом. Ради депутатів у Персії, Індії, Китаї — пряма ознака того, що вікова сплячка робітників і селян Сходу відходить в минуле.

Революція на Заході дасть, безперечно, новий поштовх революційному рухові на Сході, увіллє в нього дух бадьорості і віру в перемогу.

Немало допоможуть справі революціонізування Сходу самі імперіалісти з їх новими анексіями, які втягують в боротьбу з імперіалізмом нові країни і розширяють базу світової революції.

Завдання комуністів — втрутитися в справу наростаючого стихійного руху на Сході і розвинути його далі, до свідомої боротьби з імперіалізмом.

В цьому розумінні резолюція недавньої конференції мусульман-комуністів[36] про посилення пропаганди в країнах Сходу, в Персії, Індії, Китаї, — має, безперечно, глибоке революційне значення.

Будемо надіятися, що наші мусульманські товариші виконають своє в високій мірі важливе рішення.

Бо треба раз назавжди засвоїти ту істину, що, хто хоче торжества соціалізму, той не може забути про Схід.

«Жизнь Национальностей» № 3,
24 листопада 1918 р.
Передова

УКРАЇНА ВИЗВОЛЯЄТЬСЯ [37]

Україна з її багатствами вже давно є об'єктом імперіалістичної експлуатації.

До революції Україну експлуатували імперіалісти Заходу, так би мовити, нишком, без «военних операцій». Організувавши на Україні величезні підприємства (по вугіллю, металу і т. д.) і забравши в свої руки більшість акцій, імперіалісти Франції, Бельгії та Англії висмоктували соки з українського народу в порядку легальному, «законному», без шуму.

Після Жовтневої революції картина змінилася. Жовтнева революція, порвавши нитки імперіалізму і оголосивши землі та підприємства власністю українського народу, відняла у імперіалістів можливість «звичної», «безшумної» експлуатації. Тим самим імперіалізм було вигнано з України.

Але імперіалізм не хотів поступитися, він ні за що не хотів миритися з новим становищем. Звідси «необхідність» насильного поневолення України, «необхідність» її окупації.

Австро-німецькі імперіалісти були першими, що пішли на окупацію України. «Рада» * і «гетьманство»

* Центральна рада. — *Ред. укр. перекладу.*

з їх «самостійністю» були тільки іграшкою, ширмою, яка зручно прикривала цю окупацію, зовнішньо «санкціонувала» експлуатацію України австро-німецькими імперіалістами.

Незліченні приниження й злигодні, пережиті Україною за час австро-німецької окупації, зруйнування робітничих і селянських організацій, повне розладнання промислової і залізничної справи, шибениці й розстріли, — кому не відомі ці звичайні картини «самостійності» України під егідою імперіалістів Австро-Німеччини?

Але розгром австро-німецького імперіалізму і перемога німецької революції змінили становище України докорінно. Відкрився шлях визволення трудової України від ярма імперіалізму. Розоренню й поневоленню України приходить кінець. Революційний пожар, що розгорається на Україні, змете останні рештки імперіалізму з їх «національними» привісками. «Тимчасовий робітничо-селянський уряд України» [38], що виник на хвилях революції, налагоджуватиме нове життя на засадах панування робітників і селян України. «Маніфест» Українського Радянського уряду, який повертає селянам поміщицькі землі, робітникам — фабрики й заводи, всім трудящим і експлуатованим — повну свободу, — цей історичний «маніфест» пролунає громом по Україні на страх ворогам України, прозвучить благодатним дзвоном на радість і втіху пригнобленим синам України.

Але боротьба ще не закінчена, перемога ще не забезпечена. Справжня боротьба на Україні тільки розпочалась.

В той час, як німецький імперіалізм доживає останні дні, а «гетьманство» переживає останні судороги, англо-французький імперіалізм зосереджує війська і готує десант у Криму для окупації України. Вони, англо-французькі імперіалісти, хочуть зайняти тепер вакантне місце німецьких окупантів України. Разом з тим випливає на поверхню «Українська директорія» [39] на чолі з авантюристом Петлюрою, з лозунгом старої «самостійності» на «новий» лад, — нова, зручніша, ніж «гетьманство», ширма для нової англо-французької окупації України!

Справжня боротьба на Україні ще попереду.

Ми не сумніваємось, що Український Радянський уряд зуміє дати належну відсіч новим непроханим гостям — поневолювачам з Англії і Франції.

Ми не сумніваємось, що Український Радянський уряд зуміє викрити реакційну роль пройдисвітів з табору Винниченка — Петлюри, які волею чи неволею підготовляють пришестя англо-французьких поневолювачів.

Ми не сумніваємось, що Український Радянський уряд зуміє згуртувати навколо себе робітників і селян України і з честю поведе їх на боротьбу і перемогу.

Ми закликаємо всіх вірних синів Радянської України прийти на допомогу молодому Радянському урядові України і полегшити їй її славну боротьбу з душителями України.

Україна визволяється — поспішайте до неї на допомогу!

«Жизнь Национальностей» № 4,
1 грудня 1918 р.
Передова
Підпис: Сталін

ЗІ СХОДУ СВІТ [40]

Повільно, але нестримно котиться хвиля визвольного руху зі Сходу на Захід в окуповані області. Повільно, але так само нестримно відступають в небуття «нові» буржуазно-республіканські «уряди» Естляндії, Латвії, Литви, Білорусії, поступаючись місцем владі робітників і селян. Середостіння між Росією і Німеччиною падає, тане. Лозунг буржуазного націоналізму «Вся влада національній буржуазії» змінюється лозунгом пролетарського соціалізму «Вся влада трудящим масам пригноблених національностей».

Рік тому, після Жовтневого перевороту визвольний рух ішов в тому ж напрямі, під тим же лозунгом. Буржуазно-національні «уряди», які створилися тоді на окраїнах, бажаючи стримати хвилю соціалістичного руху з Росії, оголосили війну Радянській владі. Вони хотіли заснувати на окраїнах окремі буржуазні держави, щоб вдержати в руках національної буржуазії владу і привілеї. Читачі пам'ятають, що ця контрреволюційна затія зазнала невдачі:

атаковані зсередини «своїми ж власними» робітниками й селянами, ці «уряди» змушені були відступити. Почата потім окупація з боку німецького імперіалізму перервала процес визволення окраїн, створивши перевагу на стороні буржуазно-національних «урядів». Тепер, після розгрому німецького імперіалізму і витіснення з окраїн окупаційних військ, процес визвольної боротьби відновився з новою силою, в нових, яскравіших формах.

Естляндські робітники перші піднесли прапор повстання. Естляндська трудова комуна [41] переможно йде вперед, руйнуючи основи естляндського буржуазно-республіканського «уряду», піднімаючи на боротьбу трудові маси міст і сіл Естляндії. У відповідь на запит Естляндського Радянського уряду, Російський Радянський уряд урочисто визнав незалежність Естляндської Соціалістичної Республіки. Чи треба доводити, що цей акт є обов'язком і повинністю Російського Радянського уряду? Радянська Росія ніколи не розглядала західні області як свої володіння. Вона завжди вважала, що ці області становлять невід'ємне володіння трудових мас тих національностей, які їх населяють, що ці трудові маси мають повне право вільно визначити свою політичну долю. Розуміється, це не виключає, а передбачає всебічну допомогу нашим естляндським товаришам з боку Радянської Росії в їх боротьбі за визволення трудової Естляндії з-під ярма буржуазії.

Робітники Латвії також взялися за справу визволення своєї змученої вітчизни. Відновлення Рад депутатів у Верро, Валці, Ризі, Лібаві та інших

місцях Латвії, спроби ризьких робітників революційним шляхом добитися необхідних політичних свобод, швидке просування латиських стрільців в бік Риги, — все це говорить про те, що буржуазно-республіканський «уряд» в Латвії чекає та сама доля, що й в Естляндії. За відомостями, які дійшли до нас, цими днями має бути офіціальне проголошення Тимчасового Радянського уряду Латвії [42]. Нема чого й казати, що цей акт, якщо він дійсно відбудеться, прискорить і оформить справу визволення Латвії від імперіалізму.

Слідами латиських робітників ідуть робітники й селяни Литви. Утворення Рад депутатів, правда, ще напівлегальних, у Вільні, Шавлях, Ковно та інших місцях Литви; безприкладна революційна активність, виявлена литовськими сільськогосподарськими робітниками в справі захисту великих економій від розкрадання поміщиками; швидке просування литовських стрільців в глиб Литви; нарешті, проектоване, за нашими відомостями, проголошення Тимчасового Радянського уряду Литви, — все це говорить про те, що пресловута Литовська тариба [43] не уникне долі своїх копій в Латвії і Естляндії.

Ефемерність національних «урядів» окупованих областей пояснюється не тільки їх буржуазним характером, чужим для інтересів робітників і селян, але й, насамперед, тією обставиною, що вони є простими придатками окупаційних властей, що не могло не позбавити їх всякої моральної ваги в очах широких верств населення. В цьому розумінні окупаційний період в розвитку окраїн, безсумнівно, відіграв

свою позитивну роль, викривши до кінця гнилість і зрадництво національної буржуазії.

Справа, очевидно, йде до того, що західні області, їх трудові маси, які були досі об'єктом шахрайських махінацій імперіалістів, — не сьогодні, то завтра вирвуться на волю, ставши, нарешті, на свої власні ноги...

На півночі, в Фінляндії, поки що «тихо». Але ця тиша, безсумнівно, прикриває глибоку внутрішню роботу, з одного боку, робітників і торпарів, які рвуться до визволення, з другого боку — уряду Свінхувуда, який щось підозріло часто міняє міністрів і без кінця шушукається з агентами англійського імперіалізму. Залишення окупаційними військами Фінляндії, безсумнівно, прискорить справу ліквідації розбійницької компанії Свінхувуда, яка цілком справедливо заслужила найглибше презирство з боку широких верств населення Фінляндії.

На півдні, на Україні, не так тихо, як у Фінляндії, — далеко ні! Повстанські війська міцніють і організуються, рухаючись на південь. Харків, після триденного, зразково організованого страйку[44], перейшов в руки Ради робітничих і селянських депутатів. Петлюрівці, німецькі окупанти й агенти Скоропадського змушені зважати на волю робітників. В Катеринославі відкрито функціонує Рада робітничих і селянських депутатів. Знаменитий маніфест Тимчасового робітничо-селянського уряду України видруковано легально і розклеєно на вулицях Катеринослава. «Властіі» були безсилі перешкодити такому «зухвальству». Ми вже не говоримо про могутній повстанський рух українських селян, які приймають

маніфест Українського Радянського уряду, як Євангеліє.

А на далекому півдні, на Північному Кавказі, навіть інгуші й чеченці, осетини й кабардинці цілими групами переходять на бік Радянської влади, із зброєю в руках очищаючи свою батьківщину від найманих банд англійського імперіалізму.

Чи треба говорити, що все це не минеться марно для пригноблених народів Заходу і насамперед для народів Австро-Угорщини, які переживають поки що період буржуазно-визвольного національного руху, але вже вступили силою речей в смугу боротьби з імперіалізмом?

В центрі всіх цих грандіозних подій стоїть прапороносець світової революції — Радянська Росія, яка запалює робітників і селян пригноблених народів вірою в перемогу, яка підтримує їх визвольну боротьбу на благо світового соціалізму.

Звичайно, не дрімає і другий табір, — табір імперіалістів. Його агенти нишпорять по всіх країнах, від Фінляндії до Кавказу, від Сибіру до Туркестану, забезпечуючи контрреволюціонерів постачанням, влаштовуючи розбійницькі змови, організуючи похід на Радянську Росію, куючи кайдани для народів Заходу. Але хіба не ясно, що зграя імперіалістів уже втратила всяку моральну вагу в очах пригноблених народів, що вона назавжди позбулася колишнього ореолу прапороносця «цивілізації» і «гуманності», підтримуючи своє розбійницьке існування підкупом і найманими бандами, рабством і темнотою так званих «кольорових» з Африки?..

Зі Сходу світ!

Захід з його імперіалістичними людожерами перетворився в очаг тьми і рабства. Завдання полягає в тому, щоб розбити цей очаг на радість і втіху трудящих усіх країн.

«Жизнь Национальностей» № 6,
15 грудня 1918 р.
Передова
Підпис: Й. Сталін

ДІЛА ІДУТЬ

Процес визволення західних областей триває. Хвиля революції продовжує наростати, ламаючи на своєму шляху всі перепони. Агенти старого світу і мракобіси Естляндії, Латвії, Литви тікають, як чорти від ладану.

Стрільці Естляндії вже оточують важливий вузловий пункт Тапс. Наш флот, згідно з наказом Ради Народних Комісарів, оберігає Радянську Естляндію від можливих сюрпризів з боку моря. Червоний прапор соціалізму майорить над Естляндією. Трудящі маси Естляндії тріумфують. Визволення Ревеля не за горами. Нічого й казати, що англійські війська, якщо вони прийдуть в Естляндію для окупації, зустрінуть загальну відсіч всього естонського народу.

Революційний пожар в Литві розгорається з дедалі більшою силою. Вільна вже в руках Ради робітничих і безземельних селянських депутатів. Грандіозні демонстрації у Вільні[45], які мали місце цими днями, до краю дезорганізували кайзерівську Тарибу. Палкий привіт Віленської Ради Раді Народних Комісарів і Червоній Армії[46] досить яскраво говорить про характер визвольного руху в Литві. Ради в Ковно,

Шавлях та інших містах, Ради в волостях і селах під самим носом вішателя генерала Гофмана, — все це свідчить про силу натиску радянської революції. Робітничий уряд Литви[47], що утворився в Вілейці, з його полум'яним маніфестом, безперечно створить надійний центр об'єднання революційних сил Литви. Червоні стрільці Литви понесуть своїй батьківщині визволення. Визнання литовського робітничого уряду Російським Радянським урядом[48] зміцнить в них віру в остаточну перемогу.

Бурхливо і нестримно наростає революція в Латвії. Славні червоні стрільці Латвії, які взяли вже Валк, переможно оточують Ригу. Уряд Рад Латвії, що утворився цими днями, певною рукою веде до перемоги робітників і безземельних селян Латвії. Викриваючи двозначну політику берлінського уряду і німецьких окупаційних властей, він без застережень заявляє у своєму маніфесті:

«Ми рішуче відкидаємо всяке втручання на користь наших феодально-буржуазних противників, коли б навіть цим втручанням нам погрожував уряд, який називає себе соціалістичним».

Радянський уряд Латвії розраховує на допомогу лише революційного пролетаріату всіх країн і насамперед Росії. Він говорить:

«Ми кличемо на допомогу і чекаємо її від дійсно революційного пролетаріату всього світу, особливо ж від Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки».

Чи треба доводити, що Російський Радянський уряд всіляко підтримає Латвію, що визволяється, та її героїчних стрільців?

На півночі, в Фінляндії, все ще «тихо». Але під оболонкою тиші і спокою контрреволюція не дрімає, готуючись до нових битв. Відставка Свінхувуда і призначення Маннергейма означають відмову від «реформ» всередині країни і проектований Англією похід на Петроград через Фінляндію. Ну, а це не може не загострити назріваючої революційної кризи в Фінляндії.

На Україні втеча Скоропадського, розіграна по нотах, і визнання директорії Винниченка Антантою розкривають нову картину нових «робіт» дипломатії Антанти. Очевидно, п. Петлюра, який вчора ще брязкав мечем «самостійності», сьогодні схиляється на користь військ Антанти, тобто Краснова і Денікіна, що «йдуть» йому на допомогу. Головним ворогом України оголошено повстанські війська і Ради. Головним другом — «жаданий гість» Антанта та її друзі, красновсько-денікінські білогвардійці, які вже окупували Донецький басейн. Пан Петлюра, який раз продав німцям Україну, тепер її заново продає англійським імперіалістам. Нічого й казати, що робітники й селяни України зважать цей новий крок зрадництва Винниченка — Петлюри. Революційний рух на Україні, що з кожною годиною розростається, і процес розкладу, що вже почався в рядах армії Петлюри, досить переконливо говорять про це.

Діла ідуть...

«Жизнь Национальностей» № 7,
22 грудня 1918 р.
Передова

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ З СХІДНОГО ФРОНТУ[19]

Голові Ради Оборони
товаришеві Леніну

Розслідування почато. Про хід розслідування будемо повідомляти попутно. Поки вважаємо за потрібне заявити Вам про одну невідкладну потребу III армії. Справа в тому, що від III армії (понад 30 тисяч чоловік) залишилось тільки близько 11 тисяч стомлених, потріпаних солдатів, які ледве стримують натиск противника. Прислані Главкомом частини ненадійні, почасти навіть ворожі до нас і потребують серйозного фільтрування. Щоб врятувати залишки III армії і запобігти швидкому просуванню противника до Вятки (за всіма даними, одержаними від командного складу фронту і III армії, ця небезпека цілком реальна) **абсолютно** необхідно **спішно** перекинути з Росії в розпорядження командарма щонайменше три **цілком** надійні полки. Дуже просимо зробити в цьому напрямі натиск на відповідні військові установи. Повторюємо: без такого

заходу Вятці загрожує доля Пермі, така загальна думка причетних до справи товаришів, до якої ми приєднуємося на підставі всіх даних, що є у нас.

Сталін
Ф. Дзержинський

5 січня 1919 р., Вятка
8 годин вечора.

Вперше надруковано в газеті «Правда» № 301, 21 грудня 1929 р.

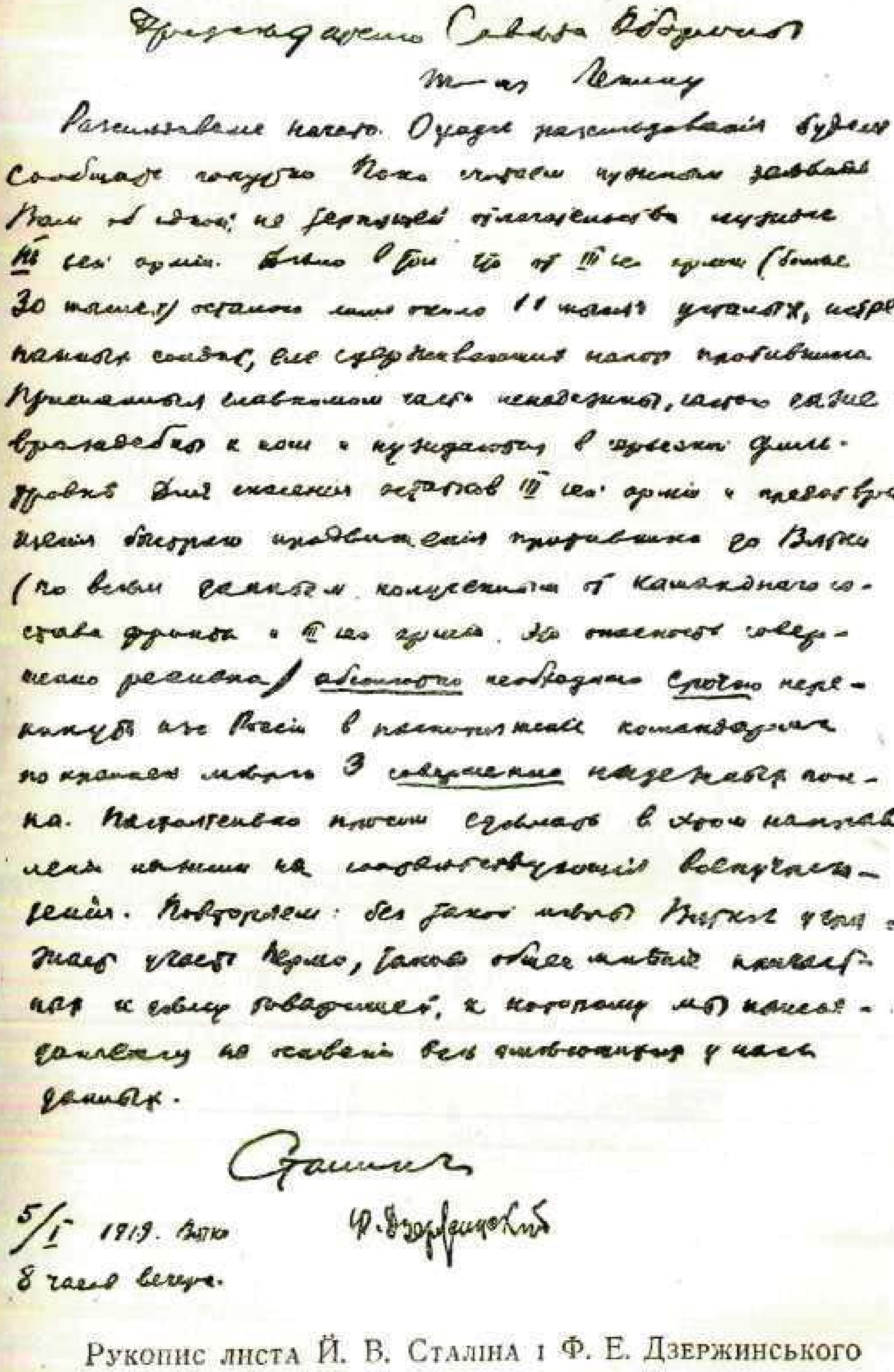

Председателю Совета Обороны
т-щу Ленину

Расследование начато. О ходе расследования будем сообщать попутно. Пока считаем нужным заявить Вам об одной не терпящей отлагательства нужде III-ей армии. Дело в том, что от III-ей армии (более 30 тысяч) осталось лишь около 11 тысяч усталых, истрепанных солдат, еле сдерживающих напор противника. Присылаемые Главкомом части ненадежны, частью даже враждебны к нам и нуждаются в серьезной фильтровке. Для спасения остатков III-ей армии и предотвращения быстрого продвижения противника до Вятки (по всем данным, полученным от командного состава фронта и III-ей армии, эта опасность совершенно реальна) абсолютно необходимо срочно перебросить из России в распоряжение командарма по крайней мере 3 совершенно надежных полка. Настоятельно просим сделать в этом направлении нажим на соответствующие военные учреждения. Повторяем: без такой меры Вятке угрожает участь Перми, таково общее мнение причастных к делу товарищей, к которому мы присоединяемся на основании всех имеющихся у нас данных.

Сталин

5/I 1919. Вятка
8 часов вечера.

Ф. Дзержинский

Рукопис листа Й. В. Сталіна і Ф. Е. Дзержинського
В. І. Леніну. 5 січня 1919 року

Зменшено

ДОПОВІДЬ В. І. ЛЕНІНУ

Товаришеві Леніну

Вашу шифровану депешу одержали. Про причини катастрофи, за даними розслідування, ми вже повідомили вас[50]: армія з втомленими частинами при відсутності резервів і твердого командування, яка займає до того ж флангове положення з небезпекою обходу з півночі, — така армія не могла не розвалитися при серйозному натиску переважаючих свіжих сил противника. На нашу думку, справа не тільки в слабості органів III армії і найближчого тилу, але й

1) в Головному штабі і окрвійськкомах, які формують і посилають на фронт явно ненадійні частини,

2) Всеросійському бюро комісарів, яке посилає частинам, що формуються в тилу, хлопчаків, а не комісарів,

3) Реввійськраді Республіки, яка розладнує своїми так званими директивами і наказами справу управління фронтом і арміями. Без відповідних змін у військовому центрі немає гарантій на успіх на фронтах.

Наша відповідь на запитання військових.

1. **Про два полки.** Здалися в полон два полки: 1-й радянський і полк матросів з Пітера. Ворожих

дій проти нас вони не починали. Ворожі дії проти нас почав 10-й кавалерійський полк 10-ої дивізії, що був сформований Уралокрвійськкомом і стояв у селі Ільїнському. Крім того було відвернено заколот 10-го інженерного полку, що стояв в Очерському заводі і був сформований також Окрвійськкомом. Причина переходу до противника, як і ворожих дій — контрреволюційність полків, що пояснюється старими методами мобілізації і формування без попередньої чистки призваних на військову службу, при відсутності мінімальної політичної роботи в полках.

2. **Мотовилиха.** Машинні частини заводу і частини з електричного цеху з описом усіх частин були своєчасно зняті і навантажені у вагони, але вони не були вивезені, не були знищені. Відповідальність падає на Центроколегію[51], начальника військових сполучень і Реввійськраду армії, що проявила нечувану нерозпорядливість. П'ять шостих мотовилихинських робітників залишилися в Пермі, залишився весь технічний персонал заводу і сировий матеріал. За всіма даними, завод може бути пущений в хід місяців через півтора. Чутки про повстання мотовилихинських робітників напередодні падіння Пермі не підтверджуються, було лише сильне заворушення на грунті продовольчого безладдя.

3. **Про висадження в повітря мосту та цінних споруд.** Міст та ін. не були висаджені в повітря через нерозпорядливість Реввійськради армії та відсутність зв'язку між відступаючими частинами і штабом армії. Є версія, що товариш, який мав висадити в повітря міст, не міг виконати свого завдання, бо був убитий білогвардійцями за кілька хвилин до

висадження. Перевірити цю версію поки що не вдалося, бо охорона мосту втекла, а цілий ряд «радянських» працівників зникли «невідомо куди».

4. **Про резерви біля Пермі.** Резерв складався з одного незміцнілого і ненадійного «радянського полку», який відразу ж після виступу на фронт перейшов на бік противника. Інших резервів не було.

5. **Втрати матеріальної частини і людей.** Відновити **повну** картину втрат поки що не вдається через пропажу ряду документів і перехід цілого ряду причетних до справи «радянських» працівників-спеціалістів на бік противника.

За наявними скупими даними, ми втратили: 297 паровозів (з них хворих 86), вагонів близько 3 тисяч (певно більше), 900 тисяч пудів нафти й гасу, каустичної соди кілька сот тисяч пудів, солі 2 мільйони пудів, медикаментів на п'ять мільйонів карбованців, матеріальні склади Мотовилихинського заводу і Пермських залізничних майстерень з величезними багатствами, механізми і частини Мотовилихинського заводу, механізми пароплавів Камської флотилії, 65 вагонів шкіри, 150 вагонів продовольства відділу постачання армії, величезний склад Районного управління водного транспорту з ватою, мануфактурою, олеонафтом та ін., 10 вагонів з пораненими воїнами, залізничний вісний парк з великими запасами американських осей, 29 гармат, 10 тисяч снарядів, 2 тисячі рушниць, 8 мільйонів патронів, понад вісім тисяч убитими, пораненими та безвісті пропавшими за період від 22 до 29 грудня. Залишилися в Пермі всі спеціалісти-залізничники і майже всі спеціалісти-постачальники. Підрахунок втрат триває.

6. **Теперішній кількісний бойовий склад армії.** Третя армія складається нині з двох дивізій (29-а і 30-а) з 14 тисячами штиків, 3 тисячами шабель, 323 кулеметами, 78 гарматами. Резерви — прислана з Росії бригада 7-ої дивізії, яку ще не пущено в хід через її ненадійність і необхідність серйозної її чистки. Обіцяні Вацетісом три полки ще не прибули (і не прибудуть, бо вчора одержали, виявляється, нове призначення в Нарву)[52]. Діючі частини потріпані, втомлені, ледве тримаються на фронті.

7. **Порядок управління III армії.** На вигляд порядок управління звичайний, «за положенням», на ділі — відсутність всякого порядку, абсолютна безгосподарність, відірваність від своєї бойової ділянки, фактична автономність дивізій.

8. **Чи досить вжитих заходів, щоб припинити відступ.** Із вжитих заходів серйозними можна визнати: 1) просування II армії в бік Кунгура, яке є, без сумніву, великою підтримкою III армії і 2) відправлення на фронт, завдяки зусиллям Сталіна – Дзержинського, 900 цілком надійних свіжих штиків, що мають переломити занепадницький настрій III армії. Через два дні ми відправляємо на фронт два ескадрони кавалерії і 62-й полк 3-ої бригади (вже профільтрований). Через 10 днів піде ще один полк. Фронт III армії знає це, бачить піклування тилу і настрій у нього міцніє. Немає сумніву, що становище тепер краще, ніж два тижні тому. Подекуди армія навіть переходить у наступ і не без успіху. Якщо противник дасть ще тижнів зо два перепочинку, тобто якщо він не кине на фронт нових свіжих сил, можна сподіватися, що на ділянці III армії створиться стійке становище.

Зараз ми зайняті ліквідацією північного обхідного руху деяких загонів противника на Вятку по трактовому шляху через Кайгород. Ми приїхали у Вятку, між іншим, для того, щоб послати на Кайгород загін лижників, що й зробимо. Щодо інших заходів (зміцнення тилу), ми мобілізуємо працівників, рядових і нерядових, посилаємо їх в армійські частини в тилу, очищаємо Глазовську, Вятську Ради депутатів. Але результати цієї роботи позначаться, звичайно, не скоро.

Цим вичерпуються вжиті заходи. Вважати їх достатніми не можна ні в якому разі, бо стомлені частини III армії довго триматися без хоча б часткової зміни не зможуть. Тому необхідно відправити сюди принаймні два полки. Тільки в цьому разі можна вважати гарантованою стійкість фронту. Крім того необхідно:

1) змінити командарма,

2) прислати трійку ділових політичних працівників,

3) терміново розпустити Облком, Облраду та ін. з метою прискорення мобілізації працівників, які евакуювались.

Й. Сталін
Ф. Дзержинський

19 січня 1919 р., Вятка

P. S. Через кілька днів поїдемо назад до Глазова для закінчення розслідування.

Вперше надруковано в 1942 р. в Ленінському збірнику XXXIV

ПРОМОВА НА ОБ'ЄДНАНОМУ ЗАСІДАННІ ПАРТІЙНИХ І РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВЯТЦІ

19 січня 1919 р.

(Протокольний запис)

Говорячи про загальне становище, треба сказати, що деяка стійкість фронту на найближчий час забезпечена і необхідно створити саме тепер Військово-революційний комітет Вятської губернії. Якщо противник просунеться вперед, то йому прийдуть на допомогу контрреволюційні повстання всередині, з якими може боротися успішно лише вузька, рухлива організація, якою і повинен бути Військово-революційний комітет.

Необхідна тепер же організація нового центра, куди увійдуть представники:

1) від Губернського виконкому,
2) від Обласної ради,
3) від Губернського комітету партії,
4) від Надзвичайної комісії,
5) від Окружного військового комісаріату.

В руках Військово-революційного комітету Вятки повинні бути зосереджені всі сили, всі засоби, але поточна робота радянських органів повинна бути не припинена, а посилена.

За прикладом губернського центра, такі самі органи треба створити в повітах.

З допомогою такої сітки революційних комітетів буде здійснений зв'язок з місцями.

І тільки таким шляхом ми будемо готові до нового наступу.

Товариш **Сталін** формулює свою пропозицію:

З метою зміцнення і забезпечення тилу і об'єднання діяльності всіх радянських і партійних організацій Вятської губернії створюється Вятський військово-революційний комітет, рішенням якого, як найвищого органу Радянської влади в губернії, підкоряються згадані установи й організації.

Вперше надруковано в газеті «Горьковская Коммуна» № 290, 18 грудня 1934 р.

ЗВІТ КОМІСІЇ ЦК ПАРТІЇ І РАДИ ОБОРОНИ ТОВАРИШЕВІ ЛЕНІНУ ПРО ПРИЧИНИ ПАДІННЯ ПЕРМІ В ГРУДНІ 1918 РОКУ

ЗАГАЛЬНА КАРТИНА КАТАСТРОФИ

Неминучість катастрофи визначилась уже на кінець листопада, коли противник, охопивши третю армію півкільцем по лінії Надеждинський—Верхотур'є—Баранчинський—Кин—Іргінський — Рождественський аж до лівого берега Ками і посилено демонструючи своїм правим флангом, повів шалений наступ на Кушву.

Третя армія на цей момент складалася з 30-ої дивізії, 5-ої дивізії, Особливої бригади, Особливого загону та 29-ої дивізії з загальною кількістю штиків і шабель всього близько 35 тисяч при 571 кулеметі і 115 гарматах (див. «Бойовий і квартирний розпис»).

Морально-бойовий стан армії був плачевний, внаслідок втоми частин від беззмінних 6-місячних боїв. Резервів не було ніяких. Тил був зовсім не забезпечений (ряд висаджень у повітря залізничної колії в тилу армії). Постачання продовольства армії було випадкове і незабезпечене (в найтруднішу хвилину навального натиску на 29-у дивізію частини цієї дивізії п'ять діб відбивалися буквально без хліба та інших продуктів продовольства).

Займаючи флангове положення, третя армія не була, проте, забезпечена від обходу з півночі (не було вжито заходів до виставлення спеціальної групи частин на крайньому лівому флангу армії, щоб запобігти обходові). Щодо крайнього правого флангу, сусідня друга армія, скована розпливчатою директивою Главкома (після взяття Іжевська і Воткінська другу армію не втягувати в бій, бо вона дістане нове призначення) і змушена десять днів стояти на місці, була неспроможна вчасно подати допомогу третій армії своїм просуванням вперед у найкритичнішу хвилину перед здачею Кушви (кінець листопада).

Таким чином, полишена на саму себе (на півдні) і відкрита для обхідних операцій противника (на півночі), стомлена і потріпана, без резервів і скільки-небудь забезпеченого тилу, погано харчована (29-а дивізія) і погано обута (30-а дивізія), при 35-градусному морозі, розтягнута на величезному просторі від Надеждинського до лівого берега Ками на південь від Оси (більш як 400 верст), при слабому і малодосвідченому штабі армії, третя армія, звичайно, не могла встояти проти натиску переважаючих свіжих сил противника (п'ять дивізій), що мав до того ж досвідчений командний склад.

30 листопада противник займає ст. Вия і, відрізавши наш лівий фланг від центра, майже цілком знищує 3-ю бригаду 29-ої дивізії (врятувалися тільки комбриг, начштаб і комісар, броневик № 9 потрапив до рук противника). 1 грудня противник на Лисьвинському напрямі займає ст. Крутий Лог і забирає наш броневик № 2. 3 грудня противник займає

Кушвинський завод (Верхотур'є і весь північний район, відрізаний від центра, наші частини залишають). 7 грудня противник займає Бісер. 9 грудня — Лисьву. 12—15 грудня — станції Чусовську, Каліно, Селянку, при переході 1-го радянського маршового батальйону на бік противника. 20 грудня противник займає ст. Валежну. 21 грудня — Горі, Мостову, при переході 1-го радянського стрілецького полку на бік противника. Противник підходить до Мотовилихи при загальному відході наших частин. З 24-го на 25-е противник займає Перм без бою. Так звана артилерійська оборона міста виявилась марною затією, що залишила противникові 29 гармат.

Так протягом 20 днів армія у своєму безладному відступі пройшла понад 300 верст від Верхотур'я до Пермі, втративши за ці дні 18 тисяч бійців, десятки гармат, сотні кулеметів. (Після падіння Пермі третя армія складалася вже з двох дивізій з 17 тисячами штиків і шабель — замість 35 тисяч, при 323 кулеметах — замість 571 і 78 гарматах — замість 115. Див. «Бойовий і квартирний розпис».)

Це не було, строго кажучи, відходом, тим більше це не можна назвати організованим відведенням частин на позиції, — це була справжня безладна втеча вщент розбитої і зовсім деморалізованої армії з штабом, нездатним усвідомити те, що діється, і скільки-небудь врахувати заздалегідь неминучу катастрофу, нездатним своєчасно вжити заходів для збереження армії шляхом її відведення на заздалегідь підготовлені позиції, хоча б ціною втрати території. Крики Реввійськради і штабу третьої армії про «несподіваність» катастрофи лише демонструють

відірваність цих установ від армії, нерозуміння фатальних подій під Кушвою і Лисьвою, їх невміння керувати діями армії.

Всі ці обставини послужили основою тієї безприкладної розгубленості і безгосподарності, які характеризують цілком безладну евакуацію ряду міст і пунктів у районі третьої армії, ганебну справу з висадженням в повітря мосту і знищення залишеного майна, нарешті, справу охорони міста і так званої артилерійської оборони останнього.

Незважаючи на розмови про евакуацію, що почалися ще в серпні, для практичної організації самої евакуації нічого або майже нічого не було зроблено. Ніхто, ні одна організація не спробувала заклúкати до порядку Центроколегію, яка плуталася під ногами в установ, вела нескінченні дебати про план евакуації, але нічого, зовсім нічого, не зробила для справи евакуації (не приготувала навіть опису «своїх власних вантажів»).

Ніхто, ні одна установа не пробувала організувати дійсний контроль над Уральською округою шляхів, яка виявилась підозріло безпорадною в боротьбі з уміло організованим саботажем залізничних службовців.

Призначення начальника військових сполучень Стогова начальником евакуації, що відбулося 12 грудня, не посунуло справу евакуації ні на крок, бо, хоч Стогов урочисто ручився, що спішно евакуює Перм («ручусь головою — евакуюю все»), у нього не знайшлося ні плану евакуації, ні апарату евакуації, ні військової сили для того, щоб приборкати спроби окремих установ і дезорганізованих

військових частин до безладної, самочинної «евакуації» (захоплення паровозів, вагонів та ін.). Результати: евакуювався всякий дріб'язок, ламані стільці та інший мотлох, в той час як готові ешелони з механізмами й частинами Мотовилихинського заводу і Камської флотилії, ешелони з пораненими воїнами і запаси рідких американських осей, сотні здорових паровозів та інше багатство лишились не евакуйованими.

Облком і Облрада, Реввійськрада і штаб армії не могли не знати всього цього, але вони, видимо, «не втручалися» в цю справу, бо розслідування показує, що ці установи не займалися систематичною перевіркою діяльності органів евакуації.

Розмови штабу армії про артилерійську оборону Пермі, початі ще в жовтні, так і лишились розмовами, бо 26 гармат (плюс три не цілком придатні) з повною упряжжю були залишені противникові без єдиного пострілу. Розслідування показує, що якби штаб спромігся перевірити діяльність начбрига по встановленню гармат, він побачив би, що в обстановці безладного відходу військових частин і загальної дезорганізованості напередодні падіння Пермі (23 грудня), коли начбриг, не виконавши наказу, відклав встановлення гармат на 24 грудня (цей начбриг перебіг до противника 24 грудня), мова могла йти лише про врятування самих гармат шляхом їх вивезення або принаймні шляхом їх псування, але ніяк не про артилерійську оборону. Тільки безтурботністю і безгосподарністю штабу можна пояснити, що не було зроблено ні те, ні друге.

Та ж безгосподарність і нерозпорядливість дає себе знати в питанні про висадження в повітря

Камського мосту і про знищення залишеного в Пермі майна. Міст був мінований за кілька місяців до падіння Пермі, але мінування не перевірялося ніким (ніхто не береться твердити, що мінування було цілком справне напередодні передбачуваного висадження). Саме висадження було доручено «цілком надійному» товаришеві (Медведеву), але ніхто не береться твердити, що охорона мосту була цілком надійна, що вона (охорона) не покидала Медведєва до останньої хвилини перед передбачуваним висадженням, що цілість Медведєва була цілком забезпечена охороною від замаху з боку білогвардійських агентів. Тому неможливо встановити:

1) чи справді Медведєв був убитий перед самим висадженням білогвардійськими агентами, коли охорона мосту розбіглася «невідомо куди» (так гадає дехто),

2) чи втік сам Медведєв, не захотівши висадити в повітря міст, або,

3) можливо, Медведєв зробив усе від нього залежне, щоб висадити в повітря міст, але міст не був висаджений через те, що проводи були несправні і мінування зіпсоване, можливо, від артилерійського вогню противника, що обстрілював міст, а можливо, і до вогню, причому Медведєв, можливо, був убитий ворогом, що наспів потім.

Далі, Реввійськрада і штаб армії не постаралися точно і певно покласти відповідальність за псування неевакуйованого майна на будь-який орган або певну особу. Більше того, у названих установ не знайшлося формального (писаного) наказу про обов'язковість висаджувати в повітря або псувати залишені споруди

і майно. Цим і пояснюється псування (спалювання) здебільшого малоцінного майна порядком приватної ініціативи (наприклад, вагонів), при залишенні непошкодженим дуже важливого майна (мануфактури, обмундирування та іншого), причому деякі службові особи в інтересах «запобігання паніці» не дозволяли спалювати і висаджувати в повітря неевакуйоване (ці особи не розшукані).

Картина загального розвалу й дезорганізації армії і тилу, безгосподарності і безвідповідальності армійських, партійних і радянських установ доповнюється нечуваним, майже поголовним переходом цілого ряду відповідальних працівників на бік ворога. Керівник оборонних споруд інженер Банін і всі його співробітники, залізничний інженер Адріановський і весь штат спеціалістів округи шляхів, завідуючий відділом військових сполучень Сухорський і його співробітники, завідуючий мобілізаційним відділом Окрвійськкомісаріату Букін і його співробітники, командир караульного батальйону Уфімцев і начальник артилерійської бригади Валюженич, начальник відділу особливих формувань Ескін і командир інженерного батальйону із своїм помічником, коменданти станцій Перм I і Перм II, весь обліковий відділ Управління постачанням армії і половина членів Центроколегії,—всі вони і багато інших залишилися в Пермі, перебігши на бік противника.

Все це не могло не посилити загальної паніки, що охопила не тільки частини, які відходили, але й утворений напередодні падіння Пермі Революційний комітет, який не зумів підтримати в місті револю-

ційний порядок, а також Губвійськкомісаріат, який втратив зв'язок між частинами міста, результатом чого були: невивід з Пермі двох рот караульного батальйону, вирізаних потім білими, і втрата батальйону лижників, теж вирізаних білими. Вміло організована агентами білих у різних частинах міста провокаторська стрільба (23—24 грудня) доповнювала і посилювала загальну паніку.

* * *

ТРЕТЯ АРМІЯ І РЕЗЕРВИ

Втома третьої армії (безперервні беззмінні шестимісячні бої) і відсутність скільки-небудь надійних резервів стали безпосередньою причиною поразки. Розтягнута тонкою ниточкою на відстані 400 верст і перебуваючи під загрозою обходу з півночі, що ще більше змушувало її витягуватися далі на північ, третя армія становила для противника найзручніший об'єкт для прориву в будь-якому місці. Про все це, як і про відсутність резервів, відомо було Реввійськрадам Східного фронту і Республіки ще у вересні (див у «Додатку» телеграми відповідальних осіб третьої армії з вимогою «змін», «резервів», з заявою про втому частин третьої армії та інше), але Військцентр або не посилав резервів, або посилав непридатний дріб'язок. На початку грудня, після втрати Кушви, особливо частішають вимоги змін і посилання на втому армії. 6 грудня Лашевич (командарм) звертається до Східфронту з вимогою резервів, посилаючись на безнадійність становища, але Смілга (Східфронт) відповідає, що, «на жаль, підкріплень не буде». 11 грудня

Трифонов, член Реввійськради третьої армії, заявляє Смілзі (Східфронт) по прямому проводу: «Дуже ймовірно, що ми найближчими днями змушені будемо залишити Перм. Досить двох-трьох міцних полків. Спробуйте витягти з Вятки або з найближчого пункту». Відповідь Смілги (Східфронт): «Підкріплень не буде. Главком відмовив допомагати». (Див. «Додаток».) В період з серпня по грудень прибуло на поповнення третьої армії за нарядами з центра всього 13 153 чоловіка, з ними 3 388 штиків, 134 кулемети, 22 гармати, 977 коней. З них 1-й Кронштадтський морський полк (1 248 чоловік) здався в полон, 11-й окремий батальйон морської піхоти (834 чоловіка) розбігся, 5-а польова батарея Кронштадтської фортеці арештована за звіряче вбивство командира, фіни і естонці (1 214 чоловік) відкликані назад на захід. Щодо обіцяних центром нарядів на 22 роти, їх просто не виконав центр. Обіцяна ж центром 3-я бригада 7-ої дивізії (три полки) прибула до Глазова лише в перших числах січня, вже після падіння Пермі. Причому перше ж ознайомлення з бригадою показало, що вона не має нічого спільного з Червоною Армією (явно контрреволюційний настрій, озлобленість проти Радянської влади, наявність всередині бригади згуртованої групи куркульських елементів, погрози «здати Вятку» та інше). Крім того, бригада в бойовому відношенні не підготовлена (не вміє стріляти, обоз у неї літній), командири не знають своїх полків, політична робота мізерна. Тільки після три-чотиритижневої чистки і пильного фільтрування бригади, посиленого влиття в неї комуністів як рядових червоноармійців і найінтенсивнішої політичної роботи

вдалося її перетворити на кінець січня у здатну бойову одиницю (з 3 полків, що складають бригаду, один відправлено на фронт 20 січня, другий може бути відправлений не раніше 30 січня, третій — не раніше 10 лютого). Про ті самі недоліки в системі нашого формування свідчить історія з 10-м кавалерійським полком і з десятим же інженерним полком, що стояв в Очерському заводі (обидва полки сформовані Уральським окрвійськкомісаріатом), з яких перший ударив нашим частинам в тил, а другий намагався зробити те саме, але безуспішно, зважаючи на вжиті запобіжні заходи.

Недоліки в системі формування пояснюються такою обставиною. До кінця травня формування Червоної Армії (під віданням Всеросійської колегії формування) за принципом добровільності відбувалося на основі залучення в армію робітників і селян, **які не експлуатують** чужої праці (див. «посвідкову картку» і «особову картку», складені Всеросійською колегією формування). *Можливо, що цим, між іншим, і пояснюється стійкість формувань добровольчого періоду.* З кінця травня, після розформування Всеросійської колегії та передачі справи формування Всеросійському головному штабові, картина змінилася на гірше. Всероголовштаб цілком перейняв систему формування періоду царизму, залучаючи до червоноармійської служби всіх мобілізованих без різниці майнового стану, причому пункти про майновий стан мобілізованих, що є в «особовій картці» Всеросійської колегії формування, були виключені з «особової і облікової картки», складеної Всероголовштабом (див. «Особову і облікову картку»

Всероголовштабу). Правда, 12 червня 1918 року вийшов перший декрет Раднаркому про мобілізацію робітників і селян, **які не експлуатують чужої праці,** але він не знайшов, очевидно, відображення ні в практиці Всероголовштабу, ні в його розпорядженнях, ні в «особовій і обліковій картці». Цим, головним чином, і пояснюється, що в результаті робіт наших формувальних установ вийшла не стільки Червона, скільки «народна армія». Тільки в середині січня, коли комісія Ради Оборони, притиснувши до стіни Уральський окрвійськкомісаріат, зажадала від нього всіх матеріалів і розпоряджень Головштабу про способи формування, — тільки після цього спромігся Всероголовштаб серйозно подумати про систему формування, давши всім окрвійськкомісаріатам телеграфне розпорядження: «Заповнити 14, 15 і 16 пункти особової і облікової картки даними про партійну приналежність, чи експлуатує (призваний на службу) чужу працю, чи проходив курс загального навчання» (це телеграфне розпорядження Головштабу подано 18 січня 1919 року. Див. «Додаток»). Це після того, як 11 дивізій вважалися сформованими ще на 1 грудня, а частина з них, уже відправлена на фронт, проявила всі ознаки білогвардійського формування.

Дефекти в системі формування посилювались разючою недбалістю Окрвійськкомісаріату в справі догляду за формованими частинами (погане харчування, погане обмундирування, відсутність лазень та інше. Див. «Показання слідчої партійної комісії Вятського комітету») і цілком огульним залученням неперевірених офіцерів у командири, які нерідко переманювали частини на бік ворога.

Нарешті, Головштаб не вжив заходів до того, щоб мобілізовані в одному місці переводились для формування в інше місце (в іншу округу), що значно підірвало б масове дезертирство. Ми вже не говоримо про відсутність скільки-небудь задовільно поставленої політичної роботи в частинах (слабість, непристосованість до роботи Всеросійського бюро комісарів).

Цілком зрозуміло, що такі напівбілогвардійські резерви, оскільки їх присилав центр (по дорозі звичайно половина з них розбігалась), не могли подати істотної підтримки третій армії. Тимчасом, втома і потріпаність частин третьої армії при відступі доходили до того, що солдати цілими групами лягали на сніг і просили комісарів пристрелити їх: «не сила стояти на ногах, тим більше не можемо ходити, стомились, кінчайте з нами, товариші». (Див. «Показання дивізійного комісара Мрачковського».)

ВИСНОВКИ

Треба покінчити з війною без резервів, необхідно ввести в практику систему постійних резервів, без яких немислимі ні збереження наявних позицій, ні розвиток успіхів. Без цього катастрофа неминуча.

Але резерви можуть піти на користь лише в тому разі, якщо стара система мобілізації і формування, засвоєна Головним штабом, буде змінена в корені, а склад самого Головного штабу буде оновлений.

Необхідно, насамперед, строго ділити мобілізованих на імущих (ненадійні) і малоімущих (єдино придатні для червоноармійської служби).

Необхідно, по-друге, мобілізованих в одному місці відправляти для формування в інше місце, причому відправлення на фронт має відбуватися за правилом: «чим далі від рідної губернії, тим краще» (відмова від територіального принципу).

Необхідно, по-трете, відмовитися від формування великих, громіздких одиниць (дивізій), непридатних для умов громадянської війни, оголосивши граничною бойовою одиницею бригаду.

Необхідно, по-четверте, встановити суворий безперервний контроль над окрвійськкомісаріатами (попереду оновивши їх склад), які викликають серед червоноармійців обурення (в кращому разі масове дезертирство) своїм злочинно недбалим ставленням до справи розквартирування, постачання, обмундирування формованих частин.

Необхідно, нарешті, оновити склад Всеросійського бюро комісарів, що посилає військовим частинам хлопчаків-«комісарів», зовсім нездатних поставити скільки-небудь задовільно політичну роботу.

Недодержання цих умов приводить до того, що наші формувальні установи поставляють на фронт не стільки Червону, скільки «народну армію», причому слово «комісар» стало лайливою кличкою.

Зокрема, для збереження боєздатності третьої армії абсолютно необхідно негайно забезпечити її резервами в кількості щонайменше трьох надійних полків.

* * *

ПОРЯДОК УПРАВЛІННЯ АРМІЄЮ І ДИРЕКТИВИ ЦЕНТРА

Реввійськрада третьої армії складається з двох членів, один з яких (Лашевич) командує, щодо другого (Трифонов), так і не вдалося вияснити ні його функцій, ні його ролі: він не наглядає за постачанням, не наглядає за органами політичного виховання армії і взагалі начебто нічого не робить. Фактично ніякої Реввійськради не існує.

Штаб армії відірваний від своєї бойової ділянки, нема у нього спеціальних представників у дивізіях і бригадах, які інформували б його і наглядали б за точним виконанням наказів командарма начдивами і начбригами, штарм задовольняється офіціальними донесеннями (часто неточними) начдивів і начбригів, штарм цілком в руках останніх (начдиви і начбриги почувають себе феодальними князями). Звідси відірваність штарму від своєї бойової ділянки (штарм нічого не знає про справжнє становище на ділянці), відсутність централізації всередині армії (повсякчасне лементування штарму про слабість в пунктах стику між бойовими одиницями армії). Централізація відсутня не тільки всередині армії, але й між арміями на фронті (Східному). Це факт, що в період від 10 до кінця листопада, коли третя армія обливалася кров'ю в нерівній боротьбі з противником, друга армія, суміжна з третьою, топталася на місці цілих два тижні. Тимчасом ясно, що коли б друга армія, яка звільнилася від Іжевсько-Воткінської операції ще 10 листопада, рушила вперед (а вона могла вільно рушити, бо проти неї

не було тоді або майже не було противника), противник не зміг би навіть почати серйозну операцію проти Пермі (при загрозі тилові противника з боку другої армії), третя армія була б виручена.

Розслідування показало, що відсутність координації між другою і третьою арміями викликана відірваністю Реввійськради Республіки від фронту і необдуманістю директив Главкома. Опитаний нами комфронт Каменєв сказав з цього приводу:

«Ще до взяття Іжевська і Воткінська, на початку листопада, не пізніш 10-го числа, була одержана директива, що друга армія після взяття цих пунктів має бути перекинута на інший фронт, без вказівок куди саме. Після такої директиви армію не можна було в достатній мірі використати, не можна було ввести її в зіткнення з ворогом, інакше не було б можливості потім вивести її з бою, тимчасом становище було тяжке, армія обмежувалась очищенням місцевості від білогвардійських банд. Потрібні були клопотання Штернберга і Сокольнікова і поїздка їх в Серпухов, щоб директива була скасована. Але на це пішло днів з десять. Таким чином армія втратила десять днів, вона змушена була топтатися на одному місці. Потім несподіваний виклик Шоріна, командарма II, до Серпухова, який паралізував другу армію, зв'язану з особою Шоріна, примусив армію топтатися на місці ще днів з п'ять. В Серпухові Шоріна прийняв Костяєв, спитав, чи генштабу він, і, довідавшись, що ні, відпустив, заявивши, що хотіли його призначити помічником командуючого Південного фронту, «але роздумали»» (див. «Повідомлення комфронта Східного»).

Слід взагалі відзначити недозволенну легковажність в справі давання директив з боку Главкома. За повідомленням (26 грудня) члена Реввійськради Східфронту Гусева, «недавно Східфронт за п'ять днів одержав три телеграми: 1) Головний напрям Оренбург. 2) Головний напрям Єкатеринбург. 3) На

допомогу третій армії» (див. лист Гусєва до ЦК РКП). Беручи до уваги, що виконання кожної нової директиви вимагає певного періоду часу, неважко зрозуміти, до чого несерйозне було ставлення Реввійськради Республіки і Главкома до своїх же власних директив.

Слід відзначити, що третій член Реввійськради Східфронту Смілга цілком приєднався до заяв двох інших членів тієї ж Реввійськради — Каменєва і Гусєва. (Див. «Показання Смілги» від 5 січня.)

ВИСНОВКИ

Армія не може обійтись без міцної Реввійськради. Реввійськрада армії повинна складатися щонайменше з трьох членів, з яких один наглядає за органами постачання армії, другий — за органами політичного виховання армії, третій — командує. Тільки таким чином можна забезпечити правильне функціонування армії.

Штаб армії не повинен обмежуватись офіціальними донесеннями (нерідко неправильними) начдивів і начбригів, він повинен мати своїх представників — агентів, які регулярно інформували б штарм і пильно стежили б за точним виконанням наказів командарма. Тільки таким чином можна забезпечити зв'язок штабу з армією, ліквідувати фактичну автономію дивізій і бригад і налагодити дійсну централізацію армії.

Армія не може діяти як самодовліюча, цілком автономна одиниця, у своїх діях вона цілком залежить від суміжних з нею армій і, насамперед, від директив Реввійськради Республіки: найбільш боєздатна армія за інших однакових умов може зазнати

краху при неправильності директив центра і відсутності справжнього контакту з суміжними арміями. Необхідно встановити на фронтах, насамперед на Східному фронті, режим строгої централізації дій окремих армій навколо здійснення певної, серйозно обдуманої стратегічної директиви. Сваволя або необдуманість у справі визначення директив, без серйозного врахування всіх даних, і випливаюча звідси швидка зміна директив, а також невизначеність самих директив, як це допускає Реввійськрада Республіки, виключає можливість керівництва арміями, веде до розтрати сил і часу, дезорганізує фронт. Необхідно перетворити Реввійськраду Республіки у вузьку, тісно зв'язану з фронтами групу, скажімо, з п'яти осіб (з них двоє спеціалістів, третій — наглядає за Центральним управлінням постачання, четвертий — за Головним штабом, п'ятий — за Всеросійським бюро комісарів), досить досвідчених для того, щоб не допустити сваволі і легковажності в справі управління арміями.

* * *

НЕЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ТИЛУ І РОБОТА ПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКИХ УСТАНОВ

В результаті розслідування доводиться констатувати повний розвал тилу третьої армії. Армії доводилось воювати на два фронти: з противником, якого вона все ж бачила і знала, і з невловимим населенням в тилу, яке під керівництвом білогвардійських агентів висаджувало в повітря залізницю, чинило всякі

перешкоди, причому доводилось охороняти залізницю спеціальним броньовим поїздом в тилу армії. Всі партійні і радянські установи в один голос констатують «суцільну контрреволюційність» населення Пермської і Вятської губерній. Облком і Облрада, так само і Пермський губвиконком і губком запевняють, що села в цьому районі «поспіль куркульські». На наше зауваження про те, що поспіль куркульських сіл не буває, що існування куркулів без експлуатованих немислиме, бо повинні ж когось експлуатувати куркулі, згадані установи розводили руками, відмовлялися дати яке-небудь інше пояснення. Дальше, більш глибоке розслідування показало, що в Радах депутатів сидять ненадійні люди, комбіди в руках куркулів, партійні організації слабі, ненадійні, відірвані від центра, партійна робота занедбана, причому місцеві працівники загальну слабість партійно-радянських установ намагаються компенсувати посиленою роботою надзвичайних комісій, які стали на загальному фоні розвалу партійно-радянської роботи єдиними представниками Радянської влади в провінції. Тільки убозтвом роботи радянських і партійних організацій, які не мають мінімального керівництва з боку ЦВК (або Наркомвнусправ) і ЦК партії, можна пояснити той разючий факт, що революційний декрет про надзвичайний податок [53], покликаний вбити клин на селі і підняти бідноту за Радянську владу, — цей декрет перетворився в дуже небезпечну зброю в руках куркулів для згуртування села проти Радянської влади (звичайно з ініціативи куркулів, що сидять у комбідах, розкладання податків відбувалося на душі, а не за майновою ознакою, що озлобляло

бідноту і полегшувало агітацію куркулів проти податків і Радянської влади). Тимчасом, усі без винятку працівники підтверджують, що «непорозуміння» з надзвичайним податком стали однією з головних причин, якщо не єдино головною причиною, контрреволюціонізування села. Ніякого керівництва черговою роботою радянських організацій з боку Наркомвнусправ або ЦВК не спостерігається (характерно, що перевибори комбідів по Пермській і Вятській губерніях до 26 січня ще не були початі). Ніякого керівництва черговою роботою партійних організацій з боку ЦК не спостерігається. За весь час перебування на фронті нам удалося роздобути лише один документ ЦК партії за підписом «секретаря», на прізвище Новгородцевої, про переведення т. Коробовкіна з Пермі до Пензи. (Це розпорядження не було виконане через його явну недоцільність.)

Всі ці обставини привели до того, що партійно-радянські установи втратили опору на селі, втратили зв'язок з біднотою і почали наполягати на надзвичайну комісію, на репресії, від яких аж стогне село. А самі надзвичайні комісії, оскільки їх робота не доповнювалась паралельною позитивною агітаційно-будівничою роботою партійно-радянських установ, потрапили в цілком виключне ізольоване становище на шкоду престижеві Радянської влади. Уміло поставлена партійно-радянська преса могла б своєчасно виявити язви наших установ, але пермська і вятська партійно-радянська преса не відзначається ні вмілою постановкою роботи, ні розумінням чергових завдань Радянської влади (нічого, крім пустих фраз про «світову соціальну» революцію, не знайдете в ній;

конкретні завдання Радянської влади на селі, перевибори волосних Рад депутатів, питання про надзвичайний податок, цілі війни з Колчаком та іншими білогвардійцями, — всі ці «низькі» теми преса гордо обминає). Чого вартий, наприклад, той факт, що з 4 766 працівників і співробітників радянських установ м. Вятки 4 467 чоловік займали ті самі місця при царизмі в губернській земській управі, тобто, попросту кажучи, старі, царські земські установи були просто перейменовані в радянські (не забудьте, що ці «радянські працівники» тримають в руках увесь наш шкіряний район Вятської губернії). Це разюче явище було виявлене нашою анкетою в середині січня. Чи знали про це явище Облком і Облрада, місцева преса і місцеві партійні працівники? Звичайно, ні. Чи знали про це ЦК партії, ЦВК, Наркомвнусправ? Звичайно, ні. Але як можна керувати з центра, не маючи уявлення про основні язви не тільки провінції взагалі, але й наших радянських установ у провінції?

ВИСНОВКИ

Болюче місце наших армій — неміцність тилу, яка пояснюється, головним чином, занедбаністю партійної роботи, невмінням Рад депутатів перетворити в життя директиви центра, виключним (майже ізольованим) становищем місцевих надзвичайних комісій.

Для зміцнення тилу необхідно:

1. Встановити сувору регулярну звітність місцевих партійних організацій перед ЦК; регулярно надсилати місцевим партійним організаціям циркулярні

листи від ЦК; організувати при ЦО відділ преси для керівництва провінціальною партійною пресою; створити школу партійних працівників (головним чином з робітників) і організувати правильний розподіл працівників. Усе це покласти на Секретаріат ЦК партії, виділивши його із складу ЦК.

2. Строго розмежувати сферу компетенцій ЦВК і Наркомвнусправ у справі керівництва поточною роботою Рад депутатів, злити ВЧК з Наркомвнусправ*, покласти на Наркомвнусправ обов'язок стежити за правильним і своєчасним виконанням Радами депутатів декретів і розпоряджень центральної влади; зобов'язати губернські Ради депутатів регулярно звітувати перед Наркомвнусправ; зобов'язати Наркомвнусправ регулярно подавати Радам депутатів необхідні вказівки; організувати при «Известиях ВЦИК»[54] відділ преси для керівництва провінціальною радянською пресою.

3. Організувати при Раді Оборони контрольно-ревізійну комісію для розслідування «хиб механізму» народних комісаріатів і відповідних відділів на місцях як у тилу, так і на фронті.

* * *

ОРГАНИ ПОСТАЧАННЯ І ЕВАКУАЦІЇ

Основна хвороба у справі постачання—неймовірне черезсмужжя органів постачання і відсутність координації між ними.

---

* В питанні про злиття ВЧК з Наркомвнусправ у тов. Дзержинського окрема думка.

Армії і населенню Пермі постачали предмети продовольства «Уралопостачання», «Губпостачання», «Міськпостачання», «Повітпостачання» і «Управління постачання третьої армії». При цьому постачання шкутильгало на обидві ноги, бо армія (29-а дивізія) голодувала, а населення Пермі і робітники Мотовилихи жили надголодь через систематичне зменшення хлібного пайка з доведенням до голодного ($^1/_4$ фунта).

Заплутаність справи постачання армії, що пояснюється непогодженістю зазначених органів постачання, усугубляється тим, що Наркомпрод не зважає на втрату Пермської губернії і досі не переводить своїх нарядів для третьої армії з Пермської та інших віддалених губерній на Вятську. Слід також відзначити, що Наркомпрод не приступив ще до підвозу хліба до пристаней, а Главод — до ремонту пароплавів, що безсумнівно загрожує великими ускладненнями в справі постачання в майбутньому.

Постачання армії предметів озброєння ще більше хибує на черезсмужжя органів і канцелярську тяганину. «Центральне управління постачання», «Головне артилерійське управління», «Надзвичайна комісія постачання», «Артилерійське постачання третьої армії» раз у раз переплутуються між собою, гальмуючи і вбиваючи живу справу постачання. Для характеристики вважаємо не зайвим навести уривки з телеграми командарма III комфронтові (копія Троцькому) від 17 грудня 1918 року, перед падінням Пермі:

«Телеграмою № 3249 Начпостач Східфронту повідомив, що Ярославській окрузі дано наряд на шість тисяч японських гвинтівок, причому, як видно з телеграми Начштабвійськради

Республіки Костяєва № 493, Главком затвердив цей наряд. Штаб III армії, місяць тому, командирував за вказаними гвинтівками приймальника. Прибувши до Ярославського окружного артилерійського управління, приймальник телеграфував, що там про наряд нічого не відомо, бо не було наряду Головного артилерійського управління. Приймальник поїхав до Москви в ГАУ і звідти телеграфував, що гвинтівок без дозволу Главкома не видають. Вчора одержано телеграму від приймальника, що відпустити гвинтівки ГАУ категорично відмовило, і він прибув назад. Телеграмою за № 208 Начпостачреввійськради телеграфував, що видано розпорядження про відправлення для армії шести тисяч гвинтівок з II армії, а телеграмою за № 1560 командарм II телеграфував про термінове відрядження приймальника до Іжевська для одержання цих гвинтівок. Приймальник був посланий, але в Іжевську йому гвинтівок не видали, посилаючись на те, що не дано розпорядження. Телеграмою № 6542 командарм II і телеграмою № 6541 Начпостач Східфронту просили видати розпорядження Іжевському заводові про відпуск вищезгаданих гвинтівок. До 16-го числа розпорядження про відпуск гвинтівок на завод не дано, і, за відомостями, які маємо від приймальника, всі гвинтівки з Іжевська в понеділок мають бути відправлені в центр. Таким чином, армія втратила гвинтівки за обома нарядами в кількості десяти тисяч штук. Становище армії відоме, поповнень не можна дати на фронт без гвинтівок, а без поповнень фронт тане і дає відомий вам результат. Наряд на гвинтівки Ярославському окарту дано за згодою Главкома, через що командування третьої армії офіціально обвинувачує в саботажі ГАУ і наполягає на розслідуванні цієї справи».

Зміст цієї телеграми цілком підтверджує комфронт Каменєв. (Див. «Повідомлення комфронта».)

Така ж плутанина і черезсмужжя органів панували в галузі евакуації. Начальник округи шляхів проявив цілковиту нездатність приборкати вміло організований саботаж залізничників. Часті аварії, затори, загадкове зникнення потрібних для армії вантажів

падали як сніг на голову округи в найтрудніші хвилини евакуації, причому округа не вживала або не вміла вжити серйозних заходів, щоб запобігти злу. Центроколегія «працювала», тобто вела дебати, але ніяких, абсолютно ніяких заходів не вживала для планомірної евакуації вантажів. Начальник військових сполучень третьої армії, він же начальник евакуації, не вжив абсолютно ніяких заходів для вивозу найцінніших вантажів (механізми і частини Мотовилихинського заводу та інше). Вивозився всякий мотлох, встрявали в справу евакуації всі без винятку організації, через що самий процес евакуації перетворився в хаос, нерозбериху.

ВИСНОВКИ

Для поліпшення справи постачання армії необхідно:

1. Знищити черезсмужжя центральних органів постачання армії (ЦУС, Надзвичайна комісія постачання, ГАУ, з яких кожен розпоряджається по-своєму), звівши їх до одного, з найсуворішою відповідальністю за термінове виконання нарядів.

2. Зобов'язати відділ постачання армії тримати при дивізіях недоторканні двотижневі запаси продовольства.

3. Зобов'язати Наркомпрод перевести наряди для армій в найближчі до армій губернії, зокрема — перевести наряди для третьої армії (терміновим порядком) на Вятську губернію.

4. Зобов'язати Наркомпрод негайно приступити до підвозу хліба до пристаней, а Главод — до ремонту пароплавів.

Для упорядкування справи евакуації необхідно:

1. Скасувати місцеві центроколегії.

2. Створити при Вищій раді народного господарства єдиний орган евакуації з правом розподілу евакуйованого майна.

3. Зобов'язати цей орган в разі потреби посилати в той чи інший район для евакуації спеціальних агентів, з обов'язковим залученням представників військового відомства і округи шляхів даного району.

4. Призначити у відповідні округи шляхів, насамперед в Уральську округу (з огляду на незадовільність її складу), відповідальних агентів Наркомшляхів, здатних підпорядкувати собі залізничних спеціалістів і зломити саботаж залізничних службовців.

5. Зобов'язати Наркомшляхів негайно приступити до переведення паровозів і вагонів з районів, де їх багато, в райони хлібні, а також до ремонту хворих паровозів.

* * *

ВТРАТИ МАТЕРІАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ І ЛЮДЕЙ В ЦІЛОМУ

Відновити вичерпну картину втрат немає можливості через «пропажу» ряду документів і перехід цілого ряду причетних до справи радянських працівників і спеціалістів на бік ворога. За наявними даними, ми втратили: 419 тисяч куб. сажнів дров і 2383 тисячі пудів вугілля, антрациту, торфу; руди та іншої сировини — 66 800 тисяч пудів; головних матеріалів і виробів (чавун литий, алюміній, олово, цинк та інше) — 5 мільйонів пудів; зливків, болванок

і заготовок мартенівських, бесемерівських — 6 мільйонів пудів; заліза і сталі (сортове, дахове, дріт, рейки та інше) — 8 мільйонів пудів; солі кухонної — 4 мільйони пудів; соди каустичної, кальцинованої — 255 тисяч пудів; нафти і гасу — 900 тисяч пудів; медикаментів — на 5 мільйонів карбованців; матеріальні склади Мотовилихинського заводу і Пермських залізничних майстерень; залізничний вісний парк з великими запасами американських осей; склади Районного управління водного транспорту з ватою, мануфактурою, олеонафтом, з цвяхами, возами та інше; 65 вагонів шкіри; 150 вагонів продовольства відділу постачання армії; 297 паровозів (з них хворі 86); понад три тисячі вагонів; близько 20 тисяч убитих, взятих у полон і безвісті пропавших воїнів, 10 вагонів з пораненими воїнами; 37 гармат, 250 кулеметів, понад 20 тисяч гвинтівок, понад 10 мільйонів патронів, понад 10 тисяч снарядів.

Ми не рахуємо всієї сітки втраченої залізниці, цінних споруд та інше.

* * *

ЗАХОДИ, ВЖИТІ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ФРОНТУ

На 15 січня послано на фронт 1 200 надійних штиків і шабель; через день — два ескадрони кавалерії, 20-го відправлено 62-й полк 3-ої бригади (попереду профільтрований пильно). Ці частини дали можливість припинити наступ противника, переломили настрій III армії і почали наш наступ на Перм, поки що успішний. 30 січня відправляється на фронт

(після місячної чистки) 63-й полк тієї ж бригади. 61-й полк може бути відправлений не раніше 10 лютого (потрібна особливо пильна чистка). Зважаючи на слабість крайнього лівого флангу, відкритого для обходу з боку противника, батальйон лижників у Вятці поповнено добровільцями (всього 1 000 бійців), забезпечено скорострільними гарматами і відправлено з Вятки 28 січня в бік Чердині на з'єднання з крайнім лівим флангом третьої армії. Необхідно відправити з Росії на підтримку третьої армії ще три надійні полки для того, щоб дійсно зміцнити становище армії і дати їй можливість розвинути успіхи.

В тилу армії відбувається серйозна чистка радянських і партійних установ. У Вятці і в повітових містах організовано революційні комітети. Розпочато і триває насадження міцних революційних організацій на селі. Перебудовується на новий лад вся партійна і радянська робота. Очищено і перетворено військовий контроль. Очищено і поповнено новими партійними працівниками губернську надзвичайну комісію. Налагоджено розвантаження вятського вузла. Необхідно прислати досвідчених партійних працівників і провести тривалу соціалістичну роботу для того, щоб грунтовно зміцнити тил третьої армії.

Закінчуючи свій звіт, комісія вважає за потрібне ще раз підкреслити безумовну необхідність організації при Раді Оборони контрольно-ревізійної комісії для розслідування так званих «хиб механізму» народних комісаріатів та їх відділів на місцях, в тилу і на фронті.

Для виправлення недоліків у роботі в центрі і на місцях Радянська влада звичайно користується методом підтягування і притягнення до відповідальності працівників, які провинилися. Визнаючи цей метод абсолютно необхідним і цілком доцільним, комісія вважає його, однак, недостатнім. Недоліки в роботі пояснюються не тільки розхлябаністю, недбалістю, відсутністю почуття відповідальності у однієї частини працівників, але й недосвідченістю другої частини працівників. Комісія знайшла на місцях цілий ряд абсолютно чесних, невтомних, відданих працівників, які допустили, проте, ряд промахів у своїй роботі через свою недостатню досвідченість. Коли б Радянська влада мала спеціальний апарат, який нагромаджував би досвід будівництва соціалістичної держави і віддавав би його (досвід) молодим працівникам, що вже народилися і горять бажанням допомогти пролетаріатові, — будівництво соціалістичної Росії пішло б багато швидше і не так болісно. Таким апаратом повинна бути згадана вище контрольно-ревізійна комісія при Раді Оборони. Діяльність такої комісії могла б доповнювати роботу центра по підтягуванню працівників.

Комісія:

Й. Сталін
Ф. Дзержинський

31 січня 1919 р.,
Москва

Вперше надруковано в газеті «Правда» № 16, 16 січня 1935 р.

ПОЛІТИКА УРЯДУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

Рік тому, ще до Жовтневої революції, Росія, як держава, являла картину розвалу. Стара «обширна Російська держава» і поряд з нею цілий ряд нових маленьких «держав», що тягли в різні боки, — така була картина.

Жовтнева революція і Брестський мир лише поглибили і розвинули далі процес розпадіння. Почали говорити вже не про Росію, а про Великоросію, причому буржуазні уряди, що утворилися на окраїнах, пройняті ворожнечею до соціалістичного Радянського уряду в центрі, оголосили останньому війну.

Безсумнівно, поряд з цим, на окраїнах існували сильні прагнення робітничо-селянських Рад до єдності з центром. Але ці прагнення заглушалися, а потім і придушувалися протилежними тенденціями іноземних імперіалістів, що втрутилися у внутрішні справи.

Австро-німецькі імперіалісти, які взяли тоді першорядну роль, спритно граючи на розпадінні колишньої Росії, щедро постачали окраїнним урядам

усе потрібне для боротьби з центром, місцями окупували окраїни і взагалі сприяли остаточному розпадові Росії. Імперіалісти Антанти, не бажаючи відстати від австро-німців, пішли тим же шляхом.

Противники партії більшовиків скидали вину за розпад, звичайно (звичайно!), на Радянську владу. Але не важко зрозуміти, що Радянська влада не могла, та й не хотіла протидіяти неминучому процесові тимчасового розпаду. Радянська влада розуміла, що насильна єдність Росії, підтримувана імперіалістичними штиками, мусила неминуче розпастися з падінням російського імперіалізму: не зраджуючи свою природу, Радянська влада не могла підтримувати єдність методами російського імперіалізму. Радянська влада усвідомлювала, що для соціалізму потрібна не всяка єдність, а єдність братерська, що така єдність може прийти лише як добровільний союз трудових класів національностей Росії, або вона зовсім не прийде...

Розгром австро-німецького імперіалізму відкрив нову картину. З одного боку, на окраїнах, що зазнали всіх страхіть окупації, виник якнайдужчий потяг до російського пролетаріату і до його форм державного будівництва, потяг, перед яким пасують сепаратистські силкування окраїнних урядів. З другого боку, не стало більше тієї зовнішньої збройної сили (австро-німецький імперіалізм), яка заважала трудовим масам окупованих областей виявити свою власну політичну фізіономію. Могутнє революційне піднесення, що розпочалося потім в окупованих областях, і утворення ряду робітничо-селянських національних республік не лишали сумніву щодо

політичних прагнень окупованих областей. На запит радянських національних урядів про їх визнання, Російська Радянська влада відповіла беззастережним визнанням повної незалежності радянських республік, що утворилися. Діючи так, Радянська влада додержувалася своєї старої, випробуваної політики, яка заперечує всяке насильство над національностями, яка вимагає повної свободи розвитку трудових мас національностей. Радянська влада розуміла, що тільки на грунті взаємного довір'я може виникнути взаємне розуміння, що тільки на грунті взаємного розуміння можна побудувати міцний, непорушний союз народів.

Противники Радянської влади не проминули нагоди ще раз кинути їй обвинувачення в «новій спробі» розчленувати Росію. Найбільш реакційні з них, учувши потяг окраїн до центра, проголосили «новий» лозунг відновлення «Великої Росії», звичайно, огнем і мечем, шляхом повалення Радянської влади. Краснови й Денікіни, Колчаки й Чайковські, які ще вчора намагалися розбити Росію на ряд самостійних контрреволюційних вогнищ, сьогодні раптом пройнялись «ідеєю» «всеросійської держави». Агенти англо-французького капіталу, яким не можна відмовити в тому, що вони мають політичний нюх, які ще вчора грали на розпад Росії, нині повернули гру до того круто, що утворили відразу цілих два «всеросійських» уряди (в Сибіру і на півдні). Все це, безперечно, говорить про непереможний потяг окраїн до центра, використати який стараються нині вітчизняні й іноземні контрреволюціонери.

Нічого й казати, що контрреволюційні жадання відновителів «старої Росії» (звичайно, з старим

режимом), після півторарічної революційної роботи трудових мас національностей Росії, приречені на крах. Але чим утопічніші плани наших контрреволюціонерів, тим реальнішою вирисовується політика Радянської влади, яка цілком спирається на взаємне братерське довір'я народів Росії. Більше того, вона, ця політика, при нинішній міжнародній обстановці, є єдино реальною, єдино революційною політикою.

Про це красномовно свідчить хоча б остання декларація з'їзду Рад Білоруської Республіки[55] про встановлення федеративного зв'язку з Російською Радянською Республікою. Справа в тому, що Білоруська Радянська Республіка, визнана недавно незалежною, нині на з'їзді своїх Рад добровільно проголошує союз з Російською Республікою. З'їзд Рад Білорусії у своїй декларації від 3 лютого заявляє, «що тільки вільний добровільний союз трудящих всіх нині незалежних радянських республік забезпечить торжество робітників і селян в їх боротьбі з усім іншим капіталістичним світом».

«Добровільний союз трудящих усіх незалежних радянських республік»... Це саме той шлях об'єднання народів, про який весь час говорила Радянська влада, і який дає тепер свої благотворні результати.

З'їзд Рад Білорусії ухвалив, крім того, об'єднатися з Литовською Республікою і визнав необхідність федеративного зв'язку обох республік з Російською Радянською Республікою. Телеграф приніс звістку, що Радянський уряд Литви стоїть на тій самій точці зору, причому конференція партії литовських комуністів, найбільш впливової з усіх партій Литви, виявляється, підтверджує позицію Радянського уряду

Литви. Є всі підстави сподіватися, що з'їзд Рад Литви[56], який скликається нині, піде тим же шляхом.

Таке є ще одно підтвердження правильності політики Радянської влади в національному питанні.

Так **від** розпаду старої імперіалістичної єдності **через** незалежні радянські республіки народи Росії приходять **до** нової добровільної братерської єдності.

Шлях цей, безперечно, не з найлегших, але він— єдиний шлях, що веде до міцного, непорушного соціалістичного союзу трудових мас національностей Росії.

«Известия» № 30,
9 лютого 1919 р.
Підпис: Й. Сталін

РАДАМ ДЕПУТАТІВ І ПАРТІЙНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ ТУРКЕСТАНУ

З визволенням східних окраїн перед партійно-радянськими працівниками постає завдання залучити трудові маси національностей цих окраїн до загальної роботи будівництва соціалістичної держави. Треба піднести культурний рівень трудових верств, просвітити їх соціалістично, розвинути літературу на місцевих мовах, ввести найбільш близьких до пролетаріату місцевих людей в радянські організації, прилучити їх до справи управління краєм.

Тільки таким способом можна буде зробити Радянську владу близькою і рідною для трудящих Туркестану.

Слід взяти до відома, що Туркестан щодо свого географічного положення є мостом, який з'єднує соціалістичну Росію з пригнобленими країнами Сходу, що внаслідок цього зміцнення Радянської влади в Туркестані може набрати величезного революціонізуючого значення для всього Сходу. Саме тому згадане вище завдання набуває для Туркестану винятково важливого значення.

Нагадуючи про ряд рішень Центрального Комітету партії, ВЦВК Рад і Ради Народних Комісарів в дусі пропонованого циркулярного листа, Народний комісаріат в справах національностей висловлює цілковиту певність, що партійно-радянські працівники Туркестану і, насамперед, національні відділи Рад депутатів зуміють з честю виконати покладене на них завдання.

Член бюро ЦК партії,
Нарком ***Й. Сталін***

Москва,
12 лютого 1919 р.

«Жизнь Национальностей» № 7,
2 березня 1919 р.

ДВА ТАБОРИ

На два табори розколовся світ рішуче й безповоротно: табір імперіалізму і табір соціалізму.

Там, **в їх** таборі, Америка й Англія, Франція і Японія з їх капіталами, засобами озброєння, випробуваними агентами, досвідченими адміністраторами.

Тут, **в нашому** таборі, Радянська Росія з молодими радянськими республіками, з наростаючою пролетарською революцією в країнах Європи, але без капіталів, без випробуваних агентів, без досвідчених адміністраторів, зате з досвідченими агітаторами, які вміють запалити серця трудящих визвольним огнем.

Боротьба цих двох таборів становить вісь усього сучасного життя, вона наповнює весь зміст нинішньої внутрішньої і зовнішньої політики діячів старого і нового світу.

Естляндія і Литва, Україна і Крим, Туркестан і Сибір, Польща і Кавказ, нарешті, сама Росія — не самоцілі, а лише арена боротьби, смертельної боротьби двох сил: імперіалізму, що намагається укріпити ярмо рабства, і соціалізму, що бореться за визволення від рабства.

Сила імперіалізму — в темноті народних мас, які збагачують своїх хазяїв і кують собі кайдани гноблення. Але темнота мас — річ минуща, яка має тенденцію неминуче зникнути з часом, з ростом невдоволення мас, з поширенням революційного руху. Капітали імперіалістів... але кому не відомо, що капітали безсилі перед неминучим? Саме тому панування імперіалізму не довговічне, не міцне.

Слабість імперіалізму — в його безсиллі ліквідувати війну **без** катастрофи, **без** посилення масового безробіття, **без** нового пограбування своїх же власних робітників і селян, **без** нових загарбань чужих земель. Питання не в закінченні війни і навіть не в перемозі над Німеччиною, а в тому, на кого покласти мільярди видатків на війну. Росія вийшла з імперіалістичної війни оновленою, тому що вона ліквідувала війну коштом імперіалістів, внутрішніх і зовнішніх, вона поклала видатки на війну на її прямих винуватців, експропріювавши цих останніх. Імперіалісти не можуть так чинити, вони не можуть експропріювати себе самих, інакше вони не були б імперіалістами. Щоб ліквідувати війну по-імперіалістичному, вони «змушені» приректи робітників на голод (масове безробіття на грунті закриття «невигідних» підприємств, нові посередні податки і шалене зростання цін на продукти), вони «змушені» пограбувати Німеччину, Австро-Угорщину, Румунію, Болгарію, Україну, Кавказ, Туркестан, Сибір.

Чи треба говорити, що все це розширює базу революції, розхитує основи імперіалізму і прискорює неминучу катастрофу?

Три місяці тому імперіалізм, у захваті від перемоги, брязкав зброєю, погрожуючи наводнити Росію полчищами своєї армії. Радянська Росія, «убога», «дика», — хіба вона встоїть проти «дисциплінованої» армії англо-французів, які зломили «навіть» німців з їх уславленою технікою? Так думали вони. Але вони випустили з уваги «дрібницю», вони не врахували, що мир, хоч би й «похабний», неминуче підірве «дисципліну» армії, підніме її проти нової війни, а безробіття і дорожнеча життя неминуче посилять революційний рух робітників проти своїх імперіалістів.

І що ж? «Дисциплінована» армія виявилась непридатною для інтервенції: вона захворіла на неминучу хворобу, — розклад. Хвалений «громадянський мир» і «порядок» перетворились у свою протилежність, у громадянську війну. Нашвидку спечені буржуазні «уряди» на окраїнах Росії виявились мильними бульбашками, непридатними для прикриття інтервенції, яка переслідує цілі, звичайно (звичайно!), «гуманності» і «цивілізації». Щождо Радянської Росії, то її не тільки не закидали шапками, але навіть визнали за потрібне відступити трошечки, запросивши її на «нараду», на Принцеві острови[57]. Бо успіхи Червоної Армії, поява нових національних радянських республік, які заражають духом революції сусідні країни, зростання революції на Заході і поява робітничо-солдатських рад у країнах Антанти не могли не впливати більш ніж переконливо. Більше того. Справа дійшла навіть до того, що «непримиренний» Клемансо, який вчора ще відмовляв у паспортах на Бернську конференцію[58] і готувався проковтнути «анархічну» Росію, тепер, трохи пом'ятий революцією,

не відмовляється скористуватися послугами чесного «марксистського» маклера, старика Каутського, посилаючи його в Росію для переговорів... чи то пак, для «дослідження».

Чи не правда:

> «Де ж поділася річ високая,
> Сила гордая, доблесть царськая?..»[59]

Вся ця переміна сталася за якихось три місяці.

Ми маємо всі підстави твердити, що дальший розвиток піде в тому ж напрямі, бо треба визнати, що в нинішній момент «бур і знегод», Росія — **єдина** країна, де суспільно-господарське життя проходить «нормально», без страйків і ворожих урядові демонстрацій, а Радянський уряд — **найміцніший** з усіх існуючих нині в Європі урядів, причому сила й вага Радянської Росії, як всередині, так і зовні, ростуть день у день у прямій відповідності з падінням сили і ваги імперіалістичних урядів.

На два непримиренні табори розколовся світ: табір імперіалізму і табір соціалізму. Здихаючий імперіалізм хапається за останній засіб, за «Лігу націй», стараючись врятувати становище шляхом згуртування в єдиний союз грабіжників усіх країн. Але марні його зусилля, бо обстановка і час працюють проти нього, за соціалізм. Хвилі соціалістичної революції нестримно ростуть, облягаючи твердині імперіалізму. Їх рокотання віддається в країнах пригнобленого Сходу. Грунт під ногами імперіалізму загорається. Імперіалізм приречений на неминучу загибель.

«Известия» № 41,
22 лютого 1919 р.
Підпис: Й. Сталін

НАШІ ЗАВДАННЯ НА СХОДІ

З просуванням Червоної Армії на схід і відкриттям дороги на Туркестан перед нами постає ряд нових завдань.

Населення сходу Росії не являє ні одноманітності центральних губерній, яка полегшила справу соціалістичного будівництва, ні культурної зрілості західних і південних окраїн, яка дала можливість швидко і безболісно прибрати Радянську владу у відповідні національні форми. На протилежність цим окраїнам і центрові Росії, східні окраїни: татари й башкири, киргизи й узбеки, туркмени й таджики, нарешті, цілий ряд інших етнографічних утворень (близько 30 мільйонів населення) являють багатющу різноманітність відсталих в культурному відношенні народів, які або не вийшли ще з середньовіччя, або недавно тільки вступили в область капіталістичного розвитку.

Ця обставина, безперечно, ускладнює і трохи утруднює завдання Радянської влади на Сході.

До ускладнень суто внутрішнього побутового характеру долучаються ускладнення «історичного» характеру, привнесені, так би мовити, ззовні. Ми

маємо на увазі імперіалістичну політику царського уряду, спрямовану на задушення народів Сходу, зажерливість і ненаситність російського купця, який почував себе хазяїном східних окраїн і, нарешті, єзуїтську політику російського попа, який всіма правдами і неправдами намагався втягти в лоно православ'я мусульманські народності, — обставини, які створили у східних народностей почуття недовір'я і озлоблення до всього російського.

Правда, торжество пролетарської революції в Росії і визвольна політика Радянської влади щодо пригноблених народів, немає сумніву, очистили атмосферу національної ворожнечі, завоювавши російському пролетаріатові довір'я і повагу народів Сходу. Більше того. Є всі підстави твердити, що народи Сходу, їх свідомі представники, починають бачити в Росії оплот і прапор свого визволення від кайданів імперіалізму. Але культурна обмеженість і побутова відсталість, які не можуть бути ліквідовані одним помахом, все ж дають (і дадуть ще) відчувати себе в справі будівництва Радянської влади на Сході.

Саме ці утруднення і має на увазі комісія по складанню проекту програми РКП [60], заявляючи в проекті, що в питанні про національну свободу «РКП стоїть на історично-класовій точці зору, зважаючи на те, на якому ступені її історичного розвитку стоїть дана нація: на шляху від середньовіччя до буржуазної демократії чи від буржуазної демократії до радянської», що «з боку пролетаріату тих націй, які були націями гноблячими, потрібна особлива обережність і особлива увага до пережитків

національних почуттів у трудящих мас націй пригноблених або неповноправних».

Наше завдання полягає в тому, щоб:

1) Всіма силами піднести культурний рівень відсталих народів, організувати багату сітку шкіл і освітніх установ, розвинути усну і друковану радянську агітацію мовою, зрозумілою і рідною для навколишнього трудового населення.

2) Залучити маси трудящих Сходу до будівництва Радянської держави, всіляко допомагаючи їм створювати свої волосні, повітові й інші Ради депутатів з людей, які стали на бік Радянської влади і близькі до місцевого населення.

3) Відсікти всі і всякі обмеження, формальні і фактичні, успадковані від старого режиму або набуті в атмосфері громадянської війни, які заважають розвиткові максимальної самодіяльності народів Сходу на шляху до визволення від пережитків середньовіччя і зруйнованого вже національного гніту.

Тільки таким чином можна буде зробити Радянську владу близькою і рідною для поневолених народів обширного Сходу.

Тільки таким чином можна буде перекинути міст між пролетарською революцією Заходу і антиімперіалістичним рухом Сходу, створивши, таким чином, всеохоплююче кільце навколо здихаючого імперіалізму.

Побудувати цитадель Радянської влади на Сході, поставити соціалістичний маяк в Казані і Уфі, Самарканді і Ташкенті, який освітлював би шлях до визволення змучених народів Сходу, — таке завдання.

Ми не маємо сумніву, що наші самовіддані партійно-радянські працівники, які винесли на своїх плечах весь тягар пролетарської революції і війни з імперіалізмом, зуміють з честю виконати і це, покладене на них історією, завдання.

«Правда» № 48,
2 березня 1919 р.

Підпис: Й. Сталін

ЗА ДВА РОКИ

Лютий — березень 1917 року

Буржуазна революція в Росії. Уряд Мілюкова — Керенського. Пануючі партії в Радах — меншовики й есери. З 400—500 членів Петроградської Ради більшовиків налічується ледве 40—50. На першій конференції Рад депутатів Росії[61] більшовики ледве збирають 15—20% голосів. Партія більшовиків у цей період найслабша з усіх соціалістичних партій Росії. Її орган, газету «Правда»[62], третирують скрізь, як «анархічну». Її ораторів, що закликають до боротьби з імперіалістичною війною, стягують з трибуни солдати і робітники. Знамениті тези тов. Леніна про владу Рад[63] не приймаються Радами депутатів. Оборонські партії соціал-патріотичного напряму — меншовики й есери — переживають період повного торжества.

Тимчасом, імперіалістична війна, що не припиняється, продовжує своє смертоносне діяння, розкладаючи промисловість, руйнуючи сільське господарство, розладнуючи продовольство і транспорт, поглинаючи нові десятки і сотні тисяч жертв.

* * *

Лютий — березень 1918 року

Пролетарська революція в Росії. Буржуазний уряд Керенського — Коновалова повалений. Влада Рад в центрі і на місцях. Ліквідація імперіалістичної війни. Передача земель у власність народу. Організація робітничого контролю. Організація Червоної гвардії. Невдала спроба меншовиків і есерів передати «всю владу» Установчим зборам у Петрограді. Розпуск Установчих зборів і крах буржуазної реставрації. Успіхи Червоної гвардії на Півдні, Уралі, в Сибіру. Розбиті вщент меншовики й есери тікають на окраїни, об'єднуються там з контрреволюціонерами, укладають союз з імперіалізмом і оголошують війну Радянській Росії.

В цей період партія більшовиків є найбільш сильною і згуртованою з усіх партій в Росії. Ще на II Всеросійському з'їзді Рад у жовтні 1917 року партія більшовиків має абсолютну більшість голосів (в 65—70%). Далі розвиток Рад неухильно йде на користь більшовиків. Ми маємо на увазі не тільки робітничі Ради, де більшовики становлять в цілому 90%, і не тільки солдатські Ради з представництвом більшовиків у 60—70%, але і селянські Ради, де більшовики завоювали більшість.

Проте партія більшовиків є в цей період не тільки найбільш сильною, але і **єдино** соціалістичною партією в Росії. Бо меншовики й есери, що цілувалися тоді з чехословаками і Дутовим, з Красновим і Алексєєвим, австро-німецькими і англо-французькими

імперіалістами, остаточно втратили всяку моральну вагу серед пролетарських верств Росії.

Однак це винятково вигідне становище всередині країни ослаблюється й паралізується тією обставиною, що у Росії нема ще зовнішніх союзників, соціалістична Росія являє собою острів, оточений морем войовничого імперіалізму. Робітники Європи, змучені, зранені... але вони зайняті війною, і їм ніколи подумати над питанням про соціалістичні порядки в Росії, про шляхи врятування від війни та ін. Щодо «соціалістичних» партій Європи, то вони, які продали шпагу імперіалістам, — хіба вони могли не ганити більшовиків, цих «неспокійних» людей, що «баламутять» робітників своїми «надто дорогими», «небезпечними експериментами»?

Отже, недивно, що в цей період в партії більшовиків особливо посилюється тенденція до розширення бази пролетарської революції, до залучення в революційний рух проти імперіалізму робітників Заходу (а також Сходу), до налагоджування постійних зв'язків з революційними робітниками всіх країн.

* * *

Лютий — березень 1919 року

Дальше зміцнення Радянської влади в Росії. Розширення її територій. Організація Червоної Армії. Успіхи Червоної Армії на півдні, півночі, заході, сході. Поява радянських республік в Естляндії, Латвії, Литві, Білорусії, на Україні. Розгром австро-німецького імперіалізму і пролетарська революція в Німеччині, в Австрії, в Угорщині. Уряд Шейдемана—

Еберта і німецька Учредилка. Радянська республіка в Баварії. Політичні страйки по всій Німеччині з лозунгом «Вся влада Радам», «Геть Еберта — Шейдемана»! Страйки і ради робітників в Англії, у Франції, в Італії. Розклад старої армії в країнах Антанти і виникнення солдатських і матроських рад. Перетворення радянської системи в універсальну форму пролетарської диктатури. Посилення лівих комуністичних елементів у країнах Європи і народження комуністичних партій в Німеччині, Австрії, Угорщині, Швейцарії. Зв'язок між ними і координація дій. Розпад II Інтернаціоналу. Міжнародна конференція революційних соціалістичних партій у Москві[64] і заснування спільного бойового органу революційних робітників усіх країн, III Комуністичного Інтернаціоналу. Кінець ізоляції пролетарської революції в Росії: у Росії є тепер союзники. Імперіалістична «Ліга націй» в Парижі і допомагаюча їй соціал-патріотична конференція в Берні, що стараються захистити європейських робітників від «більшовицької зарази», не досягають мети: Радянська Росія неминуче повинна була перетворитися і дійсно перетворилася в прапороносця світової пролетарської революції, в центр стягування передових революційних сил Заходу і Сходу. Більшовизм з «чисто російського продукту» перетворюється в грізну міжнародну силу, яка розхитує самі основи світового імперіалізму.

Це визнають тепер навіть меншовики, які, «покинувши турботи» про Учредилку і розгубивши свою «армію», помаленьку перекочовують у табір Республіки Рад.

Цього не заперечують тепер навіть праві есери, які, програвши Учредилку Колчакам і Дутовим, змушені рятуватися в Країну Рад.

* * *

Підсумки

Досвід дворічної боротьби пролетаріату цілком підтвердив передбачення більшовиків про крах імперіалізму і неминучість світової пролетарської революції, про гнилість право-«соціалістичних» партій і розклад II Інтернаціоналу, про міжнародне значення радянської системи і контрреволюційність лозунга Установчих зборів, про світове значення більшовизму і неминучість створення III бойового Інтернаціоналу.

«Жизнь Национальностей» № 8,
9 березня 1919 р.
Підпис: Й. Сталін

РЕЗЕРВИ ІМПЕРІАЛІЗМУ

Війна імперіалізму і соціалізму триває. Національний «лібералізм» і «опікування» над «малими» народами, «миролюбство» Антанти і «відмова» від інтервенції, вимога «роззброєння» і «готовність» до переговорів, «турботи» про «російський народ» і «бажання» «допомогти» йому всіма «доступними засобами»,— все це і багато подібного тільки ширма, яка прикриває посилений підвіз танків і бойових припасів ворогам соціалізму, звичайна дипломатична махінація, що має приховати від світу «шукання» нових, «прийнятних» для «громадської думки» форм задушення соціалізму, задушення «малих» народів, колоній, напівколоній.

Місяців чотири тому союзний імперіалізм, що переміг своїх австро-німецьких суперників, поставив питання різко й виразно про збройне втручання (інтервенція!) в «російські справи». Ніяких переговорів з «анархічною» Росією! Перекинути частину «звільнених» військ на територію Росії, влити їх у білогвардійські частини **Скоропадських і Краснових, Денікіних і Бічерахових, Колчаків і Чайковських**

і стиснути в «залізне кільце» вогнище революції, Радянську Росію, — такий був план імперіалістів. Але план цей розбився об хвилі революції. Робітники Європи, охоплені революційним рухом, розпочали завзяту кампанію проти збройного втручання. «Звільнені війська» показали себе явно непридатними для збройної боротьби з революцією. Більше того, маючи стосунки з повсталими робітниками, вони самі «заразились» більшовизмом. Здобуття радянськими військами Херсона й Миколаєва, де війська Антанти відмовились від війни з робітниками, особливо красномовно свідчить про це. Щождо проектованого «залізного кільця», то воно, як виявилось, не тільки не було «смертельним», але дістало ще ряд розколин. План прямої, неприкритої інтервенції виявився, таким чином, явно «недоцільним». Цим, власне, й пояснюються останні заяви Ллойд-Джорджа і Вільсона про «допустимість» переговорів з більшовиками і «невтручання» у внутрішні справи Росії, відрядження до Росії Бернської комісії [65] і, нарешті, проектоване запрошення (повторюе!) всіх «фактичних» урядів у Росії на «мирну» конференцію [66].

Але відмова від **неприкритої** інтервенції диктувалася не тільки цією обставиною. Вона пояснюється ще тим, що в ході боротьби намітилась нова комбінація, нова, **прикрита** форма збройного втручання, правда, складніша, ніж відкрите втручання, але зате «зручніша» для «цивілізованої» і «гуманної» Антанти. Ми маємо на увазі нашвидку зліплений імперіалізмом союз буржуазних урядів Румунії, Галичини, Польщі, Німеччини, Фінляндії **проти**

Радянської Росії. Правда, ці уряди вчора ще гризли один одному горло з-за «національних» інтересів і національної «свободи». Правда, про «вітчизняну війну» Румунії з Галичиною, Галичини з Польщею, Польщі з Німеччиною вчора ще кричали з усіх дахів. Але що значить «вітчизна» в порівнянні з грошовим мішком Антанти, яка наказала припинити «міжусобну війну». Антанта наказала створити єдиний фронт проти Радянської Росії,— чи могли вони, найманці імперіалізму, не вишикуватись «у фронт». Навіть німецький уряд, опльований і затоптаний Антантою в багно, навіть він, втративши елементарне почуття власної гідності, вимолив собі право на участь у хрестовому поході проти соціалізму в інтересах... тієї ж Антанти! Хіба не ясно, що Антанта має всі підстави потирати руки, базікаючи про «невтручання» в російські справи і про «мирні» переговори з більшовиками. Навіщо «небезпечна» для імперіалізму відкрита інтервенція, яка вимагає до того ж великих жертв, раз є можливість організувати прикриту національним прапором і «цілком безпечну» інтервенцію чужим коштом, коштом «малих» народів? Війна Румунії й Галичини, Польщі й Німеччини з Росією? Але це ж війна за «національне існування», за «охорону східного кордону», проти більшовицького «імперіалізму», війна, що її ведуть «самі» румуни й галичани, поляки й німці,— при чому ж тут Антанта? Правда, остання постачає їм гроші й озброєння, але це ж проста фінансова операція, освячена міжнародним правом «цивілізованого» світу. Хіба не ясно, що Антанта чиста як голуб, що вона «проти» інтервенції...

Так, імперіалізм від політики брязкання зброєю, політики відкритої інтервенції, змушений перейти до політики замаскованої інтервенції, до політики втягування в боротьбу з соціалізмом малих і великих залежних націй.

Політика відкритої інтервенції зазнала поразки з огляду на зростання революційного руху в Європі, з огляду на співчуття робітників усіх країн до Радянської Росії. Вона, ця політика, була цілком використана революційним соціалізмом для викриття імперіалізму.

Немає сумніву, що політика апеляції до останніх резервів, до так званих «малих» народів, політика втягування цих останніх у війну з соціалізмом, закінчиться, кінець кінцем, такою ж поразкою. Не тільки тому, що ростуща революція на Заході підточує, незважаючи ні на що, основи імперіалізму, і не тільки тому, що в надрах самих же «малих» народів неухильно наростає революційний рух, але й тому, що стикання «збройних сил» цих народів з революційними робітниками Росії неминуче «заразить» їх бацилою більшовизму. Соціалізм використає всі можливості для того, щоб розкрити очі робітникам і селянам цих народів щодо грабіжницького характеру «батьківських піклувань» імперіалізму.

Втягнення «малих» народів у сферу революції, розширення бази соціалізму,— такий неминучий результат імперіалістичної політики замаскованої інтервенції.

«Известия» № 58,
16 березня 1919 р.
Підпис: Й. Сталін

З ПРОМОВИ У ВІЙСЬКОВОМУ ПИТАННІ НА VIII З'ЇЗДІ РКП(б)[67]

21 березня 1919 р.

Всі питання, зачеплені тут, зводяться до одного: бути чи не бути в Росії строго дисциплінованій регулярній армії.

Півроку тому у нас була нова армія, після розвалу старої, царської, — добровольча, погано організована армія, з колективним управлінням, яка не завжди корилася наказам. Це був період, коли визначився наступ з боку Антанти. Склад армії був головним чином, якщо не виключно, робітничий. Через відсутність дисципліни в цій добровольчій армії, через те, що накази не завжди виконувались, через дезорганізацію в управлінні армії, ми зазнавали поразок, здали противникові Казань, а з півдня успішно наступав Краснов... Факти говорять, що добровольча армія не витримує критики, що ми не зуміємо обороняти нашу Республіку, якщо не створимо іншої армії, армії регулярної, пройнятої духом дисципліни, з добре поставленим політичним відділом, — армії, яка вміє і може за першим наказом стати на ноги і йти на ворога.

Я повинен сказати, що ті елементи, неробочі елементи, які становлять більшість нашої армії — селяни, не будуть добровільно битися за соціалізм. Цілий ряд фактів вказує на це. Ряд бунтів в тилу, на фронтах, ряд ексцесів на фронтах показують, що непролетарські елементи, які становлять більшість нашої армії, битися добровільно за комунізм не хочуть. Звідси наше завдання — ці елементи перевиховати в дусі залізної дисципліни, повести їх за пролетаріатом не тільки в тилу, але й на фронтах, примусити воювати за нашу загальну соціалістичну справу і в ході війни завершити будівництво справжньої регулярної армії, єдино здатної захищати країну.

Так стоїть питання.

... Або створимо справжню робітничо-селянську, строго дисципліновану регулярну армію і захистимо Республіку, або ми цього не зробимо і тоді справа буде загублена.

... Проект, поданий Смирновим, неприйнятний, бо він може лише підірвати дисципліну в армії і виключає можливість створення регулярної армії.

Вперше надруковано в книзі:
Й. Сталін. Про опозицію.
Статті й промови 1921—1927 рр.
М.—Л., 1928

ПРО РЕОРГАНІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

Доповідь на засіданні ВЦВК 9 квітня 1919 р.

(Газетний звіт)

Товариш **Сталін** вказує, що Державний Контроль — це єдине відомство, яке досі не зазнало тієї чистки і ломки, яким підпали всі інші установи. Для того, щоб добитися справжнього, фактичного, а не паперового контролю, треба, на думку доповідача, реорганізувати існуючий апарат Державного Контролю, поповнивши його новими, свіжими силами. Треба існуючі органи робітничого контролю об'єднати в одно ціле, і всі сили, які займаються контролем, влити в загальний Державний Контроль. Основною ідеєю реорганізації Державного Контролю, таким чином, є його демократизація і зближення з масами робітників і селян.

Запропонований доповідачем проект декрету [68] одноголосно ухвалюється.

«Известия» № 77,
10 квітня 1919 р.

ДО РОЗСТРІЛУ 26 БАКИНСЬКИХ ТОВАРИШІВ АГЕНТАМИ АНГЛІЙСЬКОГО ІМПЕРІАЛІЗМУ

Ми пропонуємо увазі читачів два документи [69], які свідчать про звірячу розправу англійських імперіалістів з відповідальними працівниками Радянської влади в Баку восени минулого року. Джерело цих документів — бакинська есерівська газета «Знамя Труда» [70] і бакинська газета «Единая Россия» [71], тобто ті самі кола, які вчора ще кликали англійців на допомогу, зраджуючи більшовиків, а тепер по ходу подій змушені викривати вчорашніх своїх союзників.

Перший документ оповідає про варварський розстріл англійським капітаном Тіг-Джонсом 26 радянських працівників міста Баку (Шаумяна, Джапарідзе, Фіолетова, Малигіна та ін.) без суду і слідства, вночі 20 вересня 1918 року на шляху від Красноводська до Ашхабада, куди вони направлялися Тіг-Джонсом як військовополонені. Тіг-Джонс і його есеро-меншовицькі компаньйони надіялися були зам'яти справу, маючи намір пустити в хід фальшиві свідчення про «природну» смерть бакинських більшовиків в тюрмі або в лікарні, але цей план, очевидно, провалився, бо лишилися, виявляється, свідки, які не хочуть

мовчати і готові викрити англійських дикунів до кінця. Цей документ підписаний есером Чайкіним.

Другий документ передає розмову англійського генерала Томсона з автором першого документа, Чайкіним, в кінці березня 1919 року. Генерал Томсон вимагає від Чайкіна назвати свідків звірячої розправи англійського капітана Тіг-Джонса з 26 бакинськими більшовиками. Чайкін готовий подати документи і назвати свідків при умові утворення слідчої комісії з представників англійського командування, бакинського населення і туркестанських більшовиків, причому Чайкін вимагає гарантії, що туркестанські свідки не будуть убиті агентами англійців. Оскільки Томсон не приймає пропозиції про слідчу комісію і не дає гарантії особистої безпеки свідків, розмова уривається і Чайкін виходить. Документ цікавий в тому відношенні, що він, посередньо підтверджуючи варварство англійських імперіалістів, не говорить, а кричить про безкарність і дикий розгул англійських агентів, які розправляються з бакинськими і закаспійськими «тубільцями», як з чорношкірими в Центральній Африці.

Історія 26 бакинських більшовиків має такий вигляд. В серпні 1918 року, коли турецькі війська підійшли щільно до Баку, а есеро-меншовицькі члени Бакинської Ради, всупереч більшовикам, повели за собою більшість Ради і закликали на допомогу англійських імперіалістів, бакинські більшовики, на чолі з Шаумяном і Джапарідзе, залишившись в меншості, зняли з себе повноваження і очистили поле для політичних противників. Більшовики вирішили евакуюватися в Петровськ, найближчий пункт Радянської

влади, за згодою новоутвореної тоді в Баку англійсько-есеро-меншовицької влади. Але по дорозі в Петровськ пароплав з бакинськими більшовиками і їх родинами був обстріляний англійськими суднами, які погналися за ним, і відведений в Красноводськ. Це було в серпні.

Російський Радянський уряд кілька разів звертався після цього до англійського командування, вимагаючи звільнення бакинських товаришів та їх родин в обмін на полонених англійців, але англійське командування кожного разу відмовчувалось. Ще з жовтня почали надходити відомості від приватних осіб і організацій про розстріл бакинських товаришів. 5 березня 1919 року Астрахань одержала радіо з Тіфліса про те, що «Джапарідзе і Шаумяна в розпорядженні англійського командування немає, що вони, за місцевими відомостями, самочинно вбиті групою робітників у вересні коло Кізил-Арвата». Очевидно, це була перша офіціальна спроба англійських убивців звернути вину за свої звірства на робітників, які безмежно любили і Шаумяна і Джапарідзе. Тепер, після опублікування згаданих вище документів, треба вважати доведеним, що наші бакинські товариші, які добровільно залишили політичну арену і прямували в Петровськ в порядку евакуації, були дійсно розстріляні без суду і слідства людожерами «цивілізованої» і «гуманної» Англії.

В «цивілізованих» країнах заведено говорити про терор і страхіття більшовиків. Причому англо-французьких імперіалістів змальовують звичайно як ворогів терору і розстрілів. Але хіба не ясно, що ніколи Радянська влада не розправлялась з своїми противниками так низько і підло, як «цивілізовані»

і «гуманні» англійці, що тільки імперіалістичним людожерам, які наскрізь прогнили і втратили всяке моральне обличчя, можуть бути потрібні нічні убивства і розбійницькі напади на беззбройних політичних працівників протилежного табору? Коли є ще люди, які сумніваються в цьому, нехай прочитають наведені далі документи і назвуть речі своїми іменами.

Запрошуючи англійців в Баку і зраджуючи більшовиків, бакинські меншовики й есери думали «використати» англійських «гостей» як силу, причому передбачалося, що господарями в країні залишаться меншовики й есери, а «гості» поїдуть «во-свояси». На ділі вийшло протилежне: «гості» стали необмеженими господарями, есери й меншовики перетворилися в неодмінних учасників злочинницького і низького убивства 26 більшовицьких комісарів, причому есери змушені були перейти в опозицію, обережно викриваючи новоявлених господарів, а меншовики у своїй бакинській газеті «Искра» [72] змушені проповідувати блок з більшовиками проти вчорашніх «жаданих гостей».

Хіба не ясно, що союз есерів і меншовиків з агентами імперіалізму є «союз» рабів і лакеїв із своїми господарями? Якщо є ще люди, які сумніваються в цьому, нехай прочитають наведену далі «розмову» генерала Томсона з паном Чайкіним і скажуть по совісті: чи схожий пан Чайкін на господаря, а генерал Томсон на «жаданого гостя».

«Известия» № 85,
23 квітня 1919 р.
Підпис: Й. Сталін

ТЕЛЕГРАМА В ЩИГРИ НАДЗВИЧАЙНОМУ РЕВІЗОРОВІ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

При переведенні обслідування причин виникнення аграрних безпорядків, крім обслідування загального політичного настрою селянських мас у повіті, прошу вас звернути увагу:

1) На політику Земельного відділу і Управління радгоспами при організації радянських господарств: чи не було випадків неправомірного вилучення з користування селян земель для організації радянських господарств; чи не супроводилась організація їх іншими примусовими діями, які відбивалися матеріально на стані селянського господарства.

2) На політику Земвідділу при організації колективного землеробства: чи не були проявлені елементи примусу в справі організації сільськогосподарських комун, артілей, громадських оранок і т. д.; чи не супроводилась організація колективного землеробства порушенням істотних інтересів місцевого селянства.

3) На політику Головцукру в справі націоналізації земель під бурякові плантації: чи не проводиться націоналізація з порушенням корінних інтересів селянства; чи не спричиняють націоналізовані земельні

ділянки утруднень у селянському землекористуванні; чи немає інших дій, які можуть викликати обурення селянства (наприклад, вдержання за цукровими заводами земельних площ, які явно перебільшують дійсні їх потреби; націоналізація земельних ділянок, які не були раніше під цукровими буряками і т. д.).

4) На такі ще питання: чи не є аграрні заворушення наслідком малоземелля в даному районі; чи перейшли в селянське користування землі нетрудових елементів і на яких умовах; чи немає взагалі в діяльності повітового Земвідділу або окремих його представників, чи в діяльності волосних земвідділів вчинків, які можуть викликати обурення селянства внаслідок їх невідповідності з розпорядженнями центра і вимогами доцільності, а також чи немає бездіяльності влади і зловживань у справах.

Одержання телеграми і вжиті заходи телеграфуйте Держконові.

Народний комісар
державного контролю
Й. Сталін

7 травня 1919 р.

Друкується вперше

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ В. І. ЛЕНІНУ З ПЕТРОГРАДА[73]

Немає сумніву, що справа перекидання частин тепер поставлена краще, ніж місяців три тому, але для мене ясно так само, що ні Главком, ні його начальник штабу не знають частин, які відправляються в Пітер. Звідси сюрпризи на зразок того, що під виглядом полків 2-ої бригади або кавалерійської бригади з Казані направляються майже пусті одиниці. Принаймні, поки що Пітер одержав всього шістсот курсантів дійсно боєздатних.

Але справа, звичайно, не в кількості, а в якості частин. Нам треба всього-навсього три піхотні полки, звичайно, боєздатні, і один, принаймні, кавалерійський полк для того, щоб прогнати всю зграю за Нарву. Якби ви могли цю маленьку просьбу виконати своєчасно, ести були б прогнані ще вчора.

А втім, можна не хвилюватися, бо становище на фронті стало стійким, лінія фронту зміцніла, і місцями наші вже просуваються.

Сьогодні подивився наші карельські укріплення і знайшов, що загалом становище зносне. Фіни уперто

мовчать і дивним чином не використали нагоди, але ця дивність пояснюється тим, що у фінів всередині становище стає все більш нестійким, як запевняють нас обізнані із справою фінські товариші.

Сьогодні мені показали пропозицію Главкома про скорочення флоту в зв'язку з паливною кризою. Я мав з цього приводу нараду з усіма нашими морськими працівниками і прийшов до переконання в цілковитій неправильності пропозиції Главкома. Мотиви: перше — великі одиниці, в разі коли вони будуть перетворені в плавучі плоти, втратять можливість привести в дію гармати, тобто останні просто не будуть стріляти, тому що між рухом корабля і дією гармати є прямий зв'язок; друге — невірно, що в нас немає великих снарядів, цими днями «відкрито» дванадцять барж снарядів; третє — паливна криза проходить, бо ми зуміли вже нагромадити чотириста двадцять тисяч пудів вугілля, не рахуючи мазуту, причому щодня одержуємо по поїзду вугілля; четверте — я переконався, що наш флот перетворюється в справжній флот з дисциплінованими матросами, готовими захищати Петроград всіма силами.

Я не хочу називати тут кількість вже готових бойових одиниць, але вважаю за свій обов'язок сказати, що наявними морськими силами ми могли б з честю обороняти Петроград від будь-яких замахів з моря.

Зважаючи на все це, я, як і всі пітерські товариші, наполягаємо на відхиленні пропозицій Главкома.

Потім вважаю абсолютно необхідним довести підвіз вугілля до двох поїздів щодня, на протязі трьох-чотирьох тижнів. Це дасть, як запевняють наші морські працівники, цілковиту можливість нашому флотові підводному і надводному остаточно стати на ноги.

Сталін

Написано 25 травня 1919 р.

Вперше надруковано в збірнику: Документи про героїчну оборону Петрограда в 1919 році. М., 1941

ТЕЛЕГРАМА В. І. ЛЕНІНУ

Слідом за «Красной Горкой» ліквідовано «Серую Лошадь» [74]. Гармати на них у повному порядку. Іде швидка перевірка всіх фортів і фортець.

Морські спеціалісти запевняють, що взяття «Красной Горки» з моря розбиває морську науку. Мені залишається тільки оплакувати так звану науку. Швидке взяття «Горки» пояснюється найгрубішим втручанням з боку мого і взагалі штатських в оперативні справи, яке доходило до скасування наказів по морю і суші і нав'язування своїх власних.

Вважаю за свій обов'язок заявити, що я й надалі діятиму таким чином, незважаючи на все моє благоговіння перед наукою.

Сталін

16 червня 1919 р.

Вперше надруковано
в газеті «Правда» № 301,
21 грудня 1929 р.

ЗАПИСКА ПО ПРЯМОМУ ПРОВОДУ В. І. ЛЕНІНУ З ПЕТРОГРАДА

Вважаю за необхідне звернути Вашу увагу на такі питання.

Перше. Колчак є найбільш серйозним противником, бо у нього досить простору для відступу, досить людського матеріалу для армії, багатий хлібом тил. В порівнянні з Колчаком генерал Родзянко – муха, бо у нього нема ні хліба в тилу, ні простору для відступу, ні достатнього людського матеріалу. Мобілізація двадцяти років, яку він змушений тепер проводити у своїх двох-трьох повітах через недостачу людського матеріалу, має стати його могилою, тому що селяни не витримають такої мобілізації і вони неминуче відвернуться від Родзянка. Тому **ні в якому разі** не слід брати з Східфронту таку кількість військ для Петроградського фронту, яка могла б змусити нас припинити наступ на Східфронті. Для того, щоб притиснути Родзянка до естляндського кордону (далі

нам нема чого йти), досить однієї дивізії, взяття якої не зв'язане з припиненням наступу на Східфронті. Прошу звернути на це особливу увагу.

Друге. В районі Кронштадта викрито велику змову. Замішані начальники батарей усіх фортів усього укріпленого кронштадтського району. Мета змови — взяти в свої руки фортецю, підпорядкувати флот, відкрити вогонь у тил нашим військам і прочистити Родзянкові шлях у Пітер. У нас є в руках відповідні документи.

Тепер для мене ясна та нахабність, з якою йшов Родзянко на Пітер порівняно невеликими силами. Зрозуміле також зухвальство фінів. Зрозумілі поголовні перебіжки наших стройових офіцерів. Зрозуміле також те дивне явище, що в момент зради «Красной Горки» англійські судна зникли кудись: англійці, очевидно, не вважали «зручним» прямо втрутитися в справу (інтервенція!), воліючи з'явитися потім, після переходу фортеці і флоту в руки білих, з метою «допомогти російському народові» налагодити новий «демократичний лад».

Очевидно, що вся затія Родзянка і Юденича (у якого сходяться всі нитки змови, фінансованої Англією через італійсько-швейцарсько-датське посольства) базувалась на вдалому результаті змови, сподіваюсь, задушеної нами в зародку (всі замішані арештовані, слідство триває).

Моє прохання: не робити ніяких послаблень арештованим чинам посольств, тримати їх при суворому режимі до моменту закінчення слідства, яке відкриває нові багаті нитки.

Докладніше розповім через днів три-чотири, коли я думаю приїхати в Москву на день, якщо Ви не заперечуєте.

Шлю карту. Досі не міг прислати просто тому, що весь час відлучався у справах фронту, найчастіше на фронт.

Сталін

18 червня 1919 р.,
3 години ранку

Вперше надруковано в газеті «Правда» № 53, 23 лютого 1941 р.

ПРО ПЕТРОГРАДСЬКИЙ ФРОНТ

Розмова з кореспондентом газети «Правда»

Повернувшись цими днями з Петроградського фронту, товариш **Сталін** поділився своїми враженнями про становище на фронті з нашим кореспондентом.

1. ПІДСТУПИ ДО ПЕТРОГРАДА

Підступи до Петрограда — це ті пункти, відправляючись від яких противник, в разі успіху, може оточити Петроград, відокремити його від Росії і, нарешті, оволодіти ним. Такі є: а) Петрозаводська ділянка, що має напрям на Званку, мета — охоплення Петрограда зі сходу; б) Олонецька ділянка з напрямом на Лодейне Поле, мета — захід у тил нашим петрозаводським військам; в) Карельська ділянка, що має напрям просто на Петроград, мета — захоплення Петрограда з півночі; г) Нарвська ділянка з напрямом на Гатчину і Красне Село, мета — взяття Петрограда з південного заходу, або, принаймні, взяття лінії Гатчина—Тосно і охоплення Петрограда з півдня; д) Псковська ділянка з напрямом на Дно—Бологое, мета — відрізати Петроград від Москви;

е) нарешті, Фінська затока і Ладозьке озеро, що відкривають можливість висадок противника з заходу і зі сходу від Петрограда.

2. СИЛИ ПРОТИВНИКА

Сили противника на цих ділянках різномасті і різнокаліберні. На Петрозаводській ділянці діють серби, поляки, англійці, канадці, група російських офіцерів-білогвардійців. Усі вони утримуються на кошти так званих союзників. На Олонецькій ділянці — білофіни, найняті фінським урядом за контрактом на два-три місяці. На чолі білофінів стоять німецькі офіцери, що лишилися після німецької окупації. На Карельській ділянці стоять фінські так звані регулярні частини. На Нарвській ділянці — російські частини, навербовані з російських військовополонених, і інгерманландські частини, навербовані з місцевого населення. На чолі цих частин стоїть генерал-майор Родзянко. На Псковській ділянці стоять теж російські частини з військовополонених і місцевих жителів на чолі з Балаховичем. У Фінській затоці діють міноносці (від 5 до 12) і підводні човни (від 2 до 8), за всіма даними, англо-фінські.

Всі дані говорять про те, що сили противника на Петроградському фронті не великі. Найбільш активна ділянка противника — Нарвська — терпить недостачу бойового «людського матеріалу» не меншу, ніж інші, менш активні, хоча й не менш важливі ділянки.

Цим, власне, і пояснюється, що, незважаючи на переможні крики «Times»[75] ще два місяці тому про падіння Петрограда «через два-три дні», противник

не тільки не досяг своєї загальної мети — оточення Петрограда, але не зумів здійснити за цей період ні одного часткового ділянкового завдання в розумінні зайняття того чи іншого вирішального пункту.

Очевидно, пресловута «північно-західна армія» на чолі з генералом Юденичем, що сидить у Фінляндії, армія, на яку покладає надії старий лис Гучков у своїй доповіді Денікіну, поки що не висиджена.

3. РОЗРАХУНКИ ПРОТИВНИКА

За всіма даними, противник розраховував не тільки, або, вірніше, не стільки на свої власні сили, скільки на силу своїх прихильників — білогвардійців в тилу у наших військ, в Петрограді і на фронтах. Насамперед, так звані посольства буржуазних держав (французьке, швейцарське, грецьке, італійське, голландське, датське, румунське та ін.), які проживали в Пітері і займалися фінансуванням білогвардійців та шпигунством на користь Юденича і англо-франко-фіно-естонської буржуазії. Ці панове розкидалися грішми направо й наліво, підкуповуючи в тилу нашої армії все підкупне. Далі, продажна частина російського офіцерства, що забула Росію, втратила честь і готова перекинутися на бік ворогів робітничо-селянської Росії. Нарешті, скривджені петроградським пролетаріатом колишні люди, буржуа і поміщики, якіназбирали, як виявилося потім, зброї і чекали слушного моменту для удару в тил нашим військам. На ці сили і розраховував противник, наступаючи на Петроград. Зайняти «Красную Горку», цей ключ Кронштадта, і знесилити тим

самим укріплений район, підняти повстання на фортах і обстріляти Петроград з тим, щоб, об'єднавши загальний наступ на фронті в момент загального переполоху з повстанням у Петрограді, оточити і зайняти вогнище пролетарської революції, — ось які були розрахунки противника.

4. СТАНОВИЩЕ НА ФРОНТІ

Проте розрахунки противника не справдились. «Красная Горка», зайнята противником на добу внаслідок внутрішньої зради з боку лівих есерів, була швидко повернена Радянській Росії потужним ударом балтійських моряків з моря і з суші. Укріплені пункти Кронштадта, що захиталися були один момент внаслідок зради правих есерів, оборонців-меншовиків і продажної частини офіцерства, були негайно приведені в порядок залізною рукою Революційної військової ради Балтійського флоту. Так звані посольства і їх шпигуни були арештовані і відведені в більш спокійні місця, причому в деяких посольствах були знайдені кулемети, рушниці (в румунському посольстві навіть одна гармата), таємні комутатори та інше. В буржуазних кварталах Петрограда було проведено поголовний обшук, причому було знайдено чотири тисячі гвинтівок і кілька сотень бомб.

Щодо загального наступу противника, то він не тільки не увінчався успіхом, як кричав про це «Times», але навіть не встиг початися. Білофіни під Олонцем, що намагалися зайняти Лодейне Поле, розбиті і вигнані на територію Фінляндії. Петрозаводська група противника, що стояла за кілька

верст від Петрозаводська, тепер поспішно відступає під натиском наших частин, які зайшли їй у тил. Псковська група противника випустила з рук ініціативу, застрявши на одному місці, а подекуди навіть відступаючи. Щодо нарвської групи противника, найбільш активної, то вона не тільки не добилася свого, а навпаки, безперервно відступає під натиском наших частин, розкладаючись і тануючи під ударами Червоної Армії на шляхах до Ямбурга. Переможні крики Антанти були, таким чином, передчасні. Сподівання Гучкова і Юденича не справдились. Про Карельську ділянку, все ще пасивну, поки що нічого не можна сказати, бо фінський уряд після його невдач біля Відліцького заводу [76] помітно знизив тон і перестав займатися неподобною лайкою на адресу російського уряду, причому так звані інциденти на Карельському фронті майже припинились.

Чи є це тиша перед бурею чи ні, це відомо тільки фінському урядові. В усякому разі можу сказати, що Петроград готовий до всяких можливих несподіванок.

5. ФЛОТ

Не можу не сказати кілька слів про флот. Не можна не вітати, що Балтійський флот, який вважали загиблим, відроджується по-справжньому. Це визнають не тільки друзі, але й противники. Так само відрадно, що язва частини російського офіцерства — її продажність — найменше зачепила командний склад флоту: знайшлися все-таки люди, які, на честь свою, цінують гідність і незалежність Росії вище, ніж англійське золото. Ще відрадніше, що

балтійські матроси знову знайшли себе, ожививши у своїх подвигах кращі традиції російського революційного флоту. Без цих умов Петроград не був би захищений від найнебезпечніших несподіванок з боку моря. Найбільш типовим для характеристики відродження нашого флоту є нерівний бій двох наших міноносців з чотирма міноносцями і трьома підводними човнами противника, бій, який стався у червні і з якого наші міноносці, завдяки самовідданості матросів і вмілому керівництву начальника діючого загону, вийшли переможцями, потопивши ворожий підводний човен.

6. ПІДСУМКИ

Нерідко порівнюють Родзянка з Колчаком щодо загрози для Радянської Росії, причому Родзянка вважають не менш небезпечним, ніж Колчака. Це порівняння невірне. Колчак дійсно небезпечний, бо у нього є і простір для відступу, і людський матеріал для оновлення військових частин, і хліб для прохарчування армії. Нещастя Родзянка і Юденича полягає в тому, що у них невистачає ні простору, ні людського матеріалу, ні хліба. Фінляндія і Естляндія, звичайно, становлять певну базу для формування білогвардійських частин з російських військовополонених. Але, по-перше, військовополонені не можуть дати достатній і цілком надійний матеріал для білогвардійських частин. По-друге, сама обстановка у Фінляндії і Естляндії, з огляду на революційне заворушення, що розвивається там, не має сприятливих умов для формування білогвардійських частин. По-третє, територія, захоплена Родзянком

і Балаховичем (всього близько двох повітів), поступово і систематично скорочується, і пресловутій «північно-західній армії», якщо їй судилося взагалі народитися, скоро не буде де розвернутися і маневрувати. Бо, це треба визнати, ні Фінляндія, ні Естляндія, поки що, принаймні, не надають «своєї власної території» для Родзянка — Балаховича—Юденича. Армія без тилу — така є «північно-західна» армія. Нічого й казати, що така «армія» не може довго жити, якщо, звичайно, до ланцюга подій не долучиться раптом яка-небудь нова, серйозна, сприятлива для противника обставина міжнародного характеру, розраховувати на що, за всіма даними, нема ніяких підстав у противника.

Червона Армія під Петроградом повинна перемогти.

«Правда» № 147,
8 липня 1919 р.

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ ПРО СТАНОВИЩЕ НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ[77]

Товаришеві Леніну

Становище на Західному фронті стає дедалі загрозливішим.

Старі, потріпані, стомлені частини XVI армії, на яку насідає найбільш активний противник на Західному фронті — поляки, не тільки не витримують натиску, не тілвки нездатні оборонятися, але втратили здатність прикривати батареї, які відходять і які, природно, потрапляють в руки противника. Я боюсь, що за такого стану частин XVI армія в процесі відступу до Березини може лишитися без гармат і обозів. Є також небезпека, що потріпані і цілком розвалені кадри більшості полків скоро будуть нездатні асимілювати поповнення, які — це треба сказати — до того ж надходять з страхітливим запізненням.

Противник б'є по двох основних лініях в сторону Березини: по лінії на Борисов і по лінії на Слуцьк—Бобруйськ. Б'є вдало, бо він уже просунувся верст на тридцять до Борисова, а на півдні, взявши Слуцьк, оволодів ключем Бобруйська — чудовим шосе, єдиним в районі.

В разі взяття Борисова й імовірного відходу в зв'язку з цим 17-ої цілком потріпаної дивізії XVI армії, XV армія буде підведена під удар, Полоцьк і Двінськ опиняться під безпосередньою загрозою. В разі ж взяття Бобруйська і удару на Речицю (противник переслідує цю мету безпосередньо) — вся Прип'ятська група XVI армії, тобто 8-а дивізія, зазнає краху автоматично, причому Гомель ставиться під безпосередній удар, фланг XII армії оголюється.

Коротше, якщо ми дамо противникові розбити нашу XVI армію, а він її вже розбиває, то ми підведемо тим самим XV і XII армії, і лагодити доведеться вже не одну XVI армію, але весь фронт, причому далеко дорожчою ціною.

Очевидно, ми перебуваємо в тому ж приблизно становищі, в якому перебував Східний фронт минулого року, коли Вацетіс і Костяєв дали Колчакові розбити спочатку III армію, потім II, потім V і таким чином даремно зіпсували справу всього фронту на ціле півріччя.

Ця перспектива має всі шанси перетворитися в реальність на Західному фронті.

Я вже писав раніше, що Захфронт являє собою лоскутний двір, який неможливо полагодити без готових резервів, і що досить одного серйозного удару противника в одному з важливих пунктів, щоб увесь фронт захитався, вірніше — похитнувся.

Тепер ці мої побоювання, на жаль, вже починають справджуватися.

Тимчасом, противник на Заході, об'єднаний єдиним командуванням, не ввів ще в дію вже готових

або майже готових у Ризі, у Варшаві і Кишиневі **російських** корпусів.

Тижнів зо три тому я вважав достатньою одну дивізію для того, щоб розвинути наступ і зайняти вузли Молодечно — Барановичі. Тепер однієї дивізії може і невистачить для того, щоб вдержатися на лінії Борисов — Бобруйськ — Мозир.

Про успішний наступ нічого й мріяти, тому що для цього тепер (11 серпня) треба було б мінімум дві-три дивізії.

Тепер рішайте самі: чи зможете дати нам одну дивізію, хоча б по бригадах, чи полишите противникові руйнувати XVI армію, яка і так уже розвалилась. Але рішайте не гаючись, бо дорога кожна година.

Ваш ***Й. Сталін***

P. S. Цей лист прочитаний і підтверджений всіма членами Реввійськради Західного фронту, не виключаючи комзаха. Аналогічна заява буде послана цими днями в Реввійськраду Республіки.

Й. Ст.

Смоленськ,
11 серпня 1919 р.

Друкується вперше

ЛИСТ В. І. ЛЕНІНУ З ПІВДЕННОГО ФРОНТУ [78]

Тов. Ленін!

Місяців зо два тому Главком принципіально не заперечував проти удару з заходу на схід через Донецький басейн, як основного. Якщо він все ж не пішов на такий удар, то тому, що посилався на «спадщину», одержану в результаті відступу південних військ літом, тобто на групування військ в районі нинішнього Південно-Східного фронту, яке (групування) стихійно створилося і перебудова якого повела б до великої трати часу, на вигоду Денікіну. **Тільки** тому я не заперечував проти офіціально прийнятого напряму удару. Але тепер обстановка і зв'язане з нею групування сил змінилися в основі: VIII армія (основна на колишньому південному фронті) пересунулась в район Південфронту і дивиться прямо на Донецький басейн; кінкорпус Будьонного (друга основна сила) пересунувся теж в район Південфронту; прибавилась нова сила — латдивізія, яка через місяць, оновившись, знов становитиме грізну для Денікіна силу.

Ви бачите, що старого групування («спадщина») не стало. Що ж примушує Главкома (Ставку) обстоювати старий план? Очевидно, одна тільки упертість,

коли хочете — фракційність, найтупіша і найнебезпечніша для Республіки фракційність, яка культивується в Главкомі «стратегічним» півником Гусєвим. Цими днями Главком дав Шоріну директиву про наступ з району Царицина на Новоросійськ через донські степи по лінії, по якій може й зручно літати нашим авіаторам, але вже зовсім неможливо буде бродити нашій піхоті й артилерії. Нічого й доводити, що цей божевільний (проектований) похід в середовищі **ворожому** нам, в умовах абсолютного **бездоріжжя** — загрожує нам повним крахом. Не важко зрозуміти, що цей похід на козачі станиці, як це показала недавня практика, може тільки згуртувати козаків проти нас навколо Денікіна для захисту своїх станиць, може тільки виставити Денікіна рятівником Дону, може тільки створити армію козаків для Денікіна, тобто може тільки посилити Денікіна.

Саме тому необхідно тепер же, не гаючи часу, змінити вже скасований практикою старий план, замінивши його планом основного удару з району Воронежа через Харків — Донецький басейн на Ростов. По-перше, тут ми будемо мати середовище не вороже, навпаки — симпатизуюче нам, що полегшить наше просування. По-друге, ми дістаємо дуже важливу залізничну сітку (донецьку) і основну артерію, яка живить армію Денікіна, — залізницю Воронеж — Ростов (без цієї залізниці козаче військо позбавляється на зиму постачання, бо ріка Дон, по якій іде постачання донській армії, замерзне, а Східно-Донецька залізниця Ліхая — Царицин буде відрізана). По-третє, цим просуванням ми розсікаємо армію Денікіна на дві частини, з яких: добровольчу залишаємо на поталу

Махнові, а козачі армії ставимо під загрозу заходу їм у тил. По-четверте, ми дістаємо можливість посварити козаків з Денікіним, який (Денікін) в разі нашого успішного просування постарається пересунути козачі частини на захід, на що більшість козаків не піде, якщо, звичайно, на той час поставимо перед козаками питання про мир, про переговори відносно миру та ін. По-п'яте, ми дістаємо вугілля, а Денікін залишається без вугілля.

З прийняттям цього плану не можна гаятися, бо главкомівський план перекидання й розподілу полків загрожує обернути наші останні успіхи на Південфронті в ніщо. Я вже не кажу про те, що останнє рішення ЦК і уряду — «Все для Південного фронту» — ігнорується Ставкою і фактично вже скасоване нею.

Коротше: старий, вже скасований життям план ні в якому разі не слід гальванізувати, — це небезпечно для Республіки, це напевно полегшить становище Денікіна. Його треба замінити іншим планом. Обставини і умови не тільки назріли для цього, але й владно диктують таку заміну. Тоді й розподіл полків піде по-новому.

Без цього моя робота на Південному фронті стає безглуздою, злочинною, непотрібною, що дає мені право або, вірніше, зобов'язує мене піти куди завгодно, хоч до чорта, тільки не залишатися на Південному фронті.

Ваш *Сталін*

Серпухов,
15 жовтня 1919 р.

Вперше надруковано в газеті «Правда» № 301, 21 грудня 1929 р.

ТЕЛЕГРАМА В. І. ЛЕНІНУ

Створені довгими зусиллями Антанти і Денікіна кінні корпуси Шкуро і Мамонтова, як головний оплот контрреволюції, розбиті вщент у боях під Воронежем кінним корпусом тов. Будьонного. Воронеж взятий червоними героями. Захоплено масу трофеїв, підрахунок яких провадиться. Поки що вияснено, що захоплено всі іменні бронепоїзди противника на чолі з бронепоїздом імені генерала Шкуро. Переслідування розбитого противника триває. Ореол непереможності, створений навколо імені генералів Мамонтова і Шкуро, доблестю червоних героїв кінкорпусу т. Будьонного повержено впрах.

Реввійськрада Південфронту ***Сталін***

25 жовтня 1919 р.

«Петроградская Правда» № 244,
26 жовтня 1919 р.

ПРОМОВА ПРИ ВІДКРИТТІ II ВСЕРОСІЙСЬКОГО З'ЇЗДУ КОМУНІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НАРОДІВ СХОДУ

22 листопада 1919 р.

Товариші!

Мені доручено від імені ЦК комуністичної партії відкрити II з'їзд представників мусульманських комуністичних організацій на Сході[79].

З часу I з'їзду минув рік. За цей час в історії соціалізму сталися дві важливі події. Перша — це революціонізування Західної Європи й Америки і народження комуністичної партії там, на Заході, друга — пробудження народів Сходу, зростання революційного руху на Сході, серед пригноблених народів Сходу. Там, на Заході, пролетарі погрожують розгромити авангард імперіалістичних держав і взяти владу в свої руки. Тут пролетарі погрожують зруйнувати тил імперіалізму — Схід, як джерело багатства, тому що Схід — це основа, на якій будує свої багатства імперіалізм, це те джерело, звідки він черпає сили, і куди хоче він відступити, якщо буде розбитий в Західній Європі.

Рік тому на Заході всесвітній імперіалізм погрожував оточити Радянську Росію тісним кільцем. Тепер виявляється, що він сам оточений, тому що його б'ють і на флангах і в тилу. Роз'їжджаючись

рік тому, делегати I мусульманського з'їзду народів Сходу клялися зробити все від них залежне, щоб підняти від сплячки народи Сходу, прокласти міст між революцією Заходу і пригнобленими народами Сходу. Тепер, оглядаючи цю роботу, можна з вдоволенням констатувати, що ця революційна робота не пропала марно, що міст проти душителів свободи всіх пригноблених народів споруджено.

Нарешті, якщо наші війська, наші червоні війська просунулись на Схід так швидко, то, звичайно, не останню роль відіграла ваша робота, товариші делегати. Якщо нині дорога на Схід відкрита, то знов революція зобов'язана цим великому труду наших товаришів делегатів, які зробили цю роботу за останній час.

Тільки згуртованістю мусульманських комуністичних організацій народів Сходу, насамперед, татар, башкирів, киргизів, народів Туркестану, — тільки згуртованістю їх можна пояснити ту швидкість розвитку подій, яку ми спостерігаємо на Сході.

Я не маю сумніву, товариші, що цей з'їзд, II з'їзд, багатший і в кількісному і в якісному відношенні, ніж I з'їзд, зуміє продовжити почату роботу щодо пробудження народів Сходу, щодо укріплення мосту, перекинутого між Заходом і Сходом, роботу щодо визволення трудящих мас од вікового гніту імперіалізму.

Будемо сподіватися, що прапор, піднятий I з'їздом, прапор визволення трудящих мас Сходу, прапор розгрому імперіалізму, буде донесений до кінця з честю працівниками комуністичних мусульманських організацій. (Оплески.)

«Жизнь Национальностей» № 46,
7 грудня 1919 р.

ПРИВІТАННЯ ПЕТРОГРАДОВІ ВІД ПІВДЕННОГО ФРОНТУ

Реввійськрада Південфронту висловлює товариську подяку за привітання і за червоні прапори, обіцяні вами полкам Південфронту.

Реввійськрада Південфронту не забуде, що Петроград перший пішов на допомогу Південфронтові, пославши йому тисячі загартованих у боях передових робітників, що запалили наші дивізії вірою в перемогу і цілком перетворили наш фронт.

Останніми своїми успіхами Південфронт зобов'язаний насамперед цим робітникам, гідним синам червоного Петрограда.

Вірте, товариші, що війська Південфронту виправдають сподівання російського пролетаріату і з честю донесуть до повної перемоги даровані їм прапори.

Київ і Куп'янськ вже взяті нами, — недалеко той момент, коли червоні прапори замайорять над Ростовом, Новочеркаськом.

Привіт петроградським робітникам, привіт славним морякам Балтфлоту!

Сталін

*«Петроградская Правда» № 289,
18 грудня 1919 р.*

ДО ВОЄННОГО СТАНОВИЩА НА ПІВДНІ

I

НЕВДАЛІ ПЛАНИ АНТАНТИ

Весною 1919 року проти Радянської Росії був задуманий комбінований похід Колчака — Денікіна — Юденича. Головний удар повинен був завдати Колчак, з яким Денікін сподівався з'єднатися в Саратові для спільного наступу на Москву зі сходу. Юденич мав завдати допоміжний удар по Петрограду.

Мета походу була сформульована в доповіді Гучкова Денікіну: «задушити більшовизм одним ударом, позбавивши його основних життєвих центрів — Москви й Петрограда».

А самий план походу був намічений в листі Денікіна Колчакові, що його ми перехопили з штабом Гришина-Алмазова весною 1919 року. «Головне — не спинятися на Волзі, — писав Денікін Колчакові, — а бити далі на серце більшовизму, на Москву. Я сподіваюсь зустрітися з вами в Саратові... Поляки робитимуть своє діло, щождо Юденича, він готовий і не забариться ударити на Петроград...»

Так писав Денікін весною, коли наступ Колчака на Волгу ішов у повному розпалі.

Однак план цей не вдався. Колчак був відкинутий за Урал. Денікін був спинений на лінії: річка Сейм — Ліски — Балашов. Юденич — відтіснений за Ямбург.

Радянська Росія лишилась цілою і неушкодженою.

Але людоїди Антанти не падали духом. На осінь 1919 року був задуманий новий план нищівного походу. Колчак, природно, був скинутий з рахунку. Центр ваги був перенесений зі сходу на південь, звідки Денікін повинен був завдати головний удар. Юденич мав, як весною, завдати допоміжний удар — новий похід на Петроград. Колишній командуючий добровольчою армією генерал Май-Маєвський у своїй промові на другий день після взяття Орла говорив, що він має бути в Москві з своїми військами «не пізніше кінця грудня, на Різдво 19 року».

Самовпевненість денікінців дійшла до того, що донецькі капіталісти оголосили ще в жовтні мільйонний приз (миколаївськими грішми) тому з полків добровольчої армії, який першим вступить у Москву...

Але доля хотіла, щоб і цей план провалився. Війська Денікіна відкинуто за Полтаву—Куп'янськ—Чертково. Юденича розгромлено й викинуто за Нарву. Щождо Колчака, то після розгрому під Ново-Ніколаєвськом від його армії лишився самий тільки спогад.

Росія і на цей раз лишилась цілою і неушкодженою.

Провал контрреволюції на цей раз був до того несподіваний і раптовий, що переможці імперіалістичної Німеччини, старі вовки Антанти, змушені були оголосити привселюдно: «більшовизм не можна

перемогти силою зброї». А розгубленість факірів імперіалізму дійшла до того, що вони, втративши здатність відкрити справжні причини поразки контрреволюції, почали порівнювати Росію то з «сипучими пісками», де неминуче мусить провалитися «найкращий полководець», то з «неосяжною пустинею», де обов'язково уготована смерть будь-яким «найкращим військам».

II
ПРО ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ КОНТРРЕВОЛЮЦІЇ

Які причини поразки контрреволюції і, насамперед, Денікіна?

А) **Неміцність тилу** контрреволюційних військ. Ні одна армія в світі не може перемогти без стійкого тилу. Ну, а тил Денікіна (а також Колчака) зовсім нестійкий. Цей факт неміцності тилу контрреволюційних військ пояснюється соціальним характером уряду Денікіна—Колчака, що створив ці війська. Денікін і Колчак несуть з собою не тільки ярмо поміщика й капіталіста, але і ярмо англо-французького капіталу. Перемога Денікіна—Колчака є втрата самостійності Росії, перетворення Росії в дійну корову англо-французьких грошових мішків. В цьому розумінні уряд Денікіна — Колчака є найбільш антинародний, найбільш антинаціональний уряд. В цьому розумінні Радянський уряд є єдино народний і єдино національний в найкращому розумінні цього слова уряд, бо він несе з собою не тільки визволення трудящих від капіталу, але й визволення всієї Росії від

ярма світового імперіалізму, перетворення Росії з колонії в самостійну вільну країну.

Хіба не ясно, що уряд Денікіна — Колчака і його війська не можуть користуватися ні повагою, ні підтримкою широких верств російського населення?

Хіба не ясно, що у військах Денікіна — Колчака не може бути того жагучого бажання перемогти і того піднесення, без яких взагалі неможлива перемога?

Тил Денікіна — Колчака тріщить, підриваючи підвалини фронту, тому що уряд Денікіна — Колчака є уряд кабали російського народу, уряд, що викликає максимальне недовір'я широких верств населення.

Тил радянських військ міцніє, живлячи своїми соками червоний фронт, тому що Радянський уряд є уряд визволення російського народу, уряд, який користується максимальним довір'ям широких верств населення.

Б) **Окраїнне становище** контрреволюції. Ще на початку Жовтневого перевороту намітилося деяке географічне розмежування між революцією і контрреволюцією. В ході дальшого розвитку громадянської війни райони революції і контрреволюції визначились остаточно. Внутрішня Росія з її промисловими і культурно-політичними центрами—Москва й Петроград,— з однорідним в національному відношенні населенням, переважно руським, — перетворилась у базу революції. А окраїни Росії, головним чином південна і східна окраїни, без важливих промислових і культурно-політичних центрів, з населенням дуже різноманітним в національному відношенні, яке складається з привілейованих козаків-колонізаторів, з одного

боку, і неповноправних татар, башкирів, киргизів (на сході), українців, чеченців, інгушів та інших мусульманських народів, з другого боку, — перетворились у базу контрреволюції.

Неважко зрозуміти, що в такому географічному розподілі сил Росії, що ведуть боротьбу, немає нічого неприродного. Справді: кому ж ще бути базою Радянського уряду, як не петроградсько-московському пролетаріатові? Хто ж інший міг бути оплотом денікінсько-колчаківської контрреволюції, як не споконвічне знаряддя російського імперіалізму, яке користується привілеями і організоване у військовий стан — козацтво, що здавна експлуатує неруські народи на окраїнах?

Хіба не ясно, що ніякого іншого «географічного розподілу» і не могло бути?

Але ця обставина мала (і тепер має) своїм наслідком цілий ряд фатальних неминучих мінусів для контрреволюції і стільки ж неминучих плюсів для революції.

Для успіху військ, що діють в епоху запеклої громадянської війни, абсолютно необхідна єдність, спаяність того живого людського середовища, елементами якого живляться і соками якого підтримують себе ці війська, причому єдність ця може бути національною (особливо на початку громадянської війни) або класовою (особливо при розвиненій громадянській війні). Без такої єдності немислимі тривалі воєнні успіхи. Але в тім-то й справа, що окраїни Росії (східна і південна) не становлять і не можуть становити для військ Денікіна і Колчака ні в національному, ні в класовому відношенні навіть того

мінімуму єдності живого середовища, без якої (як я говорив вище) неможлива серйозна перемога.

Справді, яка **національна** єдність може бути між національними прагненнями татар, башкирів, киргизів (на сході), калмиків, чеченців, інгушів, українців (на півдні), з одного боку, і істинно-руськими самодержавними управліннями Колчака — Денікіна, з другого боку?

Або ще: яка **класова** єдність може бути між привілейованим козацтвом Уралу, Оренбурга, Дону, Кубані, з одного боку, і всім іншим населенням окраїн, не виключаючи руських «іногородніх», споконвіку гноблених і експлуатованих сусідніми козаками?

Хіба не ясно, що війська, складені з таких різнорідних елементів, неминуче мусять розпастися при першому серйозному ударі з боку радянських армій, що кожний такий удар неминуче мусить посилювати потяг некозачих елементів окраїн Росії до Радянського уряду, який в корені заперечує великодержавні жадання і охоче йде назустріч їх національним прагненням.

На протилежність окраїнам внутрішня Росія відкриває зовсім іншу картину. По-перше, в національному відношенні вона єдина і спаяна, бо дев'ять десятих її населення складається з великоросів. По-друге, досягнення класової єдності живого середовища, яке живить фронт і безпосередній тил радянських військ, полегшується наявністю в ньому популярного серед селянства петроградсько-московського пролетаріату, який тісно згуртовує його навколо Радянського уряду.

Цим, між іншим, і пояснюється той разючий контакт між тилом і фронтом Радянської Росії, яким ніколи не міг похвалитись уряд Колчака — Денікіна: досить Радянському урядові кликнути клич про допомогу фронтові, щоб Росія миттю виставила цілу низку нових полків.

В цьому ж треба шукати джерело тієї разючої сили і безприкладної пружності, яку звичайно проявляє Радянська Росія в критичні хвилини.

Тут же слід шукати пояснення того незрозумілого для освічених шаманів Антанти факту, що «контрреволюційні війська, дійшовши до певних меж (до меж внутрішньої Росії!), неминуче зазнають катастрофи...».

Але крім зазначених вище глибоких причин поразки контрреволюції і, насамперед, Денікіна, існують ще інші ближчі причини (ми маємо на увазі головним чином Південний фронт).

Це є:

1) Поліпшення справи резервів і поповнень на радянському Південному фронті.

2) Поліпшення справи постачання.

3) Наплив на фронт комуністів-робітників з Пітера, Москви, Твері, Іваново-Вознесенська, що ввійшли в наші південні полки і цілком перетворили останні.

4) Налагодження апаратів управління, цілком розладжених раніше наскоками Мамонтова.

5) Уміле застосування командуванням Південфронту системи флангових ударів при наступі.

6) Методичність самого наступу.

III

НИНІШНЄ СТАНОВИЩЕ НА ПІВДЕННОМУ ФРОНТІ

З усіх частин Денікіна найбільш серйозною силою слід вважати добровольчу армію (піхота), як найбільш кваліфіковану, з великим резервом кадрових офіцерів при полках, та кавалерійські корпуси Шкуро — Мамонтова (кіннота). Добровольча армія мала своїм завданням взяття Москви, а кіннота Шкуро й Мамонтова — прориви і руйнування тилів наших південних армій.

Перші рішучі успіхи нашої піхоти визначились у боях під Орлом, в районі Кром — Дмитровська. Тут наша піхота розбила перший корпус (найкращий корпус) добровольчої армії, корпус генерала Кутепова з корніловською, дроздовською, марковською і алексеевською дивізіями.

Перші ж рішучі успіхи нашої кінноти визначились у боях під Воронежем, в районі річок Ікорець, Усмань, Воронеж і Дон. Тут наша кінна група тов. Будьонного вперше зустрілась груди в груди із з'єднаними корпусами Шкуро — Мамонтова і, зустрівшись з ними, розбила їх.

Нашими успіхами під Орлом і Воронежем був закладений фундамент всьому дальшому просуванню наших армій на південь. Успіхи під Києвом, Харковом, Куп'янськом і Лісками є тільки наслідком і розвиненням основних успіхів під Орлом і Воронежем. Нині добровольча армія безладно відступає перед нашими частинами, втративши зв'язок і управління, втративши убитими, пораненими і полоненими не менше

половини свого старого складу. Можна з певністю сказати, що без відведення в тил і серйозного ремонту вона незабаром втратить всяку боєздатність.

Щодо кінної групи Шкуро — Мамонтова, то, незважаючи на її посилення двома новими кубанськими корпусами (корпуси генералів Улагая — Науменка) і зведеною уланською дивізією генерала Чеснокова, вона все ж не може становити серйозну загрозу для нашої кінноти. Доказом служать недавні бої під Лисичанськом, де посилена група Шкуро — Мамонтова була вщент розбита нашою кіннотою, залишивши на місці сімнадцять гармат, вісімдесят кулеметів і більше тисячі зарубаних.

Звичайно, не можна сказати, що армії Денікіна вже розгромлені. Розклад армій Денікіна ще не дійшов до ступеня розкладу армій Колчака. Денікін поки що здатний на деякі тактичні, а може й стратегічні каверзи. Не слід також забувати, що за десять тижнів ми встигли у Денікіна відібрати всього лише близько 150 гармат, 600 кулеметів, 14 бронепоїздів, 150 паровозів, 10 тисяч вагонів, тисяч 16 полонених. Але одно все ж безсумнівне: **армії Денікіна нестримно котяться вниз по стопах армій Колчака,** тимчасом як **наші армії день у день посилюються якісно і кількісно.**

В цьому запорука остаточного розгрому Денікіна.

Серпухов,
26 грудня 1919 р.

«Правда» № 293,
28 грудня 1919 р.
Підпис: Й. Сталін

P. S.[80] Стаття ця була написана до прориву нашими військами денікінського фронту під Таганрогом. Цим, власне, і пояснюється її обережний характер. Але тепер, після прориву фронту Денікіна, коли добровольчі дивізії відрізано від донської і кавказької армій Денікіна, коли за два дні боїв на підступах Таганрога (1—2 січня) наші війська відібрали у противника понад двісті гармат, сім бронепоїздів, чотири танки і масу інших трофеїв, коли наші війська, визволивши Таганрог, штурмують вогнища контрреволюції — Новочеркаськ і Ростов, — тепер можна з певністю сказати, що розгром денікінських армій іде на всіх парах.

Ще удар, — і повна перемога буде забезпечена.

Курськ,
7 січня 1920 р.

Журнал «Революционный Фронт» № 1,
15 лютого 1920 р.
Підпис: Й. Сталін

НАКАЗ
ПО ТРУДОВІЙ АРМІЇ УКРАЇНИ

7 березня 1920 р.

Директивою Головнокомандуючого всіма збройними силами РСФРР за № 1247/оп/123/ш і наказом Революційної військової ради Південно-Західного фронту за № 271 сорок друга дивізія з 7 березня включається до складу Української трудової армії[81].

Доблесна 42-а дивізія, яка героїчно билася з ворогами Росії пліч-о-пліч з іншими дивізіями фронту і разом з ними розбила вщент добровольчу армію Денікіна, нині повинна відкласти набік зброю для того, щоб вступити в бій з господарською розрухою і забезпечити країні кам'яне вугілля.

Командири 42-ої дивізії! В боях з Денікіним ви вміли вести червоноармійців від перемоги до перемоги, — доведіть, що в боротьбі з вугільною кризою ви здатні здобути не менші перемоги.

Комісари 42-ої дивізії! На полі бою ви вміли підтримувати серед червоноармійців зразковий порядок і дисципліну, — доведіть, що в боротьбі за вугілля ви здатні зберегти незаплямованим святий прапор трудової дисципліни.

Червоноармійці 42-ої дивізії! Ви вміли битися з ворогами робітничо-селянської Росії чесно і

самовіддано, — доведіть, що ви здатні працювати так само чесно і самовіддано для підвозу вугілля до станцій, вантаження його у вагони і супроводження вугільних вантажів до місця призначення.

Пам'ятайте, що вугілля так само важливе для Росії, як перемога над Денікіним.

Полки III армії на Уралі вже відзначилися в справі добування і підвозу дров'яного палива. Полки Запасної армії на Поволжі вкрили себе славою в справі ремонту паровозів і вагонів. 42-а дивізія повинна показати, що вона не відстане від інших, забезпечивши країні підвезення, вантаження і супроводження вугілля.

Цього чекає від вас робітничо-селянська Росія.

Голова Укррадтрударму

Й. Сталін

Вперше надруковано в 1940 р. в журналі «Пролетарская Революция» № 3

ВИСТУПИ НА IV КОНФЕРЕНЦІЇ КП(б) УКРАЇНИ [82]

17—23 березня 1920 р.

1. ПРОМОВА ПРИ ВІДКРИТТІ КОНФЕРЕНЦІЇ

17 березня

Товариші! Досі перед вами, комуністами тилу і фронту України, стояло одно основне завдання — стримати наступаючих поляків, розгромити Петлюру і прогнати Денікіна. Це завдання, як визнають тепер не тільки друзі, але й вороги, виконується з успіхом.

Тепер, коли Україна визволена від найлютішого ворога революції — від армії Денікіна, перед вами стоїть друге не менш важливе і складне завдання — завдання відбудови зруйнованого господарства України. Немає сумнівів у тому, що ви, які справилися з Денікіним, справитесь і з розрухою, що ви зумієте докласти всі сили, всю ту енергію, якою відрізняються комуністи від інших партій, щоб ослабити розруху і допомогти товаришам на півночі.

Є ознаки, що на півночі це завдання починає виконуватися. Зведення трудових армій говорять про те, що ремонт паровозів і вагонів росте, добування палива розвивається і посилюється. Уральська промисловість також росте і підіймається вгору. Я не маю сумніву, що за прикладом товаришів півночі ви доб'єтеся того самого.

Комуністи при розв'язанні цього завдання безумовно здобудуть перемогу, тому що в нашій партії є спаяність, єдність, відданість справі, і над усім цим наш девіз — «вмерти, але довести до кінця почате». Тільки завдяки дисципліні і спаяності партія успішно перекидає тисячі працівників в усі райони, в усі області. Ця дисципліна і спаяність дали можливість здобути перемогу над імперіалізмом і вони ж дають надію, що ми здобудемо перемогу і над другим ворогом — розрухою.

2. ДОПОВІДЬ ПРО ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ

19 березня

Мені доведеться доповідати про чергові завдання господарського будівництва.

Рік тому, коли наша Федерація була оточена тісним кільцем військ, субсидованих міжнародними імперіалістами, Рада Оборони дала лозунг: «Все для фронту». Це значить, що вся наша будівнича робота була поставлена на рейки постачання, на рейки зміцнення фронту. Річна практика показала, що Рада Оборони мала рацію, бо за рік люті вороги наші були відкинуті, — Юденич, Колчак, Денікін в основному розгромлені. Таким чином, лозунг «Все для фронту», здійснений на ділі, дав позитивні результати.

Місяців зо два тому Рада Оборони дала інший лозунг: «Все для народного господарства». Це значить, що треба перебудувати всю нашу будівничу роботу на новий, господарський лад, треба всі живі сили кинути на олтар господарства. Проте це

не значить, що военного завдання у нас більше не стало. Дві спроби Антанти розгромити Радянську Федеративну Росію: перша зі сходу, за допомогою Колчака, друга з півдня, за допомогою Денікіна, — зірвалися. Тепер, як видно, готується новий удар, з заходу. Антанта не така дурна, щоб не використати сили польської шляхти, хоч би для того, щоб перешкодити нашій Федерації вести нову будівничу роботу. Крім того, нам ще невідомо, які найближчі перспективи відкриються у зв'язку з німецьким переворотом[83]. Як видно, захід вагітний деякими новими, але цілком ясними ускладненнями. Тому не можна сказати, що, переводячи всю нашу роботу на відбудову народного господарства, тим самим ми одвертаємося від военних завдань. Та проте, основний лозунг повинен бути завжди основним.

Чим же викликано новий лозунг, даний Радою Оборони і Центральним Комітетом нашої партії? Це викликано, товариші, тим, що, оглянувшись після розгрому зовнішнього ворога, ми побачили перед собою картину повної руїни народного господарства.

Які питання стають перед нами у зв'язку з завданням відбудови зруйнованого війною народного господарства?

... Основне питання у відбудові народного господарства — це питання паливне. Всі імперіалістичні війни велися заради палива. Всі підступи Антанти зводились до того, щоб позбавити нас палива.

Є три види палива: вугілля, нафта, дрова.

Почнемо з питання про вугілля.

В 1916 році, тобто до революції, ми добували на місяць не менш як 140—150 мільйонів пудів вугілля

і вивозили в інші райони не менш як 120 мільйонів пудів вугілля. Нині ми добуваємо не більш як 18 мільйонів пудів вугілля та антрациту і вивозимо не більш як 4—5 мільйонів пудів. Картина ясна.

Другий вид палива — нафта. Основним районом нафтового палива є Бакинський район. Загалом, Баку в 1916 році дав близько 500 мільйонів пудів нафти. Грозний — до 100 мільйонів, Урал (Емба) — близько 15 мільйонів. Як відомо, основного джерела нафти — Баку, у нас нема. Відносно Грозного не варто говорити. Не знаю, в якому вигляді ми одержимо Грозний. В розумінні паливного джерела — там багатющі родовища нафти. В минулому році там видобуток доходив до двохсот мільйонів пудів. Але в якому вигляді ми його одержимо, не знаю. Відомо тільки одно, що білі грунтовно поруйнували його.

Третій вид палива — дрова. Загалом, якщо перевести дрова на вугілля, то за рік в минулі часи одержували близько 500 мільйонів пудів. Тепер, за даними Головліскому, добування дров не перевищує 50 %.

Щодо палива, як бачите, наше становище критичне.

Друге питання — це металургія. Можна вважати, що майже єдиним джерелом руди, чавуну і готових виробів у нас був і лишається Донецько-Криворізький басейн. В 1916 році вироблялося на місяць не менш як 16 мільйонів пудів чавуну. В районі Донбасу тоді у нас працювало не менш як 65 доменних печей. Тепер з 65 ні одна не працює. В 1916 році ми одержували з наших металургійних заводів до 14 мільйонів пудів на місяць напівфабрикатів. Тепер не більш

як 5%. В 1916 році одержували на місяць готових виробів близько 12 мільйонів пудів. Тепер—2—3%. І в металургії справа стоїть аж надто погано.

Третє питання — хліб. Щоб відбудувати промисловість, треба годувати робітників. Безхліб'я — це основна вада і основна причина паралічу нашої промисловості. До війни ми збирали на території Федерації до 5 мільярдів пудів зерна. З них ми вивозили більш як п'ятсот мільйонів за кордон. Всі інші лишки йшли на внутрішнє споживання. Навіть в 1914 році, коли почалась війна, за десять місяців при закритих кордонах ми встигли вивезти до трьохсот мільйонів пудів хліба. Далі вивіз упав до тридцяти мільйонів.

Все це говорить про те, що у нас *лишки* є і повинні бути. Очевидно, коли поставити питання, чи є об'єктивна можливість добути хліб і створити той хлібний фонд, без якого неможливо буде підняти промисловість, то можна відповісти, що безумовно є. Зібрати трьохсотмільйонний фонд, про який кричать наші товариші, для нас, з точки зору об'єктивної,— цілком можлива справа. Все питання в тому, щоб створити гнучкий апарат, врахувати настрій селянства, озброїтися терпінням і вмінням і кинути на цю роботу необхідні сили, господарська рука яких зуміє перетворити слово в діло. В цій справі я міг би послатися на нашу практику на Україні. Не так давно було визначено, що за минулий урожай на Україні нагромадилось не менш як 600 мільйонів пудів хліба. При певному напруженні ці шістсот мільйонів можна було б взяти. Але наші продовольчі органи вирішили оголосити розверстку не більш як на

160 мільйонів, причому було вирішено, що до березня вдасться зібрати близько 40 мільйонів. Проте добитися цього не вдалося. При наших розхлябаних органах, в обстановці, коли махновці буквально полюють на продовольчих працівників, в обстановці куркульських повстань в деяких районах нам вдалося зібрати всього близько двох мільйонів замість 40 мільйонів.

Дальше питання — про цукор. В 1916 році у нас вироблялося близько 115 мільйонів пудів цукру. Потреба визначалася в сто мільйонів пудів. А тепер маємо всього близько трьох мільйонів пудів.

Таке в даний час становище нашого зруйнованого війною народного господарства.

Таке становище господарства Федерації, природно, змушує нас дати лозунг: «Все для народного господарства».

Що означає цей лозунг? Він зводиться до того, щоб вся наша агітаційна і будівнича робота була перебудована на новий господарський лад. Тепер нам доведеться висунути своїх господарських унтерофіцерів і офіцерів з робітників, які будуть вчити народ боротьби з розрухою і будувати нове господарство. Тільки в ході боротьби з розрухою можливе нове будівництво, а для цього треба виростити своїх офіцерів праці. Якщо в минулому році ми влаштовували змагання між військовими частинами, то тепер нам доведеться проробити те саме з трудящими на підприємствах, на заводах, фабриках, залізницях, на шахтах. Очевидно, що до цієї справи доведеться залучити не тільки робітників, але й селян та інших трудящих.

Далі доведеться, крім усього сказаного, відзначити ще те, щоб місцевим органам господарства, особливо обласним і районним, було надано більше прав, більше самостійності в справі відбудови промисловості, ніж це було досі. Досі було так, що «главки» керували роботою, і тільки «главки», тепер доведеться звернути особливу увагу на місця, давши їм можливість, нарешті, виявити ту ініціативу, без якої важко налагодити господарство.

Слід, нарешті, звернути увагу на підтримку тих організацій, які Рада Оборони перевела з рейок воєнної роботи на рейки розвитку господарства. Я говорю про Ради трудових армій. Досвід показав, що не завжди доцільно цілі частини армій механічно переводити на господарську роботу. Тут доведеться налагодити певне поєднання роботи резервних частин з роботою трудящих в тилу.

Переходячи до Української трудової армії, я повинен відзначити, що з багатьох причин вона тільки недавно приступила до роботи. Першим завданням було виявити існуюче становище, а потім поставити питання про необхідність проведення практичних заходів. Те, що вдалося виявити, — являє непоказну картину. Особливо в тяжкому становищі перебуває залізничний транспорт. Треба відзначити, що на чотирьох залізницях України — Південно-Західній, Південній, Донецькій і Катеринінській є не мало паровозів, але з них 70% хворих. Це значить, що замість 45 пар поїздів, які щодня відправлялися по лінії Харків — Москва, тепер нам вдається відправляти всього 4—5, в крайньому разі 8 пар.

Одержавши всі ці відомості про становище на Україні, Радтрударм вжив ряд практичних заходів, з яких я повинен назвати такі:

По-перше, у вугільній промисловості провести мілітаризацію праці, мобілізувавши в трудовому порядку також сільське населення для використання в перевезенні і підвезенні вугілля;

По-друге, залучити в промисловість нові сили з робітників, бо нам відомо, що з 250 тисяч робітників, які працювали до революції, залишилось 80 тисяч. Причому для того, щоб ці нові сили залучити, треба налагодити продовольство, і в цьому напрямі ми вживаємо ряд заходів;

По-трете, створити на чолі вугільної промисловості Центральне управління, а при ньому санітарне управління, відділ зв'язку, відділ постачання, військовий трибунал, політвідділ.

Все це необхідно для того, щоб поставити промисловість і транспорт України на належну ногу, щоб забезпечення людьми і продовольством, лікарською допомогою і політпрацівниками зробити регулярним, щоб шкурникам і дезертирам праці не було охоти утікати в бік від Донецького басейну, щоб насадити в промисловості і на транспорті трудову дисципліну. Віднині голова Донецького губернського комітету комуністичної партії, по згоді з ЦК РКП і ЦК України, оголошується разом з тим начальником Політвідділу вугільної промисловості. Вся робота щодо розподілу партійних сил і щодо перекидання з району в район цих працівників, за завданнями вугільної промисловості, переходить у відання Політвідділу.

Такі є загалом ті заходи, які треба провести в життя для того, щоб почати відбудову зруйнованого війною народного господарства Федерації і рушити його вперед по шляху максимального розвитку.

Закінчуючи свою доповідь, я пропоную вашій увазі тези ЦК РКП про господарське будівництво [84].

3. ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО ПО ДОПОВІДІ ПРО ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ

20 березня

Слід констатувати, що ніхто з делегатів не спробував протипоставити тезам ЦК будь-яку іншу резолюцію. Резолюція Харківської конференції служить лише додатком до резолюцій VII з'їзду Рад [85], причому вона не торкається цілого ряду питань, порушених в тезах ЦК по лінії чергових завдань господарського будівництва.

Я вже говорив, що основним завданням є тепер відбудова вугільної промисловості. Через це Рада трудової армії України головну свою увагу звертає на організацію управління вугільної промисловості, здатного налагодити регулярне постачання і насадити дисципліну у вугільній промисловості.

Як вам відомо, наша промисловість в усій Федерації переживає в даний момент той період розхлябаності й партизанщини, який переживала Червона Армія півтора року тому. Тоді партійний центр кинув клич підтягтися, насадити дисципліну, а партизанські частини перетворити в регулярні. Те саме

нам треба зробити тепер щодо зруйнованої промисловості. Треба цю зруйновану промисловість зібрати і організувати, інакше ми не вилíземо з розрухи.

Один товариш тут говорив, що робітники мілітаризації не бояться, тому що кращим робітникам набридла відсутність порядку. Це цілком вірно. Робітникам набридла безгосподарність і вони охоче приймуть керівництво, здатне навести порядок і насадити трудову дисципліну в промисловості.

4. ПРОМОВА ПРИ ЗАКРИТТІ КОНФЕРЕНЦІЇ

23 березня

Товариш **Сталін** у своєму заключному слові підбиває підсумки робіт Всеукраїнської конференції. Він дає оцінку ухваленим рішенням в різних питаннях і спиняється на ухвалених резолюціях в питанні про роботу на селі і економічне будівництво. Останнє питання буде розв'язане остаточно на IX з'їзді РКП[86].

— Дуже важливе питання в нашій політиці — питання про роботу на селі, на мою думку, розв'язане правильно. Я вважаю, що тут, на Україні, ми переживаємо ту саму стадію розвитку села, яку Росія переживала рік-півтора тому, коли Поволжя і багато місць в центрі Росії перебували в смузі повстання. Цей період відійде у вас в минуле так само, як це мало місце в Росії.

В нашій роботі на селі нам треба спиратися на бідняка. Середняк перейде на наш бік тільки тоді, коли він переконається, що Радянська влада сильна. Тільки після цього середняки перейдуть до нас.

Виходячи з цього положення, можна сказати, що резолюція, яку ви ухвалили, безумовно, правильна.

Є друге важливе питання, яке було розв'язане конференцією,— це питання про приєднання до нашої партії боротьбистів [87]. Боротьбисти — це така партія, яка живилася соками села. Тепер, після злиття боротьбистів з нашою партією, ми зможемо повною мірою здійснити союз пролетаріату і сільської бідноти. Самі знаєте, що цей союз є основа могутності і сили нашої Федеративної Республіки.

Дозвольте привітати вас з плодотворною роботою конференції.

Конференцію вважаю закінченою. (Оплески.)

Друкується за записами секретаріату штабу Української трудової армії і газетним звітом харківської газети «Коммунист» №№ 62, 64, 65 і 66; 18, 21, 23 і 24 березня 1920 р.

ЛЕНІН, ЯК ОРГАНІЗАТОР І ВОЖДЬ РКП

Існують дві групи марксистів. Обидві вони працюють під флагом марксизму, вважають себе «справді» марксистськими. І все-таки вони далеко не тотожні. Більше того: між ними ціла прірва, бо методи їх роботи діаметрально протилежні.

Перша група звичайно обмежується зовнішнім визнанням марксизму, його урочистим проголошенням. Не вміючи чи не бажаючи вникнути в суть марксизму, не вміючи чи не бажаючи перетворити його в життя, вона живі і революційні положення марксизму обертає в мертві формули, які нічого не говорять. Свою діяльність вона основує не на досвіді, не на врахуванні практичної роботи, а на цитатах з Маркса. Вказівки й директиви черпає вона не з аналізу живої дійсності, а з аналогій і історичних паралелей. Розходження слова з ділом — така основна хвороба цієї групи. Звідси розчарування і вічна невдоволеність долею, яка раз у раз підводить її, залишає «з носом». Ім'я цієї групи — меншовизм (в Росії), опортунізм (в Європі). Тов. Тишко

(Іогіхес) на *Лондонському з'їзді*[88] досить влучно схарактеризував цю групу, сказавши, що вона не стоїть, а **лежить** на точці зору марксизму.

Друга група, навпаки, переносить центр ваги питання від зовнішнього визнання марксизму на його проведення, на його перетворення в життя. Намічення шляхів і засобів здійснення марксизму, відповідних до обстановки, зміна цих шляхів і засобів, коли обстановка міняється, — ось на що, головним чином, звертає свою увагу ця група. Директиви і вказівки черпає ця група не з історичних аналогій і паралелей, а з вивчення навколишніх умов. У своїй діяльності спирається вона не на цитати і вислови, а на практичний досвід, перевіряючи кожний свій крок на досвіді, навчаючись на своїх помилках і навчаючи інших будівництва нового життя. Цим, власне, і пояснюється, що в діяльності цієї групи слово не розходиться з ділом і вчення Маркса зберігає повністю свою живу революційну силу. До цієї групи цілком підходять слова Маркса, в силу яких марксисти не можуть спинятися на тому, щоб пояснити світ, а повинні йти далі з тим, щоб змінити його[89]. Ім'я цієї групи — більшовизм, комунізм.

Організатором і вождем цієї групи є В. І. Ленін.

I

ЛЕНІН, ЯК ОРГАНІЗАТОР РОСІЙСЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Утворення пролетарської партії в Росії відбувалося при особливих умовах, відмінних від умов на Заході в момент організації там робітничої партії.

В той час, як на Заході, у Франції, в Німеччині, робітнича партія вийшла з професійних спілок в умовах легального існування спілок і партій, в обстановці після буржуазної революції, при наявності буржуазного парламенту, коли буржуазія, що пробралась до влади, стояла лицем до лиця проти пролетаріату,—в Росії, навпаки, утворення пролетарської партії відбувалося при найжорстокішому абсолютизмі, в чеканні буржуазно-демократичної революції, коли, з одного боку, партійні організації переповнювалися буржуазними «легально-марксистськими» елементами, які прагнули використати робітничий клас для буржуазної революції, з другого боку, кращі партійні працівники виривались царською жандармерією з рядів партії, тимчасом як наростання стихійного революційного руху вимагало наявності стійкого, згуртованого і достатньо конспіративного бойового ядра революціонерів, спроможного направити рух на повалення абсолютизму.

Завдання полягало в тому, щоб відділити овець від козлищ, відмежуватися від чужаків, організувати кадри досвідчених революціонерів на місцях, дати їм ясну програму і тверду тактику, нарешті, зібрати ці кадри в єдину бойову організацію професіональних революціонерів, достатньо конспіративну для того, щоб устояти проти жандармських наскоків, але, разом з тим, достатньо зв'язану з масами для того, щоб повести їх в потрібну хвилину на боротьбу.

Меншовики, ті самі, що «лежать» на точці зору марксизму, розв'язували питання просто: тому що на Заході робітнича партія вийшла з безпартійних

професійних спілок, які борються за поліпшення економічного становища робітничого класу, то в Росії слід пробробити, по можливості, те саме, тобто поки що обмежитися «економічною боротьбою робітників з хазяями і урядом» на місцях, не створюючи загальноросійської бойової організації, а потім... потім, якщо не з'являться на той час професійні спілки, скликати безпартійний робітничий з'їзд і оголосити його партією.

Про те, що цей «марксистський» «план» меншовиків, утопічний для російських умов, передбачає, все ж, широку агітаційну роботу, спрямовану на приниження ідеї партійності, знищення партійних кадрів, залишення пролетаріату без своєї партії і віддання робітничого класу на поталу лібералам,— про це навряд чи догадувалися тоді меншовики, та, мабуть, і багато хто з більшовиків.

Величезна заслуга Леніна перед російським пролетаріатом і його партією полягає в тому, що він розкрив всю небезпечність меншовицького організаційного «плану» ще в той момент, коли «план» був ледве зачатий, коли самі автори «плану» з трудом уявляли ясно його обриси, і, розкривши його, відкрив шалену атаку проти організаційної розпущеності меншовиків, зосередивши всю увагу практиків на цьому питанні. Бо мова йшла про існування партії, про життя і смерть партії.

Поставити загальноросійську політичну газету, як центр стягування партійних сил, організувати стійкі партійні кадри на місцях, як «регулярні частини» партії, зібрати ці кадри воєдино через газету і згуртувати їх в загальноросійську бойову партію з різко

визначеними межами, з ясною програмою, твердою тактикою, єдиною волею, — ось який план розвинув Ленін у своїх знаменитих книжках: «Що робити?»[90], «Крок вперед, два кроки назад»[91]. Достоїнство цього плану полягало в тому, що він цілком відповідав російській дійсності і майстерно узагальнював організаційний досвід кращих практиків. В боротьбі за цей план більшість російських практиків рішуче пішла за Леніним, не спиняючись перед розколом. Перемога цього плану заклала фундамент тієї згуртованої і загартованої комуністичної партії, рівної якій не знає світ.

Нерідко наші товариші (не тільки меншовики!) обвинувачували Леніна в надмірній схильності до полеміки й розколу, в непримиренній боротьбі з примиренцями та ін. Безсумнівно, і те і друге мало місце у свій час. Але нетрудно зрозуміти, що наша партія не могла б позбутися внутрішньої слабості і розпливчатості, вона не могла б досягти властивої їй сили і міцності, коли б вона не вигнала з свого середовища непролетарські, опортуністичні елементи. В епоху буржуазного панування пролетарська партія може рости й міцніти лише в тій мірі, в якій вона веде боротьбу з опортуністичними, антиреволюційними і антипартійними елементами у своєму середовищі і в робітничому класі. Лассаль мав рацію, кажучи: «партія зміцнюється тим, що очищає себе»[92].

Обвинувачі звичайно посилались на німецьку партію, де процвітала тоді «єдність». Але, по-перше, не всяка єдність є ознака сили, по-друге, досить поглянути тепер на колишню німецьку партію,

розідрану на три партії [93], щоб зрозуміти всю фальш і мнимість «єдності» Шейдемана і Носке з Лібкнехтом і Люксембург. І хто зна, чи не краще було б для німецького пролетаріату, коли б революційні елементи німецької партії своєчасно розкололися з антиреволюційними її елементами... Ні, Ленін тисячу раз мав рацію, ведучи партію шляхом непримиренної боротьби з антипартійними і антиреволюційними елементами. Бо тільки в результаті такої організаційної політики могла створити в собі наша партія ту внутрішню єдність і надзвичайну згуртованість, маючи які вона безболісно вийшла з липневої кризи при Керенському, винесла на своїх плечах Жовтневе повстання, без потрясінь пережила кризу брестського періоду, організувала перемогу над Антантою і, нарешті, досягла тієї небаченої гнучкості, завдяки якій вона спроможна в усякий момент перешикувати свої ряди і зосередити сотні тисяч своїх членів на всякій великій роботі, не вносячи замішання у своє середовище.

II

ЛЕНІН, ЯК ВОЖДЬ РОСІЙСЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Але організаційні достоїнства Російської Комуністичної Партії становлять лише одну сторону справи. Партія не могла б вирости і зміцніти так швидко, коли б політичний зміст її роботи, її програма і тактика не відповідали російській дійсності, коли б її лозунги не запалювали робітничі маси і не штовхали

вперед революційний рух. Перейдемо до цієї сторони справи.

Російська буржуазно-демократична революція (1905 р.) відбувалася при умовах, відмінних від умов на Заході під час революційних переворотів, наприклад, у Франції і в Німеччині. В той час, як революція на Заході розгорнулась в умовах мануфактурного періоду капіталізму і нерозвинутої класової боротьби, коли пролетаріат був слабий і нечисленний, не мав своєї власної партії, яка могла б формулювати його вимоги, а буржуазія була досить революційна для того, щоб викликати у робітників і селян довір'я до себе і вивести їх на боротьбу з аристократією, — в Росії, навпаки, революція почалась (1905 р.) в умовах машинного періоду капіталізму і розвинутої класової боротьби, коли порівняно численний і згуртований капіталізмом російський пролетаріат мав уже ряд боїв з буржуазією, мав свою партію, більш згуртовану, ніж буржуазна, мав свої класові вимоги, а російська буржуазія, яка жила до того ж замовленнями від уряду, була досить налякана революційністю пролетаріату для того, щоб шукати союзу з урядом і поміщиками проти робітників і селян. Той факт, що російська революція спалахнула в результаті воєнних невдач на полях Манчжурії, — цей факт лише форсував події, нічого, однак, не міняючи в суті справи.

Обстановка вимагала, щоб пролетаріат став на чолі революції, згуртував навколо себе революційне селянство і повів рішучу боротьбу проти царизму і проти буржуазії одночасно, в ім'я повної демократизації країни і забезпечення своїх класових інтересів.

Але меншовики, ті самі, що «лежать» на точці зору марксизму, розв'язали питання по-своєму: тому що російська революція буржуазна, а в буржуазних революціях керують представники буржуазії (див. «історію» французької і німецької революцій), то пролетаріат не може бути гегемоном російської революції, керівництво повинно бути віддане російській буржуазії (тій самій, яка зраджує революцію), селянство так само повинно бути віддане під опіку буржуазії, а пролетаріатові слід залишатися в становищі крайньої лівої опозиції.

І ці пошлі переспіви поганеньких лібералів виставлялися меншовиками як останнє слово «справжнього» марксизму!..

Величезна заслуга Леніна перед російською революцією полягає в тому, що він розкрив до коренів пустоту історичних паралелей меншовиків і всю небезпечність меншовицької «схеми революції», яка віддає робітничу справу на поталу буржуазії. Революційно-демократична диктатура пролетаріату і селянства замість диктатури буржуазії, бойкот Булигінської думи [94] і збройне повстання замість участі в Думі і органічної роботи в ній, ідея «лівого блоку» після того, як Дума все ж відбулася, і використання думської трибуни для позадумської боротьби замість кадетського міністерства і реакційного «бережіння» Думи, боротьба з кадетською партією, як контрреволюційною силою, замість блоку з нею, — ось який тактичний план розвинув Ленін у своїх знаменитих брошурах: «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції» [95], «Перемога кадетів і завдання робітничої партії» [96].

Достоїнство цього плану полягало в тому, що він, прямо і рішуче формулюючи класові вимоги пролетаріату в епоху **буржуазно-демократичної революції** в Росії, полегшував перехід до революції соціалістичної, носив у собі в зародку ідею **диктатури пролетаріату.** В боротьбі за цей тактичний план більшість російських практиків пішла за Леніним рішуче і безповоротно. Перемога цього плану поклала фундамент тій революційній тактиці, завдяки якій потрясає нині наша партія основи світового імперіалізму.

Дальший розвиток подій, чотирирічна імперіалістична війна і потрясіння всього народного господарства, лютнева революція і знамените двовладдя, Тимчасовий уряд, як вогнище буржуазної контрреволюції, і Петербурзька Рада депутатів, як форма пролетарської диктатури, що зароджувалась, Жовтневий переворот і розгон Учредилки, скасування буржуазного парламентаризму і проголошення Республіки Рад, перетворення війни імперіалістичної у війну громадянську і виступ світового імперіалізму, вкупі з «марксистами» на словах, проти пролетарської революції, нарешті, жалюгідне становище меншовиків, що вчепилися за Учредилку, викинуті пролетаріатом за борт і прибиті хвилею революції до берегів капіталізму, — все це лише підтверджувало правильність основ революційної тактики, сформульованої Леніним в «Двох тактиках». Партія, що має в руках таку спадщину, могла пливти вперед сміливо, не боячись підводних каменів.

В наші часи пролетарської революції, коли кожний лозунг партії і кожна фраза вождя перевіряється на ділі, пролетаріат ставить своїм вождям особливі вимоги. Історія знає пролетарських вождів, вождів бурхливого часу, вождів-практиків, самовідданих і сміливих, але слабих в теорії. Маси не скоро забувають імена таких вождів. Такі, наприклад, Лассаль в Німеччині, Бланкі у Франції. Але рух в цілому не може жити самими лише спогадами: йому потрібні ясна мета (програма), тверда лінія (тактика).

Є й іншого роду вожді, вожді мирного часу, сильні в теорії, але слабі в справах організації і практичної роботи. Такі вожді популярні лише у верхній верстві пролетаріату, і то лише до певного часу. З настанням революційної епохи, коли від вождів вимагаються революційно-практичні лозунги, теоретики сходять зі сцени, поступаючись місцем перед новими людьми. Такі, наприклад, Плеханов в Росії, Каутський в Німеччині.

Щоб вдержатися на посту вождя пролетарської революції і пролетарської партії, необхідно поєднувати в собі теоретичну міць з практично-організаційним досвідом пролетарського руху. П. Аксельрод, коли він був марксистом, писав про Леніна, що він «щасливо поєднує в собі досвід хорошого практика з теоретичною освітою і широким політичним кругозором» (див. передмову П. Аксельрода до брошури Леніна: «Завдання російських соціал-демократів»[97]). Що сказав би тепер про Леніна ідеолог «культурного» капіталізму, п. Аксельрод, — неважко догадатися. Але для нас, які знають Леніна близько

і можуть дивитися на справу об'єктивно, немає сумніву, що ця стара якість цілком збереглася в Леніні. В цьому, між іншим, треба шукати пояснення того факту, що Ленін, і саме він, є нині вождем найсильнішої і найзагартованішої в світі пролетарської партії.

«Правда» № 86,
23 квітня 1920 р.
Підпис: Й. Сталін

ПРОМОВА НА ЗБОРАХ В МОСКОВСЬКОМУ КОМІТЕТІ РКП(б) З ПРИВОДУ 50-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. І. ЛЕНІНА

23 квітня 1920 р.

Після виголошених промов і спогадів мені лишається мало що сказати. Я хотів би тільки відзначити одну рису, про яку ніхто ще не говорив, це — скромність товариша Леніна і його мужність визнати свої помилки.

Мені пригадується, як Ленін, цей велетень, двічі признався в промахах, допущених ним.

Перший епізод — рішення про бойкот Віттевської думи в Таммерфорсі, в Фінляндії, в 1905 році, в грудні, на загальноросійській більшовицькій конференції[98]. Тоді стояло питання про бойкот Віттевської думи. Близькі до товариша Леніна люди, — семірка, яку ми, провінціальні делегати, наділяли всякими епітетами, запевняла, що Ілліч проти бойкоту і за вибори в Думу. Воно, як з'ясувалося потім, так і було дійсно. Але відкрилися дебати, повели атаку провінціали-бойкотисти, пітерці, москвичі, сибіряки, кавказці, і яке ж було наше здивування, коли в кінці наших промов Ленін виступає і заявляє, що він був прихильником участі в виборах, але тепер він бачить,

що помилявся, і приєднується до делегатів з місць. Ми були вражені. Це справило враження електричного удару. Ми йому влаштували овацію.

Ще такий же епізод. В 1917 році, у вересні, при Керенському, в момент, коли була скликана Демократична нарада і коли меншовики й есери будували нову установу — передпарламент, яка мала підготувати перехід від Рад до Учредилки, ось в цей момент у нас в ЦК в Петрограді було рішення не розганяти Демократичну нараду і йти вперед по шляху зміцнення Рад, скли́кати з'їзд Рад, почати повстання і оголосити з'їзд Рад органом державної влади. Ілліч, який в той час був поза Петроградом в підпіллі, не погоджувався з ЦК і писав, що цю наволоч (Демократичну нараду) треба тепер же розігнати і арештувати.

Нам здавалося, що справа стоїть не так просто, бо ми знали, що Демократична нарада складається в половині або, щонайменше, в третій своїй частині з делегатів фронту, що арештом і розгоном ми можемо тільки зіпсувати справу і погіршити відносини з фронтом. Нам здавалося, що всі ці ярки, ями і вибої на нашому шляху нам, практикам, видніші. Але Ілліч великий, він не боїться ні ям, ні вибоїв, ні ярів на своєму шляху, він не боїться небезпек і говорить: «Вставай і йди прямо до мети». Ми ж, практики, вважали, що невигідно тоді було так діяти, що треба обійти ці перепони, щоб потім взяти бика за роги. І, незважаючи на всі вимоги Ілліча, ми не послухались його, пішли далі по шляху зміцнення Рад і довели справу до з'їзду Рад 25 жовтня, до успішного повстання. Ілліч був уже тоді в

Петрограді. Усміхаючись і хитро дивлячись на нас, він сказав: «Так, ви, мабуть, мали рацію».

Це знов нас вразило.

Товариш Ленін не боявся визнати свої помилки.

Ця скромність і мужність особливо нас чарували. (Оплески.)

Вперше надруковано в збірнику:
50-річчя Володимира Ілліча
Ульянова-Леніна. М., 1920

НОВИЙ ПОХІД АНТАНТИ НА РОСІЮ

Не підлягає сумніву, що похід панської Польщі проти робітничо-селянської Росії є, по суті, похід Антанти. Справа не тільки в тому, що Ліга націй, керівником якої є Антанта і членом якої є Польща, схвалила, очевидно, похід Польщі на Росію. Справа, насамперед, у тому, що без підтримки Антанти Польща не могла б організувати свого нападу на Росію, що Франція, насамперед, а потім і Англія з Америкою всіляко підтримують наступ Польщі зброєю, обмундируванням, грішми, інструкторами. Незгоди всередині Антанти в польському питанні не міняють справи, бо вони стосуються лише форм підтримки Польщі, а не самої підтримки взагалі. Не міняють справи також дипломатичне листування Керзона з товаришем Чичеріним[99] і широкомовні статті англійської преси проти інтервенції, бо весь цей галас має лише одну мету: запорошити очі наївним політикам і прикрити фразою про мир з Росією чорне діло дійсної збройної інтервенції, організованої Антантою.

I

ЗАГАЛЬНА ОБСТАНОВКА

Нинішній похід Антанти є за числом третій.

Перший похід був розпочатий весною 1919 року. Похід цей був комбінований, бо він передбачав спільний напад Колчака, Денікіна, Польщі, Юденича і мішаних англо-російських загонів в Туркестані і в Архангельську, причому центр ваги походу лежав в районі Колчака.

В цей період Антанта, єдина і згуртована, стоїть на точці зору відкритої інтервенції: слабість робітничого руху на Заході, численність ворогів Радянської Росії і цілковита упевненість в перемозі над Росією давали можливість верховодам Антанти практикувати зухвалу політику неприкритої інтервенції.

В цей період Росія переживала критичну хвилину, бо вона, відрізана від хлібних районів (Сибір, Україна, Північний Кавказ) і від палива (Донецький басейн, Грозний, Баку), змушена була боротися на шести фронтах. Антанта бачить це і наперед смакує перемогу. «Таймс» б'є в літаври.

Проте, Росія пройшла цю кризу благополучно, і найсильніший ворог, Колчак, був виведений з строю. Справа в тому, що тил Росії, а значить і армія Росії виявились стійкішими і гнучкішими, ніж тил і армії її противників.

Другий похід Антанти був розпочатий восени 1919 року. Похід цей був також комбінований, бо він передбачав спільний напад Денікіна, Польщі, Юденича (Колчак був скинутий з рахунку). Центр

ваги походу лежить цього разу на півдні, в районі Денікіна.

В цей період Антанта вперше починає переживати внутрішні незгоди, вона вперше починає стримувати свій зухвалий тон, пробує висловитися проти відкритої інтервенції, проголошує допустимість переговорів з Росією, приступає до виведення своїх військ з півночі: ріст революційного руху на Заході і поразка Колчака, очевидно, зробили для Антанти небезпечною попередню політику відкритої інтервенції. Антанта вже не сміє відкрито говорити про неприкриту інтервенцію.

Росія в цей період знову переживає критичну хвилину, незважаючи на перемогу над Колчаком і повернення одного з хлібних районів (Сибіру), бо головний ворог, Денікін, стоїть біля воріт Тули, головного джерела постачання нашій армії патронів, гвинтівок, кулеметів. Проте, Росія знову виходить з кризи неушкодженою. Причина та сама: більша стійкість і більша гнучкість нашого тилу, а значить і нашої армії.

Третій похід Антанти розпочинається при зовсім новій обстановці. Почати з того, що, на відміну від попередніх походів, цей похід не можна назвати комбінованим, бо не тільки відпали старі союзники Антанти (Колчак, Денікін, Юденич), але й нові союзники (якщо є такі) ще не приєдналися, коли не рахувати сміховинного Петлюру з «його» сміховинними «військами». Польща стоїть проти Росії поки що одна, без серйозних бойових союзників.

Далі, пресловута блокада прорвана не тільки морально і практично, але й формально. Антанта

змушена миритися з необхідністю дипломатичних стосунків з Росією і терпіти офіціальних представників останньої на Заході. Масовий революційний рух у державах Європи, який засвоює лозунги III Інтернаціоналу, і нові успіхи радянських військ на сході посилюють розкол всередині Антанти, підносять престиж Росії в нейтральних і окраїнних державах, роблять антантівську політику ізоляції Росії утопічною. Естляндія, «природжена» союзниця Польщі, нейтралізована. Латвія і Литва, вчорашні бойові союзниці Польщі, сьогодні ведуть з Росією мирні переговори. Те саме можна сказати про Фінляндію.

Нарешті, треба вважати, що внутрішнє становище Росії до моменту третього походу Антанти в корені змінилося на краще. Росія не тільки відкрила шлях до хлібних і паливних районів (Сибір, Україна, Північний Кавказ, Донецький басейн, Грозний, Баку), але й скоротила кількість фронтів з шести до двох, діставши тим самим можливість зосередити війська на заході.

До сказаного треба додати той великої ваги факт, що Польща є нападаючою стороною, яка відкинула мирні пропозиції Росії, а Росія — стороною, яка обороняється, що створює величезний неоцінимий моральний плюс на стороні Росії.

Всі ці обставини створюють нову обстановку, нові шанси на перемогу Росії, яких не було в попередні періоди першого і другого походів Антанти на Росію.

Цим, головним чином, і треба пояснити зневірено-скептичний тон імперіалістичної преси на Заході в справі оцінки успіхів польських військ.

II

ТИЛ. РАЙОН УДАРУ

Ні одна армія в світі не може перемогти (мова йде, звичайно, про тривалу і міцну перемогу) без стійкого тилу. Тил для фронту — перше діло, бо він, і тільки він, живить фронт не тільки всіма видами постачання, але й людьми — бійцями, настроями і ідеями. Нестійкий, а ще більше ворожий тил обов'язково перетворює в нестійку і крихку масу найкращу, найзгуртованішу армію. Слабість Колчака і Денікіна пояснювалась тим, що у них не було «свого» тилу, що вони, пройняті істинно-руськими, великодержавними прагненнями, змушені були будувати фронт, постачати і поповнювати його в значній мірі за рахунок неруських елементів, ворожих до таких прагнень, змушені були діяти в районах, завідомо чужих для їх військ. Природно, що війська, позбавлені внутрішньої, національної і, тим більше, класової спайки, оточені ворожою атмосферою, розвалювались при першому сильному ударі з боку радянських військ.

Тил польських військ у цьому відношенні значно відрізняється від тилу Колчака і Денікіна на більшу вигоду для Польщі. На відміну від тилу Колчака і Денікіна, тил польських військ є однорідним і **національно** спаяним. Звідси його єдність і стійкість. Його переважний настрій — «почуття вітчизни» — передається по численних нитках польському фронтові, створюючи в частинах національну спайку і твердість. Звідси стійкість польських військ.

Звичайно, тил Польщі не однорідний (і не може бути однорідним!) у **класовому** відношенні, але класові конфлікти ще не досягли такої сили, щоб прорвати почуття національної єдності і заразити суперечностями різнорідний у класовому відношенні фронт. Коли б польські війська діяли в районі власне Польщі, з ними, без сумніву, важко було б боротися.

Але Польща не хоче обмежитися своїм власним районом, вона рухає війська далі, підкоряючи Литву і Білорусію, вторгаючись у глиб Росії і України. Ця обставина міняє становище докорінно на більшу невигоду для стійкості польських військ.

Висуваючись за межі Польщі і заглиблюючись у прилеглі до Польщі райони, польські війська віддаляються від свого національного тилу, ослабляють зв'язок з ним, попадають в чуже їм і, здебільшого, вороже національне середовище. Гірше того. Ворожість ця усугубляється тією обставиною, що величезна більшість населення прилеглих до Польщі районів (Білорусія, Литва, Росія, Україна) складається з непольських **селян**, які терплять гніт польських **поміщиків**, що селяни ці розглядають наступ польських військ як війну за владу польських панів, як війну проти пригноблених непольських селян. Цим, власне, й пояснюється, що лозунг радянських військ «Геть польських панів!» знаходить могутній відгук серед більшості населення зазначених районів, що селяни цих районів зустрічають радянські війська як визволителів від поміщицького ярма, що вони, ждучи радянські війська, повстають при першій нагоді,

завдаючи польським військам удару з тилу Цим же треба пояснити безприкладне піднесення духу в радянських військах, яке констатують усі наші військові і політичні працівники.

Все це не може не створювати всередині польських військ атмосферу невпевненості і незабезпеченості, не може не руйнувати в них стійкість духу, віру в правоту своєї справи, віру в перемогу, не може не перетворити національну спайку польських військ з фактора позитивного у фактор негативний.

І чим далі вони просуватимуться (якщо взагалі вони просуватимуться), тим сильніше позначаться ці негативні сторони польського походу.

Чи може Польща розвинути при таких умовах сильний, потужний наступ, який обіцяв би тривалі успіхи?

Чи не попадуть війська Польщі при таких умовах в обстановку, аналогічну до тієї, в яку попали відірвані від свого тилу німецькі війська на Україні в 1918 році?

Тут ми підходимо до питання про район удару. У війні взагалі, у громадянській війні особливо, успіх, вирішальна перемога залежать нерідко від вдалого вибору району удару, від вдалого вибору того району, звідки ви маєте намір завдати противникові і розвинути далі головний удар. Одна з великих помилок Денікіна полягала в тому, що він вибрав районом головного удару смугу Донецький басейн — Харків — Воронеж — Курськ, тобто район, явно неблагонадійний для Денікіна, район, ворожий Денікіну, район, де Денікін не міг створити

ні міцного тилу, ні сприятливої обстановки для просування своїх військ. Успіхи радянських військ на денікінському фронті пояснюються, між іншим, тим, що радянське командування своєчасно перенесло свій основний удар з району Царицина (район несприятливий) в район Донецького басейну (район високо сприятливий), де населення зустрічало радянські війська з ентузіазмом і звідки найлегше можна було пробити денікінський фронт, розколоти його на дві частини і просуватися далі, аж до Ростова.

Цей момент, що його нерідко випускають з уваги старі військові, має часто в громадянській війні вирішальне значення.

Слід відзначити, що справи Польщі щодо цього, щодо району головного удару, стоять аж надто погано. Справа в тому, що з причин, викладених вище, ні один з прилеглих до Польщі районів не може бути визнаний для польських військ сприятливим ні в розумінні району удару, ні в розумінні дальшого розвитку цього удару: куди б не рушили вперед польські війська, вони скрізь зустрічатимуть протидію з боку українського, руського, білоруського мужика, який чекає визволення від польських поміщиків з боку радянських військ.

І навпаки, становище радянських військ щодо цього цілком сприятливе: для них всі райони, так би мовити, «підходящі», бо радянські війська, рухаючись вперед, не зміцнюють, а скидають владу польських панів, визволяють селян від кабали.

III

ПЕРСПЕКТИВИ

Польща воює з Росією поки що одна. Але було б наївно думати, що вона лишається одинокою. Ми маємо тут на увазі не тільки всебічну підтримку, яку, безсумнівно, подає Польщі Антанта, але й тих бойових союзників Польщі, які почасти вже знайдені Антантою (наприклад, рештки денікінських військ), а почасти будуть, цілком імовірно, знайдені на славу європейської «цивілізації». Це не випадковість, що польський наступ почався під час конференції в Сан-Ремо[100], куди не були допущені представники Росії. Не випадковість і те, що Румунія зам'яла питання про мирні переговори з Росією... При цьому цілком можливо, що польський наступ, який здається на перший погляд авантюрою, передбачає насправді широко задуманий план комбінованого походу, здійснюваного поступово.

І все-таки треба сказати, що коли Антанта, організуючи третій похід на Росію, розраховувала перемогти останню, то вона прорахувалась, бо шансів на поразку Росії в 1920 році менше, далеко менше, ніж у 1919 році.

Вище ми говорили про шанси на перемогу Росії, про те, що шанси ці ростуть і будуть рости, але це не значить, звичайно, що ми тим самим уже маємо перемогу в кишені. Вказані вище шанси на перемогу можуть мати реальне значення **лише** при інших рівних умовах, тобто **при умові, що ми тепер так само напружимо свої сили, як і раніше, при наступі Денікіна, що наші війська постачатимуться і**

поповнюватимуться акуратно і регулярно, що наші агітатори просвіщатимуть червоноармійців і навколишнє населення з потроєною енергією, що наш тил очищатиметься від скверни і зміцнюватиметься всіма силами, всіма засобами.

Тільки при цих умовах можна вважати перемогу забезпеченою.

«Правда» №№ 111 і 112;
25 і 26 травня 1920 р.
Підпис: Й. Сталін

ПРО СТАНОВИЩЕ НА ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ

Розмова з співробітником УкрРОСТА

Позавчора до Харкова повернувся член Реввійськради Республіки товариш **Й. В. Сталін.**

Товариш **Сталін** пробув на фронті близько трьох тижнів; при ньому почалась і поступово розвинулась наступальна операція червоних військ, що розпочалася знаменитим проривом польського фронту червоною кіннотою.

В розмові з співробітником УкрРОСТА товариш **Сталін** повідомив ось що:

ПРОРИВ

— Говорячи про операцію Кінної армії тов. Будьонного на польському фронті на початку червня, багато хто порівнює її — цей прорив фронту противника — з рейдом кінноти Мамонтова в минулому році.

Але ця аналогія зовсім неправильна.

Мамонтовська операція мала епізодичний, так би мовити, партизанський характер, не зв'язаний з загальними наступальними операціями армії Денікіна.

А прорив Кінної армії є ланкою в загальному ланцюгу наступальних операцій Червоної Армії.

Рейд нашої кінноти почався п'ятого червня. Ранком цього дня, згорнута в кулак, червона кіннота ударила по другій польській армії, прорвала ворожий фронт, рейдом пройшла район Бердичева і вранці сьомого червня зайняла Житомир.

Про подробиці зайняття Житомира і захоплені трофеї вже повідомлялося в пресі, говорити про це не буду, відзначу лише дещо характерне. Реввійськрада Кінної армії доносила штабові фронту: «Польська армія виявляє абсолютну зневагу до нашої кінноти. *Ми вважаємо за свій обов'язок довести полякам, що кінноту треба поважати*». А після прориву тов. Будьонний пише нам: «Пани навчилися поважати кінноту; тікають, очищаючи перед нами дорогу, збиваючи один одного».

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОРИВУ

Результати прориву такі:

Друга польська армія, через яку пройшла наша Кінна армія, була виведена з строю, — вона втратила понад одну тисячу чоловік полоненими і близько восьми тисяч чоловік зарубаними.

Останню цифру я перевіряв з кількох джерел і вона близька до істини, тим більше, що на початку поляки рішуче відмовлялись здаватися, і нашій кінноті доводилось буквально пробивати собі дорогу.

Це перший результат.

Другий результат: третя польська армія (район Києва) була відрізана від свого тилу і опинилась перед небезпекою бути оточеною. З огляду на це почався її загальний відступ в напрямі Київ — Коростень.

Третій результат: шоста польська армія (район Кам'янець-Подільська), втративши опору на своєму лівому флангу, боячись бути припертою до Дністра, почала свій загальний відхід.

Четвертий результат: з моменту прориву почався наш загальний нестримний наступ по всьому фронту.

ДОЛЯ ТРЕТЬОЇ ПОЛЬСЬКОЇ АРМІЇ

Тому що питання про долю третьої польської армії не для всіх ще ясне, то на цьому я спинюсь докладніше.

Відірвана від своєї бази і втративши зв'язок, третя польська армія опинилась перед небезпекою попасти в полон цілком. Через це вона почала палити обози, висаджувати в повітря склади, псувати гармати.

Після перших невдалих спроб відступити в порядку вона примушена була до втечі (поголовної втечі).

Третина армії (всього в третій польській армії налічувалось близько двадцяти тисяч бійців) попала в полон або була зарубана. Друга третина її, коли не більше, покидавши зброю, розбіглася по болотах, лісах, — розсіялась. Лише остання третина, і навіть менше, встигла проскочити до своїх через Коростень. При цьому, безсумнівно, коли б поляки не встигли своєчасно подати допомогу свіжими частинами через Шепетівку—Сарни, і ця частина третьої польської армії лишилася б у полоні або розсіялась по лісах.

В усякому разі треба вважати, що третьої польської армії не існує. Ті ж рештки її, що добралися до своїх, потребують великого ремонту.

Для характеристики розгрому третьої польської армії мушу сказати, що все житомирське шосе завалене напівспаленими обозами і автомобілями всіх родів, причому кількість останніх, за донесенням начальника зв'язку, доходить до чотирьох тисяч. Ми взяли 70 гармат, не менш як 250 кулеметів, величезну кількість гвинтівок і патронів, ще не підраховану.

Такі є наші трофеї.

СТАНОВИЩЕ НА ФРОНТІ

Нинішнє становище на фронті можна змалювати так: шоста польська армія відходить, друга відводиться на переформування, третя фактично не існує, її заміняють нові польські частини, взяті з західного фронту і з далекого тилу.

Червона Армія наступає по всьому фронту, перейшовши за лінію: Овруч—Коростень—Житомир—Бердичів — Козятин — Калинівка — Вінниця — Жмеринка.

ВИСНОВКИ

Але було б помилкою думати, що з поляками на нашому фронті вже покінчено.

Адже ми воюємо не тільки з поляками, але з усією Антантою, яка мобілізувала всі чорні сили Німеччини, Австрії, Угорщини, Румунії і яка забезпечує поляків усіма видами постачання.

Крім того, не треба забувати, що у поляків є резерви, які вже підтягнуті до Новоград-Волинська і дії яких, безсумнівно, виявляться цими днями.

Слід також пам'ятати, що розклад у масовому масштабі ще не торкнувся польської армії. Немає сумніву, що попереду ще будуть бої, і бої запеклі.

Тому я вважаю недоречним те самохвальство і шкідливе для справи самовдоволення, яке виявилось у деяких товаришів: одні з них не задовольняються успіхами на фронті і кричать про «марш на Варшаву», інші, не задовольняючись обороною нашої Республіки від ворожого нападу, гордовито заявляють, що вони можуть помиритися тільки на «червоній радянській Варшаві».

Я не буду доводити, що це самохвальство і це самовдоволення зовсім не відповідають ні політиці Радянського уряду, ні станові сил противника на фронті.

В найкатегоричнішій формі я мушу заявити, що без напруження всіх сил у тилу і на фронті ми не зможемо вийти переможцями. Без цього нам не подолати ворогів з Заходу.

Це особливо підкреслюється наступом військ Врангеля,—наступом, що з'явився, як «грім з ясного неба», і набрав загрозливих розмірів.

КРИМСЬКИЙ ФРОНТ

Не підлягає ніякому сумніву, що наступ Врангеля продиктований Антантою з метою полегшити тяжке становище поляків. Тільки наївні політики можуть вірити, що листування Керзона з тов. Чичеріним могло мати який-небудь інший смисл крім

того, щоб фразою про мир прикрити підготовчі роботи Врангеля і Антанти до наступу з Криму.

Врангель не був ще готовий, і тому (тільки тому!) «людинолюбний» Керзон просив Радянську Росію пощадити врангелівські частини і зберегти їм життя.

Антанта, очевидно, розраховувала, що в момент, коли Червона Армія зіб'є поляків і рушить вперед, — у цей момент Врангель вийде в тил нашим військам і зруйнує всі плани Радянської Росії.

Немає сумніву, що наступ Врангеля значно полегшив становище поляків, але навряд чи є підстава думати, що Врангелю вдасться прорватися в тил нашим західним арміям.

В усякому разі найближче майбутнє покаже силу і вагу врангелівського наступу.

«Коммунист» (Харків) № 140,
24 червня 1920 р.

ТЕЛЕГРАМА В. І. ЛЕНІНУ

Рзятий нами в полон десятого червня на Кримському фронті бойовий генерал Ревішин в моїй присутності заявив: а) обмундирування, гармати, гвинтівки, танки, шаблі врангелівські війська одержують головним чином від англійців, а потім від французів; б) з моря обслуговують Врангеля англійські великі судна і французькі дрібні; в) паливо (рідке) Врангель одержує з Батума (значить, Баку не повинен відпускати паливо Тіфлісу, який може продати його Батуму); г) генерал Ерделі, інтернований Грузією, який мав бути виданий нам, в травні був уже в Криму (значить, Грузія хитрує і обманює нас).

Зізнання генерала Ревішина про допомогу Англії і Франції Врангелю стенографується і буде надіслане вам за його підписом, як матеріал для Чичеріна.

Сталін

25 червня 1920 р.

Вперше надруковано в газет «Правда» № 313, 14 листопада 1935 р.

ПРО СТАНОВИЩЕ НА ПОЛЬСЬКОМУ ФРОНТІ

Розмова з співробітником газети «Правда»

Товариш **Сталін**, що приїхав недавно з району Південно-Західного фронту, в розмові з нашим співробітником сказав ось що:

1. ТРАВЕНЬ — ЧЕРВЕНЬ

Два останні місяці, травень і червень, дають дві цілком різні картини становища на фронті.

Травень — це місяць виняткових успіхів польських військ. На правому своєму флангу поляки з успіхом просуваються за лінію Київ—Жмеринка, загрожуючи Одесі. На лівому флангу з успіхом ліквідують наступальні дії наших військ у напрямі на Молодечно — Мінськ. В центрі, закріпивши за собою Мозир і зайнявши Речицю, польські війська загрожують Гомелю.

Червень, навпаки, — місяць швидкої і рішучої ліквідації травневих успіхів польських військ. Просування поляків на Україну вже ліквідовано, бо поляків не тільки вигнано з Києва, але й відкинуто за лінію Рівне — Проскурів — Могилів. Просування поляків у бік Гомеля також ліквідовано, бо польські

війська відкинуто за Мозир. Щодо лівого флангу поляків, найбільш стійкого, за відзивами польської преси, то треба сказати, що могутній удар наших військ у напрямі на Молодечно, який визначився за останні дні в цьому районі, не лишає сумніву в тому, що поляки будуть змушені до відступу і в цьому районі.

Липень відкриває картину рішучого перелому на фронті на користь Росії з явною перевагою на боці радянських військ.

2. ЖИТОМИРСЬКИЙ ПРОРИВ

Не підлягає сумніву, що прорив нашої кінноти в районі Житомира відіграв вирішальну роль у переломі на фронті.

Багато хто порівнює цей прорив з проривом і рейдом Мамонтова і вважає їх тотожними. Але це невірно. Прорив Мамонтова мав характер епізоду, не зв'язаного прямо з наступальними операціями Денікіна. Прорив тов. Будьонного, навпаки, являє собою необхідну ланку в нерозривному ланцюгу наших наступальних операцій, яка ставить собі за мету не тільки зруйнування тилів противника, але й пряме виконання певного стратегічного завдання.

Самий прорив почався 5 червня, на світанку. В цей день наші кінні частини, згорнувшись в кулак і стягнувши обози в центрі кулака, прорвали розташування противника в районі Попільня — Козятин, пройшли рейдом район Бердичева і 7 червня зайняли Житомир. Через одчайдушний опір поляків, нашій кінноті довелося буквально пробивати собі дорогу, в результаті чого поляки лишили на місці

пораненими, вбитими від куль і зарубаними, за свідченням Реввійськради Кінної армії, не менш як вісім тисяч бійців.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ПРОРИВУ

До житомирського прориву поляки, на відміну від Денікіна, вкривши найважливіші пункти фронту рядом окопів і дротяних загород, з успіхом комбінували маневрену війну з війною траншейною. Тим самим вони значно утруднювали наше просування вперед. Житомирський прорив розбив розрахунки поляків, доводячи цінність комбінованої війни до мінімуму.

В цьому перший позитивний результат прориву.

Далі, прорив поставив під безпосередню загрозу тили, комунікацію, зв'язок противника. В результаті цього:

а) третя польська армія (район Києва), боячись оточення, почала нестримний відхід, який перейшов потім у поголовну втечу;

б) друга польська армія (район Бердичева), на яку припав основний удар Кінної армії, перейшла в поспішний відступ;

в) шоста польська армія (район Жмеринки), що втратила опору на лівому флангу, почала правильний відхід на захід;

г) наші армії розпочали навальний наступ по всьому фронту.

Такий є другий позитивний результат житомирського прориву.

Нарешті, прорив збив полякам пиху, підірвав у них віру в свої сили, розхитав стійкість духу. До прориву польські частини ставились до наших військ,

особливо ж до нашої кінноти, з цілковитою зневагою, билися одчайдушно, не здавалися в полон. Тільки після прориву почалися серед поляків здача в полон цілими групами і масове дезертирство — перша ознака руйнування стійкості польських частин. Тов. Будьонний так і пише Реввійськраді фронту: «Пани навчилися поважати нашу кінноту».

4. НЕБЕЗПЕКА З ПІВДНЯ

Наші успіхи на антипольських фронтах безсумнівні. Безсумнівне й те, що успіхи ці розвиватимуться. Але було б недостойним самохвальством думати, що з поляками в основі вже покінчено, що нам лишається тільки проробити «марш на Варшаву».

Це самохвальство, що підриває енергію наших працівників і розвиває шкідливе для справи самовдоволення, недоречне не тільки тому, що у Польщі є резерви, які вона безсумнівно кине на фронт, що Польща не одинока, що за Польщею стоїть Антанта, яка цілковито підтримує її проти Росії, але й насамперед тому, що в тилу наших військ з'явився новий союзник Польщі — Врангель, який загрожує **знищити** з тилу плоди наших перемог над поляками.

Не слід тішити себе надією відносно того, що Врангель не порозуміється з поляками. Врангель уже порозумівся з ними і діє заодно з ними.

Ось що пише в одному з червневих номерів натхненниця врангелівців — газета Шульгіна «Великая Россия», що виходить у Севастополі:

«Немає сумніву, що ми своїм наступом підтримуємо поляків, бо відтягуємо на себе частину більшовицьких сил

призначених для польського фронту. Так само безсумнівно, що поляки своїми операціями істотно підтримують нас. Не треба ні симпатії до поляків, ні антипатії; ми повинні керуватись лише холодним політичним розрахунком. Сьогодні нам вигідний союз з поляками проти спільного ворога, а завтра... завтра буде видно».

Очевидно, врангелівський фронт є продовженням польського фронту, з тією, однак, різницею, що Врангель діє в тилу наших військ, які ведуть боботьбу з поляками, тобто в найнебезпечнішому для нас пункті.

Отже, смішно говорити про «марш на Варшаву» і взагалі про тривкість наших успіхів, поки врангелівська небезпека не ліквідована. Тимчасом Врангель посилюється, і не видно, щоб ми робили щось особливе і серйозне проти ростущої небезпеки з півдня.

5. ПАМ'ЯТАЙТЕ ПРО ВРАНГЕЛЯ

В результаті наших наступальних операцій проти поляків лінія нашого фронту набирає вигляду дуги, з увігнутою стороною, зверненою на захід, і з кінцями, спрямованими вперед, з яких південний кінець лежить у районі Рівне, північний — у районі Молодечно. Це називається охоплюючим положенням щодо польських військ, тобто положенням, найбільш загрозливим для останніх.

Безперечно, що цю обставину враховує Антанта, яка всіляко старається втягти Румунію у війну з Росією, гарячково шукає нових союзників для Польщі, всіляко підтримує Врангеля і взагалі старається виручити поляків. Цілком можливо, що Антанті вдасться знайти для Польщі нових союзників.

Немає підстав сумніватися в тому, що Росія знайде в собі сили для відсічі і новим противникам. Але про одно все ж треба пам'ятати: поки Врангель цілий, поки Врангель має можливість загрожувати нашим тилам, наші фронти шкутильгатимуть на обидві ноги, наші успіхи на антипольському фронті не можуть бути тривкими. Тільки з ліквідацією Врангеля можна буде вважати нашу перемогу над польськими панами забезпеченою. Тому партія повинна начертати на своєму прапорі новий черговий лозунг: «Пам'ятайте про Врангеля!», «Смерть Врангелю!».

«Правда» № 151,
11 липня 1920 р.

ЯК ЗУСТРІЧАЮТЬ ЧЕРВОНІ ВІЙСЬКА

Повідомлення газеті «Красноармеец»[101]

Член Реввійськради Республіки товариш **Сталін** повідомляє, що він не може не відзначити цілком виняткового ставлення місцевого населення до Червоної Армії на польському фронті.

— Такого ставлення мені не доводилось спостерігати ні на сході, ні на півдні, — говорить товариш **Сталін.**

Незважаючи на бідність селянських мас на заході в порівнянні з Поволжям і півднем, все ж селяни ділились останнім з червоноармійцями.

Надзвичайно тяжка «підвідна» повинність виконувалась без нарікань.

Червоноармійцеві подавалось всяке сприяння, всіляка допомога, і велике було горе населення, коли ми були змушені в кінці травня почати відхід.

Населення прифронтової смуги знесло весь тягар польської окупації, тому прекрасно усвідомлювало, чим загрожує йому вторгнення польських панів.

На нашому фронті є ціла група військ, вся санітарна справа якої перебуває в руках селян і селянок,

що проявляють величезне піклування і увагу до наших поранених червоноармійців.

Щодо настрою білоруських селян за фронтовою смугою, то, за нашими відомостями, там відбуваються поспільні повстання, працюють партизанські загони, які руйнують тил противника, спалюючи склади і винищуючи поміщиків.

Можна сміливо сказати, що повторюється та сама історія, що в Сибіру з Колчаком.

При наближенні наших частин всюди тил противника починає вибухати зсередини.

Ми присутні тепер при справжній селянській революції в Білорусії проти польських поміщиків.

«Красноармеец» № 337,
15 липня 1920 р.

ДО ВСІХ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Проект листа ЦК РКП(б) [102]

За нашими відомостями, навколо Врангеля зібралась група досвідчених, одчайдушних головорізів-генералів, які ні перед чим не спиняться.

Солдати Врангеля збиті в частини чудово, б'ються одчайдушно і воліють кінчати самогубством, ніж здаватися в полон.

Технічні війська Врангеля забезпечені краще ніж наші, підвіз з заходу танків, бронемашин, літаків, патронів, обмундирування продовжується до цього часу, незважаючи на заяви Англії про припинення підвозу.

Слабість наших військ, які б'ються проти Врангеля, полягає в тому, що: по-перше, вони розбавлені військовополоненими — колишніми денікінцями, які нерідко перебігають на бік противника, і, по-друге, вони не одержують з центра ні групами, ні поодинці добровільців або мобілізованих комуністів.

Треба очистити ці війська від колишніх військовополонених і регулярно поповнювати їх великими партіями добровільців або мобілізованих комуністів

для того, щоб створити в них перелом і дати їм можливість перемогти лютого ворога.

Крим повинен бути повернений Росії що б то не стало, бо, в противному разі, Україна і Кавказ завжди будуть загрожувані з боку ворогів Радянської Росії.

ЦК зобов'язує вас посилити масову агітацію в дусі цього циркулярного листа і негайно організувати регулярне відправлення комуністів на Кримський фронт, хоча б на шкоду іншим фронтам.

Написано в липні 1920 р.
Вперше надруковано в 1945 р. в Ленінському збірнику XXXV

ПРО СТВОРЕННЯ БОЙОВИХ РЕЗЕРВІВ РЕСПУБЛІКИ

1. ЗАПИСКА В ПОЛІТБЮРО ЦК РКП(б)

Поведінка Франції й Америки, які відкрито підтримують поляків і Врангеля, а так само і поведінка Англії, яка мовчазно санкціонує цю підтримку, з одного боку; успіхи поляків, очікуване посилення Врангеля новими силами, зосередження в районі Дорохой східної румунської армії, з другого боку,— створюють для Республіки серйозне міжнародне і воєнне становище. Треба тепер же потурбуватися про забезпечення Республіки свіжими штиками (близько ста тисяч), свіжими шаблями (близько 30 тисяч) і відповідним військовим постачанням.

Останні успіхи поляків виявили основну ваду наших армій — відсутність серйозних бойових резервів, — через це треба в основу чергової програми посилення воєнної могутності Республіки покласти утворення могутніх резервів, які можуть бути кинуті на фронт в будь-який момент.

Виходячи із сказаного, пропоную прийняти таку **програму утворення бойових резервів Республіки:**

1. Продовжуючи нормальне поповнення боєздатних дивізій, які стоять на лінії вогню, негайно почати

виводити в тил пусті й напівпусті дивізії (піхотні), що стали вже небоєздатними.

2. Вважаючи, що піхотних дивізій, які треба вивести в тил, буде близько 12—15 штук, зосередити їх в таких районах (неодмінно хлібних), звідки їх можна було б кинути без особливої затримки на врангелівський, польський або румунський фронти, залежно від обстановки (третину виведених дивізій можна було б зосередити приблизно в районі Ольвіополя, другу третину — в районі Конотоп — Бахмач, останню третину в районі Іловайська — Волноваха).

3. Дивізії ці поповнювати і постачати з таким розрахунком, щоб чисельність кожної дивізії була доведена до 7—8 тисяч штиків, і щоб всі вони були цілком готові до виступу на 1 січня 1921 року.

4. Негайно приступити до поповнення наших діючих кінних частин з тим, щоб в найближчі місяці (до січня) 1 Кінна одержала 10 тисяч шабель, 2 Кінна — 8 тисяч, корпус Гая — 6 тисяч.

5. Негайно приступити до утворення п'яти кінних бригад на 1500 шабель кожна (одну бригаду з терських козаків, другу — з горців Кавказу, третю — з уральських козаків, четверту — з оренбурзьких козаків, п'яту — з сибірських). Формування бригад закінчити в двомісячний строк.

6. Вжити всіх заходів до поставлення і посилення автопромисловості, звернувши спеціальну увагу на ремонт і виготовлення автомашин марки «Остен» і «Фіат».

7. Всіма заходами посилити бронепромисловість, маючи на увазі головним чином бронювання автомашин.

8. Всіма заходами посилити авіапромисловість.

9. Програму постачання розширити відповідно до вищезгаданих пунктів.

Й. Сталін

25 серпня 1920 р.
Москва. Кремль.

2. ЗАЯВА В ПОЛІТБЮРО ЦК РКП(б)

Відповідь Троцького про резерви є відписка. В попередній телеграмі Троцького, на яку він посилається у своїй відповіді, нема й натяку на **план** утворення резервів, на необхідність такого плану: **коли** вивести дивізії; в **які** райони; в **який** строк закінчити укомплектування дивізій, навчання поповнень, спайку, — всі ці питання (вони зовсім не деталі!) обминуті.

В літню кампанію важливу **(негативну)** роль відіграла **віддаленість** резервів від фронтів (Урал, Сибір, Півн. Кавказ): резерви приходили невчасно, з великим запізненням, і здебільшого не досягали мети. Тому райони зосередження резервів повинні бути враховані заздалегідь, як надзвичайно важливий фактор.

Таку ж важливу роль (теж негативну) відіграла **ненавченість** поповнень: напівсирі, неспаяні поповнення, придатні в обстановці загальнонаступального потоку, звичайно не витримували серйозної протидії противника, здавали майже всю матеріальну частину і здавалися противникові в полон десятками тисяч. Тому строк навчання і укомплектування, як надзвичайно важливий фактор, повинен бути так само врахований заздалегідь.

Ще важливішу роль (теж негативну) відіграв **випадковий, експромтний** характер наших резервів: оскільки в нас не було спеціально резервних частин, то резерви викроювались нерідко випадково і дуже поспішно з усяких клаптикових частин аж до військ ВОХР [103], що підривало стійкість наших армій.

Коротше: треба почати (негайно!) **планомірну** роботу по забезпеченню Республіки серйозними резервами, — інакше рискуємо опинитися перед новою «несподіваною» («як сніг на голову») воєнною катастрофою.

Постачання не є «найважливіше», як помилково думає Троцький. Історія громадянської війни показує, що, незважаючи на нашу бідність, ми все-таки справлялися з постачанням, і все-таки половина всієї суми «сорочок» і «чобіт», які відпускалися солдатові, опинялася у селян. Чому? Та тому, що солдат збував їх (і буде збувати!) селянинові в обмін на молоко, масло, м'ясо, тобто в обмін на те, чого ми неспроможні дати йому. Справилися ми з постачанням і в цю (літню) кампанію, і все-таки зазнали невдачі (здається, ніхто ще не зважувався обвинувачувати наших постачальників, як винуватців наших невдач на польському фронті...). Очевидно, є фактори важливіші за постачання (про що див. вище).

Треба раз назавжди відмовитися від шкідливої «доктрини», за якою на цивільні відомства покладається постачання військам, а все інше — на Польовий штаб. ЦК повинен знати і контролювати **всю роботу** органів військового відомства, не виключаючи підготовки бойових резервів і польових

операцій, якщо він не хоче опинитися перед новою катастрофою.

Ось чому я наполягаю на тому, щоб:

1) військове відомство не відговорювалося фразою про «солдатську сорочку», а виробило (негайно приступило до вироблення) конкретний план утворення бойових резервів Республіки;

2) щоб ЦК розглянув (через Раду Оборони) цей план;

3) щоб ЦК посилив контроль над Польовим штабом, ввівши періодичні доповіді Главкома або начальника Польового штабу Раді Оборони чи спеціальній комісії з членів Ради Оборони.

Й. Сталін

30 серпня 1920 р.

Друкується вперше

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ В РОСІЇ

Три роки революції і громадянської війни в Росії показали, що без взаємної підтримки центральної Росії та її окраїн неможлива перемога революції, неможливе визволення Росії від пазурів імперіалізму. Центральна Росія, це вогнище світової революції, не може довго триматися без допомоги окраїн, багатих на сировину, паливо, продукти продовольства. Окраїни Росії, в свою чергу, без політичної, військової і організаційної допомоги більш розвиненої центральної Росії приречені на неминучу імперіалістичну кабалу. Коли вірне положення, що більш розвинений пролетарський Захід не може доканати всесвітню буржуазію без підтримки менш розвиненого, але багатого на сировину і паливо селянського Сходу, то так само вірне друге положення про те, що більш розвинена центральна Росія не може довести до кінця справу революції без підтримки менш розвинених, але багатих на необхідні ресурси окраїн Росії.

Ця обставина безсумнівно враховувалась Антантою з перших же днів появи Радянського уряду,

коли вона (Антанта) проводила план економічного оточення центральної Росії шляхом відриву від неї найбільш важливих окраїн. Надалі план економічного оточення Росії лишається незмінною основою всіх походів Антанти на Росію, з 1918 року по 1920 рік, не виключаючи нинішніх її махінацій на Україні, в Азербайджані, в Туркестані.

Тим більшого інтересу набирає забезпечення міцного союзу між центром і окраїнами Росії.

Звідси необхідність встановлення певних відносин, певних зв'язків між центром і окраїнами Росії, що забезпечують тісний, нерушимий союз між ними.

Які ж повинні бути ці відносини, в які форми вони повинні вилитися?

Інакше кажучи: в чому полягає політика Радянської влади в національному питанні в Росії?

Вимога відокремлення окраїн від Росії, як форма відносин між центром і окраїнами, повинна бути виключена не тільки тому, що вона суперечить самій постановці питання про встановлення союзу між центром і окраїнами, але, насамперед, тому, що вона в корені суперечить інтересам народних мас як центра, так і окраїн. Не кажучи вже про те, що відокремлення окраїн підірвало б революційну могутність центральної Росії, яка стимулює визвольний рух Заходу і Сходу, самі окраїни, відокремившись, неминуче попали б у кабалу міжнародного імперіалізму. Досить поглянути на відокремлені від Росії Грузію, Вірменію, Польщу, Фінляндію і т. д., які зберегли лише видимість незалежності, а на ділі перетворились у безумовних васалів

Антанти, досить, нарешті, згадати недавню історію з Україною і Азербайджаном, коли першу грабував німецький капітал, а другу – Антанта, щоб зрозуміти всю контрреволюційність вимоги відокремлення окраїн при нинішніх міжнародних умовах. В обстановці смертельної боротьби, що розгорається між пролетарською Росією і імперіалістичною Антантою, для окраїн можливі лише два виходи:

або разом з Росією, і тоді — визволення трудових мас окраїн від імперіалістичного гніту;

або разом з Антантою, і тоді — неминуче імперіалістичне ярмо.

Третього виходу нема.

Так звана незалежність так званих незалежних Грузії, Вірменії, Польщі, Фінляндії і т. д. є лише облудна видимість, яка прикриває цілковиту залежність цих, з дозволу сказати, держав від тієї чи іншої групи імперіалістів.

Звичайно, окраїни Росії, нації і племена, що населяють ці окраїни, як і всякі інші нації, мають невід'ємне право на відокремлення від Росії, і коли б якась з цих націй вирішила в своїй більшості відокремитись від Росії, як це було з Фінляндією в 1917 році, то Росії, мабуть, довелося б констатувати факт і санкціонувати відокремлення. Але мова йде тут не про права націй, які незаперечні, а про інтереси народних мас як центра, так і окраїн, мова йде про характер тієї агітації, який (характер) визначається цими інтересами і яку (агітацію) повинна вести наша партія, коли вона (партія) не хоче відректися від самої себе, коли вона хоче вплинути на волю трудових мас національностей в певному

напрямі. Ну, а інтереси народних мас говорять, що вимога відокремлення окраїн на даній стадії революції є глибоко контрреволюційна.

Так само повинна бути виключена так звана культурно-національна автономія, як форма союзу між центром і окраїнами Росії. Практика Австро-Угорщини (батьківщини культурно-національної автономії) за останні десять років показала всю ефемерність і нежиттєвість культурно-національної автономії, як форми союзу між трудовими масами національностей багатонаціональної держави. Шпрінгер і Бауер, ці творці культурно-національної автономії, які сидять тепер при розбитому кориті своєї хитромудрої національної програми, є тому живий доказ. Нарешті, глашатай культурно-національної автономії в Росії, колись знаменитий Бунд, сам змушений був недавно визнати офіціально непотрібність культурно-національної автономії, відкрито заявляючи, що:

> «Вимога національно-культурної автономії, висунута в рамках капіталістичного ладу, втрачає свій смисл в умовах соціалістичної революції» (див. «XII конференція Бунду», стор. 21, 1920 р.).

Лишається **обласна** автономія окраїн, що відзначаються особливим побутом і національним складом, як єдино доцільна форма союзу між центром і окраїнами, автономія, яка повинна зв'язати окраїни Росії з центром узами федеративного зв'язку. Тобто, та сама радянська автономія, яка була проголошена Радянською владою з перших же днів її появи на світ і яка проводиться нині на окраїнах у вигляді

адміністративних комун і автономних радянських республік.

Радянська автономія не є щось застигле і раз назавжди дане, вона допускає найрізноманітніші форми і ступені свого розвитку. Від вузької, адміністративної автономії (німці Поволжя, чуваші, карели) вона переходить до більш широкої, політичної автономії (башкири, татари Поволжя, киргизи), від широкої, політичної автономії — до ще більш розширеної її форми (Україна, Туркестан), нарешті, від українського типу автономії — до вищої форми автономії, до договірних відносин (Азербайджан). Ця еластичність радянської автономії становить одно з перших її достоїнств, бо вона (еластичність) дає змогу охопити всю різноманітність окраїн Росії, які стоять на найрізніших ступенях культурного і економічного розвитку. Три роки радянської політики в національному питанні в Росії показали, що, здійснюючи радянську автономію в її різноманітних формах, Радянська влада стоїть на правильному шляху, бо тільки завдяки такій політиці вдалося їй прокласти собі шлях в найглухіші нетрі окраїн Росії, підняти до політичного життя найбільш відсталі і різноманітні в національному відношенні маси, зв'язати ці маси з центром найрізноманітнішими нитками, — завдання, яке не тільки не розв'язував, але й не ставив собі (боялись поставити!) жоден уряд у світі. Адміністративний переділ Росії на засадах радянської автономії ще не закінчений, північнокавказці, калмики, черемиси, вотяки, буряти та ін. чекають ще розв'язання питання, але хоч би якого вигляду набула адміністративна карта майбутньої Росії і хоч би які

були недоліки, допущені в цій галузі, — а деякі недоліки дійсно були, — треба визнати, що, проводячи адміністративний переділ на засадах обласної автономії, Росія зробила величезний крок вперед на шляху згуртування окраїн навколо пролетарського центра, на шляху зближення влади з широкими народними масами окраїн.

Але проголошення тієї чи іншої форми радянської автономії, видання відповідних декретів і постанов, навіть створення окраїнних урядів у вигляді обласних раднаркомів автономних республік далеко ще недостатні для зміцнення союзу між окраїнами і центром. Щоб зміцнити цей союз, треба, насамперед, ліквідувати ту відчуженість і замкнутість окраїн, ту патріархальність і некультурність, те недовір'я до центра, які лишилися на окраїнах, як спадщина звірячої політики царизму. Царизм навмисне культивував на окраїнах патріархально-феодальний гніт для того, щоб тримати маси в рабстві і темряві. Царизм навмисне заселив кращі кутки окраїн колонізаторськими елементами для того, щоб відтіснити місцеві національні маси у гірші райони і посилити національний розбрат. Царизм утискував, а іноді просто закривав місцеву школу, театр, освітні установи для того, щоб тримати маси в темряві. Царизм придушував усяку ініціативу кращих людей місцевого населення. Нарешті, царизм убивав усяку активність народних мас окраїн. Всім цим царизм породив серед місцевих національних мас глибочезне недовір'я, яке переходить іноді у вороже ставлення, до всього руського. Щоб зміцнити союз між центральною Росією і окраїнами, треба ліквідувати це

недовір'я, треба створити атмосферу взаємного розуміння і братерського довір'я. Але для того, щоб ліквідувати недовір'я, треба, насамперед, допомогти народним масам окраїн звільнитися від пережитків феодально-патріархального ярма, треба скасувати — на ділі скасувати, а не на словах тільки — всі і всякі привілеї колонізаторських елементів, треба дати народним масам вкусити матеріальних благ революції.

Коротше: треба довести масам, що центральна пролетарська Росія боронить їх і тільки їх інтереси, і довести це треба не самими лише репресивними заходами проти колонізаторів і буржуазних націоналістів, нерідко зовсім незрозумілими масам, а, насамперед, послідовною і продуманою економічною політикою.

Всім відома вимога лібералів про загальне обов'язкове навчання. Комуністи на окраїнах не можуть бути правішими за лібералів, вони повинні провести там загальну освіту, якщо хочуть ліквідувати народну темряву, якщо хочуть духовно зблизити центр і окраїни Росії. Але для цього необхідно розвинути місцеву національну школу, національний театр, національні освітустанови, піднести культурний рівень народних мас окраїн, бо навряд чи треба доводити, що неуцтво і темрява — найнебезпечніший ворог Радянської влади. Ми не знаємо, наскільки успішно йде наша робота в цьому напрямі взагалі, але нас повідомляють, що в одній з найважливіших окраїн місцевий Наркомос витрачає на місцеву школу всього тільки 10% своїх кредитів. Коли це вірно, то треба визнати, що в цій галузі ми, на жаль, не далеко відійшли від «старого режиму».

Радянську владу не можна розглядати, як владу, відірвану від народу, — навпаки, вона єдина в своєму роді влада, що вийшла з російських народних мас і рідна, близька для них. Цим, власне, і пояснюється та небачена сила і пружність, яку звичайно проявляє Радянська влада в критичні хвилини.

Треба, щоб Радянська влада стала такою ж рідною і близькою для народних мас окраїн Росії. Але для того, щоб зробитися рідною, Радянська влада повинна стати насамперед зрозумілою для них. Тому необхідно, щоб усі радянські органи на окраїнах, суд, адміністрація, органи господарства, органи безпосередньої влади (а також і органи партії) складалися по змозі з місцевих людей, які знають побут, нрави, звичаї, мову місцевого населення, щоб до цих інститутів залучалися всі кращі люди з місцевих народних мас, щоб місцеві трудові маси втягувалися в усі галузі управління країною, включаючи сюди і галузь військових формувань, щоб маси бачили, що Радянська влада та її органи є справа їх власних зусиль, втілення їх сподівань. Тільки таким шляхом можна встановити непорушний духовний зв'язок між масами і владою, тільки таким шляхом можна зробити Радянську владу зрозумілою і близькою для трудящих мас окраїн.

Деякі товариші дивляться на автономні республіки в Росії і взагалі на радянську автономію як на тимчасове, хоч і неминуче зло, яке не можна було не допустити з огляду на деякі обставини, але з яким треба боротися, щоб з часом усунути його. Навряд чи треба доводити, що погляд цей в корені невірний і, в усякому разі, не має нічого спільного з політикою

Радянської влади в національному питанні. Радянську автономію не можна розглядати, як щось абстрактне і надумане, тим більше її не можна вважати пустою декларативною обіцянкою. Радянська автономія є найреальніша, найконкретніша форма об'єднання окраїн з центральною Росією. Ніхто не стане заперечувати, що Україна, Азербайджан, Туркестан, Киргизія, Башкирія, Татарія та інші окраїни, оскільки вони прагнуть до культурного і матеріального процвітання народних мас, не можуть обійтися без рідної школи, без суду, адміністрації, органів влади, складених переважно з місцевих людей. Більше того, дійсна радянізація цих областей, перетворення їх у радянські країни, тісно зв'язані з центральною Росією в одно державне ціле, **немислимі** без широкої організації місцевої школи, без створення суду, адміністрації, органів влади та ін. з людей, що знають побут і мову населення. Але поставити школу, суд, адміністрацію, органи влади на рідній мові — це саме і значить здійснити на ділі радянську автономію, бо радянська автономія є не що інше, як сума всіх цих інститутів, прибраних в українську, туркестанську, киргизьку і т. д. форми.

Як можна після цього серйозно говорити про ефемерність радянської автономії, про необхідність боротьби з нею та ін.?

Одно з двох:

або українська, азербайджанська, киргизька, узбецька, башкирська та інші мови становлять дійсну реальність, причому в цих областях, виходить, абсолютно необхідно розвинути рідну школу, суд,

адміністрацію, органи влади з місцевих людей, і тоді — радянська автономія повинна бути проведена в цих областях до кінця, без застережень;

або українська, азербайджанська та інші мови є пуста вигадка, школи та інші інститути на рідній мові, виходить, не потрібні, і тоді—радянська автономія повинна бути відкинута геть, як непотрібний мотлох.

Шукання третього шляху є результат незнання справи або сумного недомислу.

Однією з серйозних перешкод на шляху до здійснення радянської автономії є велика недостача інтелігентних сил місцевого походження на окраїнах, недостача інструкторів по всіх без винятку галузях радянської і партійної роботи. Недостача ця не може не гальмувати як освітню, так і революційно-будівничу роботу на окраїнах. Але саме тому було б нерозумно, шкідливо для справи відштовхувати від себе ці і так нечисленні групи місцевих інтелігентів, які, можливо, і хотіли б послужити народним масам, але не можуть цього зробити, може тому, що вони, як не комуністи, вважають себе оточеними атмосферою недовір'я; бояться можливих репресій. До цих груп з успіхом може бути застосована політика втягнення їх у радянську роботу, політика залучення на промислові, аграрні, продовольчі та інші пости з метою поступової їх радянізації. Бо навряд чи можна твердити, що ці інтелігентські групи менш надійні, ніж, скажемо, ті контрреволюційні військові спеціалісти, які, незважаючи на їх контрреволюційність, все ж були притягнені до роботи і потім радянізовані на найважливіших постах.

Але використання національних інтелігентських груп далеко ще недостатнє для задоволення потреби в інструкторах. Одночасно необхідно розвинути багату сітку курсів і шкіл на окраїнах по всіх галузях управління для створення інструкторських кадрів з місцевих людей. Бо ясно, що без наявності таких кадрів організація рідної школи, суду, адміністрації та інших інститутів на рідній мові буде утруднена до краю.

Не менш серйозною перешкодою на шляху до здійснення радянської автономії є та поспішність, що переходить нерідко в грубу нетактовність, яку проявляють деякі товариші в справі радянізації окраїн. Коли ці товариші в областях, що відстали від центральної Росії на цілий історичний період, в областях з не цілком ще ліквідованим середньовічним укладом, зважуються брати на себе «героїчні зусилля» в справі проведення «чистого комунізму», то можна з певністю сказати, що від такого кавалерійського наскоку, від такого «комунізму» добра не буде. Цим товаришам ми хотіли б нагадати відомий пункт нашої програми, за яким:

«РКП стоїть на історично-класовій точці зору, зважаючи на те, на якому ступені її історичного розвитку стоїть дана нація: на шляху від середньовіччя до буржуазної демократії чи від буржуазної демократії до радянської або пролетарської демократії і т. п.»

І далі:

«В усякому разі, з боку пролетаріату тих націй, які були націями гноблячими, необхідна особлива обережність і особлива увага до пережитків національних почуттів у трудящих мас націй пригноблених або неповноправних» (див. «Програму РКП»).

Тобто, коли, наприклад, прямий шлях ущільнення квартир в Азербайджані відштовхує від нас азербайджанські маси, які вважають квартиру, домашнє вогнище недоторканними, священними, то ясно, що прямий шлях ущільнення квартир треба замінити посереднім, обхідним шляхом для досягнення тієї ж мети. Або ще: коли, наприклад, дагестанські маси, сильно заражені релігійними забобонами, ідуть за комуністами «на підставі шаріату», то ясно, що прямий шлях боротьби з релігійними забобонами в цій країні повинен бути замінений шляхами посередніми, більш обережними. І т. д. і т. д.

Коротше: від кавалерійських наскоків щодо «негайної комунізації» відсталих народних мас треба перейти до обачної і продуманої політики поступового втягнення цих мас у загальне русло радянського розвитку.

Такі загалом ті практичні умови здійснення радянської автономії, проведення яких забезпечує духовне зближення і міцний революційний союз центра і окраїн Росії.

Радянська Росія проробляє небачену ще в світі спробу організації співробітництва цілого ряду націй і племен в рамках єдиної пролетарської держави на засадах взаємного довір'я, на засадах добровільної, братерської згоди. Три роки революції показали, що ця спроба має всі шанси на успіх. Але вона, ця спроба, може розраховувати на повний успіх лише в тому разі, коли наша практична політика в національному питанні на місцях не буде розходитися з вимогами декларованої радянської автономії, взятої в її різноманітних формах і ступенях, коли наш

кожний практичний крок на місцях сприятиме прилученню народних мас окраїн до найвищої пролетарської духовної і матеріальної культури у формах, що відповідають побутові і національному обличчю цих мас.

В цьому запорука зміцнення того революційного союзу між центральною Росією і окраїнами Росії, перед яким розлетяться впрах всі і всякі махінації Антанти.

«Правда» № 226,
10 жовтня 1920 р.
Підпис: Й. Сталін

ПРОМОВА ПРИ ВІДКРИТТІ I ВСЕРОСІЙСЬКОЇ НАРАДИ ВІДПОВІДАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ РСІ

15 жовтня 1920 р.

Прошу вважати відкритою першу Всеросійську нараду працівників робітничо-селянської інспекції.

Товариші! Перше ніж перейти до ділових робіт наради, дозвольте висловити думку НК РСІ в питанні про те, чи потрібна інспекція в робітничо-селянській державі і якщо вона потрібна, то які повинні бути її основні завдання.

Росія — єдина країна, де вперше владу взяли в свої руки робітники і селяни. Передумовою взяття влади був найглибший в світі переворот, після якого сталася ліквідація старих апаратів державної влади і зародження нових. В старовину справа стояла так, що робітники звичайно працювали на панів, а пани управляли країною. Цим, власне, і пояснюється, що до революції весь досвід управління країною зосереджувався в руках пануючих класів. Але після Жовтневої революції при владі стали робітники і селяни, які ніколи не управляли, які тільки знали роботу на інших і у яких не знайшлося достатнього досвіду щодо управління країною.

Така є перша обставина, що стала за джерело тих недоліків, на які тепер хибують апарати державного управління Радянської країни.

Далі, після ліквідації старих апаратів державного управління, бюрократизм був зламаний, але бюрократи залишились. Вони, перефарбувавшись в радянських працівників, увійшли в наші державні апарати і, користуючись недостатньою досвідченістю робітників і селян, які тільки що стали при владі, розвели старі махінації по розкраданню державного добра, внесли старі буржуазні звичаї.

Така є друга обставина, яка стала базою для недоліків наших державних апаратів.

Нарешті, нова влада дістала в спадщину від старої цілком зруйнований господарський апарат. Ця руїна поглиблювалася громадянською війною, нав'язаною Росії Антантою. Ця обставина так само стала однією з умов існування хиб і недоліків в механізмі.

Ось, товариші, ті основні умови, на грунті яких виросли недоліки наших державних апаратів.

Ясно, що поки ці умови існують, поки недоліки в апаратах державних залишаються — нам потрібна інспекція.

Звичайно, робітничий клас старається здобути досвід щодо управління країною, але все-таки досвід представників нового класу, який став при владі, ще недостатній.

Звичайно, бюрократи, які перефарбувалися і залізли в наші апарати, приборкуються, але вони недосить ще приборкані.

Звичайно, розруха, яку ми маємо перед собою, зменшується завдяки гарячковій діяльності наших органів держави, та проте ця розруха все ще лишається.

І саме тому, поки ці умови лишаються, поки ці недоліки є, потрібен спеціальний державний апарат, який вивчав би ці недоліки, який виправляв би їх і який допомагав би нашим державним органам іти вперед по шляху вдосконалення.

Які ж основні завдання інспекції?

Основних завдань два.

Перше це те, щоб в результаті чи в ході своєї ревізійної роботи працівники інспекції допомагали нашим товаришам, які стоять при владі як в центрі, так і на місцях встановити найбільш доцільні форми обліку державного майна, допомагали б встановити доцільні форми звітності, допомагали б налагоджувати апарати постачання, апарати мирного і воєнного часу, апарати господарства.

Це перше основне завдання.

Друге основне завдання полягає в тому, щоб РСІ в ході своєї роботи підготовляла з робітників і селян інструкторів, які могли б оволодіти всім державним апаратом. Товариші, країною управляють на ділі не ті, хто вибирає своїх делегатів в парламенти за буржуазного порядку чи на з'їзди Рад за радянських порядків. Ні. Країною управляють фактично ті, хто оволодів на ділі виконавчими апаратами держави, хто керує цими апаратами. Якщо робітничий клас дійсно хоче оволодіти апаратом держави для управління країною, він повинен мати досвідчених агентів не тільки в центрі, не тільки

в тих місцях, де обговорюються і вирішуються питання, але і в тих місцях, де рішення проводяться в життя. Тільки тоді можна сказати, що робітничий клас дійсно оволодів державою. Для того, щоб добитися цього, треба мати достатню кількість кадрів інструкторів по управлінню країною. Основне завдання РСІ полягає в тому, щоб вирощувати, підготовляти ці кадри, залучаючи до своєї роботи широкі верстви робітників і селян. РСІ повинна бути школою для таких кадрів з робітників і селян.

Таке є друге завдання РСІ.

Звідси випливають ті методи роботи, які треба практикувати робітничо-селянській інспекції. В старі, дореволюційні часи, контроль стояв поза державними установами, це була зовнішня сила, яка, провадячи ревізії установ, намагалася ловити винуватців, ловити злочинців і цим обмежувалась. Цей метод є метод, я б сказав, поліційний, метод виловлювання злочинців, метод сенсаційних викриттів для того, щоб вся преса кричала про це. Цей метод треба відкинути геть. Це — не метод робітничо-селянської інспекції. Наша інспекція повинна дивитися на установи, які вона ревізує, не як на чужі, а як на свої рідні установи, які треба вчити, які треба вдосконалювати. Головне не в тому, щоб ловити окремих злочинців, а насамперед в тому, щоб вивчати ревізовані установи, вивчати вдумливо, вивчати серйозно, вивчати хиби і достоїнства, і посувати далі справу вдосконалення цих установ. Найгірше, найнебажаніше це те, коли інспекція захопиться поліційними методами, коли вона почне чіплятися до установи, яку ревізує, коли вона почне кусати п'яти, коли вона

не заглиблюватиметься в явища, залишаючи осторонь основні дефекти.

Методи роботи РСІ повинні полягати в тому, щоб викривати основні дефекти. Я знаю, що цей шлях РСІ дуже важкий, що він викликає часто невдоволення з боку деяких працівників ревізованих установ, я знаю, що часто найчесніших працівників РСІ переслідує ненависть з боку деяких зарозумілих чиновників, а також деяких комуністів, які голосові цих чиновників піддаються. Але цього робітничо-селянська інспекція не повинна боятися. Вона повинна мати перед собою основну заповідь: не шкодувати окремих осіб, хоч би яке становище вони займали, шкодувати тільки справу, тільки інтереси справи.

Завдання це дуже важке і делікатне, воно вимагає великої витримки і великої чистоти, бездоганної чистоти з боку працівників. На жаль, я повинен сказати, що в ході кількох фактичних ревізій деяких установ, тут у нас в Москві, самі агенти контролю не показали себе на висоті покликання. Я повинен заявити, що проти таких агентів комісаріат буде невблаганний. Комісаріат вимагатиме застосування до них найсуворішої міри покарання, бо вони бруднять честь працівників робітничо-селянської інспекції. Якщо на долю робітничо-селянської інспекції випало високе завдання виправляти недоліки наших установ, допомагати працівникам цих установ іти вперед — вдосконалюватися, якщо робітничо-селянській інспекції поставлено завдання не шкодувати нікого, а шкодувати тільки інтереси справи, очевидно,

що самі працівники РСІ повинні бути чисті, бездоганні і нещадні у своїй правді. Це абсолютно необхідно для того, щоб вони могли мати не тільки формальне, але й моральне право ревізувати інших, вчити інших.

«Известия Рабоче-Крестьянской Инспекции» № 9—10, листопад — грудень 1920 р.

ВІД АВТОРА

Передмова до збірника статей з національного питання, виданого в 1920 році

До цієї брошури ввійшли всього лише три статті з національного питання. Певний добір статей, зроблений видавництвом, має, видимо, той сенс, що вибрані три статті відбивають три найважливіші періоди в розв'язанні національного питання в рядах нашої партії, причому брошура в цілому має на меті, очевидно, дати більш-менш цільну картину політики нашої партії в національному питанні.

Перша стаття («Марксизм і національне питання», див. журнал «Просвещение», 1913 р.)[104] відбиває період принципіальних дискусій в національному питанні в рядах російської соціал-демократії в епоху поміщицько-царистської реакції за півтора року до початку імперіалістичної війни, в епоху наростання буржуазно-демократичної революції в Росії. Дві теорії нації боролися тоді і, відповідно, дві національні програми: **австрійська**, підтримана Бундом і меншовиками, і **російська**, більшовицька. Характеристику обох течій читач знайде в статті. Наступні події, а особливо імперіалістична війна і розпад Австро-Угорщини на окремі національні держави, навіч

показали, на чиєму боці правда. Тепер, коли Шпрінгер і Бауер сидять при розбитому кориті своєї національної програми, навряд чи можна сумніватися в тому, що історія засудила «австрійську школу». Навіть Бунд змушений був визнати, що «вимога національно-культурної автономії (тобто австрійської національної програми. **Й. Ст.**), висунута в рамках капіталістичного ладу, втрачає свій смисл в умовах соціалістичної революції» (див. «XII конф. Бунду», 1920 р.). Бунд і не підозрює, що тим самим він визнав (ненароком визнав) **принципіальну** неспроможність теоретичних основ австрійської національної програми, **принципіальну** неспроможність австрійської теорії нації.

Друга стаття («Жовтневий переворот і національне питання», див. «Жизнь Национальностей», 1918 р.)[105] відбиває період після Жовтневої революції, коли Радянська влада, перемігши контрреволюцію в центральній Росії, зіткнулася з буржуазно-націоналістичними урядами на окраїнах, як з вогнищами контрреволюції, коли Антанта, стурбована зростаючим впливом Радянської влади на її (Антанти) колонії, почала відкрито підтримувати буржуазно-націоналістичні уряди з метою задушення Радянської Росії, коли в ході переможної боротьби з буржуазно-націоналістичними урядами перед нами постало практичне питання про конкретні форми обласної радянської автономії, про організацію автономних радянських республік на окраїнах, про поширення впливу Радянської Росії на пригноблені країни Сходу через східні окраїни Росії, про створення єдиного революційного фронту Заходу і Сходу проти світового імперіалізму.

Стаття відмічає нерозривний зв'язок національного питання з питанням про владу і трактує національну політику як частину загального питання про пригноблені народи і колонії, тобто те саме, проти чого заперечували звичайно «австрійська школа», меншовики, реформісти, II Інтернаціонал, і що підтвердилось потім усім ходом подій.

Третя стаття («Політика Радянської влади в національному питанні в Росії», див. «Жизнь Национальностей», жовтень 1920 р.)[106] відноситься до нинішнього періоду ще незакінченого адміністративного переділу Росії на основі обласної радянської автономії, до періоду організації на окраїнах адміністративних комун і автономних радянських республік, як складових частин РСФРР. Центр ваги статті — питання про фактичне проведення в життя радянської автономії, тобто питання про забезпечення революційного союзу між центром і окраїнами, як гарантії проти інтервенціоністських заходів імперіалізму.

Може здатися дивним, що стаття рішуче відкидає вимогу про відокремлення окраїн від Росії, як контрреволюційний замір. Але по суті в цьому нема нічого дивного. Ми **за** відокремлення Індії, Аравії, Єгипту, Марокко та інших колоній від Антанти, бо відокремлення в цьому разі означає визволення цих пригноблених країн від імперіалізму, ослаблення позицій імперіалізму, посилення позицій революції. Ми **проти** відокремлення окраїн від Росії, бо відокремлення в цьому разі означає імперіалістичну кабалу для окраїн, ослаблення революційної могутності Росії, посилення позицій імперіалізму. Саме

тому Антанта, борючись проти відокремлення Індії, Єгипту, Аравії та інших колоній, бореться разом з тим за відокремлення окраїн від Росії. Саме тому комуністи, борючись за відокремлення колоній від Антанти, не можуть разом з тим не боротися проти відокремлення окраїн від Росії. Очевидно, питання про відокремлення розв'язується залежно від конкретних міжнародних умов, залежно від інтересів революції.

З першої статті можна було б викинути деякі місця, що становлять лише історичний інтерес, але, зважаючи на полемічний характер статті, довелось пустити її цілком і без змін. Друга і третя статті друкуються також без змін.

1920 р., жовтень

Й. Сталін. Збірник статей
Гиз, Тула, 1920

ПРО ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ РЕСПУБЛІКИ

Доповідь на крайовій нараді комуністичних організацій Дону і Кавказу в м. Владикавказі 27 жовтня 1920 р.

Товариші! До Жовтневої революції в деяких колах соціалістів Західної Європи існувало переконання, що соціалістична революція може розгорнутися і увінчатися успіхом найраніше в країнах капіталістично розвинених, причому одні гадали, що такою країною буде Англія, другі — Бельгія і т. д. Але майже всі говорили про те, що в країнах капіталістично відсталих, де пролетаріат нечисленний і мало організований, як, наприклад, в Росії, не може початися соціалістична революція. Жовтневий переворот спростував цей погляд, бо соціалістична революція почалась саме в країні відсталій в капіталістичному відношенні, тобто в Росії.

Далі, деякі учасники Жовтневого перевороту були переконані в тому, що соціалістична революція в Росії може увінчатися успіхом і успіх цей може бути міцним лише в тому випадку, коли безпосередньо за революцією в Росії почнеться революційний вибух на Заході, більш глибокий і серйозний, який підтримає і штовхне вперед революцію в Росії, причому передбачалось, що такий вибух обов'язково

почнеться. Цей погляд так само був спростований подіями, бо соціалістична Росія, яка не зустріла прямої революційної підтримки з боку західного пролетаріату і оточена ворожими державами, з успіхом продовжує своє існування і розвиток уже три роки.

Виявилось, що соціалістична революція може не тільки початися в капіталістично відсталій країні, але й увінчатися успіхом, іти вперед, являючи приклад для країн капіталістично розвинених.

Таким чином, поставлене нарадою на порядок денний питання про сучасне становище Росії набирає такого вигляду: чи може Росія, яка більш або менш полишена на саму себе і становить певний оазис соціалізму, оточений ворожими капіталістичними державами, чи може ця Росія протриматися і далі, побиваючи і знищуючи своїх ворогів так само, як вона робила це досі?

Для того, щоб розв'язати це питання, треба насамперед вияснити ті умови, які забезпечують і можуть і надалі забезпечити існування й успіхи Радянської Росії. Ці умови двоякі: постійні, незалежні від нас умови, і умови змінні, від людей залежні.

До числа перших умов ми повинні віднести, поперше, ту обставину, що Росія являє собою неосяжну, величезну країну, на території якої можна довго протриматися, відступаючи в глиб країни в разі неуспіху, для того, щоб, зібравшися з силами, знову перейти в наступ. Коли б Росія була країною маленькою, як Угорщина, де сильний натиск з боку противника швидко вирішує долю країни, де трудно

маневрувати, де відступати нікуди, коли б Росія була такою маленькою країною, вона, як соціалістична країна, навряд чи протрималася б так довго.

Потім, є ще друга умова, теж постійного характеру, яка сприяє розвиткові соціалістичної Росії. Це та обставина, що Росія являє собою одну з небагатьох у світі країн, багатих всередині на всі види палива, сировини і продовольства, тобто країну, незалежну від закордону щодо палива, продовольства та ін., країну, яка може обійтися щодо цього без закордону. Немає сумніву, що коли б Росія жила чужим хлібом і паливом, як-от, наприклад, Італія, вона попала б в критичне становище на другий же день революції, бо досить було б блокувати її, щоб вона лишилась без хліба й палива. Тимчасом, розпочата Антантою блокада Росії вдарила по інтересах не тільки Росії, але й самої Антанти, бо остання втратила російську сировину.

Але крім умов постійних є ще умови змінні, такі ж необхідні для існування і розвитку Радянської Росії, як і постійні. Які ж ці умови? Це умови, що забезпечують резерви Росії. Річ у тому, що при тій запеклій війні між Росією і Антантою, війні, яка триває три роки і може тривати ще три роки, при такій війні питання про бойові резерви є питанням вирішальним.

Які ж резерви Антанти?

Які наші резерви?

Резерви Антанти — це, насамперед, війська Врангеля і молоді армії молодих буржуазних держав, поки що не заражені «отрутою класових суперечностей» (Польща, Румунія, Вірменія, Грузія та ін.).

Слабий пункт Антанти в цьому відношенні полягає в тім, що у неї нема своєї власної контрреволюційної армії. Через революційний рух на Заході вона не в силі рушити на Росію свої, тобто англійські, французькі та інші війська, внаслідок чого вона змушена використовувати чужі армії, які вона фінансує, але якими вона не може розпоряджатися цілком на свій розсуд, як своїми власними арміями. Той факт, що ці армії діють за директивами Антанти, зовсім не спростовує наявності тих тертів, що існують і будуть існувати між Антантою і національними інтересами держав, війська яких використовує Антанта. Мир з Польщею, підписаний всупереч нашіптуванням Антанти, зайвий раз підтверджує наявність таких тертів. Ну, а ця обставина не може не підривати внутрішньої сили бойових резервів Антанти.

Резерви Антанти складаються, по-друге, з контрреволюційних сил, які орудують в тилу наших армій, організуючи всякі партизанські та інші виступи.

Нарешті, є ще резерви Антанти, що орудують в колоніях і напівколоніях, поневолених Антантою, з метою придушення революційного руху, що починається в цих країнах.

Ми вже не говоримо про резерви Антанти в самій Європі у вигляді всіх і всяких скорпіонів, аж до II Інтернаціоналу, що мають на меті придушення соціалістичної революції на Заході.

Резерви Росії — це, насамперед, Червона Армія, армія, що складається з робітників і селян. Від армій, найнятих і підкуплених Антантою, Червона Армія відрізняється тим, що вона воює за свободу

і незалежність своєї власної країни, що її інтереси зливаються з інтересами тієї країни, за яку вона проливає кров, і з інтересами того уряду, за директивами якого вона воює. В цьому внутрішня невичерпна могутність основних резервів Радянської Росії.

Резерви Росії — це, по-друге, ті революційні рухи на Заході, які, розвиваючись, переходять в соціалістичну революцію. Немає сумніву, що, коли б не було революційного руху на Заході, Антанта мала б свої власні контрреволюційні війська і зважилася б рискнути на пряме воєнне втручання в справи Росії.

Нарешті, резерви Росії — це те наростаюче заворушення на Сході і в колоніях та напівколоніях Антанти, яке, переходячи у відкритий революційний рух за визволення країн Сходу від ярма імперіалізму, загрожує лишити Антанту без джерел сировини і палива. Слід пам'ятати, що колонії — це ахіллесова п'ята імперіалізму, удар по якій ставить Антанту в критичне становище. Немає сумніву, що революційний рух на Сході створює навколо Антанти атмосферу невпевненості і розвалу.

Такі наші резерви.

Який історичний розвиток цих факторів?

В 1918 році Радянська Росія — це була внутрішня Росія, відрізана від джерел сировини, продовольства, палива (Україна, Кавказ, Сибір, Туркестан), без серйозної армії, без підтримки з боку пролетаріату Західної Європи. Тоді Антанта могла говорити про пряме воєнне втручання в справи Росії, що і робила. Через два роки Росія являє собою вже зовсім іншу

картину. Сибір, Україна і Кавказ з Туркестаном уже визволені. Юденич, Колчак, Денікін розбиті. Частина молодих буржуазних держав (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Польща) нейтралізована. Рештки денікінської армії (армія Врангеля) напередодні розгрому. Революційний рух у країнах Заходу іде вгору, зміцнюючи свій бойовий орган — III Інтернаціонал, причому Антанта не сміє вже мріяти про пряме воєнне втручання в справи Росії. Революційний рух на Сході проти Антанти наростає, виділяючи своє ядро в особі революційної Туреччини і створюючи свій бойовий орган у вигляді Комітету дій і пропаганди[107].

Коротше: резерви Антанти танугь день у день, резерви Радянської Росії поповнюються.

Ясно, що шансів на поразку Росії тепер, в 1920 році, менше, незрівнянно менше, ніж два роки тому. Ясно, що коли Росія два роки тому витримала натиск Антанти, то вона тим більше витримає його тепер, коли резерви Росії ростуть в усіх сферах боротьби.

Чи значить це, що війна з Антантою приходить до кінця, що ми можемо скласти зброю, розпустити війська і приступити до мирної праці?

Ні, не значить. Антанта, що примирилася, стиснувши серце, з фактом підписання миру з поляками, за всіма даними, не має наміру складати зброї, вона, видимо, має намір перенести театр воєнних дій на південь, в район Закавказзя, причому цілком можливо, що Грузія, з обов'язку утриманки Антанти, не відмовиться зробити послугу останній.

Антанті разом з Росією, очевидно, тісно на землі, одна з цих сторін повинна загинути для того, щоб утвердився мир на землі. Коли так стоїть питання, коли так ставить його Антанта, — а вона ставить його тільки так, — ясно, що Росія не може скласти зброю. Навпаки, ми повинні докласти всіх зусиль, щоб привести в рух всі сили країни для відбиття нового удару. Посилення і зміцнення Червоної Армії, захисниці свободи і незалежності нашої країни, всебічна підтримка соціалістичної революції на Заході, підтримка всіма силами, всіма засобами країн Сходу, що ведуть боротьбу проти Антанти за своє визволення, — ось наші чергові обов'язки, які ми повинні виконувати неухильно, з усією енергією, якщо ми хочемо перемогти.

І ми безперечно переможемо, якщо чесно виконаємо ці обов'язки.

Закінчуючи свою промову, я хотів би згадати про одну умову, без якої перемога революції на Заході була б надзвичайно утруднена: Я говорю про створення продовольчого фонду для революції на Заході. Річ у тому, що західні держави (Німеччина, Італія та ін.) перебувають у цілковитій залежності від Америки, яка постачає Європі хліб. Перемога революції в цих країнах поставила б пролетаріат перед продовольчою кризою на другий же день революції, коли б буржуазна Америка відмовилась постачати їм хліб, що цілком імовірно. У Росії нема особливих продовольчих запасів, але вона все ж могла б зібрати деякі запаси і, зважаючи на можливість і ймовірність обрисованої продовольчої перспективи, слід було б тепер же поставити питання

про утворення продовольчого фонду в Росії для наших західних товаришів. На це питання не звертають належної уваги деякі товариші, але воно може мати, як бачите, дуже істотне значення для ходу і результату революції на Заході.

«Коммунист» (Владикавказ) № 172, 30 жовтня 1920 р.

ТРИ РОКИ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ДИКТАТУРИ

Доповідь на урочистому засіданні Бакинської Ради 6 листопада 1920 р.

Товариші! Перше ніж перейти до моєї доповіді, я хотів би передати привіт вам, Раді бакинських робітничих депутатів, від Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад Росії, від Ради Народних Комісарів, Ревкомові Азербайджану та його главі, тов. Наріманову, а від імені Реввійськради Республіки я передаю палкий привіт XI Червоній армії, яка визволила Азербайджан і відстоює його свободу своїми грудьми. (Оплески.)

Безперечно, що основним питанням в житті Росії за три роки діяльності Радянської влади є питання про міжнародне становище Росії. Був час, коли Радянську Росію не помічали, з нею не рахувалися, її не визнавали. Це був перший період — з дня встановлення Радянської влади в Росії до розгрому німецького імперіалізму. В цей період імперіалісти Заходу, обидві коаліції—англійська і німецька, вчепившись одна в одну, не помічали Радянської Росії, їм було, так би мовити, не до неї.

Другий період — період від розгрому німецького імперіалізму і початку німецької революції до моменту широкого наступу Денікіна на Росію, коли він стояв біля воріт Тули. Цей період відзначається, з точки зору міжнародного становища Росії, тим, що Антанта — англо-франко-американська коаліція,— розгромивши Німеччину, спрямувала всі свої вільні сили проти Радянської Росії. Це той період, коли нам загрожували, — як пізніше виявилось, міфічним, — союзом 14 держав.

Третій період — це той, який ми тепер переживаємо, коли нас не тільки помічають, як соціалістичну державу, не тільки визнають фактично, але й побоюються.

ПЕРШИЙ ПЕРІОД

Три роки тому, 25 жовтня (або 7 листопада за новим стилем) 1917 року — маленька купка більшовиків, діячів Петроградської Ради, зібралась і вирішила оточити палац Керенського, взяти його війська, вже розкладені, в полон і передати владу 2 з'їздові Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, що тоді зібрався.

В той момент багато хто на нас дивився, в кращому разі, як на чудаків, в гіршому — як на «агентів німецького імперіалізму».

З точки зору міжнародного становища цей період можна було б назвати періодом повної самотності Радянської Росії.

Не тільки буржуазні держави, які нас оточували, ставилися до Росії вороже, але навіть наші

соціалістичні «товариші» на Заході дивилися на нас з недовір'ям.

Якщо тоді Радянська Росія все-таки збереглась як держава, то тільки тому, що імперіалісти Заходу були зайняті серйозною боротьбою між собою. До того ж, до експерименту більшовиків у Росії вони ставилися іронічно: вони розраховували, що більшовики умруть своєю власною смертю.

З точки зору внутрішнього становища цей період можна схарактеризувати як період руйнування старого світу в Росії, як період руйнування всього апарату старої буржуазної влади.

Ми теоретично знали, що пролетаріат не може взяти просто стару державну машину і пустити її в хід. Це наше теоретичне положення, дане Марксом, цілком підтвердилося на фактах, коли ми зустрілися з цілою смугою саботажу з боку царських чиновників, службовців і деякої частини верхівки пролетаріату, — смугою, повною дезорганізації державної влади.

Перший і найголовніший апарат буржуазної держави, стара армія та її генералітет, були здані на злом. Це обійшлося дорого. В результаті цього злому нам довелося тимчасово залишитися без всякої армії і підписати Брестський мир. Але іншого виходу не було, ніякого іншого шляху для визволення пролетаріату історія нам не давала.

Далі був зруйнований, зданий на злом, другий такий же важливий в руках буржуазії апарат — апарат чиновницький, апарат буржуазної адміністрації.

В галузі господарського управління країною найбільш характерне — це вилучення з рук буржуазії

основного нерва господарського життя буржуазії — банків. Банки були вилучені з рук буржуазії, і вона була залишена, так би мовити, без душі. Далі йде робота по злому старих апаратів господарського життя і експропріація буржуазії — відібрання у неї фабрик і заводів і передача їх в руки робітничого класу. Нарешті, злом старих апаратів продовольства і спроба побудувати нові, які могли б зібрати хліб і розподілити його серед населення. На закінчення — ліквідація Учредилки. Ось всі ті, приблизно, заходи, які Радянська Росія змушена була провести в цей період з метою зруйнування буржуазного державного апарату.

ДРУГИЙ ПЕРІОД

Другий період починається з того часу, коли англо-франко-американська коаліція, розбивши німецький імперіалізм, взялась за розправу з Радянською Росією.

З точки зору міжнародної цей період характеризується як період відкритої війни між силами Антанти і силами Радянської Росії. Якщо в перший період нас не помічали, з нас сміялися і глузували, то в цей період, навпаки, всі чорні сили сполошилися, щоб покласти край так званій «анархії» в Росії, яка загрожувала розкласти весь капіталістичний світ.

З точки зору внутрішніх відносин цей період треба схарактеризувати як період будівництва, як період, коли руйнування старих апаратів буржуазної держави в основному закінчилось і коли почалась нова смуга будівництва, коли налагоджуються відібрані у хазяїв фабрики й заводи, будується дійсно

робітничий контроль, а потім від контролю пролетаріат переходить до прямого управління, коли замість зруйнованого продовольчого апарату будується новий, замість зруйнованого залізничного апарату в центрі і на місцях будуються нові органи, замість старої армії — нова.

Треба визнати, що будівництво в цей період загалом кульгає, тому що основна будівнича енергія — дев'ять десятих цієї енергії — іде на створення Червоної Армії, бо в смертельній боротьбі з силами Антанти справа йде про саме існування Радянської Росії, а існування в цей період можна було відстояти лише силами могутньої Червоної Армії. І треба сказати, що наші зусилля не пішли на марне, бо Червона Армія, яка перемогла Юденича, Колчака, показала вже в цей період всю свою могутність.

З точки зору міжнародного становища Росії цей другий період можна назвати періодом поступової ліквідації самотності, ізольованості Росії. Починають з'являтися перші союзники Росії. Німецька революція виділяє згуртовані кадри робітників, комуністичні кадри, кладучи початок новій комуністичній партії в особі групи Лібкнехта.

У Франції маленька група, яку не помічали раніше, група Лоріо, перетворюється в серйозну групу комуністичного руху. В Італії комуністична течія, слаба спочатку, захоплює трохи не всю італійську соціалістичну партію, її більшість.

На Сході, у зв'язку з успіхами Червоної Армії, починається заворушення, що перейшло, наприклад, в Туреччині в пряму війну проти Антанти і її союзників.

Самі буржуазні держави в цей період вже не являють собою тієї згуртованої маси, ворожої Росії, яку вони являли в перший період, не кажучи вже про незгоди всередині самої Антанти в питанні про визнання Радянської Росії, — незгоди, що посилюються з бігом часу. Починають лунати голоси про переговори з Росією, про угоду з нею. Такі є, наприклад, Естонія, Латвія, Фінляндія.

Нарешті, лозунг «Руки геть від Росії», який став популярним серед англо-французьких робітників, робить неможливим пряме збройне втручання Антанти в справи Росії. Антанта змушена відмовитися від посилання проти Росії англо-французьких солдатів. Антанта змушена обмежитися використовуванням чужих армій проти Росії, якими, однак, не може розпоряджатися на свій розсуд.

ТРЕТІЙ ПЕРІОД

Третій період — це той самий, який ми тепер переживаємо. Цей період можна назвати перехідним. Перша половина цього періоду відзначається тим, що Росія, розбивши головного ворога — Денікіна — і передбачаючи кінець війни, поставила собі метою державні апарати, пристосовані до цілей війни, переставити на нові рейки, на рейки господарського будівництва. Якщо раніше говорилося: «все для війни», «все для Червоної Армії», «все для перемоги над зовнішнім ворогом», то тепер стали говорити: «все для зміцнення господарського життя». Проте, ця смуга третього періоду, яка почалася після розгрому Денікіна і вигнання його з України, перервалася

нападом Польщі на Росію. Тут Антанта ставила собі за мету перешкодити Радянській Росії зміцніти в господарському відношенні і стати найсильнішою державою світу. Антанта цього боялась, і вона нацькувала Польщу на Росію.

Довелося апарати держави, вже пристосовані до господарського будівництва, перебудовувати заново, довелося трудові армії, створені на Україні, на Уралі, на Дону, знов перебудовувати на військовий лад для того, щоб згуртувати навколо них бойові частини і відправити проти Польщі. Період цей кінчається тим, що Польща вже нейтралізована і нових зовнішніх ворогів у нас поки що не виявляється. Єдиний прямий ворог — це рештки денікінської армії в особі Врангеля, яку громить нині наш тов. Будьонний.

Тепер є підстава гадати, що принаймні на невеликий проміжок часу Радянська Росія дістане значний перепочинок для того, щоб всю енергію своїх невтомних працівників, які мало не за один день підняли з-під землі Червону Армію, спрямувати на шлях господарського будівництва, поставити на ноги заводи, землеробство, продоргани.

З точки зору зовнішніх, міжнародних відносин третій період характерний тим, що Росію не тільки перестали не помічати і не тільки стали з нею битися, всіма силами висуваючи на сцену навіть міфічні 14 держав, якими погрожував Росії Черчілль, але навіть, будучи кілька раз побиті, стали побоюватися Росії, почуваючи, що в особі Росії росте могутня соціалістична народна держава, яка не дасть себе скривдити.

З точки зору внутрішніх відносин період цей відзначається тим, що Росія дістає розв'язані руки після розгрому Врангеля, і вона віддає всі свої сили на внутрішнє будівництво, причому вже тепер помічається, що наші господарські органи багато краще, багато грунтовніше працюють, ніж це було в другий період. В 1918 році влітку московські робітники раз на два дні одержували $^1/_8$ фунта хліба з макухою. Цей сумний, цей трудний період пройдено. Московські робітники, як і петроградські, одержують нині на день півтора фунта хліба. Це значить — наші продовольчі органи налагодились, покращали, навчилися збирати хліб.

Щодо нашої політики відносно внутрішніх ворогів, вона повинна лишатися і лишається такою ж, якою була в усі три періоди, тобто політикою придушення всіх противників пролетаріату. Цю політику не можна, звичайно, вважати політикою «загальної свободи», — в епоху диктатури пролетаріату ніякої загальної свободи, тобто ніякої свободи слова, свободи друку та ін., для буржуазії у нас не може бути. Наша внутрішня політика зводиться до того, щоб надати пролетарським верствам в місті й на селі максимум свободи для того, щоб рештки буржуазного класу не мали навіть мінімуму свободи.

В цьому суть нашої політики, яка спирається на диктатуру пролетаріату.

ПЕРСПЕКТИВИ

Звичайно, наша будівнича робота за ці три роки не була така успішна, як цього хотілося б, але треба взяти до уваги ті важкі, неможливі умови роботи,

від яких не можна відбитися і проти яких не можна сперечатися, але які треба подолати.

По-перше, нам доводилося будувати під огнем. Уявіть собі муляра, який, будуючи однією рукою, другою рукою захищає той дім, який він будує.

По-друге, ми будували не буржуазне господарство, де всякий, переслідуючи свої приватні інтереси, не дбає про державу як про ціле, не ставить собі питання про планомірну організацію господарства в державному масштабі. Ні, ми будували суспільство соціалістичне. Це значить, що повинні бути враховані потреби всього суспільства в цілому, повинно бути організоване господарство планомірно, свідомо, в загальноросійському масштабі. Немає сумніву, що це завдання незрівнянно складніше і трудніше.

Ось чому наша будівнича робота не могла дати максимальних результатів.

Наші перспективи ясні за такого стану речей: ми стоїмо на порозі ліквідації наших зовнішніх ворогів, на порозі переведення всіх наших державних апаратів з рейок воєнних на рейки господарські. Ми за мир у зовнішній політиці, ми не прихильники війни. Та коли нам нав'яжуть війну, а деякі дані говорять, що Антанта намагається перенести театр воєнних дій на південь, в Закавказзя, коли ця Антанта, кілька раз нами бита, ще раз нав'яже нам війну, то само собою ясно, що ми не випустимо зброї з рук, не розпустимо наших військ. Як і раніше, ми докладемо всіх зусиль, щоб Червона Армія здравствувала і була в бойовій готовності, щоб вона могла так само сміливо і хоробро захищати Радянську Росію від ворогів, як вона захищала її досі.

Оглядаючи минуле Радянської влади, мимоволі згадую вечір 1917 року, 25 жовтня, три роки тому, коли ми, маленька група більшовиків, на чолі з товаришем Леніним, маючи в руках Петроградську Раду (вона була тоді більшовицькою) і незначну Червону гвардію, маючи в своєму розпорядженні всього-навсього маленьку, не цілком ще згуртовану комуністичну партію в 200—250 тисяч чоловік, як ми, ця маленька група, знявши з влади представників буржуазії, передали владу 2 з'їздові Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

З того часу минуло три роки.

І ось, за цей період Росія, пройшовши огонь і бурю, викувалась у могутню соціалістичну державу світу.

Якщо тоді у нас в руках була тільки Петроградська Рада, то тепер, через три роки, навколо нас згуртувалися всі Ради Росії.

Замість Установчих зборів, до яких готувалися наші противники, ми маємо тепер Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Рад, який виріс із Петроградської Ради.

Якщо у нас тоді була маленька гвардія, що складалася з петроградських робітників, які вміли розправлятися з юнкерами, що повстали в Пітері, але не вміли боротися проти зовнішнього ворога, тому що були слабі, то тепер ми маємо багатомільйонну славну Червону Армію, яка громить ворогів Радянської Росії, яка перемогла Колчака, Денікіна і тепер руками випробуваного вождя нашої кавалерії тов. Будьонного громить останні рештки армії Врангеля.

Якщо ми тоді, три роки тому, мали в руках маленьку, ще не зовсім згуртовану партію комуністів — всього яких-небудь 200—250 тисяч членів, — то тепер, через три роки, після бурі і вогню, через які пройшла Радянська Росія, ми маємо партію в 700 тисяч членів, партію, збудовану із сталі, партію, членів якої в усякий момент можна перешикувати в рядах і сотнями тисяч зосередити на всякій партійній роботі, партію, яка, не боячись замішання в своїх рядах, одним помахом руки Центрального Комітету може перешикувати свої ряди і рушити на ворога.

Якщо тоді, три роки тому, на Заході були у нас тільки маленькі співчуваючі нам групи, група Лоріо у Франції, Макліна в Англії, група Лібкнехта, вбитого мерзотниками капіталізму в Німеччині, — то тепер перед нами, через три роки, виросла величезна організація міжнародного революційного руху — III Комуністичний Інтернаціонал, який завоював основні партії в Європі: німецьку, французьку, італійську. Ми маємо тепер основне ядро міжнародного соціалістичного руху в особі Комуністичного Інтернаціоналу, яке розбило II Інтернаціонал.

І це не випадковість, що вождь II Інтернаціоналу пан Каутський викинутий з Німеччини революцією, що він змушений шукати притулку у відсталому Тіфлісі, у грузинських соціал-духанщиків[108].

Нарешті, якщо ми три роки тому зустрічали в країнах пригнобленого Сходу саму тільки байдужість до революції, то тепер Схід заворушився, і ми маємо тепер перед собою на Сході цілий ряд визвольних рухів, спрямованих проти Антанти, проти імперіалізму. Ми маємо революційне ядро, яке

згуртовує навколо себе всі інші колонії і напівколонії, в особі уряду Кемаля, буржуазно-революційного, але який все ж веде боротьбу проти Антанти із зброєю в руках.

Якщо три роки тому ми навіть мріяти не сміли про те, що Схід заворушиться, то тепер ми маємо не тільки революційне ядро Сходу в особі буржуазної революційної Туреччини, але ми маємо ще в руках соціалістичний орган Сходу: «Комітет дій і пропаганди».

Всі ці факти, що говорять про те, які ми були в революційному відношенні бідні три роки тому і які стали багаті тепер, — всі ці факти дають нам підставу твердити, що Радянська Росія житиме, що вона розвиватиметься і що вона переможе своїх ворогів.

Безсумнівно, що наш шлях не з легких, але безсумнівно так само, що труднощі нас не лякають. Перефразуючи відомі слова Лютера[109], Росія могла б сказати:

«Тут я стою, на межі між старим, капіталістичним, і новим, соціалістичним, світом, тут, на цій межі, я об'єдную зусилля пролетарів Заходу із зусиллями селянства Сходу для того, щоб розгромити старий світ. Хай же допоможе мені бог історії».

«Коммунист» (Баку) №№ 157 і 160;
7 і 11 листопада 1920 р.

З'ЇЗД НАРОДІВ ДАГЕСТАНУ [110]

13 листопада 1920 р.

1. ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО РАДЯНСЬКУ АВТОНОМІЮ ДАГЕСТАНУ

Товариші! Радянський уряд Російської Соціалістичної Федеративної Республіки, зайнятий до останнього часу війною проти зовнішніх ворогів і на півдні і на заході, проти Польщі і Врангеля, не мав можливості і часу віддати свої сили на розв'язання питання, яке хвилює дагестанський народ.

Тепер, коли армія Врангеля розгромлена, жалюгідні її рештки тікають в Крим, а з Польщею укладено мир, Радянський уряд має можливість зайнятися питанням про автономію дагестанського народу.

У минулому в Росії влада була в руках царів, поміщиків, фабрикантів і заводчиків. У минулому Росія була Росією царів і катів. Росія жила тим, що пригноблювала народи, які входили до складу колишньої Російської імперії. Уряд Росії жив за рахунок соків, за рахунок сил пригноблюваних ним народів, в тому числі і народу руського.

Це був час, коли всі народи проклинали Росію. Але тепер цей час відійшов у минуле. Його поховано, і йому не воскреснути ніколи.

На кістках цієї гнобительської царської Росії виросла нова Росія — Росія робітників і селян.

Почалося нове життя народів, які входили до складу Росії. Почалася смуга розкріпачення цих народів, які страждали під ярмом царів і багачів, поміщиків і фабрикантів.

Новий період, що почався після Жовтневої революції, коли влада перейшла в руки робітників і селян, і влада стала комуністичною, ознаменувався не тільки визволенням народів Росії. Він висунув ще завдання визволення всіх народів взагалі, в тому числі і народів Сходу, які страждають від гніту західних імперіалістів.

Росія перетворилася в підойму визвольного руху, яка приводить в рух не тільки народи нашої країни, але і всього світу.

Радянська Росія — це факел, який освітлює народам всього світу шлях до визволення від ярма гнобителів.

Тепер уряд Росії, завдяки перемозі над ворогами одержавши можливість зайнятися питаннями внутрішнього розвитку, визнав за необхідне оголосити вам, що Дагестан повинен бути автономним, що він користуватиметься внутрішнім самоврядуванням, зберігаючи братерський зв'язок з народами Росії.

Дагестан повинен управлятися згідно з своїми особливостями, своїм побутом, звичаями.

Нас повідомляють, що серед дагестанських народів шаріат має серйозне значення. До нашого відома так само дійшло, що вороги Радянської влади поширюють чутки, що Радянська влада забороняє шаріат.

Я тут від імені уряду Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки уповноважений заявити, що ці чутки невірні. Уряд Росії надає кожному народові повне право управлятися на основі своїх законів і звичаїв.

Радянський уряд вважає шаріат таким же правомочним, звичаєвим правом, яке є і в інших народів, що населяють Росію.

Якщо дагестанський народ бажає зберегти свої закони і звичаї, то вони повинні бути збережені.

Разом з тим, вважаю за необхідне заявити, що автономія Дагестану не означає і не може означати відокремлення його від Радянської Росії. Автономія — не являє собою незалежність. Росія і Дагестан повинні зберегти між собою зв'язок, бо тільки в цьому разі Дагестан зможе зберегти свою свободу. Даючи автономію Дагестанові, Радянський уряд має цілком певну мету виділити з середовища місцевих працівників чесних і відданих людей, які люблять свій народ, і довірити їм всі органи управління Дагестаном, як господарські, так і адміністративні. Тільки так і тільки таким чином можна зблизити Радянську владу в Дагестані з народом. Ніякої іншої мети, як піднесення Дагестану на вищий культурний ступінь шляхом залучення місцевих працівників, Радянська влада не має.

Радянська влада знає, що темрява — перший ворог народу. Через це треба створити якнайбільше шкіл і органи управління на місцевих мовах.

Цим способом Радянська влада сподівається витягти народи Дагестану з тієї трясовини, темряви і неуцтва, куди їх кинула стара Росія.

Радянський уряд вважає, що встановлення в Дагестані автономії, подібно до тієї, якою користуються Туркестан, Киргизька і Татарська республіки,— необхідне.

Радянська влада пропонує вам, представникам народів Дагестану, доручити вашому Дагестанському революційному комітетові обрати представників, щоб послати їх в Москву і виробити там спільно з представниками вищої Радянської влади план автономії для Дагестану.

Останні події на півдні Дагестану, де зрадник Гоцінський виступив проти свободи Дагестану, будучи виконавцем волі генерала Врангеля, того самого Врангеля, який при Денікіні, борючись з повстанцями, руйнував аули горців Північного Кавказу,— ці події говорять багато про що.

Я повинен відзначити, що дагестанський народ в особі своїх червоних партизанів у боях з Гоцінським, захищаючи свою Радянську владу, довів тим самим свою відданість червоному прапорові.

Якщо ви проженете Гоцінського, ворога трудящих Дагестану, то тим самим виправдаєте довір'я, яке виявляє вища Радянська влада, даючи Дагестанові автономію.

Радянський уряд—перший уряд, який добровільно дає Дагестанові автономію.

Ми сподіваємося, що народи Дагестану виправдають довір'я Радянського уряду.

Хай живе союз народів Дагестану з народами Росії!

Хай живе радянська автономія Дагестану!

2. ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Товариші! Тепер, коли останній ворог Радянської влади розгромлений, стає ясним політичне значення автономії, яку Радянський уряд добровільно дав Дагестанові.

Слід звернути увагу на одну обставину. В той час, як царський уряд і всі взагалі буржуазні уряди світу роблять поступки народові і дають ті або інші реформи звичайно лише в тому разі, коли їх змушують до того тяжкі обставини, Радянська влада, навпаки, перебуваючи на вершині своїх **успіхів**, дає автономію Дагестанові цілком добровільно.

Це означає, що автономія Дагестану ввійде в життя Дагестанської Республіки, як її міцна і непорушна основа. Бо міцне лише те, що дається добровільно.

На закінчення я хотів би підкреслити, щоб те високе довір'я, яке виявила вам Радянська влада, було виправдане дагестанськими народами в майбутній боротьбі проти наших спільних ворогів.

Хай живе Автономний Радянський Дагестан!

«Советский Дагестан» № 76.
17 листопада 1920 р.

З'ЇЗД НАРОДІВ ТЕРСЬКОЇ ОБЛАСТІ [111]

17 листопада 1920 р.

1. ДОПОВІДЬ ПРО РАДЯНСЬКУ АВТОНОМІЮ ТЕРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Товариші! Сьогоднішній з'їзд скликано для того, щоб оголосити волю Радянського уряду про устрій життя терських народів і про їх відносини до козаків.

Перше питання — це відношення до козаків.

Життя показало, що спільне проживання козаків і горців в межах єдиної адміністративної одиниці привело до нескінченних чвар.

Життя показало, що для уникнення взаємних кривд і кровопролиття треба відокремити маси козаків від мас горців.

Життя показало, що для обох сторін вигідно розмежуватися.

На цій підставі уряд вирішив виділити більшість козаків в окрему губернію, і більшу частину горців в автономну Гірську Радянську Республіку з тим, щоб границею між ними була ріка Терек.

Радянська влада прагнула до того, щоб інтереси козацтва не зневажалися. Вона не думала, товариші козаки, відбирати у вас землі. У неї була одна

тільки думка — визволити вас від ярма царських генералів і багатіїв. Вона вела цю політику з початку революції.

А козаки поводилися більш ніж підозріло. Вони все дивилися в ліс, не довіряли Радянській владі. То вони путалися з Бічераховим, то водилися з Денікіним, з Врангелем.

А останнім часом, коли миру з Польщею ще не було, а Врангель наступав на Донецький басейн, в цю хвилину одна частина терського козацтва віроломно, — інакше не можна висловитися, — повстала проти наших військ в тилу.

Я говорю про недавнє повстання Сунженської лінії, яке мало на меті відрізати Баку від Москви.

Ця спроба тимчасово вдалась козакам.

Горці в цей момент показали себе, на сором козакам, більш гідними громадянами Росії.

Радянська влада довго терпіла, але всякому терпінню буває кінець. І ось, внаслідок того, що деякі групи козаків виявились віроломними, довелося вжити проти них суворих заходів, довелося виселити провинені станиці і заселити їх чеченцями.

Горці зрозуміли це так, що тепер можна терських козаків безкарно кривдити, можна їх грабувати, відбирати худобу, безчестити жінок.

Я заявляю, що коли горці думають так, вони глибоко помиляються. Горці повинні знати, що Радянська влада захищає громадян Росії однаково, без різниці національності, все одно, чи вони козаки чи горці. Слід пам'ятати, що коли горці не припинять бешкетів, Радянська влада покарає їх з усією суворістю революційної влади.

Надалі доля козаків, як тих, що відходять в окрему губернію, так і тих, що залишаються в межах Гірської Автономної Республіки, цілком залежить від їх власної поведінки. Якщо козаки не відмовляться від віроломних вихваток проти робітничо-селянської Росії, я повинен сказати, що урядові доведеться знову вдатися до репресій.

Але якщо козаки поводитимуться надалі як чесні громадяни Росії, я заявляю тут перед усім з'їздом, що ні один волос не впаде з голови козака.

Друге питання — це ставлення до горців Терської області.

Товариші горці! Старий період в історії Росії, коли царі і царські генерали топтали ваші права, знищували ваші вільності, — цей період гноблення і рабства канув у вічність. Тепер, коли влада в Росії перейшла в руки робітників і селян, в Росії не повинно бути більше пригноблених.

Даючи вам автономію, Росія тим самим повертає вам ті вільності, що їх украли у вас кровопивці царі й гнобителі царські генерали. Це значить, що ваше внутрішнє життя повинно бути побудоване на основі вашого побуту, нравів і звичаїв, певна річ, в рамках загальної Конституції Росії.

У кожного народу, у чеченців, у інгушів, осетинів, кабардинців, балкарців, карачаївців, а також у козаків, що залишилися на автономній гірській території, повинна бути своя національна Рада, яка управляє справами відповідних народів стосовно до побуту і особливостей останніх. Я вже не говорю про іногородніх, які були і залишаються вірними

синами Радянської Росії і за яких Радянська влада завжди стоятиме горою.

Якщо буде доведено, що буде потрібний шаріат, нехай буде шаріат. Радянська влада не думає оголосити війну шаріатові.

Якщо буде доведено, що органи Чека і Особливого відділу не вміють пристосовуватися до побуту і особливостей населення, то ясно, що відповідні зміни повинні бути внесені і в цю область.

На чолі національних Рад повинен бути Раднарком Гірської Республіки, обираний з'їздом Рад останньої і безпосередньо зв'язаний з Москвою.

Чи значить це, що горці будуть тим самим відокремлені від Росії, що Росія покидає їх, що Червона Армія буде відведена в Росію, як питають про це з тривогою горці? Ні, не значить. Росія розуміє, що полишені на самих себе малі народності Тереку не зможуть відстояти свою свободу проти світових хижаків та їх агентів – гірських поміщиків, які повтікали в Грузію і інтригують звідти проти трудових горців. Автономія означає не відокремлення, а союз самоврядовуваних гірських народів з народами Росії. Цей союз є основа гірської радянської автономії.

Товариші! В минулому справа стояла звичайно так, що уряди погоджувались на ті чи інші реформи, на поступки на користь народів лише в трудні хвилини, коли вони, ослаблені, потребували співчуття своїх народів. Так робили завжди царські і взагалі буржуазні уряди. На відміну від них Радянський уряд діє по-іншому. Радянський уряд дає вам автономію не в трудну хвилину, а в хвилину гучних

успіхів на полях бою, у хвилину повного торжества над останнім оплотом імперіалізму в Криму.

Життя показує, що те, що дається урядами в критичну хвилину, — нетривке, ненадійне, бо воно завжди може бути відібране, коли мине критична хвилина. Реформи і вільності можуть бути тривкими лише в тому разі, коли вони даються не під тиском тимчасової, хвилинної необхідності, а з повним усвідомленням корисності реформи, в розквіті сил і могутності уряду. Саме так і робить тепер Радянський уряд, повертаючи вам ваші вільності.

Роблячи так, Радянська влада хоче сказати, що вона цілком довіряє вам, товариші горці, що вона довіряє вашим здатностям самоврядовуватися.

Будемо сподіватися, що ви зумієте виправдати це довір'я робітничо-селянської Росії.

Хай живе союз народів Терської області з народами Росії!

2. ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Товариші! Я одержав кілька записок в питаннях, що стосуються автономії. Я повинен на них відповісти.

Перше питання — це питання про територіальні межі Гірської Радянської Республіки. Межі республіки загалом визначаються: з півночі Тереком, а в інших напрямах — межами земель народів Терської області: чеченців, інгушів, кабардинців, осетинів, балкарців, карачаївців, включаючи іногородніх і козачі станиці по цей бік Тереку. Це становитиме територію Автономної Гірської Республіки. Щодо

детальних обрисів меж, то вони повинні бути визначені комісією з представників Гірської Республіки і суміжних губерній.

Друге питання: де буде центр Гірської Автономної Республіки і чи ввійдуть до складу республіки міста Грозний і Владикавказ? Звичайно, ввійдуть. Столицею республіки можна призначити будь-яке місто. Я особисто думаю, що таким центром повинен бути Владикавказ, як центр, зв'язаний з усіма народностями Терської області.

Трете питання — це питання про межі самої автономії. Мене питають: якого типу автономія дається Гірській Республіці?

Автономії бувають різні: адміністративна, як у карелів, черемісів, чувашів, німців Поволжя, політична, — як у башкирів, киргизів, татар Поволжя. Автономія Гірської Республіки є політичною і, звичайно, радянською. Це автономія типу Башкирії, Киргизії, Татарії. Це значить, що на чолі Гірської Радянської Республіки буде Центральний виконавчий комітет Рад, обраний на з'їзді Рад. Центральний виконавчий комітет виділить Раду народних комісарів з безпосереднім зв'язком з Москвою. Фінансуватиметься республіка із загальних коштів Федеративної Республіки. Народні комісаріати, які відають справами господарства і військовими, будуть безпосередньо зв'язані з відповідними комісаріатами центра. Решта комісаріатів: юстиції, земельних справ, внутрішніх справ, освіти та ін. підлягатимуть ЦВК Гірської Радянської Республіки, зв'язаному з Всеросійським ЦВК. Зовнішня торгівля і закордонні справи будуть цілком в руках центральної влади.

Далі йде питання про час проведення в життя автономії. Для того, щоб виробити докладні правила або, кажучи по-вченому, «конституцію» республіки, треба, щоб були обрані представники по одному від кожної народності, які могли б разом з представниками уряду в Москві виробити конституцію Автономної Гірської Республіки.

Не пошкодило б вам на цьому з'їзді обрати для цього по одному представнику від чеченців, інгушів, осетинів, кабардинців, балкарців, карачаївців і тих станиць, які входять в Автономну Гірську Республіку, всього сім представників.

Мене питають про порядок виборів в національні Ради. Вибори повинні бути проведені в порядку конституції, тобто право вибору в Ради надається тільки трудящим. Ради повинні бути трудовими.

У нас в Росії вважають, що хто не працює, той не їсть. Ви повинні заявити, що хто не працює, той не вибирає. Це основа радянської автономії. В цьому різниця між буржуазною і радянською автономією.

Дальше питання про армію.

Армія повинна бути безумовно загальною, бо своєю маленькою армією Гірська Республіка не зможе відстояти свободу, нічого не зуміє протипоставити військам, субсидованим Антантою.

Закінчуючи промову, я хотів би відтінити те основне, що може дати вам, горцям, автономія.

Основне зло, яке гнітило горців все життя, — це їх відсталість, їх неуцтво. Тільки викорінення цього зла, тільки широка освіта мас може врятувати горців від вимирання, може прилучити їх до вищої культури. Ось чому у своїй автономній республіці

горці повинні почати насамперед з влаштування шкіл і культурно-освітніх установ.

Весь сенс автономії в тому, щоб вона втягла горців в управління своєю країною. Тут у вас надто мало місцевих людей, які вміють управляти своїм народом. Ось чому в установах Продкому, Чека, Особливого відділу, народного господарства працюють росіяни, які не знають вашого побуту, мови. Треба, щоб ваші люди залучалися до всіх галузей управління країною. Та автономія, про яку тут говориться, розуміється так, щоб в усіх органах управління стояли ваші люди, які знають вашу мову, ваш побут.

В цьому сенс автономії.

Автономія повинна вас навчити ходити своїми власними ногами, — в цьому мета автономії.

Результати автономії позначаться не відразу: не можна за один день створити з місцевих людей досвідчених працівників по управлінню країною. Але не мине двох-трьох років, як ви втягнетесь в управління своєю країною і виділите з-поміж себе вчителів, господарників, продовольчих працівників, землевпорядників, військових, судових і взагалі партійних і радянських працівників. І тоді ви побачите, що навчилися самоврядовуватися.

Хай живе гірська автономія, яка навчить вас управляти своєю країною і яка допоможе вам стати такими ж свідомими, як робітники і селяни Росії, які навчилися не тільки управляти своєю країною, але й перемагати своїх заклятих ворогів!

«Жизнь Национальностей» №№ 39 і 40;
8 і 15 грудня 1920 р.

СТАНОВИЩЕ НА КАВКАЗІ

Розмова з співробітником газети «Правда»

Товариш **Сталін**, який повернувся з відрядження на південь, в розмові з нашим співробітником про становище Кавказу повідомив таке:

— Важливе значення Кавказу для революції визначається не тільки тим, що він є джерелом сировини, палива і продовольства, але й положенням його між Європою і Азією, зокрема, між Росією і Туреччиною, і наявністю дуже важливих економічних і стратегічних шляхів (Батум — Баку, Батум — Тавріз, Батум — Тавріз — Ерзерум).

Все це враховує Антанта, яка, володіючи нині Константинополем, цим ключем Чорного моря, хотіла б зберегти прямий шлях на Схід через Закавказзя.

Хто закріпиться кінець кінцем на Кавказі, хто користуватиметься нафтою і найважливішими шляхами, які ведуть в глиб Азії, революція чи Антанта, — в цьому все питання.

Визволення Азербайджану значно послабило позицію Антанти на Кавказі. Боротьба Туреччини з

Антантою привела до тих же результатів. Проте, Антанта не падає духом і плете своє павутиння на Кавказі.

Перетворення Тіфліса в базу контрреволюційної роботи; сформування буржуазних урядів Азербайджану, Дагестану і горців Терської області, звичайно, на кошти Антанти і за допомогою буржуазної Грузії; загравання з кемалістами і проповідь ідей федерації кавказьких народів під протекторатом Туреччини; міністерська чехарда в Персії, яку влаштовує Антанта, і наводнення Персії сипаями, — все це і багато подібного говорить про те, що старі вовки Антанти не дрімають. Безсумнівно, що робота агентів Антанти в цьому напрямі значно посилилась і набрала гарячкового характеру після розгрому Врангеля.

Які шанси Антанти і які шанси революції на Кавказі?

Немає сумніву, що шанси Антанти, наприклад, в Дагестані і Терській області впали до нуля. Розгром Врангеля і проголошення радянської автономії в Дагестані і Терській області, поряд з інтенсивною радянською будівничою роботою в цих областях, зміцнили становище Радянського уряду в цьому районі. Це не випадковість, що народні з'їзди представників мільйонів населення Тереку і Дагестану урочисто поклялися битися за Ради в тісному союзі з робітниками і селянами Росії.

Горці вірно оцінили проголошення автономії, яке відбулося не в трудну хвилину Радянської влади, а в хвилину громових успіхів її військ, як ознаку довір'я влади до горців. «Те, що дає народам влада, — говорили мені горці в особистій розмові, — в хвилину

трудну, під тиском хвилинної необхідності, те нетривке. Тривкі тільки ті реформи і ті вільності, які даються згори в результаті перемог над ворогами, як це робить тепер Радянський уряд».

Такі ж низькі шанси Антанти в Азербайджані, який добився своєї незалежності і вступив у добровільний союз з народами Росії. Навряд чи треба доводити, що хижацькі лапи Антанти, простягнені до Азербайджану і бакинської нафти, викличуть лише омерзіння серед трудящих Азербайджану.

Шанси Антанти у Вірменії і Грузії так само значно впали після розгрому Врангеля. Дашнацька Вірменія впала, безперечно, жертвою провокації Антанти, яка нацькувала її на Туреччину і потім ганебно покинула її на поталу туркам. Навряд чи можна сумніватися в тому, що у Вірменії не залишилось ніяких можливостей врятуватись, крім однієї: союзу з Радянською Росією. Ця обставина, немає сумніву, стане уроком для всіх народів, буржуазні уряди яких не перестають низькопоклонничати перед Антантою, і насамперед — для Грузії.

Катастрофічне господарське і продовольче становище Грузії — факт, що його констатують навіть верховоди нинішньої Грузії. Грузія, що заплуталася в тенетах Антанти і тому позбавлена як бакинської нафти, так і кубанського хліба, Грузія, що перетворилась в основну базу імперіалістичних операцій Англії і Франції і тому вступила у ворожі відносини з Радянською Росією, — ця Грузія доживає нині останні дні свого життя. Недаром живцем гниючий вождь умираючого II Інтернаціоналу п. Каутський, викинутий хвилею революції геть з Європи, знайшов

притулок у затхлій, заплутаній в тенетах Антанти Грузії, у збанкрутованих грузинських соціал-духанщиків. Навряд чи можна сумніватися в тому, що в трудну хвилину Грузія буде так само покинута Антантою, як і Вірменія.

Становище англійців у Персії, як завойовників останньої, стає дедалі прозорішим. Відомо, що перський уряд, який казково часто міняється у своєму складі, є ширма англійських військових аташе. Відомо, що так звані перські війська перестали існувати, бо на зміну їм з'явилися англійські сипаї. Відомо, що на цьому грунті виник цілий ряд виступів проти Англії в Тегерані і Тавризі. Навряд чи можна сумніватися, що ця обставина не може підняти шанси Антанти в Персії.

Нарешті, Туреччина. Безперечно, що період Севрського договору[112], спрямованого проти Туреччини взагалі і проти кемалістів особливо, приходить до кінця. Боротьба кемалістів з Антантою і заворушення в колоніях Англії, що посилилося на цьому грунті, з одного боку, розгром Врангеля і падіння Венізелоса в Греції — з другого, змусили Антанту значно пом'якшити свою політику щодо кемалістів. Розгром Вірменії кемалістами при абсолютному «нейтралітеті» Антанти, чутки про майбутнє повернення Туреччині Фракії і Смірни, чутки про переговори між кемалістами і султаном, агентом Антанти, і про майбутнє очищення Константинополя, нарешті, затишшя на Західному фронті Туреччини, — все це симптоми, які говорять про серйозне загравання Антанти з кемалістами і про деяке, можливо, зрушення позиції кемалістів вправо.

Чим скінчиться загравання Антанти і як далеко підуть кемалісти у своєму русі вправо, — важко сказати. Але одно все-таки безсумнівно, що боротьба за визволення колоній, почата кілька років тому, посилюватиметься, незважаючи ні на що, що Росія, як визнаний прапороносець цієї боротьби, підтримуватиме всіма силами і всіма засобами прихильників цієї боротьби, що боротьба ця приведе до перемоги **разом** з кемалістами, якщо вони не зрадять справу визволення пригноблених народів, або **всупереч** кемалістам, якщо вони опиняться в таборі Антанти.

Про це говорять революція, що розгорається на Заході, і зростаюча могутність Радянської Росії.

«Правда» № 269,
30 листопада 1920 р.

ХАЙ ЖИВЕ РАДЯНСЬКА ВІРМЕНІЯ!

Вірменія, змучена і багатостраждальна, віддана з ласки Антанти і дашнаків на голод, руїну і біженство, — ця обманута всіма «друзями» Вірменія нині знайшла свій порятунок в тому, що оголосила себе радянською країною.

Ні брехливі запевнення Англії, «вікової захисниці» вірменських інтересів; ні пресловуті чотирнадцять пунктів Вільсона[113]; ні широкомовні обіцянки Ліги націй з її «мандатом» на управління Вірменією — не змогли (і не могли!) врятувати Вірменію від різні і фізичного винищення. Тільки ідея Радянської влади принесла Вірменії мир і можливість національного оновлення.

Ось деякі факти, які привели до радянізації Вірменії. Згубна політика дашнаків, агентів Антанти, приводить країну до анархії і злиднів. Війна з Туреччиною, затіяна дашнаками, доводить тяжке становище Вірменії до останньої крайності. Змучені голодом і безправ'ям північні провінції Вірменії повстають в кінці листопада і створюють революційний військовий комітет Вірменії на чолі з тов. Касьяном.

30 листопада надходить від голови ревкому Вірменії на ім'я тов. Леніна привітальна телеграма з повідомленням про народження Радянської Вірменії і зайняття ревкомом міста Деліжана. 1 грудня Радянський Азербайджан добровільно відмовляється від спірних провінцій і декларує передачу Радянській Вірменії Зангезуру, Нахічевані, Нагірного Карабаху. 1 грудня ревком одержує привітання від турецького командування. 2 грудня надходить повідомлення тов. Орджонікідзе про те, що дашнацький уряд в Ерівані вигнано і війська Вірменії віддають себе в розпорядження ревкому.

Нині столиця Вірменії, Ерівань, в руках Радянської влади Вірменії.

Вікова ворожнеча між Вірменією і навколишніми мусульманами вирішена одним ударом, шляхом встановлення братерської солідарності між трудящими Вірменії, Туреччини, Азербайджану.

Нехай знають всі, кому відати належить, що так звану вірменську «проблему», над якою даремно ламали голову старі вовки імперіалістичної дипломатії, виявилась в силі розв'язати **тільки** Радянська влада.

Хай живе Радянська Вірменія!

«Правда» № 273,
4 грудня 1920 р.
Підпис: Й. Сталін

ПРИМІТКИ

[1] 29 вересня 1917 року почалася висадка німецького десанту на Езелі, Даго та інших островах Балтійського моря при вході в Ризьку затоку. — *4.*

[2] Українська центральна рада була створена в Києві у квітні 1917 року блоком буржуазних і дрібнобуржуазних партій і груп. Після перемоги Жовтневої соціалістичної революції Рада відмовилася визнати Радянський уряд і стала на шлях відкритої боротьби з Радянською владою, підтримуючи Каледіна й інших білогвардійських генералів на Дону. У квітні 1918 року окупаційні німецькі війська замінили Раду гетьманством Скоропадського. — *8.*

[3] В *«Ультиматумі»* Ради Народних Комісарів або *«Маніфесті до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради»*, написаному В. І. Леніним, було сказано: «...ми, Рада Народних Комісарів, визнаємо народну Українську Республіку, її право зовсім відокремитися від Росії або вступити в договір з Російською Республікою про федеративні і тому подібні взаємовідносини між ними.

Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою Народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно» (див. В. І. Ленін. Твори, т. XXII, стор. 121 — 123).

У «Відповіді» Ради Народних Комісарів Петроградському українському штабові (точніше: Українському штабові Петроградської крайової військової ради), який провадив від імені Центральної ради переговори з Раднаркомом, було сказано: «Щодо висунутих Радою умов, то ті з них, які мають принципіальний характер (право на самовизначення), не становили і не становлять предмета спору чи конфлікту, бо Рада Народних Комісарів визнає і проводить ці принципи в усій їх повноті» (див. «Известия» № 245, 7 грудня 1917 року). — *11.*

4 В телеграмі повідомлялося, що обраний Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів і частини Рад селянських депутатів 13 грудня 1917 року Центральний виконавчий комітет Рад прийняв на себе всю повноту влади на Україні (див. «Известия» № 252, 15 грудня 1917 року). —*21.*

5 Третій Всеросійський з'їзд Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів відбувався з 10 по 18 січня 1918 року в Петрограді. На з'їзді було 1 046 делегатів. З доповіддю про діяльність Раднаркому виступив В. І. Ленін, про діяльність ЦВК Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів — Я. М. Свердлов. Й. В. Сталін виступив на з'їзді з доповіддю в національному питанні. З'їзд прийняв резолюцію, яка схвалювала політику ЦВК і Раднаркому, затвердив написану В. І. Леніним з участю Й. В. Сталіна «Декларацію прав трудящого і експлуатованого народу», декрети Раднаркому про незалежність Фінляндії і Вірменії, а також запропоновану Й. В. Сталіним резолюцію про федеральні установи Російської Республіки.— *33.*

6 Мається на увазі третій універсал (маніфест), прийнятий Українською центральною радою 7 листопада 1917 року.— *37.*

7 Кавказький або Закавказький комісаріат був утворений в Тіфлісі в листопаді 1917 року меншовиками, есерами, дашнаками і мусаватистами; існував до 26 травня 1918 року. — *38.*

8 Народний секретаріат Української Радянської Республіки — перший Радянський уряд Української Республіки — був обраний із складу Центрального виконавчого комітету Рад України в грудні 1917 року. У квітні 1918 року в зв'язку з окупацією України німецькими військами Народний секретаріат був реорганізований, і його головним завданням стало керування повстанською боротьбою народних мас проти німецьких окупантів і гайдамацьких загонів. — ***42.***

9 Договір про перемир'я між Росією і державами Четвірного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) був підписаний 2 грудня 1917 року в Брест-Литовську строком на 28 днів. У зв'язку з тим, що переговори про укладення мирного договору затяглися, перемир'я було продовжено. 18 лютого 1918 року німці перейшли в наступ по всьому фронту, порушивши угоду про перемир'я. — ***42.***

10 Мається на увазі договір, укладений 27 січня 1918 року в Брест-Литовську після таємних переговорів представників Української центральної ради з державами Четвірного союзу. — ***43.***

11 **«Бакинский Рабочий»** — орган бакинської більшовицької організації; виходив в 1906 році, у вересні — жовтні 1908 року і з квітня 1917 по серпень 1918 року. Після перемоги Радянської влади в Азербайджані видання газети відновилося 25 липня 1920 року спочатку під назвою «Азербайджанская Беднота», а потім з 7 листопада 1920 року — під старою назвою. Тепер «Бакинский Рабочий» — орган ЦК і БК КП(б) Азербайджану. — ***58.***

12 Війна південних штатів Америки з північними відбувалась в 1861 — 1865 роках і закінчилась перемогою північних штатів. Одним з результатів війни було подолання сепаратизму південних штатів і створення централізованої держави. — ***69.***

13 Зондербунд — реакційний союз семи католицьких кантонів Швейцарії — утворився в 1845 році. В 1847 році розгорілась

збройна боротьба між Зондербундом і іншими кантонами Швейцарії, які стояли за централізацію влади в Швейцарії. Війна закінчилась поразкою Зондербунду і перетворенням Швейцарії з союзу держав в єдину союзну державу. — ***69.***

14 Комісія ВЦВК по виробленню проекту Конституції РСФРР була утворена 1 квітня 1918 року. Комісію очолили Й. В. Сталін і Я. М. Свердлов. В основу роботи комісії були покладені «Декларація прав трудящого і експлуатованого народу» і резолюція «Про федеральні установи Російської Республіки», прийнята III з'їздом Рад на доповідь Й. В. Сталіна. Проект Й. В. Сталіна «Загальні положення Конституції РСФРР» обговорювався і був прийнятий на засіданні комісії 19 квітня 1918 року. — ***81.***

15 V з'їзд Рад Туркестанського краю відбувався з 20 квітня по 1 травня 1918 року. З'їзд проголосив автономію Туркестанської Радянської Федеративної Республіки, обрав Центральний виконавчий комітет (Турцвк) і Раднарком. — ***82.***

16 Нарада по скликанню установчого з'їзду Татаро-Башкирської Радянської Республіки відбулася в Москві 10—16 травня 1918 року під головуванням Й. В. Сталіна. Присутні були представники татар, башкирів, чувашів і марі. Нарада обрала комісію по скликанню установчого з'їзду Рад Татаро-Башкирії. Через те що почалася громадянська війна, з'їзд не відбувся. — ***86.***

17 **«Наше Время»**—вечірня газета есерівського напряму; виходила в Москві з грудня 1917 року по липень 1918 року.—***94.***

18 Мирні переговори в Батумі між представниками Закавказького сейму і Туреччини почалися 11 травня 1918 року. Після розпаду Закавказької республіки 26 травня переговори в Батумі провадив меншовицький уряд «незалежної» Грузії. 4 червня 1918 року був підписаний мирний договір, за яким до Туреччини відійшли Батум, Ахалцихський і частина Ахалкалакського повіту. Крім того, Туреччина дістала право вільного пропуску своїх військ по залізницях Грузії. — ***95.***

19 Повстання проти контрреволюційного Закавказького сейму почалося в Абхазії в березні 1918 року. Були скасовані органи влади Закавказького комісаріату і проголошена Радянська влада. Меншовики кинули проти повсталих великі військові сили. Незважаючи на героїчну боротьбу, що тривала до 17 травня 1918 року, меншовицьким військам вдалося зломити опір повсталих. Почалися жорстокі репресії, що були спрямовані і проти мирного населення. — ***96.***

20 Мова йде про мирну конференцію представників РСФРР і українського гетьманського уряду, яка почала свою роботу 23 травня 1918 року в Києві. — ***104.***

21 29 травня 1918 року Раднарком призначив Й. В. Сталіна загальним керівником продовольчої справи на півдні Росії. В мандаті товариша Сталіна було сказано:

«Член Ради Народних Комісарів, Народний комісар Йосиф Віссаріонович **Сталін**, призначається Радою Народних Комісарів загальним керівником продовольчої справи на півдні Росії, наділеним надзвичайними правами. Місцеві й обласні раднаркоми, ради депутатів, ревкоми, штаби і начальники загонів, залізничні організації і начальники станцій, організації торговельного флоту, річкового і морського, поштово-телеграфні й продовольчі організації, всі комісари і емісари зобов'язуються виконувати розпорядження тов. **Сталіна**.

Голова Ради Народних Комісарів
В. Ульянов (Ленін)». — ***116.***

22 Колегія п'яти — керівний адміністративно-технічний орган Управління Московсько-Києво-Воронезької та ін. залізниць з місцем перебування в Воронежі. — ***117.***

23 В ніч на 7 липня 1918 року В. І. Ленін повідомив по прямому проводу Й. В. Сталіна про заколот, піднятий «лівими» есерами в Москві. В записці В. І. Леніна, прийнятій в Царицині особисто Й. В. Сталіним, говорилося: «Всюди треба

придушити нещадно цих жалюгідних і істеричних авантюристів, які стали знаряддям в руках контрреволюціонерів... Отже, будьте нещадні проти лівих есерів і сповіщайте частіше» («Правда» № 21, 21 січня 1936 р.). — ***118.***

24 Лист в Баку голові Бакинського раднаркому С. Г. Шаумяну див. «Документи з історії громадянської війни в СРСР», т. I, 1940, стор. 289. — ***118.***

25 Мається на увазі окупація Мурманська англійськими військами в 1918 році. — ***119.***

26 Чокпрод — Надзвичайний обласний продовольчий комітет на півдні Росії. — ***125.***

27 В. І. Ленін, одержавши листа Й. В. Сталіна, зняв звернення і підпис, які відносились особисто до нього, і послав текст листа Й. В. Сталіна як свою директиву в Петроград. — ***127.***

28 **«Солдат Революции»** — армійська газета Царицинського фронту; створена з ініціативи Й. В. Сталіна. Газета виходила з 7 серпня 1918 року як орган Військової ради Північно-Кавказької військової округи. З 26 вересня (з № 42) «Солдат Революции» — орган Військово-революційної ради Південного фронту, а з 29 жовтня (з № 69) до кінця видання — орган Військово-революційної ради X армії. — ***132.***

29 **«Борьба»** — орган Царицинського комітету РСДРП(б), виходив з травня 1917 року. З кінця 1917 року «Борьба» стала органом Царицинської Ради робітничих, солдатських, селянських і козацьких депутатів. Газета виходила по березень 1933 року. — ***132.***

30 Рига була здана німцям ген. Корніловим 21 серпня 1917 року. — ***135.***

31 Передпарламент, або Тимчасова рада республіки, — дорадчий орган при буржуазному Тимчасовому уряді, виділений

із складу Демократичної наради, яка відбувалася в Петрограді 14—22 вересня 1917 року. Створення передпарламенту було спробою есерів і меншовиків спинити наростаючу революцію, перевести країну з шляху радянської революції на шлях буржуазного парламентаризму. — ***135.***

32 «Нарада по обороні» була скликана в Петрограді 7 серпня 1917 року есеро-меншовицьким ЦВК Рад Р. і С. Д. з метою мобілізації сил і коштів населення для продовження імперіалістичної війни. — ***143.***

33 Чорний з'їзд — нарада, що відбувалася в Москві з 12 по 14 жовтня 1917 року під головуванням Родзянка. На нараді були присутні великі поміщики, фабриканти й заводчики, представники духовенства, генерали й офіцери. Нарада проходила під знаком об'єднання контрреволюційних сил для боротьби з більшовизмом і наростаючою революцією.— ***152.***

34 **«Рабочий Путь»** — газета, Центральний Орган більшовицької партії, що виходила замість «Правды», закритої в липневі дні 1917 року Тимчасовим урядом. Газета видавалася з 3 вересня по 26 жовтня 1917 року. Відповідальним редактором «Рабочего Пути» був Й. В. Сталін. — ***153.***

35 Торпарі — беземельні селяни в Фінляндії; орендували у землевласників землю на кабальних умовах. — ***162.***

36 Мається на увазі I з'їзд мусульман-комуністів, що відбувався в Москві в листопаді 1918 року. З'їзд обрав Центральне бюро мусульманських організацій РКП(б). — ***172.***

37 Стаття «Україна визволяється» з деякими змінами також була надрукована під назвою «Освобождающаяся Украина» передовою статтею в газеті «Правда» № 261 від 1 грудня 1918 року. — ***173.***

38 Тимчасовий робітничо-селянський уряд України утворився в 20-х числах листопада 1918 року. Спочатку місцем пере-

бування Українського Радянського уряду було м. Курськ, потім м. Суджа. До складу уряду входили К. Є. Ворошилов, Ф. А. Сергеєв (Артем) та інші. 29 листопада 1918 року Український Радянський уряд опублікував маніфест, в якому проголосив повалення гетьмана і встановлення Радянської влади на Україні. — ***174.***

39 Українська директорія — контрреволюційний націоналістичний уряд, утворений в Києві в кінці 1918 року українськими націоналістами на чолі з Петлюрою і Винниченком. В лютому 1919 року директорія була ліквідована повсталими робітниками і селянами України. — ***175.***

40 Стаття «Зі Сходу світ» одночасно була надрукована в газеті «Правда» № 273, 15 грудня 1918 року, без підпису як передова. — ***176.***

41 Естляндська трудова комуна — Естляндська Радянська Республіка — утворилась 29 листопада 1918 року після визволення Червоною Армією Нарви від німецьких окупантів. 7 грудня 1918 року Рада Народних Комісарів затвердила написаний Й. В. Сталіним декрет про визнання незалежності Естляндської Радянської Республіки. — ***177.***

42 Радянська влада в Латвії була проголошена в середині грудня 1918 року. Тимчасовий Радянський уряд Латвії видав 17 грудня 1918 року маніфест до трудового народу Латвії про перехід державної влади в руки Рад. В маніфесті говорилося: «Ми усвідомлюємо, що на цьому важкому шляху і в цій тяжкій боротьбі ми не самі. За нами стоїть РСФРР, з якою і надалі ми залишимося тісно зв'язаними не тільки зовнішніми узами». — ***178.***

43 Литовська тариба (буржуазна національна рада) була створена у вересні 1917 року під контролем німецьких окупаційних властей. — ***178.***

44 Триденний страйк у Харкові відбувався в перших числах грудня 1918 року. Приводом до нього став арешт президії

Харківської Ради петлюрівцями. Страйкували робітники всіх підприємств, трамваю і електростанції. Петлюрівські власті змушені були звільнити арештованих, після чого страйк за рішенням Ради був припинений. — ***179.***

45 Демонстрації і загальний політичний страйк у Вільні та інших містах Литви відбувалися 16 грудня 1918 року. Вони були організовані на заклик ЦК комуністичної партії Литви і Білорусії як протест проти політики буржуазної тарибм і німецьких окупантів. У Вільні в демонстрації брало участь близько 20 тисяч робітників і міської бідноти. Демонстрація пройшла під лозунгом «Вся влада Радам!». Демонстранти так само вимагали припинення німцями вивозу з Литви залізничного та іншого майна і звільнення політв'язнів. — ***182.***

46 Привітання Раді Народних Комісарів і Червоній Армії були прийняті на засіданні Віленської Ради 16 грудня 1918 року. В привітанні Раднаркомові РСФРР було сказано: «Рада Народних Комісарів, очолювана випробуваним вождем світового пролетаріату—товаришем Леніним, є провідною зіркою робітничому класові Литви в боротьбі, що тепер розгортається, за повне його визволення».

В привітанні Червоній Армії сказано: «... Ми, робітники Литви, з величезним захватом стежимо за героїчною відвагою, яку ви виявляєте в боротьбі проти збройних сил контрреволюції. Так само вітаємо тих робітників і селян — синів Литви, хто вступив в ряди цієї армії, жертвує своїм життям в ім'я загального визволення робітничого класу і, зокрема, своїх братів, які стогнуть під ярмом тяжкої окупації...». — ***182.***

47 Тимчасовий революційний робітничий уряд Литви утворився в першій половині грудня 1918 року. На чолі його стояв більшовик В. С. Міцкевич-Капсукас. 16 грудня 1918 року Тимчасовий робітничий уряд випустив маніфест.

в якому заявляв, що «1. Вся повнота влади передається Радам робітничих, безземельних і малоземельних депутатів. 2. Влада німецьких окупантів віднині вважається скасованою. 3. Литовська кайзерівська тариба з її радою міністрів вважається скинутою і оголошується поза законом». — *183.*

48 Декретом від 22 грудня 1918 року за підписом Леніна Рада Народних Комісарів РСФРР визнала незалежність Литовської Радянської Республіки. В постанові Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету від 23 грудня 1918 року, прийнятій на доповідь Й. В. Сталіна, було сказано: «Перед лицем створених революційною боротьбою пролетарських і селянських мас Радянських Республік Естляндії, Латвії і Литви Центральний Виконавчий Комітет знов підтверджує, що факт колишньої належності цих країн до старої царської імперії не накладає на них ніяких зобов'язань, і в той же час Центральний Виконавчий Комітет висловлює тверду певність, що тільки нині, на грунті визнання повної свободи самовизначення і переходу влади в руки робітничого класу, створюється вільний, добровільний і непорушний союз трудящих всіх націй, що населяють територію колишньої Російської імперії...». — *183.*

49 30 грудня 1918 року у зв'язку з катастрофічним становищем, яке створилося на Східному фронті і особливо на ділянці III армії, ЦК РКП(б) на пропозицію В. І. Леніна ухвалив рішення відрядити Й. В. Сталіна на Східний фронт. 1 січня 1919 року була утворена комісія ЦК партії і Ради Оборони в складі членів ЦК Й. В. Сталіна і Ф. Е. Дзержинського для розслідування причин здачі Пермі і поразок на фронті, а також вжиття заходів до відновлення партійної і радянської роботи в районі III і II армій. 3 січня 1919 року Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський виїхали на Східний фронт, де провели велику роботу по відновленню боєздатності III армії і зміцненню фронту і тилу. В результаті роботи комісії на Східному фронті на кінець січня 1919 року був досягнутий перелом. — *185.*

50 13 січня 1919 року Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський надіслали В. І. Леніну і ЦК партії «Короткий попередній звіт» про хід розслідування причин пермської катастрофи. У звіті повідомлялося також про заходи, намічені комісією для того, щоб виправити становище на ділянці III армії і забезпечити перехід армії в наступ. 14 січня В. І. Ленін відповів на звіт такою телеграмою:

«**Глазов** і за місцем перебування
Сталіну, Дзержинському

Одержав і прочитав першу шифровану депешу. Дуже прошу вас обох особисто керувати виконанням намічених заходів на місці, бо інакше немає гарантії успіху.

Ленін». — ***189.***

51 Центроколегія — місцевий орган Всеросійської евакуаційної комісії. — ***190.***

52 Мова йде про полки, які Главком повинен був відправити в III армію на вимогу Й. В. Сталіна і Ф. Е. Дзержинського. Надсилаючи цю доповідь до Реввійськради Республіки, В. І. Ленін написав на ній: «...На мою думку, **верх неподобства**, що Вацетіс віддав 3 полки під Нарву. **Скасуйте це!!**» (див. Ленінський збірник XXXIV, стор. 90). — ***192.***

53 Декрет ВЦВК про одноразовий надзвичайний податок на імущі групи міського і сільського населення був опублікований 2 листопада 1918 року. В декреті наказувалось звільнити від надзвичайного податку бідноту, помірно оподаткувати середнє селянство і весь тягар податку покласти на куркулів. — ***213.***

54 «**Известия ВЦИК**» — щоденна газета; почала виходити з 28 лютого 1917 року під назвою «Известия Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов». Після І Всеросійського з'їзду Рад газета стала органом ЦВК Рад робітничих і солдатських депутатів і з 1 серпня 1917 року виходила під назвою «Известия Центрального Исполнительного Комитета и Петроградского Совета рабочих и солдатских

депутатов». З 27 жовтня 1917 року після II Всеросійського з'їзду Рад газета стає офіціальним органом Радянської влади. З 12 березня 1918 року виходить у Москві під назвою «Известия Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов крестьянских, рабочих, солдатских и казачьих депутатов». З 22 червня 1918 року «Известия» — орган ВЦВК і Московської Ради, а пізніше — орган ЦВК СРСР і ВЦВК. — ***216.***

55 I з'їзд Рад Білорусії відкрився 2 лютого 1919 року в Мінську. На з'їзді було 230 делегатів. З'їзд проголосив Білорусію незалежною Радянською Соціалістичною Республікою, затвердив Конституцію БСРР і обрав Центральний виконавчий комітет. В роботі з'їзду взяв участь голова ВЦВК Я. М. Свердлов, який оголосив постанову ВЦВК про визнання незалежності Білоруської Радянської Соціалістичної Республіки. — ***227.***

56 I з'їзд Рад Литви відбувся 18—20 лютого 1919 року у Вільні. На з'їзді було 220 делегатів. З'їзд обговорив звіт Тимчасового робітничо-селянського уряду Литви, питання про об'єднання з Білорусією та інші питання. Визнавши необхідним об'єднання Литовської і Білоруської Радянських Республік і встановлення федеративного зв'язку з Російською Радянською Республікою, з'їзд в резолюції з цього приводу заявив: «Живо відчуваючи свій нерозривний зв'язок з усіма радянськими соціалістичними республіками, з'їзд доручає робітничо-селянському урядові Соціалістичної Радянської Республіки Литви і Білорусії негайно ж вступити в переговори з робітничо-селянськими урядами РСФРР, Латвії, України і Естляндії, з метою створення з усіх цих республік єдиної РСФРР». — ***228.***

57 Мова йде про намічувану Радою Антанти на лютий 1919 року конференцію на Принцевих островах (в Мармуровому морі) з запрошенням представників Радянського уряду і контрреволюційних урядів Колчака, Денікіна та ін. Метою конференції оголошувалось відновлення миру в Росії. Конференція не відбулась. — ***233.***

58 Бернська конференція — міжнародна конференція соціалшовіністичних і центристських партій II Інтернаціоналу, що відбувалася 3 — 10 лютого 1919 року в Берні (Швейцарія).— ***233.***

59 Із вірша О. В. Кольцова «Ліс» (див. О. В. Кольцов. Повне зібрання віршів. Л. 1939, стор. 90). — ***234.***

60 Комісія по складанню проекту програми РКП(б) була обрана на VII з'їзді партії 8 березня 1918 року в складі В. І. Леніна, Й. В. Сталіна та ін. Проект, вироблений комісією, був покладений в основу програми, прийнятої на VIII з'їзді партії.

Цитована в даній статті частина проекту ввійшла без змін в програму партії (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», ч. І, вид. 6-е, 1940, стор. 287). — ***236.***

61 Мається на увазі Всеросійська нарада Рад робітничих і солдатських депутатів, скликана Виконавчим комітетом Петроградської Ради. Нарада відбувалася в Петрограді з 29 березня по 3 квітня 1917 року. — ***239.***

62 **«Правда»** — щоденна робітнича більшовицька газета, створена за вказівкою В. І. Леніна, з ініціативи Й. В. Сталіна; виходила в Петербурзі з 22 квітня 1912 по 8 липня 1914 року. Знов почала виходити після лютневої революції (з 5 березня 1917 року) як Центральний Орган більшовицької партії. 15 березня 1917 року до складу редакції «Правды» був введений Й. В. Сталін. Після повернення в Росію в квітні 1917 року керівництво «Правдою» очолив В. І. Ленін. Найближчими співробітниками «Правды» були: В. М. Молотов, Я. М. Свердлов, М. С. Ольмінський, К. Н. Самойлова та ін. В цей період «Правда», незважаючи на переслідування і цькування, веде величезну роботу в справі згуртування навколо партії більшовиків робітників, революційних солдатів і селян, викриває імперіалістичну буржуазію та її прихвоснів — меншовиків і есерів, борючись за перехід від буржуазно-демократичної революції до соціалістичної.— ***239.***

63 Див. Квітневі тези В. І. Леніна — «Про завдання пролетаріату в даній революції» (Твори, т. XX, стор. 87—90). — ***239***.

64 Міжнародна конференція революційних соціалістичних партій відбувалася в Москві з 2 по 6 березня 1919 року. В ній взяли участь 52 делегати від найважливіших країн Європи і Америки. Делегатами від Російської комуністичної партії були В. І. Ленін, Й. В. Сталін, В. В. Воровський та ін. Конференція оголосила себе першим конгресом Комуністичного Інтернаціоналу. Найважливішим питанням порядку денного була доповідь В. І. Леніна про буржуазну демократію і диктатуру пролетаріату. Конгрес утворив Виконком Комінтерну — виконавчий орган III Комуністичного Інтернаціоналу. — ***242***.

65 Бернська комісія — комісія, призначена Бернською конференцією соціал-шовіністів «для дослідження соціального і політичного становища в Росії». До її складу були намічені Каутський, Гільфердінг, Лонге та ін. На прохання дозволити в'їзд комісії Радянський уряд 19 лютого 1919 року заявив, що хоч він і не вважає Бернську конференцію ні соціалістичною, ні такою, що представляє в будь-якій мірі робітничий клас, проте дозволяє в'їзд комісії в Радянську Росію. Поїздка «знатних ревізорів з Берна», як називав членів комісії В. І. Ленін, не відбулась. — ***245***.

66 Маються на увазі повідомлення англійської преси, які з'явилися в кінці лютого 1919 року, про наміри Ради Антанти відновити запрошення на конференцію на Принцеві острови. — ***245***.

67 VIII з'їзд РКП(б) відбувався в Москві 18—23 березня 1919 року. На порядку денному з'їзду стояли такі питання: 1) Звіт ЦК; 2) Програма РКП(б); 3) Про Комуністичний Інтернаціонал; 4) Воєнне становище і військова політика; 5) Робота на селі; 6) Організаційні питання; 7) Вибори Центрального Комітету. Із звітом ЦК, доповідями про партійну програму і про роботу на селі виступив В. І. Ленін

Військове питання обговорювалося з'їздом на пленарних засіданнях і в військовій секції. На з'їзді виступала так звана «військова опозиція», що об'єднувала колишніх «лівих комуністів» і частину працівників, які не брали участі ні в якій опозиції, але були незадоволені керівництвом Троцького в армії. Борючись проти викривлення Троцьким військової політики партії, проти його антипартійної практики, «військова опозиція», однак, захищала пережитки партизанщини в армії та інші неправильні погляди по ряду питань військового будівництва. Проти «військової опозиції» виступили В. І. Ленін і Й. В. Сталін. З'їзд відхилив ряд пропозицій «військової опозиції» (проект Смірнова), в той же час засудивши шкідливу позицію Троцького. Виділена з'їздом військова комісія в складі товаришів Сталіна, Ярославського та ін. виробила резолюцію в військовому питанні, яка була прийнята з'їздом одноголосно.

Про VIII з'їзд РКП(б) та його рішення у військовому і інших питаннях див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 222–225. — ***248.***

68 Проект декрету про реорганізацію Державного Контролю був підготовлений комісією в складі Й. В. Сталіна, Я. М. Свердлова та ін. Проект обговорювався на засіданнях Раднаркому 8 березня і 3 квітня 1919 року. З доповідями про проект виступав Й. В. Сталін. В підготовці і остаточному редагуванні проекту безпосередню участь брав В. І. Ленін. — ***250.***

69 Два документи: перший під заголовком «Страта 26 комісарів» і другий — «Побачення генерала Томсона з паном Чайкіним 23 березня 1919 року» були надруковані як додатки до цієї статті в «Известиях» 23 квітня 1919 року. — ***251.***

70 **«Знамя Труда»** — газета бакинського комітету есерів; виходила з січня 1918 року по листопад 1919 року. — ***251.***

71 **«Единая Россия»** — газета кадетського напряму; видавалась так званим «Російським національним комітетом м. Баку» з грудня 1918 року по липень 1919 року. — ***251.***

72 **«Искра»** — газета бакинського комітету меншовиків; виходила з листопада 1918 року по квітень 1920 року. — ***254.***

73 У зв'язку з наступом Юденича в травні 1919 року і загрозою оточення й захоплення білими Петрограда, на Петроградський фронт, як надзвичайний уповноважений Ради Оборони, був відряджений Й. В. Сталін. В мандаті Ради Оборони від 17 травня 1919 року вказувалось, що Й. В. Сталін відряджується в Петроградський район та інші райони Західного фронту «для вжиття всіх необхідних екстрених заходів у зв'язку з становищем, що створилося на Західному фронті». 19 травня 1919 року Й. В. Сталін прибув у Петроград. — ***257.***

74 «Красная Горка» і «Серая Лошадь» — форти під Петроградом. 13 червня 1919 року гарнізон цих фортів, піддавшись контрреволюційній агітації білогвардійців, зв'язаних з есерами і меншовиками, підняв заколот проти Радянської влади. Для дій проти заколотників за наказом Й. В. Сталіна 13 червня вийшли в море кораблі Балтійського флоту. Одночасно в Оранієнбаумі була сформована Берегова група військ, ядро якої складалося з загонів моряків. 14 червня Й. В. Сталін приїхав в Оранієнбаум і провів нараду представників морського і сухопутного командування, командирів і комісарів загонів та частин. На нараді був прийнятий запропонований Й. В. Сталіним план захоплення «Красной Горки» одночасним ударом з моря і з суші. 15 червня під безпосереднім керівництвом Й. В. Сталіна, який був на бойовій лінії, Берегова група та інші частини при підтримці кораблів Балтійського флоту повели наступ. Розгромивши заколотників на підступах «Красной Горки», радянські війська 16 червня в 00 год. 30 хвилин оволоділи фортом. Через кілька годин був захоплений форт «Серая Лошадь». — ***260.***

75 **«Times»** («Таймс») — впливова газета англійської великої буржуазії, виходить в Лондоні з 1788 року; в дні походу Юденича закликáла подавати йому допомогу. — ***265.***

76 Відліцький завод на східному березі Ладозького озера був головною базою білофінів, що діяли на Олонецькій ділянці Петроградського фронту. 27 червня 1919 року частини Червоної Армії при підтримці кораблів Онезької флотилії і Балтійського флоту раптовим ударом оволоділи Відліцею, знищивши штаб так званої «Олонецької добровольчої армії» і захопивши багаті склади боєприпасів, спорядження і продовольства. Білофіни були відкинуті за фінський кордон. — ***268.***

77 На початку липня 1919 року білополяки перейшли в загальний наступ, створивши загрозу Радянській Республіці з заходу. Центральний Комітет партії доручив Й. В. Сталіну безпосереднє керівництво Західним фронтом. 9 липня 1919 року Й. В. Сталін, призначений членом Реввійськради Західного фронту, прибув у штаб фронту в Смоленськ. — ***271.***

78 26 вересня 1919 року ЦК РКП(б) прийняв рішення про відрядження Й. В. Сталіна на Південний фронт для організації розгрому Денікіна. 3 жовтня Й. В. Сталін прибув у штаб фронту. План розгрому Денікіна, запропонований Й. В. Сталіним, був прийнятий Центральним Комітетом партії. — ***274.***

79 II Всеросійський з'їзд комуністичних організацій народів Сходу відбувався в Москві з 22 листопада по 3 грудня 1919 року. На з'їзді було близько 80 делегатів — представників мусульманських комуністичних організацій Туркестану, Азербайджану, Хіви, Бухари, Киргизії, Татарії, Чувашії, Башкирії, Кавказу та окремих міст (Перм, Вятка, Оренбург та ін.). З доповіддю про поточний момент виступив В. І. Ленін. З'їзд заслухав звіт про роботу Центрального бюро мусульманських організацій РКП(б), обговорив східне питання та інші питання і намітив завдання партійної та радянської роботи на Сході. — ***278.***

80 Постскриптум до статті «До военного становища на півдні» був написаний Й. В. Сталіним у зв'язку з опублікуванням

цієї статті в журналі **«Революционный Фронт»** — органі Реввійськради Південно-Західного фронту і Української ради трудової армії. — ***290.***

81 Українська трудова армія була створена в лютому 1920 року. До її складу були включені військові частини, виділені Південно-Західним фронтом для використання в галузі господарського будівництва, головним чином на роботах по відбудуванню Донбасу. Для керування Українською трудовою армією Раднарком РСФРР спільно з Всеукраїнським ревкомом утворив Раду трудової армії з представників господарських наркоматів і Реввійськради Південно-Західного фронту під головуванням особоуповноваженого і члена Ради Оборони Й. В. Сталіна. — ***291.***

82 IV Всеукраїнська конференція КП(б)У відбувалася в Харкові з 17 по 23 березня 1920 року. В ній взяли участь 278 делегатів. На порядку денному конференції стояли такі питання: 1) Політична і організаційна доповідь ЦК КП(б)У; 2) Взаємовідносини Української Радянської Республіки і РСФРР; 3) Ставлення до інших політичних партій; 4) Економічна політика; 5) Земельне питання і робота на селі; 6) Продовольче питання; 7) Вибори ЦК КП(б)У і делегатів на IX з'їзд РКП(б).

Й. В. Сталін взяв участь в конференції як представник ЦК РКП(б). Центральне місце на конференції займало питання про економічну політику. При обговоренні цього питання було дано відсіч антипартійній групі «демократичного централізму» (Сапронов та ін.), яка виступала проти принципу єдиноначальності в керівництві промисловістю. В питанні про роботу на селі конференція ухвалила важливе рішення про створення на Україні спілок малоземельних і безземельних селян (комітетів незаможних селян). Конференція обрала Й. В. Сталіна делегатом на IX з'їзд РКП(б). — ***293.***

83 Мається на увазі контрреволюційний переворот (так званий путч Каппа) в Берліні 13 березня 1920 року, органі-

зований німецькими реакціонерами. Уряд Каппа був вигнаний через кілька днів в результаті загального страйку робітників. — *295.*

84 Мова йде про тези ЦК РКП(б) до IX з'їзду РКП(б) — «Чергові завдання господарського будівництва». Тези були опубліковані в «Известиях ЦК РКП(б)» № 14, 12 березня 1920 року. — *301.*

85 VII Всеросійський з'їзд Рад відбувався в Москві 5 — 9 грудня 1919 року. З'їзд заслухав доповідь В. І. Леніна про роботу ВЦВК і Раднаркому і обговорив питання: про воєнне становище, радянське будівництво, продовольче становище, про паливо та ін. Рішення, ухвалені з'їздом в основних питаннях порядку денного (резолюції: «Про організацію продовольчої справи в РСФРР», «Про радянське будівництво», «Про організацію паливної справи в РСФРР»), були присвячені завданням організації радянського господарства і радянського управління.

Резолюція Харківської конференції — резолюція про економічне будівництво, ухвалена на Харківській губернській конференції КП(б)У 15 березня 1920 року на доповідь про економічну політику. — *301.*

86 IX з'їзд РКП(б) відбувався в Москві з 29 березня по 5 квітня 1920 року. З'їзд обговорив такі питання: 1) Звіт ЦК; 2) Чергові завдання господарського будівництва; 3) Професійний рух; 4) Завдання Комуністичного Інтернаціоналу; 5) Організаційні питання; 6) Ставлення до кооперації; 7) Перехід до міліційної системи; 8) Вибори ЦК. В. І. Ленін виступив на з'їзді з політичним звітом ЦК і з промовами про господарське будівництво і про кооперацію.

З'їзд визначив найближчі господарські завдання країни в галузі транспорту і промисловості. Особливу увагу з'їзд звернув на питання про єдиний господарський план. Головне місце в цьому плані займало питання про електрифікацію народного господарства. На з'їзді було дано відсіч

антипартійному угрупованню «демократичного централізму» (Сапронов, Осінський та ін.), яке виступало проти встановлення єдиноначальності в промисловості. — ***302.***

[87] Боротьбисти — українські ліві есери, які утворили в травні 1918 року самостійну партію. Іменувались боротьбистами за назвою центрального органу своєї партії—газети «Боротьба». В березні 1920 року, у зв'язку з ростом впливу більшовиків у селянських масах України, боротьбисти були змушені піти на розпуск своєї партії і приєднання до Комуністичної партії (більшовиків) України. IV конференція КП(б)У винесла рішення про прийняття боротьбистів у партію, причому всі новоприйняті були піддані перереєстрації. В наступні роки багато хто з боротьбистів, ставши на шлях дворушництва і обману партії, очолили антирадянську боротьбу контрреволюційних націоналістичних елементів на Україні і були викриті як запеклі вороги українського народу. — ***303.***

[88] Лондонський з'їзд—V з'їзд РСДРП, який відбувався з 30 квітня по 19 травня 1907 року в Лондоні. — ***305.***

[89] Див. К. Маркс. Тези про Фейєрбаха. Вибрані твори в двох томах, т. I, 1941, стор. 382. — ***305.***

[90] Див. В. І. Ленін. Твори; т. IV, стор. 359 – 508. — ***308.***

[91] Див. В. І. Ленін. Твори, т. VI, стор. 155 — 336. – ***308.***

[92] Ці слова з листа Лассаля до Маркса від 24 червня 1852 року В. І. Ленін наводить в епіграфі до праці «Що робити?» (див. Твори, т. IV, стор. 359). — ***308.***

[93] Маються на увазі три партії, які утворилися після розколу старої німецької соціал-демократичної партії: соціал-демократична партія, незалежна соціал-демократична партія і комуністична партія Німеччини. — ***309.***

94 Булигінська дума — дорадча представницька установа, яку царський уряд намічав скликати в 1905 році. Проект закону про утворення дорадчої Державної думи і положення про вибори в Думу були розроблені комісією під головуванням міністра внутрішніх справ Булигіна і опубліковані разом з царським маніфестом 6 серпня 1905 року. Більшовики оголосили активний бойкот Булигінської думи. «...Булигінська дума ніколи не була скликана. Її змів революційний вихор, перше ніж вона була скликана» (В. І. Ленін. Твори, т. XIX, стор. 352). — ***311.***

95 Див. В. І. Ленін. Твори, т. VIII, стор. 27 — 126. — ***311.***

96 Див. В. І. Ленін. Твори, т. IX, стор. 79 — 143. — ***311.***

97 Брошуру *«Завдання російських соціал-демократів»* В. І. Ленін написав на засланні в кінці 1897 року. Перше видання брошури з передмовою П. Аксельрода було випущене в 1898 році в Женеві «Союзом російських соціал-демократів» (див. В. І. Ленін. Твори, т. II, стор. 167—190). — ***313.***

98 Таммерфорська конференція — перша конференція більшовиків, відбулася 12—17 грудня 1905 року. На конференції вперше особисто зустрілися В. І. Ленін і Й. В. Сталін. До цього вони підтримували зв'язок між собою листами або через товаришів.

На порядку денному конференції стояли такі питання: 1) Доповіді з місць; 2) Доповідь про поточний момент; 3) Організаційний звіт ЦК; 4) Про об'єднання обох частин РСДРП; 5) Про реорганізацію партії; 6) Аграрне питання; 7) Про Державну думу.

З доповідями про поточний момент і в аграрному питанні, а також з промовою в питанні про ставлення до Віттевської думи, виступив В. І. Ленін. Й. В. Сталін виступив на конференції з доповіддю про роботу Закавказької організації більшовиків і з промовою на захист ленінської тактики активного бойкоту Думи. Конференція ухвалила рішення про відновлення єдності партії, фактично розколотої

на дві партії, і запропоновану В. І. Леніним резолюцію в аграрному питанні. Й. В. Сталін разом з В. І. Леніним взяв участь в роботі комісії по виробленню резолюції про ставлення до Думи. В цій резолюції конференція закликала партію і робітничий клас до бойкоту Думи і запропонувала всім партійним організаціям широко використати виборчі збори для розширення революційної організації пролетаріату і ведення в усіх верствах народу агітації за збройне повстання. — ***315.***

99 Мається на увазі дипломатичне листування, яке виникло в зв'язку з нотою англійського міністра закордонних справ Керзона народному комісарові закордонних справ РСФРР від 11 квітня 1920 року. В цій ноті Керзон пропонував Радянському урядові повну капітуляцію Врангеля і його військ в Криму на умові амністії. Про це листування див. також цей том, стор. 332—333. — ***318.***

100 Конференція держав Антанти в Сан-Ремо (Італія) відбувалася з 19 по 26 квітня 1920 року. На конференції обговорювалося питання про виконання Німеччиною Версальського мирного договору, проект мирного договору з Туреччиною та інші питання. — ***326.***

101 **«Красноармеец»** — щоденна червоноармійська газета Політвідділу Реввійськради XVI армії Західного фронту; виходила з 20 березня 1919 року по 15 травня 1921 року. — ***341.***

102 На проекті даного листа є резолюція В. І. Леніна, адресована секретареві ЦК РКП(б), в якій сказано: «Я за **негайну** розсилку, як безспірної речі». Лист був розісланий Центральним Комітетом партійним організаціям у другій половині липня 1920 року. — ***343.***

103 Війська ВОХР — війська внутрішньої охорони Республіки; в 1919—1920 роках несли службу по охороні міст, заводів, залізниць, складів та ін. в тилу і в прифронтових районах. — ***348.***

104 Стаття «Марксизм і національне питання» (див. Твори, т. 2, стор. 290—367) написана Й. В. Сталіним в кінці 1912 року — на початку 1913 року у Відні; вперше надрукована за підписом К. Сталін в журналі «Просвещение» №№ 3—5 за 1913 рік під заголовком «Національне питання і соціал-демократія».

«Просвещение» — більшовицький щомісячний журнал, виходив у Петербурзі з грудня 1911 року по червень 1914 року, коли був закритий царським урядом. Восени 1917 року вийшов ще один подвійний номер. Роботою журналу керував В. І. Ленін. В період свого перебування в Петербурзі Й. В. Сталін брав найближчу участь в роботі журналу. — ***369.***

105 Стаття «Жовтневий переворот і національне питання» (див. цей том, стор. 155—166) була опублікована в газеті «Жизнь Национальностей» № 1, 9 листопада 1918 року.

Газета **«Жизнь Национальностей»** — орган Народного комісаріату в справах національностей; виходила щотижня в Москві з 9 листопада 1918 року по 16 лютого 1922 року. З 25 лютого 1922 року газета була перетворена в журнал, який виходив під тією ж назвою по січень 1924 року. — ***370.***

106 Див. цей том, стор. 350 — 362. — ***371.***

107 Комітет дій і пропаганди або Рада пропаганди і дій народів Сходу була створена на І з'їзді народів Сходу в Баку у вересні 1920 року. Комітет мав завданням організацію пропаганди, підтримку і об'єднання визвольного руху на Сході. Проіснував близько року. — ***378.***

108 14 вересня 1920 року в Грузію під виглядом «соціалістичної делегації» прибули лідери II Інтернаціоналу (Вандервельде, Макдональд, Ренодель та ін.). К. Каутський, який вважався одним з керівників «делегації», приїхав у Тіфліс 30 вересня. Меншовики влаштували «делегації» і Каутському

урочисту зустріч. Через два тижні «делегація» виїхала назад в Західну Європу, а Каутський залишився в Тіфлісі і жив там до грудня 1920 року. — ***391.***

109 Маються на увазі слова з оборонної промови Лютера на Вормському сеймі (1521 р.), де Лютерові католицькою церквою було запропоновано зректися свого вчення (див. Dr. Martin Luthers Werke. Kritische Gesammtausgabe. Weimar, 1897, Band 7, S. 838).—***392.***

110 З'їзд народів Дагестану відбувся в Темір-Хан-Шурі 13 листопада 1920 року. На з'їзді було близько 300 делегатів. Після того, як Й. В. Сталін оголосив автономію Дагестану, з привітальною промовою на з'їзді виступив Г. К. Орджонікідзе. З'їзд ухвалив резолюцію, в якій заявив про непорушність союзу народів Дагестану з трудовими народами Радянської Росії. — ***393.***

111 З'їзд народів Терської області відбувався у Владикавказі 17 листопада 1920 року. На з'їзді було понад 500 делегатів. В роботі з'їзду взяли участь Г. К. Орджонікідзе і С. М. Кіров. В резолюції на доповідь Й. В. Сталіна з'їзд висловив певність, що «автономія ще більше зміцнить узи братерства, які зв'язують трудові маси Терської області з Радянською Росією». — ***398.***

112 Севрський договір — мирний договір, продиктований Антантою Туреччині — союзниці Німеччини в першій світовій війні; підписаний 10 серпня 1920 року в Севрі (коло Парижа). Кабальні умови цього договору, укладеного з константинопольським урядом, фактично скасовували незалежність Туреччини. — ***409.***

113 Чотирнадцять пунктів Вільсона — програма миру, висунута президентом США Вільсоном в січні 1918 року. В одному з пунктів говорилося про гарантію незалежності і цілості як великих, так і малих держав. — ***411.***

БІОГРАФІЧНА ХРОНІКА

(Жовтень 1917—1920)

1917

25—26 жовтня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін керують II Всеросійським з'їздом Рад робітничих і солдатських депутатів.

26 жовтня. Й. В. Сталін на II з'їзді Рад обирається членом ВЦВК і затверджується народним комісаром в справах національностей.

В ніч на 28 жовтня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін відвідують штаб Петроградської військової округи, де розробляють з військовими працівниками оперативний план розгрому військ Керенського — Краснова.

28 жовтня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін підписали постанову РНК про заборону виходу буржуазних газет.

31 жовтня. Й. В. Сталін виступає на засіданні Військово-революційного комітету з повідомленням про становище на фронті.

2 листопада. В. І. Ленін і Й. В. Сталін підписали «Декларацію прав народів Росії», написану Й. В. Сталіним.

3 листопада. Й. В. Сталін виступає в дебатах на нараді представників політичних партій, робітників Путіловського заводу і Центрального виконавчого комітету Всеросійської залізничної спілки (Вікжелю).

6 листопада. Й. В. Сталін виступає на засіданні ВЦВК з промовою в питанні про створення «загальносоціалістичного уряду».

9 листопада. В. І. Ленін і Й. В. Сталін підписали наказ про звільнення генерала Духоніна з посади верховного головнокомандуючого.

14 листопада. Й. В. Сталін виголошує промову на з'їзді фінляндської соціал-демократичної робітничої партії в Гельсінгфорсі.

16 листопада. Й. В. Сталін виступає на засіданні Раднаркому з пропозицією про передачу історичних цінностей українському народові; обирається до складу комісії по виробленню декрету про революційні суди.

19 листопада. Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому виступає з доповідями: 1) про торгівлю з Фінляндією і 2) про Україну і Раду.

20 листопада. Й. В. Сталін вносить на розгляд Раднаркому проект звернення Радянського уряду «До всіх трудящих мусульман Росії і Сходу»; робить доповідь Раднаркомові про контрреволюційні дії комісії по виборах в Установчі збори.

22 листопада. Й. В. Сталін виступає на засіданні Військово-революційного комітету в питанні про закриття контрреволюційних газет.

27 листопада.	Й. В. Сталін виступає на засіданні Раднаркому в питанні про проведення в життя політики соціалістичної держави в галузі фінансів і економіки.
Не раніш 27 листопада.	В. І. Ленін і Й. В. Сталін складають конспект програми переговорів про мир.
28 листопада.	В. І. Ленін і Й. В. Сталін підписали складений В. І. Леніним «Декрет про арешт вождів громадянської війни проти революції».
29 листопада.	ЦК партії створює Бюро ЦК, до якого входять В. І. Ленін, Й. В. Сталін та Я. М. Свердлов
1 грудня.	Й. В. Сталін розмовляє з головою Виконкому Всеросійської мусульманської ради про повернення мусульманам «Священного корану Османа».
2 грудня.	Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому робить доповіді про Україну і про організацію з'їзду Рад Білорусії.
5 грудня.	В газеті «Правда» опубліковано підписаний В. І. Леніним, Й. В. Сталіним і Я. М. Свердловим декрет про створення Вищої ради народного господарства (ВРНГ).
	Й. В. Сталін укладає угоду з представниками Білоруського обласного комітету про спільну роботу з метою зміцнення Радянської влади в Білорусії.
12 грудня.	Й. В. Сталін написав статтю «Відповідь товаришам українцям в тилу і на фронті».
14 грудня.	Й. В. Сталін на засіданні ВЦВК виступає з доповіддю про взаємовідносини з Українською радою.

16 грудня. Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому виступає з доповідями про становище в Оренбурзі, Уральській окрузі, Туркестані і на Кавказі.

18 грудня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін підписали декрет про державну незалежність Фінляндії.

Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому робить повідомлення про воєнне становище в Оренбурзькій окрузі.

19 грудня. Й. В. Сталін виступає на засіданні Раднаркому з доповіддю про Українську центральну раду.

21 грудня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін беруть участь в засіданні Всеросійської колегії по організації і формуванню Червоної Армії.

22 грудня. Й. В. Сталін на засіданні ВЦВК робить доповідь в питанні про незалежність Фінляндії.

23 грудня. Й. В. Сталін призначається головою Раднаркому на час відпустки В. І. Леніна.

24 грудня. Й. В. Сталін головує на засіданні Раднаркому і виступає з доповідями про становище на Дону, про з'їзд трудового козацтва і про підготовку наступу революційних загонів на Оренбург.

27 грудня. Рада Народних Комісарів на засіданні під головуванням Й. В. Сталіна ухвалює постанову про націоналізацію Путіловських заводів і декрет про конфіскацію аеропланного заводу Анатра в Сімферополі та ін.

27 і 28 грудня. Й. В. Сталін розмовляє з делегатами лівої частини козачого військового кругу Донської області і представником 8-ої козачої дивізії.

31 грудня. Статтю Й. В. Сталіна «Про «Турецьку Вірменію»» надруковано в № 227 газети «Правда».

Написаний Й. В. Сталіним декрет «Про «Турецьку Вірменію»» надруковано в тому ж номері «Правды» за підписами В. І. Леніна і Й. В. Сталіна.

1918

8 січня. На засіданні Раднаркому Й. В. Сталін обирається в комісію по розробленню заходів в галузі продовольчої політики Радянської влади.

10—18 січня. Й. В. Сталін бере участь в роботі III Всеросійського з'їзду Рад.

11 січня. Й. В. Сталін на засіданні Центрального Комітету партії виступає на захист пропозиції В. І. Леніна в питанні про мир з німцями.

15 січня. Й. В. Сталін виступає на засіданні більшовицької фракції III з'їзду Рад з доповіддю про Федерацію Радянських Республік.

Й. В. Сталін виступає на засіданні III з'їзду Рад з доповіддю і заключним словом в національному питанні. З'їзд приймає запропоновану Й. В. Сталіним резолюцію про федеральні установи Російської Республіки.

24 січня. Й. В. Сталін на засіданні ЦК партії, присвяченому скликанню VII з'їзду партії, висловлюється за перегляд програми РСДРП(б).

Й. В. Сталін за дорученням ЦК більшовицької партії проводить нараду діячів революційного крила соціалістичних партій ряду країн Європи й Америки.

28 січня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін посилають телеграму радянській мирній делегації в Брест-Литовськ про необхідність негайно укласти мир з Німеччиною.

21 (8) лютого *. У зв'язку з наступом німецьких військ В. І. Ленін і Й. В. Сталін дають директиву Петербурзькому міському і районним комітетам більшовицької партії про організацію відсічі німецьким загарбникам і про мобілізацію буржуазії на копання окопів під контролем робітників. Таку саму директиву Й. В. Сталін посилає київським більшовикам.

23 лютого. Й. В. Сталін на засіданні Центрального Комітету партії підтримує В. І. Леніна в боротьбі проти Троцького і Бухаріна в питанні про Брестський мир.

24 лютого. Й. В. Сталін по прямому проводу дає директиву Народному секретаріатові Української Радянської Республіки про відрядження мирної делегації в Брест і про основи її тактики при переговорах з німецькими імперіалістами.

Не раніш 2 березня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін в розмові по прямому проводу з головою Мурманської Ради вимагають вжиття негайних дипломатичних заходів для охорони Мурманська від окупації Англією і Францією.

6—8 березня. Й. В. Сталін бере участь в роботі VII з'їзду РКП(б).

8 березня. На VII з'їзді РКП(б) Й. В. Сталін обирається членом Центрального Комітету партії і членом комісії по виробленню проекту програми партії.

---

* З 21 (8) лютого 1918 року в біографічній хроніці дати даються за новим стилем.

Раніш 10 березня.	Й. В. Сталін обирається делегатом на IV Всеросійський Надзвичайний з'їзд Рад від Петроградської Ради.
10 березня.	Й. В. Сталін разом з урядом виїжджає в Москву.
14 березня.	Статтю Й. В. Сталіна «Український вузол» надруковано в № 47 газети «Известия».
	В. І. Ленін і Й. В. Сталін в листі до Г. К. Орджонікідзе, надзвичайного комісара України, вимагають створення єдиного бойового фронту Криму і Донецького басейну з усією Росією для боротьби з навалою німецьких окупантів.
14—16 березня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі IV Всеросійського Надзвичайного з'їзду Рад.
16 березня.	IV Всеросійський Надзвичайний з'їзд Рад обирає Й. В. Сталіна членом ВЦВК.
19 березня.	Й. В. Сталін в листі до С. Шаумяна і О. Джапарідзе вказує на необхідність укріплення Баку в военному відношенні.
26 і 27 березня.	Статтю Й. В. Сталіна «Контрреволюціонери Закавказзя під маскою соціалізму» надруковано в № № 55 і 56 газети «Правда».
В ніч на 31 березня.	Й. В. Сталін розмовляє по прямому проводу з головою Ташкентської Ради про внутрішне становище в Туркестані.
1 квітня.	Більшовицька фракція ВЦВК обирає Й. В. Сталіна членом комісії по виробленню проекту першої Конституції Російської Радянської Республіки.

2 квітня.	Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому пропонує негайно почати мирні переговори з Українською центральною радою в зв'язку з наступом німців на Харків.
3 і 4 квітня.	Розмову Й. В. Сталіна з співробітником газети «Правда» про організацію Російської Федеративної Республіки опубліковано в №№ 62 і 63 газети «Правда».
5 квітня.	Й. В. Сталін виступає на першому засіданні комісії ВЦВК по виробленню проекту Конституції РСФРР.
9 квітня.	Звернення Й. В. Сталіна до Рад Казані, Уфи, Оренбурга, Туркестану та інших опубліковано в № 67 газети «Правда» під назвою «Одно з чергових завдань».
12 квітня.	Й. В. Сталін на засіданні комісії ВЦВК по виробленню проекту Конституції РСФРР виступає з доповіддю про тип федерації Російської Радянської Республіки.
19 квітня.	Проект Й. В. Сталіна «Загальні положення Конституції РСФРР» обговорюється і затверджується на засіданні комісії ВЦВК по виробленню проекту Конституції.
27 квітня.	Рада Народних Комісарів призначає Й. В. Сталіна повноважним представником РСФРР для ведення переговорів з Українською центральною радою про укладення мирного договору.
29 квітня.	Й. В. Сталін прибуває з делегацією в Курськ.
Не раніш 2 травня.	Й. В. Сталін виїжджає з Курська в Москву для доповіді Раднаркомові.

5 травня.	В. І. Ленін і Й. В. Сталін послали в Воронеж, Ростов і Брянськ радіотелеграму про укладення перемир'я на Українському фронті.
10—16 травня.	Й. В. Сталін керує нарадою по скликанню Установчого з'їзду Рад Татаро-Башкирської Радянської Республіки і виступає з промовами при відкритті і закритті наради.
23 травня.	Статтю Й. В. Сталіна «Становище на Кавказі» надруковано в № 100 газети «Правда».
29 травня.	Раднарком призначає Й. В. Сталіна загальним керівником продовольчої справи на півдні Росії, наділеним надзвичайними правами.
1 червня.	Статтю Й. В. Сталіна «Про Донщину і Північний Кавказ (Факти і махінації)» надруковано в № 108 газети «Правда».
4 червня.	Й. В. Сталін виїжджає з Москви в Царицин.
6 червня.	Й. В. Сталін прибуває в Царицин.
7 червня.	Й. В. Сталін телеграфує В. І. Леніну про заходи, вжиті для налагодження транспорту, введення революційного порядку в Царицині і відправлення хліба в центр.
13 червня.	Й. В. Сталін в телеграмі В. І. Леніну повідомляє про поліпшення справи з транспортом, про план заготівлі хліба і відправлення його в Москву.
25 червня.	Й. В. Сталін приїжджає в Камишин для налагодження транспорту і перевезення продовольчих вантажів.

29 червня.	Й. В. Сталін повідомляє з Царицина по прямому проводу В. І. Леніна про відправлення на північ маршрутних поїздів з продовольством.
7 липня.	В. І. Ленін і Й. В. Сталін обмінюються телеграмами з приводу повстання «лівих» есерів
	Й. В. Сталін в листі В. І. Леніну повідомляє про воєнне становище в районі Царицина і про Туркестан.
8 липня.	Й. В. Сталін пише в Баку С. Шаумяну листа в питаннях внутрішньої і зовнішньої політики РСФРР і Азербайджану.
10 липня.	Й. В. Сталін в листі В. І. Леніну протестує проти розпоряджень Троцького, які ведуть до розвалу Царицинського фронту і втрати Північно-Кавказького краю.
15 липня.	Й. В. Сталін телеграфує в Народний комісаріат військових справ про необхідність спішної допомоги Радянському Туркестанові.
17 липня.	Й. В. Сталін телеграфує В. І. Леніну про результати своєї поїздки по Царицинському фронту.
18 липня.	Й. В. Сталін повідомляє по прямому проводу В. І. Леніна про відправлення в Москву з 12 по 16 липня п'яти поїздів з продовольством.
19 липня.	Створено Військову раду Північно-Кавказької військової округи на чолі з Й. В. Сталіним.
20 липня.	Й. В. Сталін в телеграмі С. Шаумяну від імені ВЦВК і Раднаркому вимагає від Бакин-

ської Ради проведення незалежної зовнішньої політики і рішучої боротьби з агентами іноземного капіталу.

24 липня. Й. В. Сталін розмовляє по прямому проводу з В. І. Леніним в питанні про продовольче становище Москви і Петрограда.

4 серпня. Й. В. Сталін в листі В. І. Леніну повідомляє про воєнне і продовольче становище на півдні.

6 серпня. Й. В. Сталін підписав наказ Військової ради Північно-Кавказької військової округи про реорганізацію всіх органів, які відають постачанням фронту.

8 серпня. Й. В. Сталін і К. Є. Ворошилов перебувають на станції Котельниково; видають розпорядження командуючому південною ділянкою Царицинського фронту про перекидання військ в зв'язку з наступом красновських банд.

13 серпня. Й. В. Сталін підписав наказ Військової ради, який оголошував Царицин і губернію в стані облоги.

14 серпня. Й. В. Сталін підписав наказ Військової ради про мобілізацію в Царицині буржуазії для копання окопів.

17 серпня. Й. В. Сталін телеграфує в Москву Пархоменкові про поліпшення становища на Царицинському фронті.

19 серпня. Й. В. Сталін і К. Є. Ворошилов у зв'язку з бойовими діями на фронті перебувають в Сарепті.

24 серпня.	Й. В. Сталін і К. Є. Ворошилов підписали оперативний наказ про розгортання наступу на Царицинському фронті.
26 серпня.	Й. В. Сталін і К. Є. Ворошилов підписали наказ про реорганізацію гарматного заводу в Царицині в зв'язку з нуждою на фронті в броньових автомобілях.
31 серпня.	Й. В. Сталін і К. Є. Ворошилов посилають голові ВЦВК Я. М. Свердлову телеграму з приводу злочинницького замаху на життя В. І. Леніна.
6 вересня.	Й. В. Сталін телеграфує в Раднарком про успішний наступ радянських військ в районі Царицина.
8 вересня.	Й. В. Сталін телеграфує В. І. Леніну про ліквідацію в Царицині організованого есерами контрреволюційного повстання полку «Грузолес».
10 вересня.	Й. В. Сталін на мітингу в Царицині від імені Раднаркому і Військової ради Північно-Кавказької округи вітає царицинські полки, які відзначилися в боях, і вручає їм прапори з написом «За доблесть в боях».
12 вересня.	Й. В. Сталін виїжджає в Москву для доповіді В. І. Леніну в питаннях, зв'язаних з становищем на Південному фронті.
15 вересня.	Відбулася нарада В. І. Леніна, Я. М. Свердлова і Й. В. Сталіна в питаннях Царицинського фронту.

17 вересня. Й. В. Сталін призначається головою новоутвореної Військово-революційної ради Південного фронту.

19 вересня. Й. В. Сталін займається питаннями складу і порядку роботи колегії Народного комісаріату в справах національностей.

В. І. Ленін і Й. В. Сталін посилають привітальну телеграму революційним військам Царицинського фронту.

21 вересня. В газеті «Известия» опубліковано розмову Й. В. Сталіна з співробітником «Известий» про становище на Царицинському фронті.

22 вересня. Й. В. Сталін повертається з Москви в Царицин.

28 вересня. Й. В. Сталін керує першим засіданням Військово-революційної ради Південного фронту в питанні про поділ військових частин фронту на чотири армії.

3 жовтня. Й. В. Сталін і К. Є. Ворошилов посилають телеграму В. І. Леніну з вимогою обговорити в ЦК питання про дії Троцького, які загрожували розвалом Південного фронту.

6 жовтня. Й. В. Сталін знову виїжджає в Москву.

8 жовтня. Постановою Раднаркому Й. В. Сталін призначається членом Реввійськради Республіки.

11 жовтня. Й. В. Сталін повертається з Москви в Царицин.

Й. В. Сталін інформує по прямому проводу Я. М. Свердлова про становище на Царицинському фронті.

16 жовтня. «Лист до донської бідноти», підписаний Й. В. Сталіним та іншими членами Військради, надруковано в № 58 газети «Солдат Революции».

18 жовтня. Й. В. Сталін телеграфує В. І. Леніну про розгром красновських військ під Царицином.

19 жовтня. Й. В. Сталін виїжджає з Царицина в Москву.

22 жовтня. Й. В. Сталін посилає привітальну телеграму революційним полкам, які розгромили білогвардійські війська під Царицином.

На II з'їзді комуністичної партії (більшовиків) України Й. В. Сталін обирається членом ЦК КП(б)У.

29 жовтня. Й. В. Сталін виступає на пленумі Московської Ради з доповіддю про стан справ на Південному фронті.

Статтю Й. В. Сталіна «Логіка речей (З приводу «Тез» ЦК меншовиків)» надруковано в № 234 газети «Правда».

6 листопада. Статтю Й. В. Сталіна «Жовтневий переворот (24 і 25 жовтня 1917 року в Петрограді)» надруковано в № 241 газети «Правда».

6—9 листопада. Й. В. Сталін бере участь в роботі VI Всеросійського Надзвичайного з'їзду Рад.

9 листопада. VI Всеросійський Надзвичайний з'їзд Рад обирає Й. В. Сталіна членом ВЦВК.

11 листопада. Й. В. Сталін виступає від імені ЦК РКП(б) з привітальною промовою на І з'їзді мусульман-комуністів у Москві.

13 листопада. Й. В. Сталін на засіданні Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету обирається членом Президії ВЦВК.

17 листопада. Статтю Й. В. Сталіна «Середостіння» надруковано в № 2 газети «Жизнь Национальностей».

24 листопада. Статтю Й. В. Сталіна «Не забувайте Сходу» надруковано в № 3 газети «Жизнь Национальностей».

30 листопада. Й. В. Сталін призначається членом Ради Робітничо-Селянської Оборони і заступником голови Ради.

1 грудня. Й. В. Сталін виступає в дебатах на першому засіданні Ради Робітничо-Селянської Оборони.

Рішенням Ради Оборони В. І. Леніну і Й. В. Сталіну надано право затверджувати постанови комісій Ради Оборони.

3 грудня. Й. В. Сталін керує засіданням комісії Ради Оборони в питанні про впорядкування залізничного транспорту.

7 грудня. Рада Народних Комісарів затвердила написаний Й. В. Сталіним проект декрету про визнання незалежності Естляндської Радянської Республіки.

11 грудня. Й. В. Сталін виступає на засіданні Ради Оборони з доповідями: про впорядкування залізничного транспорту, про політичну агітацію і відрядження комісарів у формовані дивізії і про розквартирування військових частин.

22 грудня. Статтю Й. В. Сталіна «Діла ідуть» надруковано в № 7 газети «Жизнь Национальностей».

25 грудня. Й. В. Сталін розмовляє з відповідальними працівниками Білоруського національного комісаріату про державний устрій Білорусії.

Й. В. Сталін по прямому проводу дає вказівки в Смоленськ Мяснікову в питаннях організації БСРР і КП(б) Білорусії.

29 грудня. *На засіданні Ради Оборони Й. В. Сталін робить повідомлення про становище з продовольством у прифронтовій смузі.*

30 грудня. *ЦК РКП(б) на пропозицію В. І. Леніна ухвалює рішення відрядити Й. В. Сталіна на Східний фронт.*

1919

1 січня. Центральний Комітет РКП(б) і Рада Оборони утворили партійно-слідчу комісію в складі Й. В. Сталіна і Ф. Е. Дзержинського для вияснення причин здачі Пермі і вжиття заходів до відновлення партійної і радянської роботи в районі III і II армій Східного фронту.

5 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський прибувають у Вятку.

Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський в листі В. І. Леніну з Вятки ставлять питання про перекидання підкріплень для III армії.

В ніч на 7 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський виїжджають у Глазов, в штаб III армії.

7 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський дають вказівку Обласному комітетові партії у Вятку про проведення мобілізації комуністів на фронт.

13 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський посилають В. І. Леніну короткий попередній звіт про хід розслідування причин пермської катастрофи.

18 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський виїжджають з Глазова у Вятку.

19 січня. Й. В. Сталін виступає на об'єднаному засіданні уральських і вятських партійних і радянських організацій, скликаному комісією ЦК партії і Ради Оборони, з промовою в питанні про створення Вятського військово-революційного комітету.

Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський проводять нараду представників Народного комісаріату шляхів, відділу військових сполучень III армії та інших організацій в питанні про розвантаження вятського залізничного вузла.

Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський посилають В. І. Леніну доповідь про заходи, вжиті для зміцнення фронту і тилу III армії.

20 січня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про поліпшення становища на Східному фронті.

21 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський виїжджають з Вятки в Глазов, в штаб III армії.

25 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський повертаються з Глазова у Вятку.

27 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський виїжджають з Вятки в Москву.

31 січня. Й. В. Сталін і Ф. Е. Дзержинський по приїзді з Східного фронту подають В. І. Леніну звіт комісії Центрального Комітету партії і Ради Оборони.

9 лютого.	Статтю Й. В. Сталіна «Політика уряду в національному питанні» надруковано в № 30 газети «Известия».
17 лютого.	Й. В. Сталін на засіданні Ради Оборони робить доповідь про організацію маршрутних поїздів для перевезення хліба і вугілля.
22 лютого.	Статтю Й. В. Сталіна «Два табори» надруковано в № 41 газети «Известия».
2 березня.	Статтю Й. В. Сталіна «Наші завдання на Сході» надруковано в № 48 газети «Правда».
2—6 березня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі І конгресу Комінтерну як член делегації Російської комуністичної партії (більшовиків).
8 березня.	Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому робить доповідь про проект декрету про реорганізацію Державного Контролю.
9 березня.	Статтю Й. В. Сталіна «За два роки» надруковано в № 53 газети «Правда» і в № 8 газети «Жизнь Национальностей».
16 березня.	Статтю Й. В. Сталіна «Резерви імперіалізму» надруковано в № 58 газети «Известия».
18—23 березня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі VIII з'їзду РКП(б).
19 березня.	Й. В. Сталін на засіданні VIII з'їзду РКП(б) обирається членом комісії по остаточному редагуванню програми партії.
21 березня.	Й. В. Сталін виступає на VIII з'їзді РКП(б) з промовою у військовому питанні.

22 березня. Й. В. Сталін на засіданні VIII з'їзду РКП(б) обирається до складу комісії по виробленню резолюції у військовому питанні.

23 березня. Й. В. Сталін на VIII з'їзді РКП(б) обирається членом ЦК РКП(б).

В газеті «Известия» опубліковано підписану В. І. Леніним і Й. В. Сталіним «Угоду центральної Радянської влади з Башкирським урядом про Радянську Автономну Башкирію».

25 березня. Й. В. Сталін на пленумі ЦК РКП(б) затверджується членом Політбюро і Оргбюро ЦК РКП(б).

30 березня. Й. В. Сталіна постановою ВЦВК затверджено народним комісаром Державного Контролю.

3 квітня. Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому виступає з доповіддю про проект декрету про реорганізацію Державного Контролю.

9 квітня. Й. В. Сталін виступає на пленарному засіданні ВЦВК з доповіддю про реорганізацію Державного Контролю.

В. І. Ленін, Й. В. Сталін і М. І. Калінін підписують затверджений ВЦВК декрет про Державний Контроль.

13 квітня. Й. В. Сталін бере участь в роботі пленуму ЦК РКП(б).

21 квітня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін рішенням Ради Оборони призначаються членами комісії для обслідування постановки обліку військового майна в Надзвичайній комісії по постачанню Червоної Армії.

23 квітня. Статтю Й. В. Сталіна «До розстрілу 26 бакинських товаришів агентами англійського імперіалізму» надруковано в № 85 газети «Известия».

30 квітня. Й. В. Сталін підписує повідомлення «Всім громадянам Радянської Республіки» про створення Центрального бюро скарг і заяв при Народному комісаріаті державного контролю. Повідомлення опубліковано в газеті «Известия» № 97, 8 травня 1919 року.

4 травня. Й. В. Сталін бере участь в роботі пленуму ЦК РКП(б).

5 травня. Й. В. Сталін на засіданні Ради Оборони виступає з доповіддю про підсумки ревізії радянських установ.

8 травня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін посилають директиву ЦК РКП(б) Раднаркомові України про посилення військової допомоги Південному фронтові в зв'язку з загрозою Денікіна Донбасові.

17 травня. ЦК партії і Рада Оборони в зв'язку з наступом Юденича і загрозою Петроградові відряджають Й. В. Сталіна на Петроградський фронт.

19 травня. Й. В. Сталін, прибувши в Петроград, проводить нараду з Главкомом, командуючим Західним фронтом і командуючим VII армією в питанні про становище на фронті.

Й. В. Сталін повідомляє по прямому проводу В. І. Леніна про становище під Петроградом і про заходи, вжиті для зміцнення фронту.

20 травня. Й. В. Сталін виїжджає з Петрограда в Стару Руссу, в штаб Західного фронту.

21 травня. Й. В. Сталін повідомляє по прямому проводу В. І. Леніна і Реввійськраду Республіки про становище на фронті під Гатчиною.

22 травня. Й. В. Сталін виїжджає із Старої Русси в район Гатчини, що перебуває під безпосереднім ударом білих.

25 травня. Й. В. Сталін знайомиться в Кронштадті з станом Балтійського флоту.

Й. В. Сталін оглядає укріплення Карельської ділянки фронту.

28 травня. Й. В. Сталін повертається в Петроград з поїздки по фронту.

30 травня. Й. В. Сталін проводить нараду з Главкомом, представниками Реввійськради Республіки, командування Західного фронту, VII армії і Балтійського флоту в питанні про оборону підступів до Петрограда.

Початок червня. Й. В. Сталін звертається до військ, які обороняють Петроград, з закликом про боротьбу з дезертирами і зрадниками на фронті.

8—9 червня. Й. В. Сталін перебуває на Нарвській ділянці фронту.

10 червня. ЦК РКП(б) доручає Й. В. Сталіну проведення централізації управління Західним фронтом.

13 червня. Й. В. Сталін, у зв'язку з виникненням контрреволюційного заколоту на фортах «Красная Горка» і «Серая Лошадь», видає наказ про

виведення на зовнішній рейд кораблів Балтійського флоту для обстрілу форту «Красная Горка» і дає вказівку про формування в Оранієнбаумі Берегової групи військ для наступу на «Красную Горку» з суші.

14 червня. Й. В. Сталін прибуває в Оранієнбаум і проводить нараду з представниками морського і сухопутного командування, командирами і комісарами частин Берегової групи в питанні про план наступу на «Красную Горку».

15 червня. Й. В. Сталін виїжджає з Оранієнбаума в район бойових дій для керівництва операцією по захопленню «Красной Горки».

16 червня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про здобуття частинами Червоної Армії фортів «Красная Горка» і «Серая Лошадь».

Й. В. Сталін прибуває на форт «Красная Горка» і бере участь в мітингу моряків Балтійського флоту і частин Червоної Армії.

22 червня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про початок наступу частин Червоної Армії на Петроградському фронті.

28 червня. Й. В. Сталін посилає привітання І стрілецькій дивізії і морякам Онезької флотилії та Балтфлоту, які оволоділи Відліцею — військовою базою білофінів при кордоні Фінляндії.

3 липня. Й. В. Сталін приїжджає в Москву.

3—4 липня. Й. В. Сталін бере участь в роботі пленуму ЦК РКП(б).

5 липня. Й. В. Сталін призначений членом Реввійськради Західного фронту.

8 липня.	В газеті «Правда» опубліковано розмову Й. В. Сталіна з кореспондентом «Правды» про становище на Петроградському фронті.
9 липня.	Й. В. Сталін прибуває в Смоленськ, в штаб Західного фронту.
13 липня.	Й. В. Сталін проводить в Мінську нараду з членами Литовсько-Білоруського уряду в питанні про розпуск уряду і мінської Ради оборони і входження їх членів в органи фронту.
23 липня.	Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Західного фронту Петроградському і Західному окружним військовим комісаріатам про організацію вузлів оборони.
5 серпня.	Й. В. Сталін підписав наказ Реввійськради Західного фронту про створення Петроградського укріпленого району.
	Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Західного фронту арміям фронту про розгром білих на підступах до Петрограда і про оволодіння Псковом.
11 серпня.	Й. В. Сталін в листі В. І. Леніну повідомляє про становище на Західному фронті.
13 серпня.	Й. В. Сталін запитує по прямому проводу Г. К. Орджонікідзе про становище в районі дій XVI армії Західного фронту.
26 серпня.	Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про здобуття Пскова частинами Червоної Армії.

Серпень.	Й. В. Сталін керує Особливою нарадою відповідальних політичних працівників Західного фронту по виробленню «Інструкції для комісара полку в діючих частинах».
2 вересня.	Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про початок контрнаступу частин Червоної Армії під Двінськом.
10 вересня.	Й. В. Сталін виїжджає з Смоленська в Москву.
15 вересня.	Й. В. Сталін повертається в Смоленськ.
25 вересня.	Й. В. Сталін виїжджає з Смоленська в Москву.
26 вересня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі пленуму ЦК РКП(б). Пленум ЦК вирішує відрядити Й. В. Сталіна на Південний фронт для організації розгрому Денікіна.
27 вересня.	Й. В. Сталін призначається членом Реввійськради Південного фронту.
	Й. В. Сталін бере участь в засіданні Реввійськради Республіки. На пропозицію Й. В. Сталіна ухвалюються рішення про створення зведеної дивізії з полків Західного фронту, яка має бути послана на Південний фронт, і про створення Управління формувань Південного фронту.
28 вересня.	Й. В. Сталін прибуває в Смоленськ.
30 вересня.	Й. В. Сталін виїжджає з Смоленська в Москву.
2 жовтня.	Й. В. Сталін бере участь в засіданні Реввійськради Республіки. На пропозицію Й. В. Сталіна ухвалено рішення про поповнення для Латиської дивізії, яка посилається на Південний фронт.

3 жовтня. Й. В. Сталін прибуває в село Сергієвське, в штаб Південного фронту.

9 жовтня. Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південного фронту про створення ударної групи військ для дій проти денікінської армії під Орлом.

11 жовтня. Й. В. Сталін виїжджає з Сергієвського в Серпухов у зв'язку з переїздом штабу Південного фронту.

15 жовтня. Й. В. Сталін в листі до В. І. Леніна висуває стратегічний план наступу на Денікіна з району Воронежа через Харків — Донбас на Ростов.

17 жовтня. Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південного фронту командуванню XIV армії про оволодіння Орлом. 20 жовтня Орел був взятий частинами Червоної Армії.

20 жовтня. Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південного фронту арміям фронту про переслідування відступаючих денікінських армій, спрямувавши головний удар на Курськ.

25 жовтня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про розгром під Воронежем Кінним корпусом Будьонного кінних корпусів Шкуро і Мамонтова і здобуття Воронежа червоними військами.

30 жовтня. Й. В. Сталін виїжджає з Серпухова в район бойових дій Південного фронту.

3 листопада. Й. В. Сталін повертається в Серпухов з поїздки по фронту.

4 листопада.	Й. В. Сталін виїжджає в Москву.
6 листопада.	Й. В. Сталін бере участь в засіданні Політбюро ЦК РКП(б). На пропозицію Й. В. Сталіна ухвалено рішення про поповнення для Південного фронту.
9 листопада.	Й. В. Сталін повертається в Серпухов, в штаб Південного фронту. Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південного фронту про розвинення наступу по всьому фронту і розгром курської групи денікінських військ.
11 листопада.	На пропозицію И. В. Сталіна Реввійськрада Південного фронту ухвалила рішення про створення Кінної армії.
Перша половина листопада.	Й. В. Сталін керує розробленням інструкції про інспекцію по організації Радянської влади в місцевостях, визволених від окупації, і інструкції революційним комітетам в районі Південного фронту.
16 листопада.	Й. В. Сталін виїжджає в Москву.
17 листопада.	Й. В. Сталін бере участь в засіданні Реввійськради Республіки при обговоренні питання про створення Кінної армії.
18 листопада.	Й. В. Сталін повертається в Серпухов, в штаб Південного фронту.
19 листопада.	Й. В. Сталін підписав наказ Реввійськради Південного фронту про перейменування I Кінного корпусу в Кінну армію.

21 листопада.	Й. В. Сталін бере участь в попередній нараді делегатів II Всеросійського з'їзду комуністичних організацій народів Сходу у Москві, який відбувався під головуванням В. І. Леніна.
22 листопада.	Й. В. Сталін виступає з промовою при відкритті II Всеросійського з'їзду комуністичних організацій народів Сходу.
27 листопада.	Президія ВЦВК ухвалює постанову про нагородження Й. В. Сталіна орденом Червоного Прапора в ознаменування його заслуг по обороні Петрограда і самовідданої роботи на Південному фронті.
	Й. В. Сталін виїжджає з Серпухова в район бойових дій Південного фронту.
29 листопада.	Й. В. Сталін приїжджає в Воронеж.
5 грудня.	Й. В. Сталін прибуває на станцію Касторна, звідки вирушає в Старий Оскол.
6 грудня.	Й. В. Сталін приїжджає в район дій І Кінної армії (село Велико-Михайлівка, коло Нового Оскола).
	На об'єднаному засіданні Реввійськрад Південного фронту і І Кінної армії Й. В. Сталін виступає з промовою про завдання І Кінної армії в здійсненні плану розгрому Денікіна.
6—7 грудня.	Й. В. Сталін знайомиться з станом частин Кінної армії і ходом бойових операцій.
7 грудня.	Й. В. Сталін і С. М. Будьонний оглядають поле бою біля Велико-Михайлівки.
8 грудня.	Й. В. Сталін приїжджає в Новий Оскол.

9 грудня. VII Всеросійський з'їзд Рад обирає Й. В. Сталіна членом ВЦВК.

10 грудня. Й. В. Сталін прибуває у Воронеж.

12 грудня. Й. В. Сталін повертається з поїздки по фронту в Серпухов, в штаб Південного фронту.

Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південного фронту арміям фронту про оволодіння Києвом і Донбасом.

13 грудня. Й. В. Сталін виїжджає з Серпухова в Москву.

17 грудня. Й. В. Сталін повертається з Москви в Серпухов.

18 грудня. В газеті «Петроградская Правда» опубліковано привітання Й. В. Сталіна від імені Реввійськради Південного фронту петроградським робітникам з подякою за допомогу Південному фронтові.

26 грудня. Й. В. Сталін написав статтю «До воєнного становища на півдні». Статтю надруковано в газеті «Правда» № 293, 28 грудня.

29 грудня. Й. В. Сталін виїжджає з Серпухова в Москву.

1920

3 січня. Й. В. Сталін приїжджає в Орел.

Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південного фронту арміям фронту про оволодіння Ростовом.

5 січня. Й. В. Сталін приїжджає в Курськ, в штаб Південного фронту.

10 січня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про зайняття Ростова частинами кінноти Будьонного.

Й. В. Сталін підписав наказ Реввійськради Південного фронту арміям фронту з поздоровленням з приводу розгрому армій Денікіна і оволодіння Донбасом і Ростовом.

11 січня. Й. В. Сталін виїжджає з Курська в район дій XIV армії Південно-Західного фронту *.

13 січня. Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південно-Західного фронту арміям фронту про переслідування денікінських армій, які відходили до портів Чорного моря.

14 січня. Й. В. Сталін повертається в Курськ з поїздки по фронту.

15 січня. Й. В. Сталін виїжджає з Курська в Москву.

20 січня. Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому робить повідомлення про «Положення про Українську раду трудової армії». Раднарком затверджує «Положення» і призначає Й. В. Сталіна головою Української ради трудової армії.

2 лютого. Й. В. Сталін приїжджає з Москви в Курськ, у штаб Південно-Західного фронту.

7 лютого. На сесії ВЦВК Й. В. Сталіна введено до складу комісії при Президії ВЦВК по розробленню питань федеративного устрою РСФРР.

---

* 10 січня 1920 року Південний фронт був перейменований в Південно-Західний фронт.

10 лютого. Й. В. Сталін прибуває в Харків у зв'язку з переїздом туди Реввійськради і штабу Південно-Західного фронту.

12 лютого. Й. В. Сталін проводить попередню нараду членів Української ради трудової армії.

13 лютого. Й. В. Сталін по прямому проводу повідомляє В. І. Леніна про заходи по організації Української трудової армії.

16 лютого. Й. В. Сталін керує першим засіданням Української ради трудової армії, на якому робить доповідь про конструювання Ради трудової армії та її завдання.

20 лютого. Й. В. Сталін підписує постанови Української ради трудової армії про мілітаризацію вугільної промисловості Донбасу і про постачання робітникам предметів першої потреби.

7 березня. Й. В. Сталін в наказі по Українській трудовій армії звертається до бійців, командирів і комісарів 42-ої дивізії, включеної до складу Української трудової армії, з закликом здобути перемогу в боротьбі за вугілля.

9 березня. Й. В. Сталін проводить нараду членів Української ради трудової армії, членів Українського раднаркому та інших організацій в питанні про продовольчу роботу.

15 березня. Й. В. Сталін проводить екстрене засідання Української ради трудової армії в зв'язку з пропозицією В. І. Леніна про встановлення меж Донецької губернії.

17—23 березня.	Й. В. Сталін керує роботою IV Всеукраїнської конференції КП(б)У в Харкові.
17 березня.	Й. В. Сталін виголошує промову при відкритті IV Всеукраїнської конференції КП(б)У.
19 березня.	Й. В. Сталін виступає на IV Всеукраїнській конференції КП(б)У з доповіддю про економічну політику.
20 березня.	Й. В. Сталін виступає на IV Всеукраїнській конференції КП(б)У з заключним словом по доповіді про економічну політику.
23 березня.	Й. В. Сталін на IV Всеукраїнській конференції КП(б)У обирається делегатом на IX з'їзд РКП(б).
	Й. В. Сталін виголошує промову при закритті IV Всеукраїнської конференції КП(б)У.
	Й. В. Сталін виїжджає з Харкова в Москву.
29 березня—5 квітня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі IX з'їзду РКП(б).
1 квітня.	Й. В. Сталін на засіданні IX з'їзду РКП(б) обирається в комісію по виробленню резолюції в питанні про професійні спілки та їх організацію.
4 квітня.	Й. В. Сталін на IX з'їзді РКП(б) обирається членом ЦК РКП(б).
5 квітня.	Й. В. Сталін на засіданні пленуму ЦК РКП(б) затверджується членом Політбюро і Оргбюро ЦК РКП(б).

16 квітня. Й. В. Сталін на засіданні Ради Праці й Оборони робить повідомлення про становище вугільної промисловості Донецького басейну.

23 квітня. Статтю Й. В. Сталіна «Ленін, як організатор і вождь РКП» надруковано в № 86 газети «Правда».

Й. В. Сталін виступає з промовою на зборах в Московському комітеті РКП(б), присвячених 50-річчю з дня народження В. І. Леніна.

29 квітня— 2 травня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін беруть участь в розробленні тез ЦК РКП(б) про постановку агітації з приводу війни з Польщею.

4 травня. Й. В. Сталін на засіданні Раднаркому призначається головою комісії в питанні про утворення Автономної Татарської Радянської Республіки.

10 травня. Й. В. Сталін рішенням Ради Праці і Оборони призначається головою комісії по постачанню арміям Західного фронту одежі.

14 травня. Й. В. Сталін на засіданні Ради Праці і Оборони робить доповідь про постачання арміям Західного фронту одежі.

Рішенням Ради Праці і Оборони Й. В. Сталін призначається головою комісії в питанні про постачання армії патронів, гвинтівок і кулеметів і про заходи посилення роботи патронних і збройових заводів.

17 травня. Й. В. Сталін проводить засідання комісії в питанні про постачання армії патронів, гвинтівок та кулеметів і про заходи посилення роботи патронних і збройових заводів.

20 травня. В газеті «Известия» опубліковано підписану *народним комісаром робітничо-селянської інспекції* Й. В. Сталіним «Інструкцію про порядок виборів і про участь робітників і селян в робітничо-селянській інспекції».

21 травня. Й. В. Сталін на засіданні Ради Праці і Оборони виступає з доповіддю про результати роботи комісії в питанні про постачання армії патронів, гвинтівок і кулеметів.

25 і 26 травня. Статтю Й. В. Сталіна «Новий похід Антанти на Росію» надруковано в № № 111 і 112 газети «Правда».

26 травня. ЦК РКП(б) в зв'язку з нападом Польщі на Радянську Республіку відряджає Й. В. Сталіна на Південно-Західний фронт.

27 травня. Й. В. Сталін прибуває в Харків, у штаб Південно-Західного фронту.

29 травня. Й. В. Сталін в телеграмі В. І. Леніну повідомляє про заходи, вжиті для зміцнення Кримської ділянки Південно-Західного фронту.

Й. В. Сталін виїжджає з Харкова в Кременчук.

31 травня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про становище на Південно-Західному фронті.

Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південно-Західного фронту командуванню XIII і XIV армій про заходи по обороні Одеси.

Початок червня. Й. В. Сталін проводить нараду з командирами І Кінної армії в Кременчуці і виступає в питанні про становище на фронті і план дій Кінної армії.

3 червня. Й. В. Сталін підписав директиву Реввійськради Південно-Західного фронту командуючому I Кінною армією про розгром київської групи польських військ.

12 червня. Й. В. Сталін пише В. І. Леніну листа з зауваженнями до проекту тез В. І. Леніна в національному і колоніальному питанні для II конгресу Комінтерну.

Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про зайняття Києва частинами Червоної Армії.

20 червня. Й. В. Сталін повертається з Кременчука в Харків.

24 червня. Й. В. Сталін виїжджає в Синельникове (Кримська ділянка Південно-Західного фронту).

В харківській газеті «Коммунист» опубліковано розмову Й. В. Сталіна з співробітником УкрРОСТА про становище на Південно-Західному фронті.

3 липня. Й. В. Сталін повертається з Синельникова в Харків.

7 липня. Й. В. Сталін виїжджає в Москву.

До 11 липня. Й. В. Сталін проводить нараду з Главкомом, начальником Польового штабу і заступником голови Реввійськради Республіки в питанні про перекидання підкріплень на Кримську ділянку Південно-Західного фронту.

11 липня. В газеті «Правда» опубліковано розмову Й. В. Сталіна з співробітником «Правды» про становище на Польському фронті.

12 липня. Й. В. Сталін повертається з Москви в Харків, у штаб Південно-Західного фронту.

14 липня. Й. В. Сталін виїжджає у Волноваху (Кримська ділянка фронту).

16 липня. Й. В. Сталін відвідав Маріуполь, де ознайомився з станом Азовського флоту.

Пленум ЦК РКП(б) ухвалює намічені Й. В. Сталіним пропозиції по організації розгрому Врангеля. В. І. Ленін повідомляє про це Й. В. Сталіна.

До 19 липня. Й. В. Сталін написав проект листа ЦК РКП(б) до партійних організацій про мобілізацію комуністів на Кримський фронт. Лист за пропозицією В. І. Леніна розсилається партійним організаціям.

19 липня. Й. В. Сталін приїжджає з Волновахи в Лозову.

20 липня. Й. В. Сталін повертається в Харків з поїздки по фронту.

31 липня. Й. В. Сталін виїжджає в Лозову.

2 серпня. Й. В. Сталін одержує від В. І. Леніна повідомлення про рішення Політбюро ЦК РКП(б) виділити врангелівський фронт в самостійний фронт. Політбюро доручає Й. В. Сталіну сформувати Реввійськраду фронту і зосередити всю увагу на цьому фронті.

7 серпня. Й. В. Сталін повідомляє В. І. Леніна про форсування частинами Червоної Армії Дніпра і зайняття Олешок, Кахівки та інших пунктів на лівому березі Дніпра.

9 серпня. Й. В. Сталін приїжджає з Лозової в Олександрівськ.

14 серпня. Й. В. Сталін повертається в Харків з поїздки по фронту.

17 серпня. Й. В. Сталін виїжджає в Москву.

19 серпня. В. І. Ленін і Й. В. Сталін посилають директиви Центральному Комітетові КП(б) України, Кавказькому і Сибірському бюро ЦК РКП(б), Петроградському комітетові РКП(б) і Реввійськраді Західного фронту про заходи допомоги Кримському фронтові.

25 серпня. Й. В. Сталін в записці до Політбюро ЦК РКП(б) пропонує програму створення бойових резервів Республіки.

22—25 вересня. Й. В. Сталін бере участь в роботі IX Всеросійської конференції РКП(б).

22 вересня. Й. В. Сталін на IX Всеросійській конференції РКП(б) виступає в дебатах на звіт Центрального Комітету.

10 жовтня. Статтю Й. В. Сталіна «Політика Радянської влади в національному питанні в Росії» надруковано в № 226 газети «Правда».

15 жовтня. Й. В. Сталін виступає з промовою при відкритті I Всеросійської наради відповідальних працівників робітничо-селянської інспекції.

16 жовтня. Й. В. Сталін з доручення ЦК РКП(б) виїжджає на Північний Кавказ і в Азербайджан.

18 жовтня.	Й. В. Сталін прибуває в Ростов на Дону і знайомиться з станом партійної роботи.
21 жовтня.	Й. В. Сталін прибуває у Владикавказ.
26 жовтня.	Й. В. Сталін посилає Центральному Комітетові РКП(б) і В. І. Леніну повідомлення про становище на Кавказі.
27—29 жовтня.	Й. В. Сталін керує роботою крайової наради комуністичних організацій Дону і Кавказу у Владикавказі.
27 жовтня.	Й. В. Сталін на крайовій нараді комуністичних організацій Дону і Кавказу виступає з доповіддю «Про політичне становище Республіки».
30 жовтня.	Й. В. Сталін виїжджає з Владикавказа в Баку.
4 листопада.	Й. В. Сталін бере участь в засіданні Політбюро ЦК КП(б) Азербайджану з членами Кавказького бюро ЦК РКП(б) в питаннях про переговори з Грузією і про становище у Вірменії.
6 листопада.	Й. В. Сталін на урочистому засіданні Бакинської Ради виступає з доповіддю «Три роки пролетарської диктатури».
9 листопада.	Й. В. Сталін виступає з доповіддю про завдання партійної і радянської роботи в Азербайджані на об'єднаному засіданні ЦК КП(б) Азербайджану, Кавказького бюро ЦК РКП(б) і бакинських партійних та радянських організацій.
12 листопада.	Й. В. Сталін приїжджає в Темір-Хан-Шуру.

13 листопада.	Й. В. Сталін на зборах партійного активу виступає з доповіддю про завдання партійних і радянських органів у зв'язку з оголошенням автономії Дагестану.
	Й. В. Сталін на з'їзді народів Дагестану виступає з декларацією про радянську автономію Дагестану.
16 листопада.	Й. В. Сталін приїжджає у Владикавказ.
17 листопада.	Й. В. Сталін на з'їзді народів Терської області виступає з доповіддю «Про радянську автономію Терської області».
	Й. В. Сталін приймає групу делегатів з'їзду народів Терської області — членів козацько-селянської фракції.
20 листопада.	Й. В. Сталін виїжджає з Владикавказа в Москву.
30 листопада.	В газеті «Правда» опубліковано розмову Й. В. Сталіна з співробітником «Правды» про становище на Кавказі.
4 грудня.	Статтю Й. В. Сталіна «Хай живе Радянська Вірменія!» надруковано в № 273 газети «Правда».
22—29 грудня.	Й. В. Сталін бере участь в роботі VIII Всеросійського з'їзду Рад.
29 грудня.	VIII Всеросійський з'їзд Рад обирає Й. В. Сталіна членом ВЦВК.
31 грудня.	Й. В. Сталін на засіданні Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету обирається членом Президії ВЦВК.

ЗМІСТ

1920

ІЛЮСТРАЦІЇ

И. В. Сталин. *Сочинения. Том 4.*

(На украинском языке)

Тираж 100 тисяч екз.
Здано до складання 9/X 1947 р.
Підписано до друку
1/III — 24/III 1948 р.
Обсяг $30^3/_4$ друк. арк.
Зам. 1472.
Ціна 6 карб.

*

4-та Республіканська
поліграфічна ф-ка,
м. Київ, пл. Калініна, 2.